

พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาท
ของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

**AN ANALYTICAL STUDY OF BUDDHIST INTEGRATION OF NATIONAL
FARMERS COUNCIL : A CASE STUDY OF THE FARMER'S WAY
OF LIFE FOUND IN THAILAND**

นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์

ดุชะฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุชะฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

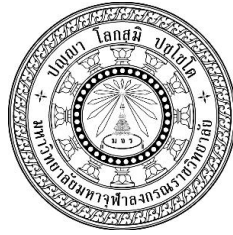
พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาท
ของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์

ดุชนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุชนิพนธ์
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**An Analytical Study of Buddhist Integration of National
Farmers Council : A Case Study of The Farmer's Way of
Life Found in Thailand**

Mr. Prapat Panyachatraksa

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิสัยรส, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

กรรมการ

(พระราชมณี, ดร.)

กรรมการ

(พระราชปรีดีมินี, ผศ. ดร.)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

พระราชมณี, ดร.

ประธานกรรมการ

พระราชปรีดีมินี, ผศ. ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์)

- ชื่อคุณิพนธ์** : พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของ
สภาเกษตรกรแห่งชาติ
- ผู้วิจัย** : นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์
- ปริญญา** : พุทธศาสตรคุณิบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์**
- : พระราชวรมณี, ดร., ป.ธ. ๙., พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Linguistics),
Ph.D. (Linguistics)
 - : พระราชปริยัติมณี, ผศ.ดร, ป.ธ. ๙, M.A. (Pali & Sanskrit),
Ph.D. (Pali)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

คุณิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ (๒) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและสัมภาษณ์บุคคลเป็นหลัก

ผลการวิจัยพบว่า ในการทำนํานั้นมีหลายปัญหาที่สำคัญแบ่งเป็น ปัญหาภายนอก เช่น ปัญหาความยากจน ที่ดินทำกิน หนี้สินเป็นต้น และปัญหาภายใน คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในตัวของชาวนาเอง เช่น การที่ชาวนาไม่รู้จักตนเอง หรือไม่ปฏิบัติตนให้พ้นจากความยากจนเป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ต้องได้รับการแก้ไขจากภาครัฐเพื่อให้คุณภาพชีวิตของชาวนามั่นคงและยั่งยืน เพราะชาวนามีความสำคัญและทำประโยชน์นํานํานการต่อประเทศชาติ โดยสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศสร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าทุกข์ของชาวนาคือ ทุกข์ของแผ่นดิน ดังนั้น จึงได้ดำเนินการหลายๆ อย่างทั้งทางตรงทางอ้อม เพื่อให้ชาวนามีรายได้มั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีที่นํานํานการของตนเอง โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ยกร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งเป็นกฎหมาย ที่ให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพในการคุ้มครอง รักษาผลประโยชน์เกี่ยวกับการผลิตของเกษตรกรได้รับผลตอบแทนสูงสุด ส่วนชาวนามีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการพัฒนาทางสังคมจากสังคมดั้งเดิมสู่การเป็นสังคมที่เจริญพร้อมด้วยความเป็นสมัยใหม่

ประวัติของชาวนามีปรากฏว่า ราชอาณาจักรชัตติยะ หรือ กษัตริย์ เพราะทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่งแห่งนํานํานหลาย ชาวนามีวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการทำนํานมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเช่น พระราชพิธีแรกนาขวัญ ในภาษาบาลีเรียกว่า พระราชพิธีวัปปมงคลเป็นต้น ส่วนพวกตระกูลเจ้าศากยะทั้งหลายก็มีอาชีพทำนํานเหมือนกัน มีการทะเลาะกันเรื่องนํานํานเข้านํานในที่นํานของตนเองจนพระพุทธองค์เสด็จมาห้ามเพื่อไม่ให้ทะเลาะกัน และแสดงพระธรรมเทศนํานจบบรรลุพระโสดาบันเป็นจำนวนมาก พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายทรงเปรียบเทียบกับชาวนาเช่นเขตตสูตรว่า ชาวนามีกิจที่ต้องทำนําน ๓ ประการ คือ ต้องไถ คราดนํานให้เรียบร้อยเป็นต้น ส่วนภิกษุก็มีกิจที่ต้องทำ ๓

ประการ คือ ต้องสมาทานศีลเป็นต้น และพระพุทธองค์ตรัสสอนให้มนุษย์ทุกคนมีความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เป็นมิตรกับธรรมชาติ ดังพระพุทธพจน์ว่า สุขาสงฆสส สามคคี น ตสส สาขิ ภวฺเชยฺย มิตฺตพฺพฺโถ หิ ปาปโก แปลว่า การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติโดยไม่หักรานแม้เพียงกิ่งไม้ก็ชื่อว่าไม่ทำร้ายมิตร เพราะความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นความสุข

ส่วนพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติโดยแบ่งออกเป็น ๑) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนาไทยเช่น ความสันโดษ ๓ คือ ๑. ชาวนาควรยินดีตามปัจจัยที่ได้มา ๒. ยินดีตามกำลังของตน ๓. ยินดีกับของที่สมควรแก่ตน และความพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ๒) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาครอบครัวของชาวนาไทยเช่น หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑. ชาวนามีความพอใจในอาชีพทำนา ๒. มีความขยันหมั่นเพียร ๓. มีความเอาใจใส่ ๔. รู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน และหลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ๑. ชาวนามีความจริงใจ ๒. มีการข่มใจ ๓. มีความอดทน ๔. มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันจะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว ๓) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสังคมของชาวนาไทยเช่น ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ คือ ๑. ชาวนามีความขยันหมั่นเพียรในการทำนา ๒. รักษาทรัพย์ที่หามาได้ ๓. คบเพื่อนที่ดี ๔. เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่ทรัพย์ที่หามาได้ และชาวนามีหลักสัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรมอันดีจะทำให้สังคมไทยมีความสุขตามอรรถภาพของตน ๔) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาประเทศชาติของชาวนาไทยเช่น หลักอภิธานิยธรรม ๗ คือ ๑. ชาวนาควรประชุมกัน ๒. ร่วมกันประชุม ๓. ไม่ตั้งกฎเกณฑ์มากเกินไป ๔. ให้เกียรติผู้ใหญ่ ๕. ไม่การข่มเหงรังแกสตรี ๖. บูชาปูชนียสถาน ๗. ดูแลพระสงฆ์ผู้ทรงศีล และศีล ๕ คือ ๑. ชาวนาไม่ควรฆ่าสัตว์ ๒. ไม่ลักทรัพย์ ๓. ไม่มกมากในกาม ๔. ไม่พูดเท็จ ๕. ไม่เสพและดื่มของมึนเมา เมื่อชาวนามีศีลแล้วจะทำให้มีหนักแน่น มีความเจริญในตนเอง ครอบครัว สังคม และตลอดถึงประเทศชาติโดยรวม

Dissertation Title : The Analytical Study of Buddhist Integration of National Farmers Council : A Case Study of The Farmer's Way of Life Found in Thailand

Researcher : Mr. Prapat Panyachatraksa

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phra Rajvoramuni, Dr., Pali IX, B.A. (philosophy), M.A. (Linguistics), Ph.D. (Linguistics)

: Phra Rajapariyattimuni, Asst. Prof. Dr., Pali IX, M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)

Date of Graduation : August 9, 2018

Abstract

This dissertation entitled 'The Analytical Study of Buddhist Integration of National Farmers Council : A Case Study of the Farmers' Way of life Found in Thailand' has three objectives: 1) to study the problems and development farmers' way of life according to national agriculture, 2) to study farmers' way of life in Theravada Buddhist scripture, and 3) to study Buddhist integration approach to develop famers' way of life according to national agricultural council. This dissertation was purposely written to propose the Buddhist body of knowledge. This is a qualitative research done by studying documentaries and interview of key informants.

In the research, it was found that there are many problems in doing farm, poverty, land for plantation, debt, for instance. Those problems need solution made by government so that farmers' quality of life can be stabilized and sustained. Since farmers have been playing the essential role to develop the nation through providing the sustain chain of food and income then the government comes to realize farmers' the utmost importance as they see that farmers' suffering is the nation's suffering, therefore, there are many direct and indirect measurements assigned so as to guarantee farmers' firm income and good quality of life including land. At the present, the Act of the national agricultural council of 2553 B.E. was made by the ministry of agriculture and cooperatives in order to guarantee farmers' rights and freedom leading to the protection of their production wherein the highest payment

is provided. In this respect, many farmers' way of life has been changed depending upon social development processes being different from primitive society to modern society.

The farmers' history was mentioned that the king was named Khattiya or Kashatriya because of being greatness of all farms. It is believed that farmers' culture on doing farm took place since the Buddha's time, the ploughing ceremony, for instance. In Pali language, it is called the royal rite of Vappamongkol etc. Most of Sākaya family were doing farm as well. They sometime had quarreled one another due to water need for their farm and it appeared that the Buddha came to solve the mentioned conflict by sermonizing those farmers till most of them got the stream-entry. In this story, while addressing monks, the Buddha compared with farmers' life such as Khettsutta that farmers have three kinds of duty, ploughing, harrowing in doing rice field and Buddhist monks have also three kinds of duty, observation of precepts etc. The Buddha had advised all human beings to live harmoniously with nature, being friends with nature as was said 'Sukhā Saṃghassa Sāmaggī Na Tassa Sākhāṃ Bhaṅgeyya Mittubbho Hi Pāpako'; it is translated as while living together with nature, one should not harm even tree' branch, then one is named non-harm-friend because of uniqueness giving rise to the happiness.

In the Buddhist integration approach to develop Thai farmers' way of life according to the nation agricultural council, it was divided into the following steps: 1) the Dhamma principles should be integrated to develop Thai farmers' way of life through three kinds of moderation: 1) farmers should be content with what they have, 2) farmers should be content with their capability, and 3) farmers should be content with what is suitable and sufficient or sufficient economy for them, they should behave moderately in living, eating and utilizing and non-harming anyone, 2) the Dhamma principles should be integrated to develop farmers' family through four bases of accomplishment; 1) farmers should be content with their profession as farmers, 2) they should become energetic, 3) they should pay proper attention to what they are doing, 4) they should investigate into the matter properly and four bases of social solidarity; 1) they should possess real intention, 2) their mind should be controlled, 3) they should have patience, 4) they should become generous sharing what they have to other and family, 3) the Dhamma principles should be integrated to develop Thai social farmers through four virtues conducive to the benefits in the present, 1) farmers should become energetic in doing farm, 2) they should protect what they earn, 3) they should associate with good friends, 4) they should live righteously based on what they earn, and they should follow right

likelihood principle; it means that they should live their life without violating any social law and morality where Thai society would face certain happiness, 4) the Dhamma principles should be integrated to develop the farmers' nation through seven virtues leading never to decline but only to prosperity, 1) they should hold regular meeting, 2) they have meeting together in harmony, 3) more regulations should not be added, 4) the elderly should be honored, 5) women should not be harmed, 6) the suitable places for worshipping should be kept, 7) recluses should be protected, five precepts, 1) farmers should not kill living being, 2) they should not take what is not given, 3) they should commit adultery, 4) they should not speak lie, and 5) they should not take intoxicant and alcohol. Once farmers properly observe the aforesaid precepts then their life will firm and prosperous by oneself, family, society and the nation as a whole respectively.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้ ได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนจากบุคคลและองค์กร ตลอดถึงปัจจัย ในหลายๆ ด้าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมบูรณ วฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระราชวรมณี, ดร. ประธานควบคุมดุชฎินิพนธ์ พระราชปริยัติมณี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร., กรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์ คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ให้คำปรึกษา แนะนำ และช่วยแก้ไขเนื้อหาให้มีความ ชัดเจน ถูกต้องและเป็นระบบยิ่งขึ้น ทั้งยังคอยกระตุ้น ติดตาม ให้แรงเสริม จนทำให้ดุชฎินิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ และได้ให้ปรึกษาข้อมูลในประไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฉบับมหาจุฬา ให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขดุชฎินิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์ลงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง มา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทำให้ ผู้วิจัยมีความรู้ความสามารถศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวกับดุชฎินิพนธ์นี้ ขอขอบพระคุณพระมหา พรชัย สิริวโร, ดร. ที่ช่วยตรวจสอบและแก้ไขภาษาอังกฤษ ดร.สุภามาศ โพธิ์ทอง กัลยาณมิตรที่คอย เป็นธุระช่วยจัดหาข้อมูลเก็บรายละเอียดด้วยความเสียสละยิ่ง ขอขอบพระคุณเพื่อนนิสิตทุกๆ ท่านผู้ เป็นกัลยาณมิตรที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือในขณะกำลังศึกษาอยู่ และขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกและประสานงานต่างๆ ให้ดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้ เสร็จสมบูรณ์

คุณความดี บุญกุศล ความรู้ และประโยชน์อันเกิดจากดุชฎินิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอบูชาคุณ แต่บุพการีผู้ให้กำเนิดคือ คุณพ่อทวนซิม แซ่ฉั่ว และ คุณแม่ซึ้ง แซ่ลี (ปัญญาชาติรักษ์) ผู้ล่วงลับ ขออุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่ปู่ย่าตายาย ญาติมิตร ครูอาจารย์ พระอาจารย์ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่านที่ ได้ล่วงลับไปแล้ว และขอถวายเป็นพุทธบูชา

นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์

๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๔
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๖
บทที่ ๒ ปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ	๑๘
๒.๑ ปัญหาและอุปสรรคของชาวนาในประเทศไทย	๑๘
๒.๑.๑ ปัญหาความยากจน	๑๘
๒.๑.๒ ปัญหาที่ดินทำกิน	๒๗
๒.๑.๓ ปัญหาหนี้สิน	๓๓
๒.๑.๔ ปัญหาอื่นๆ ของชาวนาไทย	๓๖
๒.๒ ประวัติความเป็นมาของสภาเกษตรกรแห่งชาติในประเทศไทย	๓๘
๒.๒.๑ พระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ	๓๘
๒.๒.๒ สภาเกษตรกรแห่งชาติ	๔๑
๒.๓ วิถีชีวิตของชาวนาในประเทศไทย	๔๘
๒.๓.๑ วิถีชีวิตของชาวนาในช่วงทำนา	๕๐
๒.๓.๒ วิถีชีวิตของชาวนาในช่วงว่างจากทำนา	๕๓
๒.๔ ฤดูกาลปลูกข้าวของชาวนาในประเทศไทย	๕๕
๒.๕ บทบาทของชาวนาในประเทศไทย	๕๗
๒.๕.๑ บทบาทด้านเศรษฐกิจ	๕๗
๒.๕.๒ บทบาทด้านสังคม	๕๘

๒.๕.๓	บทบาทด้านวัฒนธรรม	๕๙
๒.๖	นโยบายในการพัฒนาชีวิตชาวนา	๖๐
๒.๗	แนวทางการปฏิรูปข้าวและชาวนาไทย	๖๓
๒.๘	สรุป	๖๘
บทที่ ๓	วิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๗๐
๓.๑	ความหมายและความสำคัญของชาวนาสมัยพุทธกาล	๗๐
๓.๑.๑	ความหมายของชาวนา	๗๐
๓.๑.๒	ความสำคัญของชาวนา	๗๒
๓.๒	ประวัติและความเป็นมาของชาวนาสมัยพุทธกาล	๗๔
๓.๓	วิถีชีวิตของชาวนาสมัยพุทธกาล	๗๖
๓.๓.๑	วิถีชีวิตชาวนาในฤดูไถหว่าน	๗๗
๓.๓.๒	วิถีชีวิตชาวนาในฤดูเก็บเกี่ยว	๗๘
๓.๔	สถานภาพและบทบาทของชาวนาสมัยพุทธกาล	๘๐
๓.๔.๑	สถานภาพของชาวนา	๘๐
๓.๔.๒	บทบาทของชาวนากับการถวายทาน	๘๕
๓.๕	ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๘๕
๓.๕.๑	ชาวนากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า	๘๕
๓.๕.๒	ชาวนากับอานิสงส์การถวายทาน	๘๘
๓.๕.๓	ชาวนากับการบรรลุมรรค	๙๒
๓.๖	คำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชาวนาสมัยพุทธกาล	๙๕
๓.๖.๑	ชาวนากับการปลูกป่าในวนโรปสูตร	๙๕
๓.๖.๒	ชาวนากับกิจที่ควรทำในนาในเขตตสุตตร	๙๘
๓.๗	หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทย	๑๐๐
๓.๗.๑	ความสันโดษ (สันตุภฺฐี)	๑๐๐
๓.๗.๒	ชาวนาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญูตา)	๑๐๒
๓.๗.๓	อิทธิบาท ๔	๑๐๔
๓.๗.๔	ฆราวาสธรรม ๔	๑๐๖
๓.๗.๕	ทิฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔	๑๐๗
๓.๗.๖	สัมมาอาชีวะ	๑๐๘
๓.๗.๗	อปริหานิยธรรม ๗	๑๐๙
๓.๗.๘	ศีล ๕	๑๑๓
๓.๘	สรุป	๑๑๕
บทที่ ๔	พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของ	
	สภาเกษตรกรแห่งชาติ	๑๑๘
๔.๑	บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนาไทย	๑๑๘

๔.๑.๑	ชานากักับความสันโดษ (สันตุมณี)	๑๑๘
๔.๑.๒	ชานากักับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญูตา)	๑๒๑
๔.๒	บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาครอบครัวของชานาไทย	๑๒๖
๔.๒.๑	ชานากักับอิทธิบาท ๔	๑๒๖
๔.๒.๒	ชานากักับฆราวาสธรรม ๔	๑๓๐
๔.๓	บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสังคมของชานาไทย	๑๓๖
๔.๓.๑	ชานากักับทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม ๔	๑๓๖
๔.๓.๒	ชานากักับสัมมาอาชีวะ	๑๔๐
๔.๔	บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาประเทศชาติของชานาไทย	๑๔๒
๔.๔.๑	ชานากักับอภิธานิธรรม ๗	๑๔๒
๔.๔.๒	ชานากักับศีล ๕	๑๔๙
๔.๕	สรุป	๑๕๗
บทที่ ๕	สรุปผล และข้อเสนอแนะ	๑๖๐
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๖๐
๕.๒	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๖๕
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๖๘
บรรณานุกรม		๑๗๐
ภาคผนวก		๑๗๖
ภาคผนวก ก	แบบสัมภาษณ์	๑๗๗
ภาคผนวก ข	ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๘๑
ภาคผนวก ค	สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๘๗
ภาคผนวก ง	การเก็บรวบรวมข้อมูล	๒๑๗
ประวัติผู้วิจัย		๒๒๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในดัชนีฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ข้อ ๒๑๖ หน้า ๑๖๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

คัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า เช่น อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖๗-๗๐. หมายถึง อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี จตุกกนิบาตอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๒ หน้า ๖๗-๗๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิวงศ์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิตติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย		(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สมังคลวิลาสินี	ปาฎีกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อง.เอกก.อ. (ไทย) =	อังคตตรนิกาย มโนรปฺรณิ	เอกกนิบาตอรรคถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ. (ไทย) =	อังคตตรนิกาย มโนรปฺรณิ	จตุกกนิบาตอรรคถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรคถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	อรรคถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	สัทธัมมปิยชิติกา จุฬนิตเสอรรคถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สำหรับคนไทยที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับข้าวมาแต่โบราณ ในสังคมชนบทจะประกอบอาชีพทางการเกษตรมีการทำนาเป็นต้น^๑ ข้าวเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเลือดเนื้อของคนไทยมาแต่โบราณ ในสังคมกสิกรรมการทำนาเพื่อผลิตข้าวนั้นมีขั้นตอนงานหลายขั้นตอน ตั้งแต่ก่อนการปลูกข้าว จะต้องมีการเตรียมปรับดินในนา ถ้าเป็นการปลูกข้าวนาดำต้องมีแปลงตกกล้า ก่อนเริ่มทำนา แปลงตกกล้าหรือหว่าน ต้องมีการไถตะ ไถแปรหรือมีไถคราด มีอุปกรณ์ที่จะช่วยทำนาให้สะดวกยิ่งขึ้น เช่น จอบ เสียม ไถ คราด รวมทั้งมีตพั่ว เป็นต้น^๒ เมื่อเริ่มหว่านหรือถอนกล้าปักดำไปแล้ว ต้องรอจนข้าวเจริญเติบโตจนเก็บเกี่ยวได้จึงเริ่มเกี่ยวข้าวเมื่อได้ข้าวแล้ว ต้องขนไปลานนวดข้าว มีการนวดข้าวซึ่งปัจจุบันส่วนมากใช้เครื่องจักรจากนั้นขนข้าวขึ้นยุ้งหรือมีพ่อค้ามาซื้อถึงที่ จากกระบวนการผลิตข้าวดังกล่าวก่อให้เกิดความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และคติชาวนาที่เกี่ยวข้องกับข้าวหลายอย่างในวัฒนธรรมของสังคมไทย

ในสังคมเกษตรกรรมทุกสังคมมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ้อนวอนเทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหารและเทพเจ้าเกี่ยวกับดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดจน ธรรมชาติอื่นๆ อันเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดอาหารอุดมสมบูรณ์ เกิดสวัสดิมงคลและความปลอดภัยมั่นคงแก่ชีวิตทรัพย์สินและสิ่งที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีบูชา เทพธิดาโพสพเทวีอิติมีสเตอร์ของชาวกรีกโบราณ พิธีไหว้ฟ้าดินของชาวจีน พิธีสู่ขวัญแม่โพสพของชาวอินโดนีเซีย พิธีเชิญขวัญข้าวโพดของชาวอินเดียนแดง เป็นต้น ในสมัยพุทธกาลพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเรียกตามภาษาบาลีว่า วันพระราชพิธีวปรมงคล^๓ (แปลว่า วันแรกนาขวัญ) พระเจ้าสุทโธทนะเสด็จไปทรงแรกนาขวัญ จะเห็นได้ว่า กษัตริย์ในสมัยพุทธกาล ทรงให้ความสำคัญแก่ชาวนาเป็นอย่างมากเพราะเหตุไร น่าจะมีการศึกษาค้นคว้าเรื่องวิถีชีวิตชาวนาในสมัยพุทธกาล

ในปัจจุบันนี้มีพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ^๔ เป็นพระราชพิธีสำคัญที่ทำเพื่อเสริมสร้างให้เกิดขวัญและกำลังใจแก่เกษตรกรของชาติ “จรดพระนังคัล” แปลว่า จดไถหรือแรกไถ เป็นประเพณีโบราณที่พระเจ้าแผ่นดินทรงทำพิธีไถนาเอง เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ประชาชน

^๑ รศ.ณรงค์ เสียงประชา, *วิถีไทย (THAI LIVING)*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอ.เอส.พี.ริ้นดิง เอ้าส์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๘.

^๒ ผศ.วราคม ทีสุภะ, *สังคมและวัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔), หน้า ๔๐.

^๓ อเถกทิวส์ รัญโญ วปรมงคล นาม อโหสิ, ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๘๖.

^๔ กนก จันทร์ขจร, *คู่มือวัฒนธรรม - วิถีชีวิตไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิชิตการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๕.

พระราชพิธีแรกนาขวัญ หรือที่เรียกว่า “พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ” พระราชพิธีสองพิธีต่อเนื่องกัน คือ พระราชพิธีพืชมงคลเป็นพิธีสงฆ์ ประกอบพิธีในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญซึ่งเป็นพิธีพราหมณ์ ความมุ่งหมายอันเป็นมูลเหตุให้เกิดพระราชพิธีพืชมงคลฯ คือเพื่อนี้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรให้มีความมั่นใจในการทำนา เพราะชาวนาเป็นผู้มีความสำคัญแก่ชีวิตความเป็นอยู่ และการเศรษฐกิจของประเทศทุกสมัย

ส่วนแนวคิดและความเป็นมาเกี่ยวกับการจัดตั้งสภาเกษตรกรเริ่มเกิดขึ้นในประเทศไทยครั้งแรกเมื่อใดนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่หากจะประมาณเวลาโดยเปรียบเทียบกับอาชีพหรือวิชาชีพอื่น เช่น อาชีพค้าขาย อาชีพหมอ อาชีพรับจ้างใช้แรงงาน อาชีพทนายความ หรืออาชีพประกอบอุตสาหกรรม ที่ได้มีการเรียกร้องและต่อสู้กับภาครัฐมายาวนาน เพื่อให้ได้มาซึ่งสภาอันเปรียบเสมือนเวทีสำหรับการคุ้มครองดูแล และการต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมเป็นของตนเอง โดยภาครัฐยินยอมให้มีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้งสภาอาชีพหรือสภาวิชาชีพนั้นๆ ขึ้น เช่น

- (๑) สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย (๒๕๐๙)^๕
- (๒) แพทยสภา (๒๕๑๑)^๖
- (๓) สภาองค์การลูกจ้าง (๒๕๑๘)^๗
- (๔) สภาทนายความ (๒๕๒๘)^๘
- (๕) สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (๒๕๓๐)^๙ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าอาชีพเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ หรือทำสวน เป็นอาชีพที่มีความเก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังนั้นชาวนา ชาวไร่ และชาวสวน ได้มีการเรียกร้องให้มีการจัดตั้งสภาเกษตรกรมาแล้วไม่น้อยกว่า ๕๐ ปีก่อนหน้านี้ และในช่วงที่สอง ในปี พ.ศ.๒๕๑๖ ซึ่งเป็นช่วงที่ประชาธิปไตยกำลังเบ่งบานอย่างเต็มที่ เกษตรกรผู้นำหลายท่านได้เรียกร้องและผลักดันให้มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับการเกษตรออกใช้บังคับเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. ๒๕๑๗ พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ.๒๕๑๘ พระราชบัญญัติควบคุมการเช่าที่นา พ.ศ. ๒๕๑๘ หรือพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์เกษตรกร พ.ศ.๒๕๑๘ เป็นต้น ซึ่งแม้ผู้นำเกษตรกรทั้งหลายสามารถผลักดันกฎหมายอันเป็นประโยชน์แก่เกษตรกรส่วนรวมออกใช้บังคับได้เป็นจำนวนมาก แต่ความพยายามในการผลักดันกฎหมายจัดตั้งสภาเกษตรกรให้เป็นเวทีที่เป็นของเกษตรกร เพื่อดูแลปกป้องประโยชน์ของเกษตรกร และโดยเกษตรกรนั้น กลับไม่บรรลุผลสำเร็จ ผู้นำเกษตรกรทั้งหลายไม่สามารถอาศัยกระแสประชาธิปไตยผลักดันให้สภาเกษตรกรเกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวได้

ต่อมาในช่วงที่สามของแนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งสภาเกษตรกร เริ่มตั้งแต่ในราวปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ในช่วงเวลาที่นายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

^๕ พระราชบัญญัติหอการค้า พ.ศ. ๒๕๐๙ มาตรา ๖ (๔).

^๖ พระราชบัญญัติวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. ๒๕๑๑ มาตรา ๔๕ ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ.๒๕๒๕.

^๗ พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ มาตรา ๑๒๐.

^๘ พระราชบัญญัติสภาทนายความ พ.ศ. ๒๕๒๘ มาตรา ๖.

^๙ พระราชบัญญัติสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๓๐ มาตรา ๕.

พบว่า ได้มีการเสนอร่างกฎหมายเกี่ยวกับสภาเกษตรกรพร้อมกันในคราวเดียวกัน ๒ ฉบับ คือ ร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. และร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรจังหวัด พ.ศ. โดยร่างกฎหมายทั้งสองฉบับมีลักษณะเป็นกฎหมายคู่ขนานและเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกัน โดยฉบับหนึ่งกำหนดให้มีสภาเกษตรกรแห่งชาติขึ้น ประกอบด้วย สมาชิกสภาโดยตำแหน่งส่วนหนึ่ง ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนหนึ่ง และผู้แทนสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดๆ ละหนึ่งคนเป็นส่วนใหญ่ของสมาชิกสภาโดยมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและการวางแผนการพัฒนาเกษตรกรรม รวมทั้งเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาภาคเกษตรกรรมเช่น ชาวนาในภาพรวมของประเทศได้หรือไม่

ชาวนาในประเทศไทย ถือได้ว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารแห่งสังคมไทยเสมอมา และสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประเทศเสมอมา ชาวนาในสังคมไทยส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ ถ้านำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตเชิงพุทธบูรณาการที่เกื้อกูลกับวิถีชีวิตชาวนาไทยเช่น สัมมาอาชีวะ^{๑๐} อิทธิบาท ๔^{๑๑} ความสันโดษ^{๑๒} ความพอเพียง (เศรษฐกิจพอเพียง)^{๑๓} อปรีหานิยธรรม ๗^{๑๔} เป็นต้นที่จะทำให้ชาวนาไทยมีความสุขคู่คุณธรรมได้หรือไม่อย่างไร

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ เพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้ง ๓ ข้อ คือ เพื่อศึกษาปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นดัชนีพันธที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สรุปไว้เป็นงานวิจัยอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยจึงต้องการค้นคว้าและนำเสนอในเรื่องนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปัญหาการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘.

^{๑๒} ชุ.ชุ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๑๓} พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗.

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ วิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

สำหรับการวิจัยเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาตินี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวนาในประเทศไทยและสภาเกษตรกรแห่งชาติ จากเอกสารงานวิชาการ ตำราวิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่างๆ

๑.๔.๓ ศึกษาข้อมูลการประยุกต์หลักพุทธธรรมเชิงพุทธบูรณาการที่เกื้อกูลกับวิถีชีวิตของชาวนาในประเทศไทย จากเอกสารงานวิชาการ และตำราวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๔ สัมภาษณ์ชาวนาไทย จำนวน ๑๒ คน จาก ๔ ภาคๆ ๓ คน

๑.๔.๕ วิเคราะห์สภาเกษตรกรแห่งชาติเชิงพุทธบูรณาการ และวิถีชีวิตของชาวนาในประเทศไทยแล้วนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ ส่งเคราะห์การประยุกต์หลักพุทธธรรมเชิงพุทธบูรณาการที่เกื้อกูลกับวิถีชีวิตของชาวนามาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน

๑.๔.๖ สรุปและนำเสนอ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันในศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ จึงขอกำหนดความหมายแห่งศัพท์เฉพาะที่จะใช้ในงานวิจัยนี้ ดังนี้

พุทธบูรณาการ หมายถึง การนำหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมาการประยุกต์ อธิบาย วิเคราะห์ บูรณาการ และสังเคราะห์ออกเป็นชุด อธิบาย ชุดความคิด หรือชุดความรู้ต่างๆ ที่จะสื่อสารให้บุคคลได้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น

สภาเกษตรกรแห่งชาติ หมายถึง พระราชบัญญัติที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม ในการร่วมกันคิด ร่วมกันปรับปรุงจากทั่วประเทศ เป็นผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหลากหลายสาขา และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรกรรมเป็นสมาชิกของสภา

วิถีชีวิต หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของบุคคลนั้นๆ เช่น วิถีชีวิตของชาวนาในประเทศไทย

ชาวนาไทย หมายถึง บุคคลผู้เป็นชาวนาที่ประกอบอาชีพทางกสิกรรมในประเทศไทยซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่ในการดำรงชีวิต

หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตชาวนาไทย หมายถึง หลักพุทธธรรมที่ชาวนานำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตเช่น ความสันโดษ (สันตมฺหี) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญุต) อธิบาท ๔ ขรราวาสธรรม ๔ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ สัมมาอาชีวะ อปริหานิยธรรม ๗ ศีล ๕ เป็นต้น ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลที่เป็นหลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณวิเสสเป็นลำดับ และจากเอกสารที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษาค้นคว้าแล้ว เผยแพร่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ได้กล่าวถึงมงคลการแรกนาขวัญในหนังสือ “พระปฐมสมโพธิกถาพิศดาร ๒๙ ปริจเฉท” พอสรุปความได้ว่า ในวันวโปมงคลการแรกนาขวัญ พระเจ้าสุทโธทนะเสด็จไปทรงแรกนาขวัญ ทรงประดับประดาแล้วมีหม้ออำมาตย์แวดล้อมแล้วเสด็จไปที่ไถนาทรงไถนาแล้ว และชาวนาทั้งหลายไถนาที่เหลือ ในงานพระราชพิธีนั้นทรงโปรดเกล้าให้เชิญพระกุมารไปในงานพระราชพิธีนั้นด้วย ครั้นเสด็จถึงภูมิสถานแรกที่แรกนาขวัญโปรดให้จัดร่มไม้หว่าซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ อันอยู่ใกล้สถานนั้น เป็นที่ประทับของพระกุมารโดยแวดล้อมด้วยม่านอันงามวิจิตร ครั้นถึงเวลาพระเจ้าสุทโธทนะทรงไถแรกนา บรรดาพระพี่เลี้ยงนางสนมที่เฝ้าถวายบำรุงรักษาพระกุมาร พวกนั้นหลีกออกมาดูพิธีนั้นปล่อยให้พระกุมารประทับ ณ ภายใตร่มไม้หว่าพระองค์เดียว เมื่อพระกุมารเสด็จอยู่พระองค์เดียวได้ความสงบเป็นสุข ทรงนั่งขัดสมาธิเจริญอานาปานสติก็มีภูฐาน ยังปฐมฌานให้บังเกิด ในเวลานั้นเป็นเวลาบ่าย เงามแห่งต้นไม้ทั้งหลาย ย่อมช้ายไปตามแสงตะวันทั้งสิ้น แต่เงาไม้หว่านั้นดำรงทรงรูปปรากฏเป็นปริมณฑลตรงอยู่ดูเวลาตะวันเที่ยงเป็นเหตุอันน่ามหัศจรรย์ ^{๑๕}

กนก จันทร์ขจร ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตชาวนา ไว้ในหนังสือเรื่อง “คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย” พอสรุปความได้ว่า ในสมัยรัชกาลปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชปรารภขึ้นมากับพระราชครูวามเทพมุนีว่า ในพระราชพิธีนี้ไม่มีดนตรีบรรเลงรู้สึกเจ็บเหงาเกินไป จึงได้มีกระแสรับสั่งแก่พระราชครูฯ ให้มาบอกแก่ข้าพเจ้าว่า ให้หาทางบรรเลงดนตรีในเวลาที่เรา

^{๑๕} สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริจเฉท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเชิงจงเจริญ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖.

นาปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เมื่อพระราชครูฯ ได้มาแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่ามีพระราชประสงค์อย่างนั้น ข้าพเจ้าจึงได้คิดบรรจเพลงสำหรับปีพาทย์บรรเลงประกอบกับพระราชพิธีเหล่านั้นตามประสงค์ และเมื่อถึงงานแรกนา ในปีต่อมาเมื่อมีหมายสั่งให้ปีพาทย์ไปบรรเลงประกอบพระราชพิธีแรกนาขวัญ วงปีพาทย์จึงได้บรรเลงตามที่ข้าพเจ้าได้บรรจุไว้ดังนี้ เมื่อเวลาที่พระยาแรกนาอธิษฐานเลือกผ้าถุง ซึ่งมีอยู่ ๓ ขนาด ว่า จะได้ผ้าถุงขนาดกว้างหรือขนาดกลาง หรือขนาดแคบนั้น ให้บรรเลงเพลงสาธุการ ครั้นเมื่อพระยาแรกนาเริ่มประกอบพิธีไถ ในการไถ ๓ รอบแรกนั้น ให้บรรเลงเพลงเชิดฉาน ครั้นไถตะ โดยขวางอีก ๓ รอบ ให้บรรเลงเพลงโคมเวียน ครั้นเมื่อพระยาแรกนาได้ไถตะหรือไถกลับ ครั้งสุดท้าย ๓ รอบ โดยหัวนำธัญพืชไปด้วยพร้อมๆ กัน ก็ให้บรรเลงเพลงปลูกต้นไม้ จนกว่าจะเสร็จพิธี ในเวลาที่บรรเลงเพลงต่างๆ ประกอบการไถของพระยาแรกนานั้น แตรสังข์จะบรรเลงเป็นระยะๆ เมื่อไถไปจนถึงรอบหนึ่งๆ ส่วนพิธีกรรมต่อไปเช่นนำพระโคไปเสียดินอาหาร หรือพิธีกรรมอื่นๆ ปีพาทย์ไม่ต้องบรรเลงเลยจนกว่าจะถึงเวลาเสด็จพระราชดำเนินกลับ จึงบรรเลงเพลงกราวรำ ส่งท้ายอีกครั้งหนึ่งเป็นเสร็จพิธี^{๑๖}

วราคม ทีสุกะ ได้กล่าวถึงสังคมเกษตรกรรม ไว้ในหนังสือ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” พอสรุปความได้ว่า สังคมกสิกรรมก้าวหน้าหรือสังคมเกษตรกรรม ลักษณะเด่นของสังคมในยุคนี้มีลักษณะสำคัญเหมือนกับสังคมยุคที่สอง แตกต่างกันตรงที่ว่าในยุคนี้เครื่องมือเครื่องใช้ได้รับการพัฒนาดีขึ้น เช่น แทนการใช้ไม้แหลมขุดดินเป็นหลุมเพื่อหยอดเมล็ดพืช ก็ค้นพบวิธีการหลอมเหล็กให้เป็นจอบ เสียม ไถ คราด รวมทั้งมีดพรวน เป็นต้น อันช่วยให้การทำไร่ทำนาหรือทำสวนสะดวกสบายขึ้น ใช้แรงงานน้อยลง ดังนั้น ผลที่ตามมาคือมนุษย์จะมีเวลาพักผ่อนมากขึ้น มีความสุขมากขึ้น อายุขัยจึงมากขึ้นด้วย ส่งผลให้เกิดจำนวนประชากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้นๆ จึงเป็นที่มาของความหนาแน่นของประชากรและสังคมก็พัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมืองในเวลาต่อมา ซึ่งต่อเนืองมาอีกก็ส่งผลให้เกิดระบบราชการ (Bureaucracy) รวมทั้งเกิดการแบ่งชั้นวรรณะตามมาอีกด้วย^{๑๗}

ณรงค์ เสียงประชา ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรไว้ในหนังสือ “วิถีไทย” พอสรุปความได้ว่า อาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจนั้น สังคมชนบทจะประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำไร่ ทำนา ทำสวน พวกที่อยู่ริมทะเลจะมีอาชีพจับปลา กุ้ง ปู หอย นอกจากอาชีพทางการเกษตรแล้วชาวชนบทจะประกอบอาชีพอื่นๆ อีก เช่น ขายของชำ ขายสุรา และถ้าในช่วงเวลาไถมีงานวัด งานตามประเพณี ชาวชนบทบางคนอาจนำสินค้าไปจำหน่ายในงาน นอกจากอาชีพการเกษตรและการค้าย่อยๆ แล้วชาวชนบทบางคนอาจมีอาชีพด้านบริการ อาชีพรับราชการครู อาชีพรับจ้าง อย่างไรก็ตาม อาชีพของชาวชนบทนับว่ามีจำนวนน้อยชนิดกว่าชาวเมือง ในส่วนของฐานะทางเศรษฐกิจ ชาวชนบททำงานเพื่อการยังชีพ มักจะประกอบอาชีพเพื่อพอกินพอใช้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวชนบทถ้าวัดจากตัวเงิน จึงไม่สูงเท่ากับชาวเมือง^{๑๘}

กฤษณา วงษาสันต์ ได้กล่าวถึงเกษตรกรไว้ในหนังสือ “วิถีไทย” พอสรุปความได้ว่าพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพิธีการเพื่อความเป็นสิริมงคลและบำรุงขวัญเกษตรกร มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่หลังจากปี ๒๔๗๙ แล้ว ได้วางเว้นไป

^{๑๖} กนก จันทรขจร, *คู่มือวัฒนธรรม - วิถีชีวิตไทย*, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

^{๑๗} ผศ.วราคม ทีสุกะ, *สังคมและวัฒนธรรมไทย*, หน้า ๔๐.

^{๑๘} รศ.ณรงค์ เสียงประชา, *วิถีไทย (THAI LIVING)*, หน้า ๓๘.

จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูขึ้นเป็นงานพระราชพิธีหน้าพระที่นั่งเป็นประจำทุกปี เริ่มตั้งแต่ปี ๒๕๐๓ เป็นต้นมา เพื่อรักษาบูรพประเพณีและเพื่อฟื้นฟูขวัญกำลังใจของเกษตรกร ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยกำหนดจัดขึ้นในเดือนพฤษภาคม เพราะเป็นระยะที่จะเริ่มต้นทำนา ก่อนวันประกอบพิธีแรกนาจะมีพิธีสงฆ์เรียกว่าพระราชพิธีพืชมงคล โดยมีขบวนแห่พระพุทธรูปคันธารราษฎร์ประจำรัชกาลต่างๆ และพิธีสวดมนต์ทำขวัญพืชพันธุ์ธัญญาหาร ณ พลับพลาท้องสนามหลวง ทรงโปรดให้พระยาแรกนา ซึ่งได้แก่ปลัดกระทรวงเกษตรฯ และเทพีหาบเงินหาบทองทั้ง ๔ ซึ่งคัดเลือกจากข้าราชการหญิงโสดชั้นโทขึ้นไป ในสังกัดกระทรวงเกษตรฯ เข้าร่วมพิธีสงฆ์ด้วย ทรงพระราชทานน้ำสังข์ ไบมะตูม และทรงเจิมหน้าผากให้พระยาแรกนาและเทพีทั้ง ๔ พระยาแรกนาได้รับพระราชทานพระอัมรังค์มณฑปนพเก้าสองวง เพื่อสวมให้พิธีแรกนาด้วย^{๑๙}

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา ได้กล่าวถึงเกษตรกรไว้ในหนังสือ “วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย” พอสรุปความได้ว่า พิจารณาจากแง่มุมศาสตร์เศรษฐกิจนั้น หมู่บ้านภาคกลางจำนวนหนึ่งเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ตั้งขึ้นหรือขยายตัวขึ้นใจกลางราชธานีหรือใกล้ชิดกับเมืองหลวง หรืออาจเจาะลงไปว่า เป็นบริเวณส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยา หรือที่ราบกรุงเทพฯ หมู่บ้านเหล่านี้เจ้าของที่ดินมักจะให้แก่เจ้านายและคนชั้นสูง เจ้านายองค์หนึ่งอาจถือครองที่ดินของหมู่บ้านนับพันไร่ และมีชาวบ้านบางส่วนที่เป็นเจ้าของที่ดินของตนเอง บ้างก็ขายไป แต่ส่วนมากเกิดจากชนชั้นสูงมีโอกาสซื้อหาจับจองหรือเป็นเจ้าของที่ดินมากกว่าชาวบ้านธรรมดา โดยเฉพาะที่ดินริมคลองขุดใหม่จำนวนมาก เจ้านายและข้าราชการมีโอกาสจับจองก่อนแล้วแบ่งให้ชาวบ้านเช่าที่ดิน หมู่บ้านแบบนี้พบได้ง่ายในในอยุธยา ปทุมธานี อ่างทอง โดยเฉพาะตามเส้นทางน้ำ (รวมทั้งกรุงเทพฯ ธนบุรี นนทบุรี แต่เดิม) เป็นต้น ในสมัยต่อมาในหลายหมู่บ้านเจ้าของที่ดินซึ่งอยู่ในเมืองตั้งตัวแทนของตนที่เรียกว่า “นายกองนา” ให้ดูแลผลประโยชน์ในนาของตนในหมู่บ้าน นายกองนาอาจได้รับแต่งตั้งเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้าน กรณีตัวอย่างที่พบเช่นนี้ได้แก่ บ้านซุง ตำบลนครหลวง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นชุมชนที่เจริญที่สุดของอำเภอนครหลวงในสมัยนั้น^{๒๐}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไว้ในหนังสือ “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” พอสรุปความได้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ คือ เศรษฐศาสตร์สายกลางหรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมา ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ถือได้ว่าเป็น สัมพัฒนา คือ เป็นไปอย่างถูกต้องและพอดี ส่วนความพอดีนั้น คือ จุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกันนั่นเอง นอกจากนี้เศรษฐศาสตร์แนวพุทธยังได้ให้ความเห็นว่า เศรษฐศาสตร์จะมีความหมายอย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อมีส่วนในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงาม และมีการพัฒนาทางจิตให้สูงยิ่งขึ้นด้วย มิฉะนั้น เศรษฐศาสตร์จะมีไว้เพื่ออะไร ในส่วนที่เกี่ยวกับความหมายของความ “พอดี” ที่นอกเหนือจากที่ว่าความพอดี คือ จุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกันแล้ว คือความรูปจักประมาณในการ

^{๑๙} ผศ.กฤษณา วงษาสันต์, **วิถีไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจริญวัฒนา เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๐.

^{๒๐} ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๙-๒๐๐.

บริโภค รู้จักประมาณคือรู้จักพอดี ความพอประมาณคือความพอดี ความพอเพียงและความพอดี ในหลักของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นเองอย่างไรก็ดี นอกเหนือไปจากการรู้จักประมาณ และรู้จักพอดีสำหรับตนเองแล้วความพอดีในมัชฌิมานั้นยังมีความหมายถึงการไม่เบียดเบียนตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่น กล่าวโดยสรุปกิจกรรมทางเศรษฐกิจควรถือเป็นแค่ มรรคา คือ เป็น means มิใช่เป็นจุดหมายสุดท้ายในตัวเอง หากควรเป็นแค่เพียงฐานสนับสนุนกระบวนการพัฒนาตนเองของมนุษย์เพื่อชีวิตที่ดีขึ้นและงดงามขึ้นเท่านั้น^{๒๑}

ศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ พันธเสน ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในหนังสือ “พุทธเศรษฐศาสตร์” พอสรุปความได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญของพุทธเศรษฐศาสตร์ว่า หากจะวิเคราะห์ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency economy) ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานไว้เอง ซึ่งตรงกับความหมายที่แปลความได้ว่า ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งรวมความอยู่ในคำว่า “ความพอประมาณ” และ “ความมีเหตุผล” คำว่า มีเหตุผลนี้ คือ เหตุผลแบบชาวพุทธ ซึ่งหมายถึงความถึง ความซื่อตรง ความไม่โลภ และความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งต่างจากเหตุผลในเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ซึ่งถือว่า การแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเองให้ได้มากที่สุด เป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผล เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความ “พอเพียง” “พอประมาณ” และพอสมควรมัน มีรากความคิดมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาในข้อที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งก็คือ “ทางสายกลาง” นั่นเอง ส่วนในเรื่องเป้าหมายของการผลิตและการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ต้องการให้ทั้งระบบดำเนินต่อเนื่องไปในลักษณะที่ยั่งยืน (Sustainable) สามารถสร้างคุณภาพชีวิตและความสุขในระดับชั้นต่างๆ จนบรรลุถึงปัญญาในระดับสูงได้นั้น สอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เป็นอย่างยิ่ง^{๒๒}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสง่า พลสงคราม ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย” ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียง พอสรุปความได้ว่า เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมิได้เริ่มจากสมมติฐานทางเศรษฐศาสตร์ หากเป็นแต่เพียงหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมะในฐานะที่เป็นปทัสถาน ให้เกิดดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสังคม และกายกับจิต ตามหลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติปัญญาควบคุมและกำหนดเป้าหมายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ดำเนินไปสู่การมีคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณ ส่วนเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นความพอเพียงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เริ่มจากการผลิตบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ตามแนวทฤษฎีใหม่ขั้นต่างๆ ซึ่งเริ่มจากการจัดสรรพื้นที่และแหล่งน้ำให้เหมาะสมกับการผลิตไปจนถึงการรวมกลุ่มกันในชุมชน เพื่อเป็นทุนทางสังคมในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมีคำสอนแสดงถึงโครงสร้างของความสัมพันธ์ในระบบชีวิตที่อาศัยกันทั้งมนุษย์และสัตว์ในฐานะองค์รวม แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีแนวคิดที่แสดงถึงระบบโครงสร้างการผลิตที่

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๓๕.

^{๒๒} ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๙-๑๐.

สอดคล้องกับการบริโภคบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม อย่างไรก็ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ถือเป็นมิติใหม่ทางความคิดและทางเลือกด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ได้เชื่อมโยงให้เข้ากับหลักพุทธธรรมให้แนบแน่นเป็นเนื้อเดียว ทั้งที่ทุกโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นวางรากฐานอยู่บนแนวทางและปรัชญาของพุทธธรรมทั้งสิ้น^{๒๓}

มณูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักพุทธธรรมในพระพุทธานุชาสนา” ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียง พอสรุปความได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิด “ทฤษฎีใหม่” อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานไว้เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของพสกนิกรชาวไทยทุกระดับ ตั้งแต่บุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาตินั้นมีรากฐานมาจากพุทธธรรมในพระพุทธานุชาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการเดินทางสายกลางในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธานุชาสนานั้นเอง นอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ยังสอดคล้อง และมีพื้นฐานมาจากองค์ธรรมในพระพุทธานุชาสนาเกือบทุกประการเช่นหลักในเรื่องของความสันโดษ ความพอเพียง ความสมถะ ความไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ความมีเมตตา เกื้อกูลที่ชีวิตพึ่งมีต่อชีวิต ต่อชุมชน ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการมีสัมมาอาชีวะ เป็นต้น^{๒๔}

พระมหาสมโภช ศรีพันธ์ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก โดยเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก” ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอสรุปความได้ว่า วิธีมองความทุกข์ของมนุษย์เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจนั้นคล้ายคลึงกันแต่วิธีการมองสาเหตุของปัญหานั้นค่อนข้างแตกต่างกัน คือในหลักเศรษฐศาสตร์ตะวันตก มนุษย์ในทางเศรษฐกิจมีเหตุผลเป็นของตนเอง สนใจประโยชน์ของตนเอง อาศัยแรงผลักดัน (กิเลส) กระตุ้นให้เกิดผลิตรกรรม การขาย การวิภาครกรรม และการแข่งขันกันทางวัตถุ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมาย คือความมั่งคั่งทางวัตถุ ส่วนแนวพระพุทธานุชาสนานั้นยอมรับ ความจำเป็นของชีวิตที่ต้องอาศัยปัจจัยทางวัตถุ แต่ก็ถือว่าวัตถุเป็นอุปกรณ์ส่วนหนึ่งของชีวิตเพื่อใหญ่ได้คุณภาพที่นอกเหนือจากวัตถุ แต่แนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์ สำนักคลาสสิกกับนีโอคลาสสิกคือความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ เน้นระบบเศรษฐกิจแบบเสรี (Liberalism) แนวความคิดนี้เสริมให้มีการผลิตที่ยิ่งใหญ่ในพระไตรปิฎกมีหลักความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจว่า เหล่านี้เป็นเป้าหมายรอง เศรษฐกิจเป็นเพียงอุปกรณ์สนับสนุน ชีวิตเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ยิ่งซึ้งกว่านั้น^{๒๕}

^{๒๓} พระมหาสง่า พลสงคราม, “เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะอักษรศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖).

^{๒๔} มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักพุทธธรรมในพระพุทธานุชาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^{๒๕} พระมหาสมโภช ศรีพันธ์, “เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก โดยเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

พระขวัญเมือง สุธะ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “พุทธศาสนากับลัทธิบริโภคนิยม: ศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก” ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์ พอสรุปความได้ว่า มนุษย์มีความต้องการที่ไม่จำกัด อยู่โดยธรรมชาติ ดังนั้นกรอบความคิดของทั้งสองกระแสจึงเริ่มจากจุดเดียวกัน โดยพระพุทธศาสนามองปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ แนวปรัชญา เช่น แม่ น้ำ เหมอด้วยตัณหาไม่มีหรือความอยากจะได้ยากในโลก ในด้านของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็มีกรอบการมองปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ในลักษณะเดียวกัน โดยยอมรับว่ามนุษย์มีความต้องการไม่จำกัด แต่ทรัพยากรในโลกมีอยู่จำกัด จึงเกิดปัญหาขึ้น และมีทฤษฎีและรูปแบบต่างๆ มากหลาย เพื่อแก้ปัญหา นี้ อย่างไรก็ตามเป้าหมายสุดท้ายของมนุษย์ที่ปรารถนาจะให้บรรลุคือความสุขนั้น ยังมีนัยที่แตกต่างกันตลอดจนมรรควิธีที่จะไปถึงความสุขก็แตกต่างกัน จากความแตกต่างในกรอบของความคิดพื้นฐานนี้เอง จึงนำไปสู่พฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันภายใต้ฐานความคิด กระแสหลักนั้นยึดถือเอาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ จึงอยู่ในลักษณะของการช่วงชิงเอาชนะ ครอบงำ ครอบครอง ภายใต้ฐานความคิดและความเชื่อที่ว่า มีทรัพย์สินมาก มีอรรถประโยชน์มาก บริโภคมาก ย่อมมีความสุขมาก และสิ่งเหล่านี้เห็นได้ชัดจากปรากฏการณ์ของการบริโภคนิยมในสังคม (Consumerism) ที่เน้นให้มนุษย์ตั้งเป้าหมายของชีวิตและความสุขไว้กับการบริโภคให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ตรงกันข้ามกับวิถีคิดและจัดการแบบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่แม้จะคำนึงถึงประโยชน์ตน แต่ก็ไม่ละเลยประโยชน์ของผู้อื่นด้วยท่าทีจึงมีลักษณะของการเกื้อกูลแบ่งปันกัน (ซึ่งตรงกับแนวคิด ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว)^{๒๖}

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวฑฒโน ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน” พอสรุปความได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงเรียกว่า “เศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเอง” (Relative Self-sufficient Economy) จึงเป็นรูปแบบที่คนไทยทั้งมวลควรน้อมเกล้าฯ รับไว้ปฏิบัติอย่างจริงจังโดยนัยแล้วเศรษฐกิจที่พอเพียงหมายถึงเศรษฐกิจที่ชุมชนต่างๆ ตั้งแต่ระดับตำบลอำเภอ จังหวัดสามารถจะทำการผลิตเพื่อการดำรงชีพได้ตามอัตภาพ ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ไม่ต้องขอยืมคนอื่นอยู่ได้ด้วยตัวเอง “ให้ยืนบนขาตนเอง” และการดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงคือการดำรงชีวิตในความพอดีมีชีวิตใหม่คือหวนกลับมาใช้วิถีชีวิตไทยแนวคิดของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงจึงควรเป็นแบบอย่างของการพัฒนาประเทศไทยในระยะต่อไป^{๒๗}

พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตะ) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา” สรุปว่า เศรษฐกิจพอเพียงได้แก่เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิตมีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่างๆ ที่ชีวิตเข้าไปเกี่ยวข้อง ดำเนินชีวิตแบบพอมมีพอกินเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้นจากนั้น จึงพัฒนาไปสู่การกินดี อยู่ดี เป็นแนวคิดที่มีหลักการช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์

^{๒๖} พระขวัญเมือง สุธะ, “พุทธศาสนากับลัทธิบริโภคนิยม: ศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะอักษรศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖).

^{๒๗} พระมหาจุลศักดิ์ จิรวฑฒโน, “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

และสังคมให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง พอเพียง พอประมาณ ไม่โลภ ไม่ประมาทและมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต^{๒๘}

พระวิทยา ญาณสาโร (คัมภีร์ราชภัฏ) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อนโดยไม่ต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะหุ่เมสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไป หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือมีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ผักผ่อนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบหาคนดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ชักจูงไปในทางที่ไม่ดี^{๒๙}

พวงพยอม เจริญทอง ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร” ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีปัญหาด้านการประกอบอาชีพที่สำคัญ คือ ทุนประกอบอาชีพไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ผลผลิตราคาตกต่ำ ขาดการสนับสนุนจากนักวิชาการภาครัฐและเอกชนและพบว่าเกษตรกรมีความต้องการประกอบอาชีพด้านการปลูกผักปลอดสารพิษ เลี้ยงไก่พื้นเมือง ทอผ้าและแปรรูปการเกษตรในการจัดกิจกรรมแทรกแซงคือการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ การปฏิบัติกิจกรรมด้านอาชีพ การจัดระบบตลาด การนิเทศ การติดตามผล ทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองดีขึ้น มีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองในด้านต่างๆ มากขึ้นเป็นส่วนใหญ่ มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ มีการช่วยเหลือหน้าที่การงานในครอบครัวดีขึ้นสามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเพียงพอ มีการใช้จ่ายอย่างประหยัดและลักษณะอาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้มากกว่าอย่างอื่นคือการปลูกผักปลอดสารพิษอาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้น้อยคืออาชีพทอผ้า^{๓๐}

พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว) ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ” พอสรุปความได้ว่า ความรู้จัก

^{๒๘} พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันต๊ะ), “การศึกษาวិเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๒๙} พระวิทยา ญาณสาโร (คัมภีร์ราชภัฏ), “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๓๐} พวงพยอม เจริญทอง, “การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพัฒนาสังคม: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑).

พอประมาณมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณของคนให้มีความสำนึก (โยนิโสมนสิการ) ก่อนแล้ว จึงอุปโลกนบริโภค คือ การยกระดับชีวิตที่สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ของบุคคลได้อย่างไรก็ตาม ความรู้จักพอประมาณจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยหลักพุทธธรรม เช่น หลักสัปปุริสธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีมีเหตุผล หลักอภินนทปฏิบัติ ธรรมที่เป็นแก่นสารที่แท้จริง เป็นต้น เป็นเครื่องเกื้อหนุน ผู้ปฏิบัติได้ยอมนำความสุขให้แก่ตนเองและความสันติสุขแก่สังคม ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเริ่มจากการแก้ปัญหาโครงสร้างการดำเนินชีวิตของเกษตรกรให้สามารถยังชีพได้อย่างพอเพียง ด้วยการบริหารจัดการระบบโครงสร้างการผลิตที่สนองตอบการบริโภค เน้นดุลยภาพที่ความพอเพียงของการผลิตและการบริโภคมีใช้ตลอดปี ด้วยการเกษตรกรรมบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง โดยการผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง ที่เหลือก็แบ่งปันและขาย ส่วนความเหมือนกัน คือ ทั้งสองแนวคิด จะเน้นการพึ่งตนเอง การเอื้ออาทรกัน ความเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอก มุ่งพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน^{๓๑}

ส่วนในงานวิจัยนี้ จะมีความแตกต่างกับเอกสารต่างๆ ที่ทบทวนมา โดยผู้วิจัยจึงจะได้ศึกษาปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ เช่น ปัญหาและอุปสรรคของชาวนาในประเทศไทย ประวัติความเป็นมาของสภาเกษตรกรแห่งชาติในประเทศไทย วิถีชีวิตของชาวนาในประเทศไทย ฤดูกาลปลูกข้าวของชาวนาในประเทศไทย บทบาทของชาวนาในประเทศไทยนโยบายในการพัฒนาชีวิตชาวนา แนวทางการปฏิรูปข้าวและชาวนาไทย วิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น ความหมายและความสำคัญของชาวนาสมัยพุทธกาล ประวัติและความเป็นมาของชาวนาสมัยพุทธกาล วิถีชีวิตของชาวนาสมัยพุทธกาล สถานภาพและบทบาทของชาวนาสมัยพุทธกาลปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชาวนาสมัยพุทธกาล หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทย พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ เช่น บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนา บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาครอบครัวของชาวนา บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสังคมของชาวนา และบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาประเทศชาติของชาวนา ที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตและปัจจุบันอย่างไรบ้าง ผู้วิจัยจะได้นำเสนอวิเคราะห์และสรุปประเด็นต่อไป

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ วิถีชีวิตของชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นกรอบในการวิจัย จากนั้นจะได้นำกำหนดประเด็นพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

^{๓๑} พระมหามิตร ฐิตปัญโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

เกษตรกรแห่งชาติ เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ของ
 ชาวนาในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๘.๒ ชั้นรวบรวมข้อมูล

เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมเชิงพุทธ
 บูรณาการที่เกื้อกูลกับวิถีชีวิตชาวนาไทยเช่น ความสันโดษ (สันตญฺฐี) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 (มัตตัญญุตตา) อิทธิบาท ๔ ขรรวาสธรรม ๔ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ สัมมาอาชีวะ อปริหานิย
 ธรรม ๗ ศีล ๕ เป็นต้น ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.
 ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา และเอกสารตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๘.๓ ชั้นสัมภาษณ์บุคคล

สัมภาษณ์ชาวนาไทยที่ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว ๔ ภาคได้แก่

- ๑) ชาวนาในภาคเหนือ ๓ คน
- ๒) ชาวนาในภาคกลาง ๓ คน
- ๓) ชาวนาในภาคอีสาน ๓ คน
- ๔) ชาวนาในภาคใต้ ๓ คน

๑.๘.๔ ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

โดยนำข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์ทางทฤษฎี เชิงเหตุปัจจัยด้วยหลักการทางเหตุผล
 และการสัมภาษณ์ชาวนาไทยที่ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว ๔ ภาค เพื่อให้มีความ
 ชัดเจน และสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

๑.๘.๕ ชั้นเรียบเรียงข้อมูล เขียน และสรุป

ดำเนินการเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้า วิเคราะห์และการสัมภาษณ์
 จากนั้นนำมาเขียนเป็นวิทยานิพนธ์เชิงพรรณนาโวหาร พร้อมทั้งสรุปและนำเสนอ

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกร
 แห่งชาติ

๑.๙.๒ ทำให้ทราบวิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๓ ทำให้ทราบพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภา
 เกษตรกรแห่งชาติ

บทที่ ๒

ปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของ สภาเกษตรกรแห่งชาติ

๒.๑ ปัญหาและอุปสรรคของชาวนาในประเทศไทย

ปัญหาของชาวนาไทยเป็นปัญหาที่ทำทลายความรู้ความสามารถในการเข้ามาจัดการแก้ไข ปัญหาของชาวนาเป็นปัญหาหลักของชาติ เพราะชาวนา คือ กระดูกสันหลังของชาติที่ทำให้ประเทศ แข็งแรงมั่นคงในทางเศรษฐกิจ หากวิถีชีวิตชาวนาทรุดก็พลอยทำให้เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหรือ วิถีชีวิตชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ทรุดตามไปด้วย และเมื่อไม่ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น การที่จะ ขับเคลื่อนการพัฒนาก็จะยาก เพราะเมื่อฐานไม่ขยับส่วนบนก็ไม่มีทางที่จะขับเคลื่อนได้ ดังนั้นผู้วิจัย จะได้นำเสนอปัญหาของชาวนาโดยแบ่งเป็น ปัญหาภายนอก และปัญหาภายใน ตามลำดับดังต่อไปนี้

ก. ปัญหาภายนอก

๒.๑.๑ ปัญหาความยากจน

ความยากจน เป็นปัญหาสำคัญที่สังคมไทยเผชิญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตความ ยากจนถูกมองว่าเป็นปัญหาระดับท้องถิ่นหรือปัญหาระดับชนบท แต่นับวันปัญหานี้ได้ทวีความรุนแรง และกลายเป็นปัญหาระดับประเทศไปแล้ว ไม่ว่าปัญหานี้จะขยายวงกว้างขึ้นอย่างไรและเกี่ยวพันกับ ระบบเศรษฐกิจและสังคมมากน้อยเพียงไร เกษตรกรก็ยังเป็นกลุ่มคนจนส่วนใหญ่ของประเทศ แม้ว่า รัฐบาลหลายยุคหลายสมัยที่ผ่านมาได้พยายามสร้างความเจริญเติบโตให้กับประเทศและกำหนด มาตรการการแก้ไขปัญหาความยากจนมากมายหลายรูปแบบ แต่ความยากจนในภาคเกษตรกรรมที่ สะสมมานานร่วมศตวรรษก็ยังไม่แก้ไขได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมองย้อนกลับไปในอดีตเพื่อทำความเข้าใจ วิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม ศึกษามาตรการ ทางนโยบายการพัฒนาประเทศต่างๆ ของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อความยากจนในภาคเกษตรกรรม ตลอดจนวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางการแก้ปัญหาความยากจน ได้แก่ การ ให้ความหมาย “ความยากจน” และเกณฑ์ในการวัดระดับความยากจนของนักวิชาการและหน่วยงาน ต่างๆ ที่ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาความยากจนของ ประเทศ

๑) ความหมายของความยากจน

การนิยามความหมายของความยากจนให้เป็นความหมายที่ยอมรับโดยปราศจากการโต้แย้งใดๆ นั้น เป็นเรื่องที่มีความเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือสนใจปัญหาความยากจนมีมากมายหลายกลุ่ม ต่างก็มีความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาความยากจนที่แตกต่างกันไป จึงทำให้แนวคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนที่แตกต่างกันไปด้วย การนิยามความยากจนของกลุ่มต่างๆ มีดังนี้

๑.๑ การให้ความหมายความยากจนของนักเศรษฐศาสตร์

นักเศรษฐศาสตร์เป็นกลุ่มนักวิชาการที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจน ได้มองปัญหาความยากจนด้านปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และพบว่านักเศรษฐศาสตร์ใช้คำว่า “ความยากจน” ในความหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

(๑) ความอึดอัดทางเศรษฐกิจ (Economic Insufficiency) มี ๒ นัยคือ

๑. ความอึดอัดในการยังชีพหรือในการประทังชีวิต หมายถึง สถานการณ์ของประชาชนที่มีเงินได้ไม่เพียงพอต่อการประทังชีวิตเพื่อความอยู่รอด โดยเชื่อว่ามิระดับการบริโภคขั้นต่ำที่เพียงพอแก่การประทังชีวิตในทางสรีรวิทยา ดังนั้น ผู้มีเงินได้ต่ำกว่าระดับขั้นต่ำดังกล่าว ถือเป็นผู้มีฐานะยากจน

๒. ความอึดอัดในการครองชีพ หมายถึง สภาพการณ์ของประชาชนที่มีเงินได้ต่ำกว่าระดับการครองชีพขั้นต่ำ ทั้งนี้มาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำ หมายถึง ระดับการครองชีพที่สามารถสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีได้มีเฉพาะแต่ความต้องการอาหารเท่านั้น หากรวมถึงความต้องการปัจจัยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และการพักผ่อนหย่อนใจ

(๒) ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ (Economic Inequality) คือ สภาพการณ์การครองชีพที่ต่ำกว่ามาตรฐานแบบฉบับของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นๆ กล่าวคือ ในแต่ละสังคมจะมีระดับมาตรฐานการครองชีพที่เป็นแบบฉบับของมวลชนในสังคมนั้นๆ และผู้ที่มีสภาพการณ์ครองชีพที่ต่ำกว่ามาตรฐานแบบฉบับดังกล่าว ก็ถือว่าเป็นกลุ่มประชากรที่ยากจน ดังนั้น ระดับรายได้ที่ถือเป็นเกณฑ์กำหนดความยากจนจึงแตกต่างกันไปตามกาลเวลา และตามแต่ละสังคม

(๓) ความขาดแคลน (Deprivation) หมายถึง สภาพการณ์ครองชีพที่มีปัญหาขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานอันเป็นส่วนประกอบสำคัญของสภาพการณ์ครองชีพที่เป็นแบบแผนโดยทั่วไปของมวลชนในแต่ละสังคม ในการกำหนดระดับรายได้ที่ยากจนตามวิธีการนี้ มีการพยายามหลีกเลี่ยงการถืออัตวิสัย และยึดถือวัตถุวิสัยมากยิ่งขึ้น โดยการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคของประชาชน

(๔) ความเป็นปัญหาในสังคม (Diseconomic) หมายถึง สภาพการณ์ที่สังคมต้องประสบปัญหานานัปการอันเกิดจากที่ประชาชนมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการครองชีพ^๑

ดังนั้น การกำหนดคุณสมบัติของคนจนของนักเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ รายได้ ฐานะทางสังคม ระดับการพึ่งพา ความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจ และความขาดแคลน

๑.๒ การให้ความหมายความยากจนขององค์กรภาครัฐ

หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายการแก้ปัญหาความยากจน ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งนิยาม คนจน คือ “บุคคลที่มีความเสี่ยงต่อการมีภาวะทุพโภชนาการ เนื่องจากคนจนมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะบริโภคให้ได้มาตรฐานภาวะโภชนาการ” โดยคำนวณคนจนของประเทศไทยจากหลักวิชาการของนักเศรษฐศาสตร์ที่กำหนดให้คนจน คือผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าระดับเส้นความยากจน (Poverty line) ซึ่งเป็นเกณฑ์ชี้วัดความยากจนโดยประมาณการจากต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของปัจเจกบุคคลในการได้มาซึ่งอาหารและสินค้าจำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำ และเส้นความยากจนนี้ปรับเปลี่ยนตามสถานะค่าครองชีพแต่ละช่วงเวลา แม้ สศช. มีแนวความคิดว่า ความจน ประกอบด้วย ๗ มิติ ได้แก่ เงิน จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนทางสังคม จนทางการเมือง จนทางการศึกษา จนทางวัฒนธรรม และจหนทางจิตวิญญาณ แต่ในทางปฏิบัติ สศช. ได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความจนเพียงมิติเดียว และเป็นมิติที่ไม่ได้อยู่ในองค์ประกอบทั้ง ๗ กล่าวคือ แผนพัฒนาฯ กที่ดี นโยบายการพัฒนาก็ดี มุ่งแต่เพียงการป้องกันมิให้คนจนต้องอยู่ในภาวะทุพโภชนาการเท่านั้น^๒

อย่างไรก็ตาม แม้การนิยามความยากจนของภาครัฐไม่ได้รับการยอมรับมากนัก แต่เพื่อความสะดวกในการกำหนดนโยบายและสร้างมาตรฐานในการเปรียบเทียบเชิงปริมาณในการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งจัดทำขึ้นทุกๆ ๒ ปี ก็ทำให้มองเห็นภาพกว้างๆ ของจำนวนคนจนของประเทศสำหรับการจัดทำนโยบายและแผนของภาครัฐ^๓

๑.๓ การให้ความหมายความยากจนของนักวิชาการ

การนิยามความยากจนของนักวิชาการ ถู้อนุมัติของคำจำกัดความไว้อย่างเคร่งครัด ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะที่หากเป็นจริงเมื่อไรแล้ว ก็เป็นที่แน่ใจได้ว่าสิ่งที่ต้องการให้คำจำกัดความนั้นได้บังเกิดขึ้นด้วย เช่น หากเราให้คำจำกัดความของคนจนด้วยการหมายถึงการมีหนี้สิน นั้น

^๑ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, ระบบเศรษฐกิจไทย: ลักษณะและปัญหา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๙.

^๒ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ”, ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๘.

^๓ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, “คนจน ในประเทศไทย: ทศวรรษ ๒๕๓๐ (๒๕๓๐-๒๕๔๐)”, ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์, ๒๕๔๑), หน้า ๙๖.

ย่อมหมายความว่า คนจนทุกๆ คน ที่มีคุณลักษณะที่มีหนี้สินก็ต้องมีลักษณะเป็นคนจนด้วย กล่าวคือ ลักษณะร่วมที่มีคุณสมบัตินี้เป็นคำจำกัดความของยากจนนั้น จะต้องเป็นลักษณะร่วมที่แท้จริงและเกิดควบคู่กับความยากจนทุกๆ ครั้งเสมอโดยปราศจากข้อยกเว้น^๔ ความหมายของความยากจนของนักวิชาการ เช่น

นภาพร พานิชชาติ กล่าวถึงความยากจนว่า ไม่ได้หมายถึงครอบครัวที่มีรายได้น้อยกว่าเส้นความยากจน หรือในระดับที่พอยังชีพได้เท่านั้น แต่ยังรวมหมายถึงคนที่ด้อยโอกาสด้านการศึกษา ด้านการเมือง ด้านวัฒนธรรม ขาดสิทธิและความยุติธรรมที่พึงมีพึงได้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ มองว่าคนยากจน คือ คนที่มีโอกาสเป็นเจ้าของทรัพยากรสำคัญที่ใช้ในการผลิต โดยพิจารณาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานและโอกาสในการเป็นเจ้าของทรัพยากรสำคัญในการผลิตเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีพ ซึ่งมีปะเด็นกว้างกว่าความหมายในเชิงเศรษฐศาสตร์^๕

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ได้ให้ความหมายความยากจนว่าครอบคลุม ๔ มิติ คือ

- จนทรัพย์สิน คือ ความจนตามความหมายเดิม คือ มีรายได้น้อย ขาดวัตถุดิบปัจจัย
- จนโอกาส คือ ไม่มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษา ไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงบริการ

สาธารณะ เช่น การรักษาพยาบาล ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ ไม่มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและปัจจัยในการผลิตในสังคม จนโอกาสจึงมีความหมายกว้างและเป็นตัวแปรที่จะนำไปสู่การจนทรัพย์สินในที่สุด

- จนอำนาจ คือ ไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียง ไร้อำนาจต่อรอง ไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง และได้รับผลกระทบจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า ไม่ว่าจะอำนาจรัฐหรืออำนาจทุน จนอำนาจเป็นมิติทางการเมือง เป็นผลที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคทางสังคม

- จนศักดิ์ศรี คือ การที่ถูกดูถูกเหยียดหยาม ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ไร้ศักดิ์ศรีในสายตาของคนในสังคม ได้รับการปฏิบัติในสังคมอย่างไม่เสมอภาค^๖

อภิชัย พันธเสน เห็นว่าความยากจน ควรพิจารณาส่วนประกอบที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ด้วย ได้แก่ ๑) ความยั่งยืนหรือความสามารถในการมีชีวิตอยู่ได้ ๒) การได้รับความคุ้มครองหรือมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ๓) การได้รับความรักและความอบอุ่น ๔) การ

^๔ สมชัย จิตสุชน, “ความยากจนคืออะไร วัดได้อย่างไร”, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี ๒๕๔๔ เรื่อง ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจน ณ โรงแรมแอมบาสเตอร์ซีดี จอมเทียน ชลบุรี, ๒๔-๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๔.

^๕ อังโน อภิชัย พันธเสน, “วิกฤติการณ์ความยากจนและทางออก”, ใน **กลียุคกับหายนะเศรษฐกิจไทย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๓.

^๖ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ”, ใน **คนจนไทยในภาวะวิกฤติ**, หน้า ๑๙๘.

ได้รับความเห็นใจและเข้าใจ ๕) การมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง ๖) การพักผ่อนหย่อนใจ ๗) การได้ทำในสิ่งที่สร้างสรรค์ ๘) การได้รับการยอมรับหรือมีความหมายในสังคมที่เกี่ยวข้อง ๙) การมีเสรีภาพ^๗

ดังนั้น การให้ความหมายความยากจนหรือคนจนของนักวิชาการ สรุปรูปเป็นข้อเสนอเกี่ยวกับเกณฑ์วัดความยากจน คือ ๑) รายได้และรายจ่าย ๒) การกระจายทุนและการกระจายรายได้ ๓) ทรัพย์สินหรือความสามารถในการบริโภค ๔) หนี้สิน ๕) ความจำเป็นพื้นฐาน สุขภาพ การศึกษา ๖) บริการขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา สาธารณสุข ความปลอดภัยในทรัพย์สินและชีวิต ๗) ทุนทางสังคม ๘) มาตรฐานชีวิตเปรียบเทียบกับความคาดหวัง ๙) การได้รับการยอมรับนับถือ ๑๐) การมีการเลือกโอกาส สามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองและครอบครัว ๑๑) การมีสิทธิ มีเสียง ๑๒) จิตวิญญาณ^๘

๒) สาเหตุของความยากจน

ขณะที่ยังไม่มีข้อสรุปว่าดัชนีชี้วัดความยากจนที่เหมาะสมควรจะเป็นอะไร เส้นความยากจนที่ธนาคารโลก นำมาใช้กับนานาประเทศจึงยังเป็นดัชนีหลักที่ประเทศไทยใช้วัดระดับความยากจนของประเทศและใช้เป็นเครื่องมือ ในการกำหนดกลุ่มคนยากจนเพื่อศึกษาปัญหาและสาเหตุของความยากจน และมีนักวิชาการหลายท่านได้พยายามศึกษาความยากจนในภาคเกษตรกรรม ซึ่งพอสรุปสภาพและสาเหตุของปัญหาได้ดังนี้

สมพร อิศวิลานนท์ และ เดชรัต สุขกำเนิด ศึกษาเรื่องความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร และสรุป ปัจจัยที่นำไปสู่ความยากจนของเกษตรกร คือ

(๑) ความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดิน ขนาดและการกระจายการถือครองที่ดินไม่เหมาะสม มีผลกระทบในทางลบต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร กล่าวคือกลุ่มคนที่มีการถือครองที่ดินขนาดเล็ก จะประสบกับปัญหาความยากจนมากกว่ากลุ่มคนที่มีการถือครองที่ดินมีขนาดใหญ่

(๒) ข้อจำกัดเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำในการเปรียบเทียบครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดถือครองที่ดินระดับ เดียวกัน พบว่าเกษตรกรที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรน้ำจะมีความสามารถในการสร้างรายได้มากกว่า และประสบปัญหาความยากจนน้อยกว่าเกษตรกรที่ขาดแหล่งน้ำ

^๗ อภิชัย พันธเสน, “วิกฤติการณ์ความยากจนและทางออก”, ใน กลยุทธ์กับทายนะเศรษฐกิจไทย, หน้า ๑๕๕.

^๘ สมชัย จิตสุชน, “ความยากจนคืออะไร วัดได้อย่างไร”, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี ๒๕๔๔ เรื่อง ยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน ณ โรงแรมแอมบาสเตอร์ซีดี จอมเทียน ชลบุรี, ๒๔-๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๔.

(๓) ประเภทของกิจกรรมฟาร์ม ครั้วเรือนเกษตรที่ทำนาเป็นอาชีพหลักเป็นกลุ่มที่ยากจนที่สุด กลุ่มที่ยากจนรองลงมาคือครั้วเรือนที่ปลูกพืชหลายอย่างและครั้วเรือนที่ปลูกพืชไร่ ซึ่งทั้งสามกลุ่มนี้มีความ ยากจนกว่ากลุ่มที่ปลูกไม้ผลและไม่ยืนต้น

(๔) ระดับการศึกษาของเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรที่มีการศึกษต่ำกว่าภาคบังคับ ประสบปัญหาความยากจนมากที่สุดเมื่อเทียบกับเกษตรกรที่มีการศึกษาในระดับที่สูงกว่า^๙

ธวัช มกรพงศ์ ได้นำเสนอภาพรวมของปัญหาและสาเหตุของความยากจนในด้านปัจจัยการผลิต การว่างงานในชนบท และราคาพืชผลต่ำในภาคเกษตรกรรม ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(๑) ปัญหาปัจจัยการผลิต

๑.๑ ทรัพยากรที่ดินที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับเกษตรกรรมถูกแปลงเป็นที่อยู่อาศัยและเขตอุตสาหกรรม ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรมเป็นแรงกดดันให้มีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อจัดสรรทำ ที่อยู่อาศัย และตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ประเทศต้องสูญเสียที่ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกไปเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ที่ดินที่เหมาะสมแก่การทำนาที่สุดในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง ถูกนำไปจัดสรรเป็นอยู่อาศัยหรือ ที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งต่อมาได้ปล่อยน้ำเสียออกไป ทำให้พื้นที่ใกล้เคียงได้รับความเสียหายต่างๆ ที่รัฐได้ลงทุนโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตรไปแล้ว เช่น การขุดคลองชลประทาน แต่การที่ทางราชการไม่เข้มงวดในการกำหนดพื้นที่เพาะปลูกและพื้นที่อุตสาหกรรม ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียไร่นาที่อุดมสมบูรณ์จนต้องอพยพเข้าไปทำมาหากินในพื้นที่แห้งแล้งที่ขาดความอุดมสมบูรณ์

๑.๒ แหล่งน้ำถูกทำลาย เช่น ในกรณีภาคเหนือและภาคใต้ ที่มีการทำอุตสาหกรรมป่าไม้และเหมืองแร่ แต่ขาดการควบคุมที่ดี ทำให้มีการตัดไม้ทำลายป่าเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้นน้ำลำธาร และแหล่งน้ำต่างๆ ต้องได้รับความเสียหายและถูกทำลาย

๑.๓ วิธีการผลิตของเกษตรกรไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ แนวทางการพัฒนาการเกษตรของประเทศที่ผ่านมาเน้นให้มีการใช้เครื่องทุ่นแรง เลือกพันธุ์พืชที่ดี ใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรที่ส่วนใหญ่เป็นชาวนารายย่อย มีที่ดินถือครองไม่มากนัก และมีเงินทุนน้อย เพราะแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาการเกษตรดังกล่าวต้องลงทุนสูง ซึ่งหากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ เกษตรกรก็ยากที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อการค้าได้

๑.๔ ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง เมื่อเกษตรกรได้รับการส่งเสริมให้เร่งเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด เพื่อการส่งออก ขณะที่การบำรุงดินด้วยปุ๋ยมิ

^๙ สมพร อัครวิไลนันท์ และ เดชรัต สุขกำเนิด, “ความยากจนของครั้วเรือนเกษตรกร”, เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (กันยายน ๒๕๔๑): ๘๒-๑๐๒.

ต้นทุนสูง เกษตรกรจึงไม่มีแรงจูงใจในการบำรุงรักษาคุณภาพดิน มีผลทำให้ดินเสื่อมสภาพและขาดความอุดมสมบูรณ์

๑.๕ ขาดโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพอื่นๆ เนื่องจากเกษตรกรในชนบทส่วนใหญ่ยังได้รับการศึกษาน้อย ไม่มีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่า จึงต้องพึ่งการทำเกษตรซึ่งมีรายได้ต่ำต่อไป

(๒) ปัญหาการว่างงานในชนบท

ปัญหาการว่างงานในชนบท เกิดจากการที่ประชาชนขาดที่ดินทำกิน ทำให้ไม่มีปัจจัยการผลิต และการนำเครื่องทุ่นแรงมาแทนแรงงานคน ทำให้ความต้องการแรงงานในภาคเกษตรกรรมลดลง ซึ่งลักษณะการว่างงาน ในชนบทมีทั้งไม่มีงานทำหรือมีงานทำไม่เต็มที่ หรือว่างงานตามฤดูกาล ปัญหาว่างงานในภาคเกษตรกรรมนี้ทำให้เกษตรกรไม่มีรายได้เลี้ยงชีพหรือมีน้อยและต้องเผชิญกับความอดอยาก จึงอพยพเข้าไปหางานทำในเมือง

(๓) ปัญหาราคาพืชผลตกต่ำ

ในระบบเศรษฐกิจการค้าเสรีที่ราคาสินค้าเป็นไปตามกลไกตลาด ซึ่งพ่อค้าและนายทุนสามารถ รวมตัวกันเพื่อกำหนดราคาพืชผลทางการเกษตรที่จะรับซื้อจากเกษตรกรเองได้ ทำให้เกษตรกรซึ่งมีอำนาจต่อรองในการค้าขายน้อยประสบกับปัญหาพ่อค้าคนกลางกดราคาพืชผล การเกษตรอยู่ตลอดเวลา^{๑๐}

สภาพปัญหาความยากจนที่กล่าวมา เป็นปัญหาลูกโซ่ที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งสรุปเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนได้ดังนี้

(๑) ปัจจัยภายในตัวบุคคลและครัวเรือน หมายถึง คุณลักษณะและสภาวะวิสัยต่างๆ ที่อยู่ในตัวบุคคล และครัวเรือนซึ่งเป็นสาเหตุทำให้บุคคลและครัวเรือนนั้นๆ ยากจน ซึ่งได้แก่

๑.๑ การศึกษาต่ำ ทำให้ขาดทักษะในการประกอบอาชีพและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของตนและสร้างทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพ ในขณะที่คนจนที่ได้รับการศึกษาในหมู่บ้านมักย้ายออกไปหางานทำในเมืองหรือภาคอุตสาหกรรมและบริการซึ่งมีรายได้สูงกว่า

๑.๒ มีค่านิยมบริโภควัตถุ ใช้จ่ายไม่ประหยัด แต่ไม่ขยันทำงานและมีรายได้ต่ำจึงทำให้ต้องกู้ยืมและมีหนี้สินตามมา ตลอดจนมีภาระตกทอดทางด้านหนี้สิน

๑.๓ มีปัญหาสุขภาพ ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพหรือประกอบอาชีพได้ไม่เต็มที่

^{๑๐} ธวัช มกรพงษ์, ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๗), หน้า ๑๙.

๑.๔ หัวหน้าครัวเรือนมีอายุมาก ส่วนใหญ่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ทำให้โอกาสในการหารายได้ลดลงและการศึกษาค่ำกว่าคนรุ่นปัจจุบัน

๑.๕ ครัวเรือนขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่มีสมาชิกครอบครัวเฉลี่ย ๖-๗ คน และมีภาระในการเลี้ยงดูสูง

๑.๖ มีทรัพย์สินและที่ดินทำกินน้อยหรือไร้ที่ดินทำกิน ปัจจุบันทั่วประเทศมีเกษตรกรไร้ที่ดินทำกิน มากกว่า ๘ แสนครัวเรือน

๑.๗ มีโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารน้อย

(๒) ปัจจัยด้านโครงสร้าง เป็นสภาวะวิสัยและปรากฏการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย และการจัดการทุกระดับ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันที่เป็นสาเหตุทำให้บุคคลและครัวเรือนยากจน ได้แก่

๒.๑ แนวทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความทันสมัยและการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มากกว่าการสร้างความเป็นธรรมในสังคม การให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรม และส่งเสริมการเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออกและการใช้สารเคมีทางการเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนมากพึ่งตนเองไม่ได้ มีหนี้สิน และต้องย้ายออกจากภาคเกษตรกรรมไปทำงานที่อื่น

๒.๒ ความแปรปรวนของราคาผลผลิตทางการเกษตรในตลาดโลกเนื่องจากอุปทานมากกว่าอุปสงค์

๒.๓ นโยบายด้านการศึกษาที่ผ่านมาเน้นความรู้ที่ไกลตัว มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนจนส่วนหนึ่งไม่ค่อยมีโอกาสในการใช้ภูมิปัญญาให้เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ

๒.๔ นโยบายการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติมุ่งเน้นเป้าหมายในเชิงพาณิชย์และการส่งออก ทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรกระจุกตัวอยู่กับคนบางกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงและมีความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ ส่วนคนยากจนโดยเฉพาะเกษตรกรกลับมีโอกาสน้อยในการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านี้และนำไปสู่ปัญหาการแย่งชิง ทรัพยากรและความขัดแย้งในสังคมที่รุนแรงขึ้นเรื่อยๆ

๒.๕ กฎหมายส่วนใหญ่ยังล่าหลังและไม่เอื้อประโยชน์ต่อคนจน โดยเฉพาะกฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังไม่กระจายอำนาจให้กับชุมชนท้องถิ่นให้มีสิทธิในการจัดการตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ กฎหมายภาษีที่ดินยังไม่ส่งเสริมการกระจายการถือครองและการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ตลอดจนยังไม่มีการออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรม และกฎหมายภาษีทรัพย์สินและมรดกยังไม่ได้จัดเก็บในอัตราก้าวหน้า เป็นต้น

๒.๖ แนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนมุ่งเน้นแก้ไขปัญหเฉพาะหน้า และทำแบบสังคมสงเคราะห์มากกว่าการแก้ไขปัญหเชิงโครงสร้าง อาทิ การสร้างงานในชนบทเพื่อเพิ่มรายได้แก่เกษตรกรยากจน การดูแลคนชราและเด็กที่ถูกละทิ้ง การบริจาคสิ่งของให้กับคนยากจน คนอนาถา โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหเชิงโครงสร้างซึ่งเป็นรากเหง้าที่แท้จริงของปัญหาคความยากจน

๒.๗ การบริหารจัดการภาครัฐขาดประสิทธิภาพ ขาดการประสานงานในการสร้างเครือข่าย ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะคนยากจน ขาดการบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมทั้งด้านแผนงาน แผนเงิน แผนคน และการประสานงานที่เป็นระบบระหว่างนโยบายรัฐบาล แผนงานโครงการต่างๆ ของหน่วยงานราชการ และแผนชุมชน รวมทั้งแผนงาน โครงการต่างๆ ของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาคความยากจนยังไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่ยากจน และกลุ่มเป่าหมายคนจนที่แท้จริง ตลอดจนขาดระบบการติดตามประเมินผลอย่างจริงจัง

๒.๘ โครงสร้างความสัมพันธ์ในชนบทได้เปลี่ยนจากแบบช่วยเหลือเกื้อกูลไปเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ และมีความสัมพันธ์ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น รวมทั้งขาดการรวมกลุ่มและเครือข่ายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอำนาจต่อรองกับธุรกิจเอกชนและอำนาจจากนอกชุมชน

(๓) ปัจจัยทางธรรมชาติ หมายถึง ปรากฏการณ์ต่างๆ ทางธรรมชาติ ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ฝนตก แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด และเกิดจากการกระทำของมนุษย์ เช่น ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้และประมงอันเนื่องมาจากการเร่งนำไปใช้ตอบสนองการพัฒนาเศรษฐกิจโดยขาดการบริหารจัดการที่ดี เป็นต้น

๓.๑ ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติ โดยเฉพาะฝนแล้ง ฝนทิ้งช่วง และน้ำท่วม

๓.๒ ศัตรูพืชระบาดอันเนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ระบบนิเวศน์ขาดความหลากหลายทางชีวภาพและขาดความสมดุล

๓.๓ ความเสื่อมโทรมร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งถือเป็นฐานการผลิตที่สำคัญของเกษตรกร^{๑๑}

^{๑๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “ความยากจนและการกระจายรายได้”, เอกสารประกอบการประชุมคณะทำงานด้านความยากจนและการกระจายรายได้ ครั้งที่ ๒/๒๕๔๕, ณ ห้องประชุม เดช สนิทวงศ์ สศช, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๕.

๒.๑.๒ ปัญหาที่ดินทำกิน

ปัญหาในเรื่องที่ดินทำกินของเกษตรกร เป็นปัญหาที่สะสมมานาน และทวีความรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ จนกลายเป็นปัญหาหลักระดับชาติ ควบคู่ไปกับปัญหาหนี้สินเกษตรกร รัฐบาลปัจจุบันจึงพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาในเรื่องที่ดินด้วยวิธีการต่างๆ แต่ก็ยังไม่บรรลุเป้าหมาย เนื่องจากเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้นที่ยังไม่เบ็ดเสร็จ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยคณะทำงานการเกษตรและสหกรณ์ จึงมีแนวคิดที่จะให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ การแก้ไข ปัญหาการจัดการที่ดินทำกินของเกษตรกร ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑) เป็นหน้าที่โดยตรงของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพราะพระราชบัญญัติสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๓ มาตรา ๑๐ กำหนดให้สภาที่ปรึกษา ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะต่อคณะรัฐมนตรี ในปัญหาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคม เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ที่บัญญัติไว้ในหมวด ๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตรา ๗๖, ๗๙, ๘๓ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาตรา ๘๔ และใน พ.ร.บ. สภาที่ปรึกษา มาตรา ๑๓ วรรคหนึ่ง ที่ให้อำนาจสภาที่ปรึกษา อาจพิจารณาศึกษาในเรื่องที่เห็นว่าสมควรกำหนดเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อจัดทำรายงานเป็นข้อเสนอแนะต่อคณะรัฐมนตรี

๒) สภาที่ปรึกษา ได้กำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๕ เพื่อใช้เป็นกรอบและทิศทางการดำเนินงาน โดยประสงค์จะให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม ๕ ด้าน ได้แก่

๒.๑ การติดตามและเสนอแนะตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

๒.๒ การแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้

๒.๓ การสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม พลังงาน และทุนอย่างยั่งยืน

๒.๔ การประสานเครือข่ายภาคประชาชนและการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

๒.๕ การติดตามและเสนอแนะทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศระยะยาว

๓) ผลจากการสัมมนาและการศึกษาดูงานในพื้นที่ทั้ง ๔ ภูมิภาค ของคณะกรรมการตรวจสอบและรับงานโครงการวิจัยรัฐกับการแก้ไขปัญหาการจัดการที่ดินทำกินและสหกรณ์ของเกษตรกร และคณะทำงานการเกษตรและสหกรณ์ สามารถสรุปได้ว่า ที่ดินเป็นปัญหาสำคัญลำดับแรก ของเกษตรกรที่สมควรจะได้รับการแก้ไขโดยเร็ว เพราะประเทศไทยมีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม และปัจจัยสำคัญของการทำเกษตรกรรม คือ ที่ดิน ทำให้หลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตระหนักและให้ความสำคัญต่อการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการใช้

ที่ดินและสิทธิในที่ดินในประเทศ ซึ่งพบว่าปัจจุบันปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในเมืองหรือในชนบท ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น ตามลำดับ ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุสำคัญ ดังนี้

๓.๑ การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินที่ขาดประสิทธิภาพและไม่เหมาะสม ทำให้เกิดปัญหาทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม เช่น การเสื่อมโทรมของดิน มลพิษในอากาศ ในดินและในน้ำ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ

๓.๒ การเพิ่มขึ้นและการอพยพของประชากร ทำให้ความต้องการใช้ที่ดิน เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

๓.๓ การบริหารงานไม่เป็นแบบบูรณาการ แต่มีลักษณะของความซ้ำซ้อน และขาดการประสานเชื่อมโยงอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความสิ้นเปลืองงบประมาณ

๓.๔ พระราชบัญญัติ และกฎหมายต่างๆ เกี่ยวกับที่ดินและป่าไม้ของประเทศ ไทยไม่เอื้ออำนวย แต่ขัดขวางการใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างยั่งยืน

๓.๕ การทุจริตและประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการออกเอกสารสิทธิที่ดินประเภทต่างๆ ทั้งโดยพฤติกรรมส่วนตัวและวัฒนธรรมองค์กร

๓.๖ โครงสร้างการบริหารจัดการที่ดินของรัฐมีข้อบกพร่อง จึงเป็นสาเหตุทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่บรรลุเป้าหมายตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับประเทศไต้หวันและประเทศสาธารณรัฐฟิลิปปินส์แล้ว ทั้งสองประเทศให้ความสำคัญต่อการปฏิรูปที่ดินเป็นอย่างยิ่ง โดยได้กำหนดเป็นนโยบายที่สำคัญของประเทศ มีกฎหมายการถือครองที่ดินของเกษตรกร และมีการควบคุมการเปลี่ยนแปลงสิทธิในที่ดิน เพื่อมิให้ที่ดินเพื่อการเกษตรต้องกระจุกตัวอยู่ในบุคคลบางกลุ่ม^{๑๒}

^{๑๒} สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๗), “การแก้ไขปัญหาการจัดการที่ดินทำกินของเกษตรกร”, *อาร์วายทีไบนน์*, [ออนไลน์], ๘ ย่อหน้า, แหล่งที่มา: <http://www.ryt9.com/s/ryt9/162385> [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ข้อมูลจากการสำรวจที่ดินของเกษตรกรเมื่อปี ๒๕๕๓ พบว่า มีเกษตรกรไร้ที่ทำกิน ๘๘๙,๐๒๒ ราย เกษตรกรที่มีที่ดินทำกินแต่ไม่เพียงพอ ๕๑๗,๒๖๓ ราย เกษตรกรมีที่ดินแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ ๘๑๑,๒๗๙ ราย มี เกษตรกรทำกินในดินของรัฐ ๑.๑๕ ล้านราย ในพื้นที่ ๒๑ ล้านไร่ และมีที่ดินทิ้งร้าง ๔๘ ล้านไร่ และมีที่ดินเกษตรกร ที่ติดอยู่กับธนาคารเป็น NPL และ NPA เกือบ ๔๐ ล้านไร่^{๑๓}

ในด้านการกระจายการถือครองที่ดินในประเทศไทย พบว่า ที่ดินที่มีการครอบครองโดยประชาชนทั่วไปมี ประมาณ ๑๒๐ ล้านไร่ ในจำนวนนี้ที่ดินกว่า ร้อยละ ๙๐ กระจุกตัวอยู่ในมือคนเพียง ร้อยละ ๑๐ หรือประมาณ ๖ ล้านคน ทั้งนี้ที่ดินที่มีการถือครองในประเทศไทยที่ถูกปล่อยทิ้งรกร้างว่างเปล่าถึง โดยร้อยละ ๗๐ ของที่ดินใช้ ประโยชน์ได้ไม่เต็มที่ เพราะเกิดจากการซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร หรือมีปัญหาการบริหารจัดการที่ดินของผู้ถือครอง นับเป็นมูลค่าที่เสียหายทางเศรษฐกิจ ปีละ ๑๒๗,๓๘๔ ล้านบาทต่อปี^{๑๔}

ลักษณะการถือครองที่ดินแบบกระจุกตัว และการนำที่ดินไปใช้แบบผิดประเภท ได้นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำในการใช้ที่ดิน ดังนี้

๑) เกิดกรณีพิพาทในพื้นที่ทับซ้อนระหว่างพื้นที่ในเขตป่าสงวนกับชุมชนที่อาศัยกันมานาน ทำให้คนที่อยู่อาศัยมาก่อนกลายเป็นผู้บุกรุก คนจนในเขตป่าถูกบังคับให้อพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่ ถูกจำกัดสิทธิในการพัฒนา ถูกฟ้องร้องดำเนินคดี ถูกจับกุมคุมขัง และถูกปลุกป่าทับที่ทำกิน

๒) เกิดการสูญเสียพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรม เนื่องจากการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น พื้นที่อยู่ในเขตชลประทานและเหมาะสมสำหรับการทำนาปลูกข้าว ถูกนำไปสร้างโรงงานอุตสาหกรรม รีสอร์ท บ้านจัดสรร สถานที่ราชการ และสถานศึกษา เพิ่มมากขึ้น

๓) เกิดปัญหาที่ดินหลุดมือและกำลังจะหลุดมือ อันเนื่องมาจากความล้มเหลวทางด้านการเกษตรเป็นเหตุให้เกิดปัญหาหนี้สินและได้ผลผลิตน้อย รวมถึงการกว้านซื้อที่ดินของกลุ่มทุน โดยเฉพาะในระยะเวลาที่กำลังมีการเปิดการค้าเสรีอาเซียน

๔) ที่ดินจำนวนมากถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าโดยไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า เนื่องจากพระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม พ.ศ. ๒๕๒๔ มาตรา ๕๓-๕๔ ระบุให้

^{๑๓} เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์, “การปฏิรูปการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตร”, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องวิพากษ์ข้อเสนอทางปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๔, อ้างใน โครงการสัมมนาสภาพปัญหาที่ดินในประเทศไทย สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ, ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๑๔} สำนักงานโครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยโดยชุมชนท้องถิ่น ในโครงการสนับสนุนแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยชนบท ปี ๒๕๕๘, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), ๒๕๕๘), หน้า ๖.

เจ้าของที่ดินเมื่อจะขายที่ดินที่มีผู้เช่าอยู่ ต้องให้สิทธิ์แก่ผู้เช่าก่อน เมื่อผู้เช่าไม่ซื้อจึงจะขายให้แก่ผู้อื่นได้ ซึ่งราคาที่ดินที่ผู้เช่าต้องการซื้อมักต่ำกว่าราคาตลาด เจ้าของที่ดินส่วนหนึ่งจึงไม่ยอมให้เช่าที่ดินและปล่อยให้ที่ดินทิ้งไว้โดยไม่ได้ทำประโยชน์

แม้ว่าการปฏิรูปที่ดินมีการพูดถึงกันมานานนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีความพยายามจะทำการปฏิรูป และกระจายการถือครองที่ดินมาโดยตลอด นับตั้งแต่ต้นนโยบายการใช้และกรรมสิทธิ์ที่ดิน พ.ศ. ๒๕๒๕ นโยบายที่ดิน พ.ศ. ๒๕๓๐ และนโยบายการบริหารจัดการที่ดินของประเทศ พ.ศ. ๒๕๔๖ แต่การดำเนินการแก้ไขไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร อันเกิดจากหลายปัจจัยดังนี้

๑) นโยบายการบริหารจัดการที่ดินที่ไม่เป็นเอกภาพ เพราะประเทศไทยมีหน่วยงานที่บริหารจัดการที่ดินจำนวนมาก แต่ละหน่วยงานต่างก็มีกฎหมายซึ่งเป็นที่มาของอำนาจในการบริหารจัดการที่ดินของตนเอง ซึ่งพบว่าหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการที่ดิน มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๑ หน่วยงาน สามารถจำแนกงานได้ ๘ กลุ่ม ได้แก่ ๑) งานทะเบียนที่ดินออกเอกสารสิทธิ์ประเมินราคาที่ดินและโรงเรือน ๒) การสำรวจที่ดิน จำแนกที่ดิน อนุรักษ์ที่ดินและน้ำ คำนวณค่าทดลองเกี่ยวกับดิน น้ำ และพืช ๓) การควบคุมการใช้ที่ดิน ๔) การจัดที่ดินทำกิน ๕) การสำรวจการถือครองที่ดิน ๖) การจัดที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย ๗) กำกับดูแลธุรกิจเกี่ยวกับที่ดิน และ ๘) การจัดรูปที่ดิน

๒) การแก้ไขปัญหาที่ดินในช่วงที่ผ่านมา เป็นการแก้ไขปัญหาที่ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐเป็นหลัก มีหน้าที่ในการจัดการที่ดิน เช่น กรมที่ดินทำหน้าที่เรื่องการออกกรรมสิทธิ์ที่ดิน กรมป่าไม้ดูแลพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด เป็นต้น

๓) ขาดระบบข้อมูลที่ดินที่มีความชัดเจน เพราะใช้แผนที่คนละมาตราส่วน และแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินการตามแนวทางและแผนของตนเอง

๔) การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำได้ในจำนวนที่จำกัดเมื่อเทียบกับปริมาณปัญหาที่มีอยู่

๕) กฎหมาย กฎระเบียบต่างๆ ที่ขึ้นอยู่กับแต่ละหน่วยงานไม่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่ดินได้อย่างเต็มที่ นับตั้งแต่การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เช่น พื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกและภาคใต้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชสวน ไร่ นา และทรัพยากรทางทะเล กลับถูกประกาศให้เป็นเขตพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเลียม เขตท่าเรือน้ำลึก เป็นต้น^{๑๕}

จากข้อมูลการถือครองที่ดินในประเทศ พบว่า ชาวนาที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองและได้เช่าที่ดินเพื่อทำกินจำนวนหนึ่ง ในปัจจุบันที่ดินสำหรับการเช่ามีจำนวนลดน้อยลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากรัฐบาลได้มีการส่งเสริมการลงทุนภาคอุตสาหกรรม ผู้เป็นเจ้าของที่ดินจึงมีการขายที่ดินให้แก่ผู้

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

ประกอบกิจการอุตสาหกรรม เพราะได้ราคาสูง ซึ่งที่ดินบางแห่งมีความเหมาะสมที่จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมมากกว่าเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม ภาวะที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เกิดการสูญเสียที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรม ชาวนาที่ไม่สามารถที่จะเช่าที่ดินดังกล่าวได้ เพราะการเช่าที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมจะต้องตกอยู่ภายใต้บทบัญญัติของพระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. ๒๕๒๔ ในเรื่องระยะเวลาการเช่า ตามมาตรา ๒๖ ซึ่งกำหนดระยะเวลาการเช่าขั้นต่ำไว้ที่ ๖ ปี และจะบอกเลิกเช่าได้ต่อเมื่อเช่าซื้อที่กำหนดในมาตรา ๓๗ เช่น ใช้ประกอบเกษตรกรรมด้วยตนเองตามความสามารถ หรือใช้เพื่อทำประโยชน์ผังเมืองหรือสาธารณะประโยชน์อย่างอื่น ซึ่งเป็นภาระแก่เจ้าของที่ดิน ดังนั้น เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ที่ไม่ได้ทำประโยชน์ในที่ดินหรืออยู่ระหว่างรอการขาย จึงยินยอมที่จะปล่อยให้ที่ดินทิ้งร้างว่างเปล่า แม้จะต้องเสียภาษีบำรุงท้องที่ในอัตราที่มากกว่าการทำประโยชน์ในที่ดินก็ตาม เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเมื่อถึงเวลาที่ต้องการใช้ที่ดิน เช่น ปัญหาการบอกเลิกการเช่า ซึ่งบางครั้งต้องจ่ายค่าชดเชยให้แก่ผู้เช่าในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น เมื่อดินจำนวนมากถูกปล่อยให้ร้างโดยที่เกษตรกรหรือชาวนาไม่สามารถเข้าไปเพื่อใช้ประโยชน์ได้ ทำให้เกิดการสูญเสียต่อสังคมและประเทศชาติโดยรวม เช่น ปัญหาการขาดที่ดินทำกินของประชาชนอันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ การกลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์หรือเป็นที่อยู่อาศัยของศัตรูพืช^{๑๖}

ปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาการเช่าที่ดินเพื่อทำนาและการทิ้งร้างที่ดินที่เหมาะสมกับการทำนา มีรายละเอียดดังนี้

๑) การขาดความอุดมสมบูรณ์ของดิน เป็นอีกสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดปัญหาการเช่าที่ดินเพื่อทำนา เนื่องจากการใช้สารเคมีในการทำนาปีละ ๓ หน ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของดิน แต่ในบางพื้นที่ก็ประสบปัญหาในเรื่องของการขาดการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตทั้งสิ้น โดยปัญหาในเรื่องของการบริการจัดการน้ำมีสาเหตุมาจากปัญหาการขาดน้ำ ถึงแม้ว่าบางพื้นที่จะเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีแหล่งน้ำทั้งธรรมชาติและคลองชลประทานไหลผ่าน แต่ก็ยังคงประสบปัญหาการบริหารจัดการน้ำที่ดี ทรัพยากรน้ำส่วนหนึ่งจะถูกป้อนให้กับภาคอุตสาหกรรม ซึ่งในปัจจุบันมีความต้องการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้นตามปริมาณของโรงงานอุตสาหกรรม อีกทั้งชาวนาในปัจจุบันส่วนใหญ่ประสบปัญหาต้นทุนในการผลิต โดยเฉพาะการนำน้ำจากคลองชลประทานหรือจากแหล่งน้ำธรรมชาติเข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดิน เนื่องจากราคาน้ำมันที่พุ่งสูงขึ้นทำให้ชาวนาไม่มีกำลังที่จะนำน้ำมาใช้ประโยชน์ได้ ผลทำให้ที่ดินส่วนหนึ่งที่อยู่ไกลจากระบบชลประทานหรือแหล่งน้ำธรรมชาติต้องถูกปล่อยให้ร้างเพื่อรอการผลิตในช่วงฤดูฝน^{๑๗}

^{๑๖} ส.ต.ท.มนตรี แดงศรี และคณะ, “โครงการศึกษาสภาพปัญหาการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

๒) จากพระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. ๒๕๒๔ กำหนดให้การเช่าที่ดินเพื่อการทำนา หรือปลูกพืช (พืชไร่ คือ พืชประเภทต้องการน้ำน้อยและอายุสั้นหรือสามารถเก็บเกี่ยวครั้งแรกได้ภายในสิบสองเดือน) ซึ่งต้องมีกำหนดระยะเวลาการเช่าตามกฎหมาย คือ มีกำหนดระยะเวลาการเช่าคราวละไม่น้อยกว่า ๖ ปี (คือต่ำกว่าหกปีไม่ได้ แต่เกินกว่าหกปีได้) และถ้าการเช่ารายใดที่ทำสัญญากันไว้ แต่ไม่มีกำหนดระยะเวลาหรือกำหนดไว้แต่ต่ำกว่าหกปีกฎหมายให้ถือว่าระยะเวลาการเช่าเท่ากับหกปี ในระหว่างระยะเวลาการเช่าถ้าผู้เช่าไม่ได้ทำผิดเงื่อนไขตามที่กฎหมายกำหนด ผู้ให้เช่าหรือเจ้าของที่ดินจะนำที่ดินกลับคืนหรือไปทำประโยชน์อื่นไม่ได้ ต้องรอกจนกว่าจะครบระยะเวลา ๖ ปี โดยต้องบอกเลิกการเช่าล่วงหน้าไม่น้อยกว่า ๑ ปี จากบทบัญญัติของกฎหมายทำให้เกิดภาระแก่เจ้าของที่ดิน จึงยินยอมปล่อยให้ที่ดินรกร้างไม่ยอมให้ชาวนาเช่า ผู้เป็นเจ้าของที่ดินรายใดซึ่งมิได้เป็นผู้ทำเกษตรกรรมด้วยตนเองมาก่อน หรือเมื่อบอกเลิกเช่าแล้วไม่นำที่ดินของตนไปเพื่อทำประโยชน์ในทางเกษตรกรรม จะไม่สามารถที่จะตกลงการเช่าที่ดินเป็นการชั่วคราวกับชาวนา หรือผู้เช่าได้ ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวตามกฎหมายทำให้เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ในปัจจุบันซึ่งมิได้เป็นผู้มีอาชีพชาวนาไม่สามารถนำที่ดินเองได้ครอบครองอยู่ทั้งแบบซื้อเพื่อเก็งกำไรหรือได้มาทางมรดกออกให้ชาวนาเช่าในระยะเวลาที่ตนเองคิดว่าเหมาะสม เพื่อป้องกันปัญหาในอนาคตที่จะเกิดขึ้น เช่น ปัญหาการจ่ายค่าชดเชยเมื่อถึงเวลาที่ต้องการขาย หรือเอาที่ดินคืน^{๑๘}

๓) ความต้องการพื้นที่เพาะปลูกพืชพลังงานทดแทน และความต้องการสินค้าภาคเกษตรเนื่องจากในภาวะปัจจุบันประชากรของโลกได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ความต้องการสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภคสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องตามมา ซึ่งผลิตภัณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดนั้นมีที่มาจากภาคเกษตรกรรมทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันเริ่มมีการนำเอาพืชหรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร มาผลิตเป็นพลังงานทดแทนพลังงานเชื้อเพลิงอื่นๆ ที่นับวันจะหมดไป ความต้องการที่ดินที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการปลูกพืชประเภทที่สามารถนำมาเป็นพลังงานทดแทนได้ มีความต้องการเพิ่มสูงมากขึ้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปแบบของกลุ่มทุนหรือบริษัทด้านสินค้าเกษตรขนาดใหญ่ โดยได้เริ่มทำการสำรวจเพื่อดำเนินการเช่าที่ดินจากเจ้าของที่ดินเดิมในราคาที่สูงกว่าเกษตรกรรายย่อยหรือชาวนา ซึ่งมีทั้งชาวนาและเจ้าของที่ดินที่ไม่ใช่ชาวนา ซึ่งกลุ่มบริษัทเหล่านี้ต้องการที่ดินในจำนวนมาก เพื่อเป็นพื้นที่ปลูกพืชพลังงาน และพืชที่ใช้เป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมพลังงาน เช่น ปาล์ม, มันสำปะหลัง, ไม้ยูคาลิปตัส, ยางพารา เป็นต้น ซึ่งแนวโน้มที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาหรือผลกระทบโดยตรงที่จะเกิดขึ้นกับ ชาวนาหรือเจ้าของที่ดินที่ขาดเงินทุน ชาวนาผู้ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีแต่ไม่เพียงพอต่อความต้องการก็จะไม่สามารถหาที่ดินเพื่อเช่าประกอบอาชีพทำนาได้อีกต่อไป เนื่องจากขาดเงินทุนที่จะไปจ่ายค่าเช่าให้แก่เจ้าของที่ดินได้เท่าเทียมกับบริษัทขนาดใหญ่ที่มีเงินทุนมากกว่า จากแนวโน้มดังกล่าวทำให้ใน

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

อนาคตชานาหรือเจ้าของที่ดินที่ขาดแคลนเงินลงทุนจะต้องเปลี่ยนบทบาทไปเป็นเพียงผู้รับจ้างหรือผู้ดูแลไร่ ให้แก่บริษัทหรือกลุ่มทุนเหล่านั้น^{๑๙}

๒.๑.๓ ปัญหาหนี้สิน

ปัญหาหนี้สินของชาวนาไทยเป็นปัญหาที่เรื้อรังมานาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาปัญหาหนี้สินได้สร้างความทุกข์ยากให้แก่ชาวนาเป็นอย่างมาก ถึงรัฐบาลจะพยายามแก้ไขปัญหา แต่ปรากฏว่าหนี้สินของชาวนาก็ยังไม่ผ่อนคลายเป็นอันขาด^{๒๐} ปัญหาหนี้สินของชาวนาเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อการผลิต รายได้ ความเป็นอยู่ของชาวนา ตลอดจนมีผลกระทบต่อการพัฒนาในภาคการเกษตรอย่างมาก การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับอัตราความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ โดยมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ภาคเกษตรซึ่งแต่เดิมเป็นภาคเศรษฐกิจหลักของประเทศ กลับมีบทบาทและความสำคัญน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับภาคการผลิตสาขาอื่น ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้เคลื่อนย้ายออกจากภาคเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรม เช่น ที่ดิน แรงงาน เงินทุน มีผลให้รายได้ประชากรในภาคเกษตรลดต่ำลงเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในภาคการผลิตนอกภาคการเกษตร รายได้เกษตรกรต่ำกว่ารายจ่าย เกิดปัญหาหนี้สินเรื้อรังและทวีความรุนแรงมากขึ้น มูลเหตุที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ชาวนาไทยไม่สามารถพัฒนาหรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตรมีไม่เพียงพอทั้งในด้านการผลิตและการตลาด รายได้ของชาวนาโดยเปรียบเทียบจึงมีแนวโน้มลดต่ำลงมา^{๒๑}

สำนักงานคณะกรรมการบริหารสินเชื่อ ได้สรุปสาเหตุของปัญหาหนี้สินของชาวนา ไว้ ๒ ประการ คือ

๑) เกิดจากความล้มเหลวในภาคการเกษตร เนื่องจากชาวนาไม่สามารถพัฒนาหรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ ประกอบกับโครงสร้างปัจจัยพื้นฐานในภาคการเกษตรมีไม่เพียงพอทั้งในด้านการผลิตและด้านการตลาด รายได้ของชาวนามีแนวโน้มลดต่ำลงเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรนอกภาคการเกษตร และไม่เพียงกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๒๐} มนตรี เมืองพรหม, “ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรไทย”, *ข่าวเศรษฐกิจการเกษตร* (พฤษภาคม ๒๕๔๑): ๕.

^{๒๑} เกียรติศักดิ์ แก้วมหาชัย, “แรงจูงใจในการเลือกประกอบอาชีพเสริมของชาวนาในเขตตำบลเชียงหวาง อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕-๑๖.

ดังนั้น การปลดหนี้สินของชาวนาหรือการไถ่ถอนนอกระบบให้เป็นหนี้ในระบบจึงเป็นเพียงการแก้ไข ปัญหาที่ปลายเหตุและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

๒) เกิดจากระบบการเงินของประเทศยังไม่พัฒนาและไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางการเงินในภาคการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาหนี้สินนอกระบบในภาคเกษตร ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่สถาบันการเงินในระบบไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการตอบสนองความต้องการเงินกู้ ทำให้เกิดความต้องการส่วนเกินเงินกู้ ชาวนาต้องพึ่งพาแหล่งเงินกู้จากตลาดการเงินนอกระบบ^{๒๒}

การประกอบอาชีพทำนาในยุคของการผลิตเชิงธุรกิจจำเป็นต้องลงทุน และในขณะที่ชาวนาขาดแคลนเงินทุน อาชีพทำนาต้องเสี่ยงต่อสภาพดินฟ้าอากาศและยังต้องเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนของตลาด หมายถึงความเสี่ยงต่อราคาหรือเสถียรภาพรายได้ ซึ่งการก่อกำหนดเพื่อการลงทุนในการทำนา พบว่ามีชาวนาหลายรายประสบความสำเร็จ แต่ก็มีชาวนาจำนวนมากที่ประสบความล้มเหลวและทำให้เกิดหนี้สินล้นตัว^{๒๓}

ส่วนวิจัยของสุเทพ แสนมมงคล ได้ศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านดง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีสถานการณ์ปัญหาหนี้สินรุนแรง จากการศึกษาทำให้ค้นพบประเด็นที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบยังชีพ สู่การผลิตเชิงพาณิชย์ภายใต้ระบบทุนนิยม โดยรูปแบบระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ที่ชาวนารวยเป็นผู้อุปถัมภ์ ใช้แรงงานของชาวนาจนเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนโดยชาวนารวยเป็นผู้เข้าถึงการตลาด ด้วยการเป็นผู้ประกอบการขนส่งและมีความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนจีนในชุมชนเมือง ต่อมาเกิดการเปลี่ยนจากเก็บค่าเช่าเป็นผลผลิตมาเป็นเงิน ชาวนาฐานะยากจนต้องเพิ่มต้นทุนการผลิต และประสบกับภาวะขาดทุน ทำให้เกิดภาวะหนี้สินนอกระบบพร้อมกับการขยายตัวของระบบบริโภคนิยมเข้าสู่ชุมชน หลังจากชาวนาได้เข้าสู่วงจรหนี้สิน ก็ถูกระบบการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบการผลิตและการตลาดเชิงพาณิชย์ ที่มีเงื่อนไขที่ทำให้ชาวนาขาดทุนโดยสัมพัทธ์อยู่เสมอ เนื่องจากข้อจำกัดในการไม่สามารถเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรการผลิตโดยเฉพาะที่ดิน ทุน และระบบการตลาดได้^{๒๔} สอดคล้องกับ สันติ ธรรมประชา ที่ให้ความเห็นว่าเกษตรกรที่เป็นชาวนา

^{๒๒} ยุติธรรม ศิริภัทร, “ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และพฤติกรรมการแก้ปัญหาของชาวนา: กรณีศึกษา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

^{๒๓} พงษ์ศักดิ์ เฉลิมชุตินชิต, “เกษตรกรได้อะไรจากการแก้ไข พ.ร.บ. ธกส.”, *วารสาร ธกส.*, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (ธันวาคม ๒๕๔๖-มีนาคม ๒๕๔๗): ๑๓-๑๔.

^{๒๔} สุเทพ แสนมมงคล, “การก่อตัวของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในหมู่ชาวนาผู้ผลิตพืชพาณิชย์เขตอำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขาวิชาการพัฒนาสังคม: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๙.

ชาวไร่ นับว่าเป็นกลุ่มคนที่เสียเปรียบ ในระบบกลไกตลาดมากที่สุดความเสียเปรียบนั้นมีตั้งแต่ด้าน
 ขาดความรู้ ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่มีความรู้เท่าทันกลไกตลาดและขาดอำนาจต่อรอง ในขณะที่ พ่อค้า
 นายทุน นายเงิน มีความรู้มากกว่า มีข้อมูลข่าวสารมากกว่า เป็นผู้ที่อยู่กับกลไกตลาด ใช้กลไกตลาด
 และบางทีก็สามารถบิดเบือนกลไกตลาดได้ด้วยอำนาจการผูกขาด ด้วยอำนาจของการรวมตัว ส่วน
 สมพันธ์ เตชะอธิก กล่าวถึงสาเหตุของหนี้สินเกษตรกรมาจากหลายปัจจัย เป็นต้นว่า ปัจจัยแรก มา
 จากนโยบาย/โครงการของรัฐบาล ที่ส่งเสริมอาชีพและการเป็นหนี้ เช่น สนับสนุนพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่
 ไม่มีคุณภาพไม่สามารถเพิ่มผลผลิตได้ ส่งเสริมการกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การ
 เกษตร (ธ.ก.ส.) ส่งเสริมการเกษตรแบบพันธสัญญาของบริษัทขนาดใหญ่ที่ผลกำไรให้เกษตรกรและผู้
 บริโภค ปัจจัยที่สอง มาจากภัยธรรมชาติ ปัจจัยที่สาม จากต้นทุนปัจจัยการผลิตมีราคาแพงขึ้น ทั้ง
 ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ค่าจ้าง แรงงาน ค่ารถไถ ฯลฯ แต่ราคาผลผลิตขึ้นกับกลไกตลาดโดยพ่อค้า แม้แต่การ
 ประกันราคาโดยรัฐบาลยังเป็นประโยชน์แก่นายทุนโดยไม่ตกถึงมือเกษตรกรโดยตรง ปัจจัยที่สี่ มาจาก
 ค่าใช้จ่ายในครอบครัวและการบริโภคนิยมของเกษตรกรเอง ประกอบกับค่านิยมว่าการเป็นหนี้ คือ
 การมีเครดิต^{๒๕}

จะเห็นได้ว่า สาเหตุหลักของปัญหาหนี้สินไม่ได้อยู่ที่ระบบสินเชื่อ หรือปัญหาในครัวเรือน
 ชาวนาแต่มาจากระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ที่ชาวนายากจนไม่สามารถเข้าถึงและควบคุมปัจจัยการ
 ผลิตโดยเฉพาะที่ดิน เงินทุน และที่สำคัญคือการตลาดได้ แนวทางในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน
 ให้ชาวนาหลุดพ้นจากวงจรหนี้สินได้ จะต้องแก้ไขปรับปรุงความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิตภายใต้วิถี
 การผลิตแบบทุนนิยม โดยการเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับองค์กรชาวนาในการเข้าถึง และควบคุมปัจจัย
 การผลิตและการตลาด โดยสามารถกระทำได้สองระดับ คือ ระดับสถาบัน คือ การกำหนดองค์กรทาง
 สังคมที่เป็นของชาวนาในการต่อรองกับองค์กรทุนและรัฐเดิม เพื่อเพิ่มอำนาจและโอกาสในการเข้าถึง
 ทรัพยากร และการควบคุมปัจจัยการผลิต และรูปแบบการหมุนเวียนและการตลาดให้เกิดการแข่งขัน
 อย่างเป็นธรรม และรัฐโดยในทางรูปธรรมคือสนับสนุนให้สภาเกษตรกรเกิดผลในทางกฎหมาย และแนว
 ปฏิบัติให้มีความเข้มแข็ง ในการควบคุมปัจจัยการผลิต และมีอำนาจต่อรองในด้านราคาผลผลิตใน
 ระบบตลาดเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม ควบคุมราคาสินค้าบริโภคและต่อรองเพื่อเพิ่ม
 สวัสดิการของรัฐให้ทั่วถึง และระดับบุคคล คือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่พึ่งปัจจัยทุน ปัจจัยการ
 ผลิต และระบบตลาดให้น้อยลง เช่น แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และการระดมทุนในรูปกองทุนชุมชน
 โดยสังคมจะต้องให้การสนับสนุนการดำเนินงานองค์กรของชาวนาอย่างจริงจัง

^{๒๕} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, “การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน”, รายงานการวิจัย,
 (สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐).

๒.๑.๔ ปัญหาอื่นๆ ของชาวนาไทย

๑) ปัญหาการขาดการเข้าถึงระบบชลประทาน ปัญหาหลักของการผลิตข้าวคือการขาดน้ำ เป็นรากเหง้าของปัญหาความยากจนของเกษตรกรชาวนา โดยมีพื้นที่เกษตรเพียงร้อยละ ๒๓-๓๐ อยู่ในพื้นที่ชลประทาน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคกลางและภาคเหนือ ซึ่งมีเนื้อที่นาปรังถึงร้อยละ ๔๖ และ ๔๑ ตามลำดับ ซึ่งผลผลิตต่อไร่ของภาคดังกล่าวอยู่ในลำดับที่ ๑ และ ๒ ของประเทศ ขณะที่ภาคอีสานซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวใหญ่ของประเทศต้องพึ่งพาน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก พื้นที่เพาะปลูกนาปรังมีเพียงร้อยละ ๑.๓๔ ของพื้นที่รวม ส่งผลต่อผลผลิตต่อไร่น้อยที่สุดของประเทศ อีกทั้งพื้นที่เพาะปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นรายย่อย ขาดระบบการจัดการและเกษตรกรส่วนใหญ่ของไทยเป็นเกษตรกรต้องว่าจ้างตั้งแต่การหว่าน การฉีดยาฆ่าแมลง การเก็บเกี่ยว และการขนส่งเข้าโรงสี ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ขณะที่ราคาขายข้าวเปลือกลดต่ำกว่าช่วงที่มีการจำหน่ายราคาข้าว ส่งผลต่อหนี้ครัวเรือนของเกษตรกรชาวนา

๒) ปัญหาผลผลิตต่อไร่ของข้าวไทยต่ำกว่ามาตรฐานโลก ผลผลิตข้าวนาปีทั่วประเทศเฉลี่ยต่อไร่ประมาณ ๔๙๔.๕ กิโลกรัม โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือผลผลิตต่อไร่น้อยที่สุดคือเฉลี่ย ๓๓๔ กิโลกรัม/ไร่ ตามมาด้วยภาคเหนือ ผลผลิตต่อไร่ ๕๘๕ กิโลกรัม และภาคกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชลประทานผลผลิตต่อไร่สูงสุด ๖๐๑ กิโลกรัม และภาคใต้ผลผลิตต่อไร่ ๔๕๘ กิโลกรัม เปรียบเทียบผลผลิตข้าวเปลือกเฉลี่ยต่อไร่ของประเทศต่างๆ ในปี ๒๕๕๗ ผลผลิตข้าวเปลือกเฉลี่ยต่อไร่ของโลกอยู่ที่ ๗๐๗ กิโลกรัม/ไร่ โดยสหรัฐอเมริกามีผลผลิตต่อไร่สูงสุด ๑,๓๗๙ กิโลกรัม/ไร่ ญี่ปุ่น ๑,๐๗๗ กิโลกรัม/ไร่ เกาหลีใต้ ๑,๐๘๒ กิโลกรัม/ไร่ เวียดนาม ๙๒๖ กิโลกรัม/ไร่ อินเดีย ๕๘๒ กิโลกรัม/ไร่ บังคลาเทศ ๗๐๑ กิโลกรัม/ไร่ พม่า ๔๒๔ กิโลกรัม/ไร่ กัมพูชา ๓๙๘ กิโลกรัม/ไร่ สเปน ๔๒๙ กิโลกรัม/ไร่ ซึ่งจากข้อมูลเหล่านี้เห็นได้ว่าขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยในตลาดค้าข้าวภายใต้ต้นทุนการผลิตที่สูงจะต้องปฏิรูปผลผลิตข้าวเปลือกต่อไร่ของไทยให้อยู่ในระดับใกล้เคียงกับประเทศ ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้

๓) ปัญหาการใช้เคมีและยาฆ่าแมลงส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวนา จากการทำนาต่อเนื่องเป็นเวลานานส่งผลต่อปัญหาที่ดินเสื่อมโทรมจากการปลูกซ้ำซาก ทำให้ต้องมีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงซึ่งทำให้เกิดปัญหาดินดาน การใช้เคมีทำลายระบบนิเวศน์ส่งผลให้มีแมลงและวัชพืช ทำให้เกษตรกร ต้องใช้เคมีมากขึ้นในแต่ละปี หากไม่เร่งแก้ไขจะเกิดความเสี่ยงด้านความปลอดภัยในการบริโภคเหมือน ที่เกิดในประเทศจีนซึ่งพบว่าร้อยละ ๔๔ ของตัวอย่างข้าวมีสารแคดเมียมปนเปื้อนอยู่เกินระดับที่กำหนด นอกจากนี้การใช้เคมีของเกษตรกรชาวนายังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร จากข้อมูลของ “สมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็น” (ปี ๒๕๕๗) พบว่าจากการสุ่มตรวจ เกษตรพบว่าร้อยละ ๓๐ มีสารปนเปื้อนอยู่ในเลือด มีอัตราการเสียชีวิต ๑ คน ต่อแสนคน โดยส่วนใหญ่ อยู่ในพื้นที่ชลประทานภาคกลางซึ่งมีการทำนาทั้งปี กระทบต่อการฟื้นฟูของระบบนิเวศน์ ทำให้ดินเสื่อม

คุณภาพและมีศัตรูพืชมาก จำเป็นที่จะต้องมีนโยบายลดการใช้สารเคมีในนาซึ่งกระทรวงเกษตรจะต้องให้ความรู้ความเข้าใจกับเกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรม

๔) ต้นทุนการผลิตข้าวสูงจากพื้นที่เสื่อมโทรม เกษตรกรชาวนาต้องพึ่งพาน้ำฝนทำให้ผลผลิตร้อยละ ๗๗ มาจากนาปี อีกทั้งปัญหาการใช้พื้นที่เพาะปลูกมานานทำให้ต้องใช้ปุ๋ยและเคมีรวมทั้ง ยาฆ่าแมลง นอกเหนือจากเป็นปัญหาด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งสารตกค้าง ยังส่งผลต่อต้นทุนการผลิตที่สูง โดยภาคอีสานผลผลิตต่อไร่อยู่ในระดับต่ำคือผลผลิตนาปีได้ ๓๓๔ กก.ต่อไร่ เทียบกับภาคกลาง ผลผลิต ๖๐๑ กก.ต่อไร่ และภาคเหนือ ๕๘๕ กก.ต่อไร่ ส่งผลให้ชาวนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องใช้พื้นที่เพาะปลูกมากใช้แรงงานมากและต้นทุนการผลิตที่สูงกว่า ใช้ปุ๋ยและเคมีในอัตราที่สูง ทำให้มีความยากจนกว่าทุกภาคและที่ดินมีความเสื่อมโทรมสูง^{๒๖}

ข. ปัญหาภายใน

ปัญหาภายใน คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในกับตัวของชาวนาเอง ได้แก่ การที่ชาวนาไม่รู้จักตนเอง หรือไม่ปฏิบัติตนให้พ้นจากความยากจนเช่น

๑. ชาวนาไม่ยินดีในทรัพย์ตามที่ตนได้มา ชอบกู้หนี้ยืมสินมาเพื่ออำนวยความสะดวกของตนเองและครอบครัว

๒. ชาวนาไม่มีความพอดี หรือพอเพียง คือ แสวงหาได้มาเท่าไรก็ใช้เกินกว่าที่ตนหามาได้ หรือที่เรียกว่า รายจ่ายมากกว่ารายรับของคนในครอบครัว

๓. ชาวนาไม่ชอบทำนาเพราะมีรายได้น้อย ไม่ขยัน ไม่ศึกษาการทำนาแบบผสมผสาน และไม่ใส่ใจรายรับ-รายจ่ายในการทำนาแต่ละครั้ง เพื่อนำข้อผิดพลาดมาแก้ไขในการทำนาครั้งต่อไป

๔. ชาวนาบางคนไม่จริงใจต่อคู่ครองของตนเองจนทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา ไม่อดทนในการทำนาจึงได้ผลผลิตไม่ค่อยดี ไม่ข่มใจแสวงหาแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และไม่รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวมจึงไม่ได้รับการช่วยเหลือจากผู้อื่นเมื่อตนเองเกิดปัญหาขึ้นมา

๕. ชาวนาไม่ลุกขึ้นทำงานแต่เข้าในนาของตน ไม่รู้จักหาทรัพย์ ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย คบเพื่อนไม่ดีเป็นเหตุให้เสียทรัพย์ได้ ดำรงชีวิตด้วยความสุ่ยสุรายมีรายรับไม่พอกับรายจ่าย

๖. ชาวนาไม่ประกอบอาชีพทำนาคด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเช่น เมื่อเห็นที่นาของคนอื่นมีต้นข้าวออกรวงสวยงามไปທံงທຸ່ງ ก็เกิดความอิจฉาริษยากลั่นแกล้งกันหรือ ประพฤติผิดศีลธรรมอื่นๆ เป็นต้น

^{๒๖} สภาปฏิรูปแห่งชาติ, วาระปฏิรูปที่ ๑๔: การปฏิรูปภาคเกษตร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓๘-๒๓๙.

๗. ชาวนาเมื่อมีปัญหาเรื่องราคาข้าว ราคาปุ๋ยเป็นต้น ไม่รวมมตัวกันจับกลุ่มพูดคุยกันบ่อยๆ ให้ตกผลึก ไม่สามัคคีกัน เพื่อจับมือกันต่อรองกับพ่อค้าคนกลางที่มาเอาไรต์เอาเปรียบชาวนาด้วยกัน

๘. ชาวนาชอบดื่มสุรายาเสพติดเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เสียทรัพย์สินที่ตนหามาได้จากการทำนา โดยอ้างว่าแก้ปวดเมื่อยเป็นต้น

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของสภาเกษตรกรแห่งชาติในประเทศไทย

๒.๒.๑ พระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ รัฐบาลต้องดำเนินการคุ้มครองและรักษาประโยชน์ของเกษตรกร ส่งเสริมให้เกษตรกรได้รับผลประโยชน์สูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปของสภาเกษตรกร เพื่อวางแผนเกษตรกรรมและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกร เพื่อสนับสนุนสิทธิและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างเป็นระบบ เพื่อให้รัฐรักษาเสถียรภาพด้านราคาและความมั่นคงในอาชีพเกษตรกร เพิ่มศักยภาพและยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองอย่างต่อเนื่อง ให้เป็นไปเพื่อเกษตรกรอย่างแท้จริง และมีกระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐด้านการปฏิบัติตามนโยบายเกษตรกรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนาภาคเกษตรกรรมและระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศอย่างยั่งยืนในอนาคต ดังนั้นเพื่อให้บรรลุตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญในการจัดตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับเกษตรกรรม จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้^{๒๗}

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๘๔ (๘) “กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการ คุ้มครองและรักษาประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิต การแปรรูปและการตลาด ส่งเสริมให้เกษตรกรได้รับ ผลตอบแทนสูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปของสภาเกษตรกร เพื่อวางแผนเกษตรกรรม และรักษาผลประโยชน์ร่วมของเกษตรกร” รัฐบาลโดย นายสมัคร สุนทรเวช นายกรัฐมนตรี และ นายสมศักดิ์ ปรีศานันท์กุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้พิจารณาเห็นว่า การที่จะทำให้เกษตรกรเข้มแข็ง ต้อง สนับสนุนและให้สิทธิแก่เกษตรกร เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและจัดทำแผนพัฒนาตนเองอย่าง แท้จริง จึงได้แต่งตั้ง นาย ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็น ประธานคณะทำงาน ยกร่าง พระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กระบวนการยกร่าง พระราชบัญญัติประธานคณะทำงานได้

^{๒๗} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗/ ตอนที่ ๗๑ ก/ หน้า ๒๐/ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

สนับสนุนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรครอบคลุม ทั้ง ๔ ภูมิภาค นับว่าเป็นการยกร่างกฎหมายฉบับแรกที่ผ่านมาที่มีการมีส่วนร่วมของเกษตรกรอย่างกว้างขวาง^{๒๘}

หลังจากคณะทำงานยกร่าง พระราชบัญญัติเสรีจลัน เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยนายสมิคร สุนทรเวช ได้พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายธีระ วงศ์สมุทร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้มอบให้ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ประธานคณะทำงาน ดำเนินการให้มีการเปิดเวทีสร้างความเข้าใจและรับฟังความคิดเห็น ร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ทั้ง ๔ ภาค ครอบคลุมเกษตรกรทุกกลุ่มอาชีพ เพื่อนำความเห็นมาปรับปรุงร่างให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น พระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นพระราชบัญญัติฉบับที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม ในการร่วมกันคิด ร่วมกันปรับปรุงแก้ไข ร่วมกันผลักดันมากที่สุดฉบับหนึ่ง จนเป็นร่างพระราชบัญญัติที่มีความสมบูรณ์พร้อมที่จะเสนอสู่การพิจารณาของรัฐสภา^{๒๙}

เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอีกครั้งเมื่อ นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ผู้นำพรรคฝ่ายค้าน ได้มีโอกาสจัดตั้งรัฐบาล ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายธีระ วงศ์สมุทร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ ฉบับดังกล่าวถือว่าเป็นร่างของรัฐบาล ขณะเดียวกันก็ได้มีผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ ของพรรคการเมืองต่างๆ เสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร ด้วยเช่นกัน ในระหว่างนี้ได้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองจนเกษตรกรและผู้นำองค์กรเกษตรกรหลายคนวันเกรงว่าจะมีการยุบสภาผู้แทนราษฎรเหมือนทุกครั้งที่มีการเสนอพระราชบัญญัติสภาเกษตรกร ในที่สุดความหวังของเกษตรกรที่รอคอยและร่วมกันผลักดันมากกว่า ๓๐ ปีก็เป็นจริง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยสภาเกษตรกรแห่งชาติ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภาให้ไว้ ณ วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓^{๓๐}

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ มีดังนี้

^{๒๘} สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ, รายงานประจำปี ๒๕๕๖ สภาเกษตรกรแห่งชาติ (สภช.), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

๑) กำหนดให้จัดตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติ ประกอบด้วย สมาชิก ซึ่งสภาเกษตรกรจังหวัด เสนอชื่อสมาชิกจังหวัดละหนึ่งคน และสมาชิก ซึ่งเลือกจากตัวแทนองค์กรเกษตรกรด้านพืช ด้านสัตว์ ด้านประมง และด้านเกษตรอื่นๆ รวม ๑๖ คน กระจายสัดส่วนตามกลุ่มอาชีพและสมาชิก ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งคัดเลือกจากผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ด้านเกษตรกรรม รวม ๗ คน ซึ่งต้องมีผู้เชี่ยวชาญด้านพืช ด้านสัตว์ และด้านประมง อย่างน้อยด้านละหนึ่งคน

๒) กำหนดอำนาจหน้าที่ของสภาเกษตรกรแห่งชาติ โดยกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมและ พัฒนาความเข้มแข็งแก่เกษตรกรและองค์กรเกษตรกร ส่งเสริมและพัฒนาการทำเกษตร ให้คำปรึกษาแก่ คณะรัฐมนตรีในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร จัดทำแผนแม่บทเสนอต่อคณะรัฐมนตรี และสนับสนุน วิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ด้านพันธุกรรมพืชและสัตว์ท้องถิ่น เป็นต้น

๓) กำหนดให้มีสำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ เรียกโดยย่อว่า “สกช.” ทำหน้าที่เป็น เลขานุการและรับผิดชอบงานด้านธุรการของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

๔) กำหนดให้มีสภาเกษตรกรจังหวัด ประกอบด้วยสมาชิกซึ่งเป็นสมาชิกองค์กรเกษตรกร ที่ได้รับการสรรหาตามหลักเกณฑ์ ที่สภาเกษตรกรแห่งชาติกำหนด จำนวน ๑๖ คน และสมาชิก ผู้ทรงคุณวุฒิมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรม จำนวน ๕ คน โดยอย่างน้อยต้องมีผู้เชี่ยวชาญ ด้านพืช ด้านสัตว์ และด้านประมง อย่างน้อยด้านละหนึ่งคน

๕) กำหนดอำนาจหน้าที่ของสภาเกษตรกรจังหวัด ให้พัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็ง แก่เกษตรกรและองค์กรเกษตรกรในระดับ จังหวัด ส่งเสริมและสนับสนุนการรวมกลุ่มขององค์กร เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร และยูวเกษตรกรในจังหวัด จัดทำแผนพัฒนาเกษตรกรรมระดับจังหวัดเสนอ ต่อสภาเกษตรกรแห่งชาติ และรับเรื่องราวร้องทุกข์เกี่ยวกับราคาและผลผลิตทางเกษตรกรรม

๖) กำหนดให้จัดตั้งสำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัดขึ้น เรียกโดยย่อว่า “สกจ.” ทำหน้าที่ เป็นเลขานุการและรับผิดชอบงานด้านธุรการของสภาเกษตรกรจังหวัด

๗) กำหนดให้สภาเกษตรกรแห่งชาติ จัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาเกษตรกรรม โดยมี กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และเมื่อจัดทำแผนแม่บทแล้วให้กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์พิจารณาโดยไม่แก้ไข เปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ เพื่อเสนอคณะรัฐมนตรี และให้หน่วยงานที่ เกี่ยวข้องจัดทำแผนปฏิบัติการให้สอดคล้องกับแผนแม่บทดังกล่าว ให้สภาเกษตรกรแห่งชาติ ติดตาม และตรวจสอบการปฏิบัติงานตามแผนแม่บท

๘) กำหนดบทเฉพาะกาล ในวาระเริ่มแรกให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ และสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ทำหน้าที่ สำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัดไปพลางก่อนให้คณะกรรมการดำเนินการ สรรหาสมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันพ้นกำหนดเวลาการเสนอชื่อสมาชิก

๙) สภาเกษตรกรฯ คือ ตัวแทนของเกษตรกรที่สามารถเสนอนโยบายและข้อเสนอแนะต่างๆ ที่ภาคเกษตรต้องการให้กับภาครัฐทราบได้โดยตรง ดังนั้น จึงเป็นความมุ่งหวังของเกษตรกรไทยที่จะเห็นสถาบันทางการเกษตรพัฒนา ก้าวหน้ายิ่งขึ้น^{๓๑}

๒.๒.๒ สภาเกษตรกรแห่งชาติ

ตามพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ กำหนดบทเฉพาะกาลไว้ตามมาตรา ๔๔ ในวาระเริ่มแรก ให้ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่เลขาธิการและเป็นหัวหน้าสำนักงานสภาเกษตรกรกรุงเทพมหานคร และให้เกษตรและสหกรณ์จังหวัดทำหน้าที่หัวหน้าสำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัดทุกจังหวัด ทั้งนี้ ไม่เกินสองปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ

ในการดำเนินการภารกิจตามบทเฉพาะกาลของพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ สรุปได้ดังนี้

๑) จัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัด

๑.๑ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ดำเนินการประสานกับกรมส่งเสริมการเกษตร และกรมการปกครอง จัดทำทะเบียนรายชื่อเกษตรกรผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ

๑.๒ กำหนดระเบียบ คู่มือ คำแนะนำ และตัวอย่างแบบฟอร์ม เพื่อเป็นแนวปฏิบัติในการจัดการเลือกตั้งแก่สำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด ได้แก่

๑.๒.๑ ออกประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขการเลือกตั้งสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดชุดแรก

๑.๒.๒ ออกประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิเป็นสมาชิกสภาเกษตรกรแห่งชาติชุดแรก ตามบทเฉพาะกาลแห่งพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓, พ.ศ. ๒๕๕๔

๑.๒.๓ กำหนดระเบียบสภาเกษตรกรแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการเลือกตั้งสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดแทนตำแหน่งที่ว่าง พ.ศ. ๒๕๕๕

๑.๒.๔ กำหนดระเบียบสภาเกษตรกรแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการ คัดเลือก ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๕

๑.๓ ดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนเกษตรกรระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ จากนั้นจัดการเลือกตั้งผู้แทนเกษตรกรระดับตำบล ระดับอำเภอ และจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภา เกษตรกรจังหวัด เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๕๔ - วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๔

^{๓๑} พระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗/ ตอนที่ ๗๑ ก/ หน้า ๑-๒๐/ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

๑.๔ จัดให้สมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดเลือกกันเอง เป็นประธานสภาเกษตรกรจังหวัด และรอง ประธานสภาเกษตรกรจังหวัด

๒) จัดการเลือกตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นสมาชิกสภาเกษตรกร

จัดให้มีการเลือกตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดๆ ละ ๕ คน เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๕๕

๓) จัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาเกษตรกรแห่งชาติตามมาตรา ๕ (๒) และ (๓)

๓.๑ จัดการเลือกตัวผู้แทนองค์กรเกษตรกร เป็นสมาชิกสภาเกษตรกรแห่งชาติตามมาตรา ๕ (๒) จำนวน ๑๖ คน เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

๓.๒ จัดการเลือกตัวผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นสมาชิกสภาเกษตรกรแห่งชาติ ตามมาตรา ๕ (๓) จำนวน ๗ คน เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๕

๓.๓ สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ ประกาศรายชื่อสมาชิกสภาเกษตรกรแห่งชาติตามพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๕ (๑) (๒) และ (๓) เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๕

๓.๔ สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ ประกาศรายชื่อสภาเกษตรกรจังหวัด ตามพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ มาตรา ๓๑ (๑) และ (๒) เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๕

๔) จัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดแทนตำแหน่งที่ว่าง

เนื่องจากมีสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดพ้นจากตำแหน่ง ตามมาตรา ๙ ของพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ เช่น ตาย ลาออก จึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดแทนตำแหน่งที่ว่าง ช่วงเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม ๒๕๕๕

๕) จัดประชุมระดมความคิดเห็น ปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหา

๕.๑ มอบหมายให้สำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด จัดประชุมระดมความคิดเห็น ปัญหาด้านการเกษตร และแนวทางแก้ไขปัญหาด้านการเกษตร เพื่อรวบรวมข้อมูลเตรียมความพร้อมในการจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมจังหวัด

๕.๒ มอบหมายให้จัดประชุมผู้แทนสมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัด และเจ้าหน้าที่สำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด ระดับเขตตรวจราชการ เพื่อแลกเปลี่ยนความเห็นและแนวทางดำเนินงานของสภาเกษตรกร

๖) จัดหาที่ทำการของสำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด และสำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ

๖.๑ มอบหมายให้สำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด จัดหาสถานที่เพื่อใช้เป็นสำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด โดยประสานขอใช้สถานที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่ใช้สถานที่ราชการเป็นที่ตั้งสำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด ทั้งนี้ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและ

สหกรณ์ได้จัดงบประมาณสนับสนุนเพื่อปรับปรุงสำนักงานด้วย

๖.๒ สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ ได้ย้ายจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มาเช่าอาคารวชิราวุฒย ชั้น ๖ อาคารของคณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน เป็นที่ตั้ง สำนักงาน

๗) จัดหาครุภัณฑ์เพื่อใช้งานของสำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด และสำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้สนับสนุนงบประมาณจัดซื้อครุภัณฑ์ เพื่อให้สำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด และสำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องพรีนเตอร์ โต๊ะทำงาน เก้าอี้ทำงาน ตู้เก็บเอกสาร โทรศัพท์ โทรสาร และครุภัณฑ์สำนักงานอื่นที่ จำเป็น^{๓๒}

(๑) ตราสัญลักษณ์สภาเกษตรกรแห่งชาติ

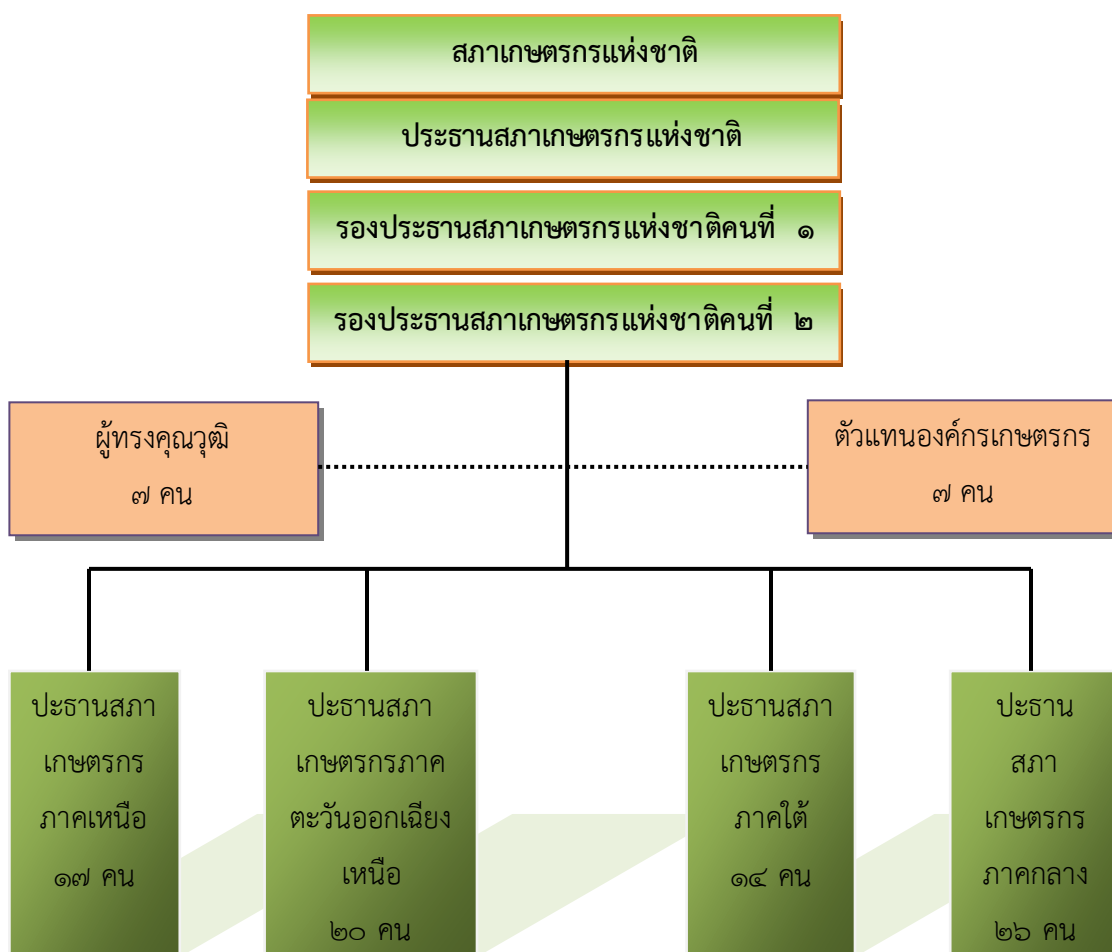
พระพิรุณทรงนาคเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นเกษตรกรรมบนผืนแผ่นดินไทย คชสีห์ ราชสีห์เป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคีที่ปกป้องคุ้มครองชาติไทย สภาเกษตรกรแห่งชาติมีบทบาทในการปกป้องคุ้มครองเกษตรกรของไทย จึงนำสัญลักษณ์ทั้งสองร่วมกันสื่อความหมาย ภายในวงกลมด้วยสีเขียวและสี

สีทอง หมายถึง ความเจริญ รุ่งเรือง ความมีอำนาจ กำหนดใช้สีในสัญลักษณ์เพื่อ สื่อถึงการก่อตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติให้มีอำนาจหน้าที่ในการสร้างความเข้มแข็ง มั่นคง ยั่งยืนให้กับ เกษตรกรในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

^{๓๒} สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ, รายงานประจำปี ๒๕๕๖ สภาเกษตรกรแห่งชาติ (สภช.), หน้า ๓๐-๓๒.

สีเขียว หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ ความสุข กำหนดใช้สีในสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงบทบาทหน้าที่ของสภาเกษตรกรแห่งชาติในการส่งเสริมการรวมกลุ่ม ให้การร่วมมือกัน เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ ความสุขของเกษตรกร^{๓๓}

(๒) โครงสร้างองค์กร

แผนภูมิโครงสร้างสภาเกษตรกรแห่งชาติ (สภช.) จำนวน ๑๐๐ คน^{๓๔}

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๓๔} สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ, โครงสร้างองค์กร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.nfc.or.th/> [๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

(๓) อำนาจหน้าที่

อำนาจหน้าที่สภาเกษตรกรแห่งชาติในพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ตามมาตรา ๑๑ มีดังนี้

๑) เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อกำหนดนโยบายการส่งเสริมและพัฒนาความเข้มแข็งแก่เกษตรกรและองค์กรเกษตรกร ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การผลิต การแปรรูป การตลาด และการคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม

๒) เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อกำหนดนโยบาย และแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการทำเกษตรแบบผสมผสาน ระบบวนเกษตร ระบบเกษตรธรรมชาติ ระบบไร่นาสวนผสม ระบบเกษตรอินทรีย์ และเกษตรกรรมรูปแบบอื่น

๓) ให้คำปรึกษาและข้อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร การพัฒนาเกษตรกรรมรวมทั้งการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔) เสนอแผนแม่บทต่อคณะรัฐมนตรี

๕) เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อกำหนดแนวทางการส่งเสริม และสนับสนุนการวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ ทางด้านพันธุกรรมพืชและสัตว์ท้องถิ่น ผลผลิตทางเกษตรกรรม และผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการแปรรูป ผลผลิตทางเกษตรกรรม

๖) เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อกำหนดแนวทางการประกันความเสี่ยงของราคา และผลผลิตทางเกษตรกรรม รวมทั้งการกำหนดสวัสดิการให้แก่เกษตรกร

๗) เสริมสร้างความร่วมมือ และประสานงานกับภาครัฐ และเอกชนทั้งในประเทศ และต่างประเทศ และองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อพัฒนาเกษตรกรรม

๘) พัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่เกษตรกร และองค์กรเกษตรกร

๙) ให้ความเห็นต่อนโยบาย กฎหมาย หรือข้อตกลงที่เกี่ยวข้อง และมีผลกระทบต่อเกษตรกร

๑๐) ให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะแก่เกษตรกร องค์กรเกษตรกร และตามที่สภาเกษตรกรจังหวัดเสนอ

๑๑) แต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงาน หรือที่ปรึกษาตามความจำเป็น

๑๒) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสภาเกษตรกรแห่งชาติ หรือตามที่คณะรัฐมนตรีมอบหมาย^{๓๕}

^{๓๕} สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ, รายงานประจำปี ๒๕๕๖ สภาเกษตรกรแห่งชาติ (สภช.), หน้า ๓๗.

(๔) พันธกิจ

๑) พัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งและมั่นคง ให้แก่เกษตรกรและองค์กรเกษตรกรเพื่อเพิ่มศักยภาพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

๒) สร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการบริหารจัดการอาชีพเกษตรกร โดยเชื่อมโยงกับภาครัฐ ผู้ประกอบการเอกชนทุกระดับ เพื่อเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ให้ได้รับความเป็นธรรมและประโยชน์สูงสุด

๓) บูรณาการจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาเกษตรกรจากล่างสู่บน

๔) จัดระบบฐานข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นจริงและทันเวลา เพื่อประกอบการตัดสินใจของเกษตรกร องค์กรเกษตรกร และใช้กำหนดนโยบายของรัฐ

๕) ส่งเสริมและสนับสนุนค้นคว้า วิจัย และพัฒนาภูมิปัญญา พันธุ์กรรมพืชและสัตว์ท้องถิ่น ประมง นวัตกรรมเทคโนโลยีที่เหมาะสม และเกษตรกรรมอื่นๆ ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้รับการค้นคว้า วิจัย พัฒนา รวมทั้งแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกร^{๓๖}

(๕) เป้าประสงค์

๑) สภาเกษตรกรมีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกันในทุกระดับ

๒) มีแผนแม่บทเพื่อพัฒนาเกษตรกรที่บูรณาการจากระดับล่างสู่บนโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

๓) เกษตรกร องค์กรเกษตรกรได้รับการส่งเสริมพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการการผลิต การตลาด และการจัดการองค์กรเกษตรกร

๔) เป็นองค์กรที่มีข้อมูลด้านการเกษตรเพียงพอประกอบการตัดสินใจของเกษตรกร^{๓๗}

(๖) ประเด็นยุทธศาสตร์

ประเด็นยุทธศาสตร์ ๑ สร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อสภาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร โดยมีกลยุทธ์ ดังนี้

๑) สร้างเครือข่ายสภาเกษตรกร

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

๒) พัฒนาบุคลากรและระบบงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ สภาเกษตรกรจังหวัด สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ และสำนักงานสภาเกษตรกรจังหวัด

๓) แก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรและองค์กรเกษตรกร

ประเด็นยุทธศาสตร์ ๒ จัดทำฐานข้อมูลด้านการเกษตรเพื่อประกอบการตัดสินใจ มีกลยุทธ์ ดังนี้

๑) ศึกษาและจัดทำระบบสารสนเทศเพื่อการประกอบอาชีพ จัดทำฐานข้อมูลด้านการเกษตร เพื่อสร้างระบบการบริหารจัดการด้านการผลิตทางการเกษตรและพัฒนาเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพอย่างบูรณาการ ประกอบด้วย

๑.๑ ข้อมูลสารสนเทศการเกษตรเพื่อการวางแผนและกำหนดนโยบาย

๑.๒ ข้อมูลด้านการผลิตการตลาดเพื่อประกอบการตัดสินใจของเกษตรกรแต่ละจังหวัด

๑.๓ ข้อมูลเพื่อการเลือกตั้งทั้งด้านเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร

๒) จัดให้มีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรสู่เกษตรกรเพื่อประกอบการตัดสินใจ การผลิตและการตลาดด้านการเกษตร รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ ผลงานสภาเกษตรกรสู่ประชาชน เพื่อให้ทราบการดำเนินงานทั้งมิติการพัฒนาและการแก้ไขปัญหา

ประเด็นยุทธศาสตร์ ๓ บูรณาการจัดทำแผนแม่บทพัฒนาเกษตรกรระดับชาติ จากล่างสู่บน มีกลยุทธ์ ดังนี้

๑) จัดทำแผนแม่บทเพื่อเกษตรกรโดยใช้ฐานข้อมูลของเกษตรกรตั้งแต่ระดับหมู่บ้านสู่จังหวัด

๒) บูรณาการแผนพัฒนาการเกษตรของจังหวัดกลุ่มจังหวัดและ ภาคเป็นแผนแม่บทในการพัฒนาเกษตรกรระดับชาติ

๓) ติดตามประเมินผลการดำเนินงานของส่วนราชการตามแผนแม่บท

ประเด็นยุทธศาสตร์ ๔ สร้างความมั่นคง มั่นคง และยั่งยืนในอาชีพเกษตรกรรม มีกลยุทธ์ ดังนี้

๑) ส่งเสริมการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพและต้นทุนต่ำตามความต้องการของตลาด

๒) สร้างอำนาจต่อรองให้เกษตรกรได้รับผลตอบแทนสูงสุดจากผลผลิต

๓) สร้างการเรียนรู้และพัฒนาการเกษตรของเกษตรกร ที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและสถานการณ์โลก

๔) สร้างสิทธิประโยชน์และสวัสดิการของเกษตรกร^{๓๘}

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕-๔๗.

๒.๓ วิถีชีวิตของชาวนาในประเทศไทย

วิถีชีวิตของชาวนามีการเปลี่ยนแปลงไปตามตามกระบวนการพัฒนาทางสังคมจากสังคมดั้งเดิมสู่การเป็นสังคมที่เจริญพร้อมด้วยความเป็นสมัยใหม่ ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมไทยนำแนวคิดการพัฒนาประเทศแบบตะวันตกมาใช้ในช่วงต้นทศวรรษ พบว่า วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวนายังคงมีปรากฏอยู่ แต่ทว่าก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปจนกลายเป็นวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่เช่นในปัจจุบัน สามารถแบ่งช่วงของวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็น ๒ ลักษณะดังนี้

๑) วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมก่อนยุคการเกษตรกรรมสมัยใหม่

วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมก่อนยุคการเกษตรกรรมสมัยใหม่เป็นวิถีชีวิตที่อยู่ในช่วงการทำนาหว่านแบบดั้งเดิมและนาดำตอนต้น ในช่วงนี้วิถีชีวิตของชาวนาเป็นวิถีของชาวบ้านชาวชนบท ใช้ชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเองและธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ทั้งในวิถีการผลิตและในชีวิตประจำวัน การพึ่งพาตนเองในวิถีการผลิต คือ การที่ชาวนาปลูกข้าวเพื่อเก็บไว้กินเป็นหลัก ใช้แรงงานตนเองและแรงงานสัตว์คือควายในการทำการผลิต เครื่องไม้เครื่องมือที่ใช้เป็นเครื่องมือง่ายที่ผลิตขึ้นเองจากวัสดุธรรมชาติ โดยต้องอาศัยภูมิปัญญาความรู้พื้นบ้านและความชำนาญของผู้เฒ่าผู้แก่ ส่วนการพึ่งพาตนเองในชีวิตประจำวัน คือการกินอยู่ดำเนินไปในลักษณะพอมี พอกิน กินง่าย อยู่ง่าย มีความพอเพียงในตัวเองสูง ประกอบกับค่าครองชีพในชีวิตประจำวันต่ำ เพราะไม่เพียงสามารถเก็บผักหาปลาจากท้องนาและตามแหล่งน้ำลำคลองที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทั้งพืชและสัตว์อีกทั้งปราศจากมลพิษมาประกอบเป็นอาหารแล้ว น้ำท่าที่ใช้ก็เป็นน้ำในแม่น้ำลำคลองที่สะอาดสามารถนำมาใช้อาบและซักผ้าได้ ทั้งน้ำฝนที่ตกลงมาในหน้าฝนก็สามารถรองไว้ใช้ดื่มได้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ชาวนานั้นยังใช้ชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติโดยเฉพาะเรื่องแม่โพสพ ซึ่งแสดงออกผ่านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวที่ยึดถือปฏิบัติกันมา ที่สะท้อนถึงความเคารพของชาวนาที่มีต่อผู้มีพระคุณที่ให้ชีวิตแก่ชาวนา ทั้งสะท้อนถึงความเชื่อในสิ่งมีอำนาจที่สถิตอยู่ในธรรมชาติอันจะบันดาลความอุดมสมบูรณ์มาให้แก่การทำนาในแต่ละปีด้วย

อย่างไรก็ดี ในช่วงเดียวกันนี้ของนาดำตอนปลาย ถือเป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากแบบดั้งเดิมสู่สมัยใหม่ ซึ่งแปรเปลี่ยนพร้อมๆ กับการเข้มข้นขึ้นของการพัฒนาไปสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นกับสังคมและการเกษตรกรรมของชาวนาไทย ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มาพร้อมกับวัตถุนิยมสมัยใหม่ ทั้งวิถีชีวิตสมัยใหม่และเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่^{๓๙}

^{๓๙} ภักทรศยา เป็นแผ่น และจิตขยงค์ ยมาภย์, “ชีวิตชาวนาในสังคมร่วมสมัย: ชีวิตที่ถูกกลดทอนความเป็นมนุษย์”, ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต, รวบรวมจัดพิมพ์โดย ผศ.อารีรัตน์ แยมเกสร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๖๐): ๘๖๖.

๒) วิถีชีวิตสมัยใหม่ในยุคการเกษตรกรรมสมัยใหม่

วิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ของชาวนา นับได้ว่าเริ่มปรากฏขึ้นในช่วงนาข้าตอนปลายจนกระทั่งเปลี่ยนเป็นนาหว่านแบบใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นช่วงราวทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นทั้งการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่มากพร้อมกับวัตถุประสงค์ วิถีที่แปรเปลี่ยนได้สะท้อนสภาพชีวิตของชาวนาภายใต้สังคมทุนนิยมสมัยใหม่ว่าเป็นชีวิตที่พึ่งพาวัตถุประสงค์สมัยใหม่อย่างเต็มรูปแบบ ทั้งในวิถีการผลิตและในชีวิตประจำวัน วิธีการทำนามีการเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพาแรงงานคนและสัตว์ซึ่งเป็นระบบการพึ่งพาตนเองในชุมชนไปเป็นการพึ่งพา เทคโนโลยีอย่างสมบูรณ์แบบ โดยเฉพาะในช่วงนาหว่านแบบใหม่ที่แรงงานคนและสัตว์ได้ถูกทดแทนด้วยเครื่องจักร และเทคโนโลยีสมัยใหม่หมดทุกขั้นตอน เป้าหมายของการปลูกก็เปลี่ยนไปจากปลูกไว้กินเองมาเป็นปลูกเพื่อขาย การพึ่งพาวัตถุประสงค์สมัยใหม่ในวิถีการผลิตคือ การใช้เครื่องจักรกลการเกษตร การใช้ปุ๋ยและสารเคมี การใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ ซึ่งนำมาด้วยความสะดวกสบายในการทำ ทั้งในเรื่องการย่นระยะเวลาในการทำงานให้สั้นลง การได้ปริมาณงานเป็นจำนวนมากคุณภาพและปริมาณของผลผลิตข้าวที่มีคุณภาพและได้มาก จนสามารถทำการผลิตได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ทำงานได้ปีละหลายครั้ง ขายข้าวได้ปีละหลายครั้งเพราะมีระบบตลาดรองรับตลอดเวลา สอดคล้องกับวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ ได้กล่าวถึงไว้ว่า พัฒนาการของการผลิตในภาคเกษตรไทยภายหลังเริ่มใช้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑ สามารถแยกแยะออกได้ดังนี้ ๑. การชลประทาน ๒. ปุ๋ย ๓. พันธุ์ ๔. ยากำจัดศัตรูพืช ๕. เครื่องจักรกลทางการเกษตร ๖. ระบบตลาด^{๑๐} นอกจากนี้ยังมี สมภพ มานะรังสรรค์ ที่ได้กล่าวถึงการเกษตรกรรมไทยในยุคหลังแผนพัฒนาฯ ว่า ลักษณะของการเกษตรกรรมไทยในยุคหลังแผนพัฒนาฯ เรียกได้ว่าเป็นยุคของการปฏิวัติเขียว (Green revolution) อันหมายถึงการเปลี่ยนแปลงการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมมาเป็นการทำการเกษตรแบบใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง โดยมีการใช้พันธุ์พืชที่ผสมพันธุ์ขึ้นใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลการเกษตร การชลประทานแผนใหม่ และความรู้เกี่ยวกับการจัดการฟาร์มอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ที่ทำให้ได้ผลผลิตสูงและมีคุณภาพ^{๑๑}

ส่วนการพึ่งพาวัตถุประสงค์สมัยใหม่ในชีวิตประจำวันคือ ค่าครองชีพที่สูงขึ้นซึ่งมาพร้อมกับระบบสาธารณสุขยุคสมัยใหม่ ปัจจัยพื้นฐานที่ชาวนาต้องใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งไฟฟ้า น้ำประปา เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ อาหารการกินที่ต้องหาซื้อจากตลาด สิ่งต่างๆ เหล่านี้คือความสะดวกสบายที่เกิดจากการพัฒนาสังคมไปสู่ความทันสมัยอันเป็นตัวบ่งชี้ว่าชาวนามีคุณภาพการใช้ชีวิตที่ดีกว่าในอดีต ทว่านอกจากความสะดวกสบายโดยเฉพาะที่เกิดในวิถีการผลิตของชาวนาแล้ว ยังมีมูลค่าของปัจจัย

^{๑๐} วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, *ไปให้พ้นยุคปฏิวัติเขียว เบื้องหลังปัญหาการเกษตรและการแสวงหาทางเลือกใหม่*, (ม.ป.ท.: ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม กลุ่มพืชพันธุ์ฯ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

^{๑๑} สมภพ มานะรังสรรค์, *พัฒนาการของภาคเกษตรและผลกระทบต่อชาวไร่ชาวนาไทยในช่วงหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๖*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

การผลิตที่ตามมาด้วยการที่ชาวนาพึ่งพาเทคโนโลยีหรือปัจจัยอื่นๆ หมายความว่า ชาวนาได้ไปพึ่งพาปัจจัยที่คนอื่นเป็นเจ้าของซึ่งก็คือนายทุน การพึ่งพาสิ่งที่มีมูลค่าอยู่ในตัวเหล่านี้จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยต้นทุนหรือเงินเพื่อให้ได้ปัจจัยการผลิตเหล่านั้นมาใช้ในการผลิต นอกจากนี้แล้วการเปลี่ยนเป้าหมายการผลิตจากเก็บไว้กินเป็นขายนั้นทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาระบบตลาดเพื่อระบายข้าวที่ผลิตได้ไปพร้อมกันด้วย^{๔๒}

๒.๓.๑ วิธีชีวิตของชาวนาในช่วงทำนา

การทำนา คือ การปลูกข้าวและการดูแลรักษาต้นข้าวในนา ตั้งแต่ปลูกไปจนถึงเก็บเกี่ยว การปลูกข้าวในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามสภาพของภูมิอากาศ สภาพของระบบชลประทาน และสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ^{๔๓} ซึ่งการทำนานั้นสามารถแบ่งเป็นขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

๑) การเตรียมดิน ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อม เช่น น้ำ ภูมิอากาศ ลักษณะพื้นที่ วิธีการทำนา และเครื่องมือการเตรียมดินที่แตกต่างกัน การเตรียมดินแยกได้เป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑.๑ การไถตะ เป็นการไถครั้งแรกตามแนวยาวของพื้นที่กระตงนา (กรณีที่ไม่แปลงนาเป็นกระตงย่อยๆ หลายกระตงในหนึ่งแปลงนา) การไถตะจะช่วยพลิกดิน ให้ดินชั้นล่างขึ้นมาสัมผัสอากาศ ออกซิเจน และเป็นการตากดินเพื่อทำลายวัชพืช โรคพืชบางชนิด หลังจากไถตะจะตากดินเอาไว้ประมาณ ๑-๒ สัปดาห์

๑.๒ การไถแปร หลังจากที่ตากดินเอาไว้พอสมควรแล้ว การไถแปรจะช่วยพลิกดินที่กลบเอาขึ้นอีกครั้ง เพื่อทำลายวัชพืชที่ขึ้นใหม่ และเป็นการย่อยดินให้มีขนาดเล็กลง จำนวนครั้งของการไถแปรจึงขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของวัชพืช ลักษณะดินและระดับน้ำ โดยทั่วไปแล้วจะไถแปรเพียงครั้งเดียว

๑.๓ การคราดหรือใช้ลูกทุบ เพื่อเอาเศษวัชพืชออกจากกระตงนา และย่อยดินให้มีขนาดเล็กลงอีก จนเหมาะแก่การเจริญของข้าว ทั้งยังเป็นการปรับระดับพื้นที่ให้มีความสม่ำเสมอเพื่อสะดวกในการควบคุมดูแลการให้น้ำ^{๔๔}

๒) วิธีการปลูก แบ่งได้เป็น ๒ วิธี คือ

^{๔๒} ภทรศยา เป็นแผ่น และชิตขยางค์ ยมาภย์, “ชีวิตชาวนาในสังคมร่วมสมัย: ชีวิตที่ถูกกลดทอนความเป็นมนุษย์”, ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต, หน้า ๘๖๗.

^{๔๓} สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง, “วิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง: โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง”, รายงานวิจัย, (สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

๒.๑ การทำนาหว่าน เป็นการปลูกด้วยเมล็ดโดยตรง สามารถทำได้ ๒ วิธี คือ การหว่านข้าวแห้ง และการหว่านข้าวงอกหรือการหว่านน้ำตม ซึ่งเป็นการหว่านเมล็ดข้าวที่ถูกเพาะให้รากงอก โดยการเอาเมล็ดข้าวใส่กระบุง ไปแช่น้ำเพื่อให้เมล็ดที่มีน้ำหนักเบาหรือลีบลอยขึ้นมาแล้วคัดทิ้ง แล้วนำเมล็ดถ่ายลงในกระบุงที่มีหญ้าแห้งกรุไว้ หมั่นรดน้ำเรื่อยไป อย่าให้ข้าวแตกหน่อ แล้วนำไปหว่านในพื้นที่นาที่เตรียมไว้ เพราะหากไม่เพาะเมล็ดเสียก่อน เมื่อหว่านแล้วเมล็ดข้าวอาจเน่าเสียได้

๒.๒ การทำนาดำ เป็นการเพาะเมล็ดในที่หนึ่งก่อน แล้วนำดินอ่อนไปปลูกในแปลงนา วิธีนี้จะสามารถควบคุมระดับน้ำและวัชพืชได้ การทำนาดำแบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

(๑) การตกกล้า เป็นการเพาะเมล็ดข้าวเปลือกให้มีรากงอกยาว ๓-๕ มิลลิเมตร นำไปหว่านในแปลงกล้า ช่วงระยะ ๗ วันแรก ต้องควบคุมน้ำไม่ให้น้ำท่วมแปลงกล้า และจะสามารถถอนกล้าไปปักดำได้เมื่อมีอายุประมาณ ๒๐-๓๐ วัน

(๒) การปักดำ เป็นการนำกล้าที่ถอนแล้วไปปักดำในแปลงนา ระยะห่างระหว่างกล้าแต่ละหลุมจะมีความแตกต่างกันขึ้นกับลักษณะของดิน คือ ถ้าเป็นนาลุ่ม (นาชลประทาน) ปักดำระยะห่าง เพราะข้าวจะแตกกอใหญ่ แต่ถ้าเป็นนาดอน (น่าน้ำฝน) ปักดำค่อนข้างถี่ เพราะข้าวจะไม่ค่อยแตกกอ^{๔๕}

ในอดีตชาวนาสามารถทำนาหลายสิบไร่โดยใช้แรงงานสัตว์และแรงงานคนเป็นสำคัญ แรงงานสัตว์ คือ แรงงานจากควายที่แต่ละครัวเรือนเลี้ยงไว้ใช้งาน ส่วนแรงงานคนนั้นมาจากคนในชุมชนหรือคนที่ เป็นเครือญาติกัน โดยผลัดกันมาช่วยในการลงแรงจนครบทุกคน ช่วยแรงกันตั้งแต่ดำนาไปจนถึงลงแขกเกี่ยวข้าว เมื่อข้าวตั้งท้องจึงมีการทำขวัญข้าว

การทำขวัญข้าวเกิดจากความเชื่อที่ว่า แม่โพสพมีบุญคุณต่อชาวนาจึงต้องทำขวัญข้าวเป็นการขอขมาและขอบคุณแม่โพสพ การทำขวัญข้าวของชาวนามีอยู่ ๒ ช่วง คือ ช่วงที่ข้าวกำลังตั้งท้อง และช่วงที่นำข้าวที่เกี่ยวข้องเรียบร้อยแล้วเข้ายุ้ง ซึ่งแต่ละช่วงจะมีเครื่องเช่นแม่โพสพที่แตกต่างกันออกไป สำหรับเครื่องเช่นของการทำขวัญข้าวตอนที่ข้าวกำลังตั้งท้องนั้น ชาวนาเชื่อว่าแม่โพสพอยากทานอาหารเหมือนคนท้อง เครื่องเช่นนอกจากมีหมาก พลู ธงกระดาษสี ผ้าแดง ผ้าขาว แล้วยังมีผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว เช่น ส้มโอ อ้อย น้ำมะพร้าว ใสลงในชะลอมเล็กๆ มีเส้นด้ายสีแดงและสีขาวเพื่อผูกเครื่องเช่นเข้ากับต้นข้าว ดอกไม้ และด้วยความเชื่อว่าแม่โพสพเป็นผู้หญิงจึงมีน้ำอบและน้ำหอม โดยคนที่ทำพิธีเป็นผู้หญิงที่เป็นเจ้าของที่นา หลังจากที่มีเครื่องเช่นกับต้นข้าวด้วยด้ายสีแดงและขาวเข้าด้วยกันแล้ว ผู้ทำพิธีจึงพรมน้ำหอมแบ่งรดต้นข้าว จากนั้นจึงจุดธูปปักลงบนที่นาพร้อมกล่าวคำขอขมาส่วนมากเป็นการบอกกล่าวถึงสิ่งที่ดีๆ เช่น ขอให้มีการงอกข้าวสวย มีข้าวเยอะๆ ให้ผลผลิตสูง เป็นต้น^{๔๖}

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๔๖} ทองคำ พันนัทธี, “ไม่เฝือกกับชีวิตไทย”, วัฒนธรรมไทย, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๒ (กันยายน ๒๕๔๑):

๓) การดูแลรักษา เป็นขั้นตอนในการบำรุงต้นข้าว สามารถแบ่งได้เป็น การใส่ปุ๋ยเพื่อบำรุงสภาพดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และป้องกัน กำจัดศัตรูพืช^{๕๗}

๔) การเก็บเกี่ยว ระยะเวลาที่เหมาะสมในการเก็บเกี่ยว คือ ระยะเวลาปลับปลิง ซึ่งมีลักษณะของปลายรวงข้าวมีสีเหลือง กลางรวงเป็นสีทองอ่อน การเก็บเกี่ยวในระยะนี้จะได้เมล็ดข้าวที่มีความแข็งแรง มีน้ำหนัก และมีคุณภาพในการสี^{๕๘}

การเกี่ยวข้าวของชาวนาจะใช้แรงงานคนช่วยกันเกี่ยวข้าวจากในนา จากนั้นจะมัดเป็นพ่อนพอประมาณ นำมาวางไว้ที่ลานที่ชาวนาได้เตรียมไว้ สำหรับการเตรียมลานนั้น ลานจะเป็นลานดิน โดยชาวนาต้องเหยียบดินที่อยู่บนลานให้แน่น แล้วจึงใช้มูลควายทาไปบนลาน รอนจนแห้งจึงนำพ่อนข้าวมาวางแผ่ในลักษณะให้เป็นวงกลม จากนั้นให้ควายเดินเหยียบไปบนพ่อนข้าวนั้น ทำไปเรื่อยๆ จนกว่าเมล็ดข้าวเปลือกได้ร่วงลงมาหมด เมื่อร่วงลงมาหมดแล้วชาวนาใช้คันฉาดส่งฟางออกจากเมล็ดข้าวเปลือก จากนั้นจึงนำเมล็ดข้าวเปลือกไปผัดโดยใช้สีผัด ผัดข้าวเพื่อแยกเมล็ดข้าวเปลือกออกจากเศษผงต่างๆ แล้วนำเมล็ดข้าวเปลือกเก็บเข้ายุ้งเพื่อขายให้แก่พ่อค้าต่อไป เมล็ดข้าวเปลือกบางส่วนชาวนาได้นำมาทำเป็นข้าวปลุก เพื่อใช้ในการทำนาในครั้งต่อไป ในการนำข้าวเข้ายุ้งชาวนามีการทำขวัญข้าวอีกครั้งหนึ่ง ครั้นนี้เครื่องเช่นจะประกอบไปด้วย หมากพลูจิบ ๑ คำ บุหรี่ ๑ มวน ข้าวที่เกี่ยวแล้ว ๑ กำ ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด ๑ คืบ อย่างละ ๑ ผืน เพื่อนำมาเป็นเครื่องเช่นไหว้ และมีการอวยพรให้แก่เจ้าของข้าวด้วยประโยคที่ว่า ร้อยยั้งพันฉาง เพื่อเป็นสิริมงคลให้ได้ข้าวเปลือกใส่ยุ้งจำนวนมากๆ^{๕๙}

ต่อมาเมื่อการทำนาเริ่มมีความทันสมัยมากขึ้น จากที่ต้องใช้แรงงานคนในการดำนา ลงแขกเกี่ยวข้าว ใช้แรงงานสัตว์ในการเตรียมดินได้เปลี่ยนไป โดยชาวนาหันมาใช้เครื่องทุ่นแรง เปลี่ยนจากควายไถนามาเป็นใช้รถไถนา เปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนในการเก็บเกี่ยว ในการนวดข้าว กรอกข้าวใส่กระสอบมาเป็นใช้รถเกี่ยวข้าว ที่เพียงควบคุมด้วยคนเพียงไม่กี่คน ใช้เวลาไม่นาน ต้นข้าวในนาถูกแปรสภาพภายในเครื่องเกี่ยวข้าว โดยแปรสภาพจากต้นข้าวที่มีรวงข้าวมาเป็นเมล็ดข้าวเปลือกภายในเวลาเพียงไม่กี่นาที นับว่าเป็นความทันสมัยที่เพิ่มมากขึ้นของอาชีพชาวนา การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นถือว่าเป็นมิติใหม่ของชาวนาที่สามารถทำนาได้อย่างสะดวกสบาย รวดเร็วและได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นจากเดิม เมื่อมีเครื่องทุ่นแรงที่ใช้ในการทำนาให้ชาวนามีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

^{๕๗} สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง, “วิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง: โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง”, รายงานการวิจัย, หน้า ๑๕.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๕๙} ธารารัตน์ บำรุงศรี, “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการขายที่ดินของชาวนาดำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), หน้า ๕๐.

ต้นทุนในการทำนาจึงเพิ่มสูงขึ้นไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นต้นทุนในการจ้างเครื่องทุ่นแรงหรือแม้แต่ต้นทุนในการซื้อปุ๋ยและสารเคมีที่ใช้ในการกำจัดศัตรูพืช^{๕๐}

๒.๓.๒ วิถีชีวิตของชาวนาในช่วงว่างจากทำนา

วิถีชีวิตของชาวนาในช่วงว่างจากทำนา หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ทุ่งนาจะเต็มไปด้วยฟางข้าวและซังข้าวซึ่งเป็นร่องรอยที่หลงเหลือจากฤดูเก็บเกี่ยว ทุ่งนาที่เคยมีน้ำอุดมสมบูรณ์ตอนนี้มีแต่ดินแตกระแหงอยู่เต็มท้องนา กุ้ง หอย ปู ปลา ก็ไม่หลงเหลือให้เห็น ถึงแม้ทุ่งนาจะแห้งแล้งที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ แต่ก็ยังมีวัวควายซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการทำน่ายังคงคอยกินหญ้าและฟางที่ยังหลงเหลืออยู่ในช่วงฤดูแล้งนี้ยังมีชาวนาบางอาชีพที่ยังคงอยู่ในท้องทุ่งนาเพื่อทำมาหากินต่อไป ชาวนาส่วนใหญ่จะเริ่มหาปลาในคลองที่ยังมีน้ำหลงเหลืออยู่เพื่อเก็บไว้กินในหน้าทำนานอกจากนี้หลายคนยังคงดูแลรักษาบำรุงต้นไม้ผลพืชสวนครัวที่เก็บกินเป็นประจำด้วยการตัดแต่งกิ่งหรือปลูกขึ้นมาใหม่ เช่น มะละกอ ถั่วฝักยาว ถั่วพู ถั่วฝักยาว พริก มะนาว ข่า ตะไคร้ กระถิน ชะอม เมื่อเสร็จจากงานด้านการเกษตรแล้ว ชาวนามักจะซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องมือหาปลา เช่น ไซ แห เบ็ดราว สุ่ม กระจ้อม รวมไปถึงเครื่องมือทำนาที่ยังคงใช้อยู่ ให้มีสภาพดีพร้อมใช้งาน แต่บางรายก็จะไปดูแลรถไถ เช่น เช็ดถู เชาะเอาดินที่ติดอยู่ออกจากตัวรถ เป็นต้น^{๕๑}

ปัจจุบันนี้ชาวนายังมีอาชีพเสริมอื่นๆ เป็นการสร้างรายได้ในช่วงที่ว่างจากการทำนา ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น

๑) การสร้างรายได้เสริมจากการเพาะเห็ด จากเศษวัสดุไร่ นา ทั้งการเพาะในถุง และการเหนียนำให้เห็ดเกิดเองตามธรรมชาติ โดยชาวบ้านในอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่นต้องการจะประกอบอาชีพเสริมในช่วงเวลาว่างหลังฤดูกาลเพาะปลูก เพื่อเพิ่มพูนรายได้ อีกทั้งชาวบ้านยังมีความสนใจในเรื่องการจัดการดินและเพาะเห็ด เนื่องจากช่วงเวลาหลังจากการเพาะปลูก เศษวัสดุจากการเกษตรเหล่านี้มีธาตุอาหารที่เป็นรูปอินทรีย์ อย่างไนโตรเจนในรูปโปรตีนจากพืช ซึ่งเป็นสารอาหารที่เห็ดนั้นต้องการเพื่อใช้ในการเจริญเติบโต ซึ่งทางที่มวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ก็ได้นำองค์ความรู้จากการศึกษาคุณลักษณะของเศษวัสดุไร่ นาพร้อมเรื่องธาตุอาหารที่เห็ด

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๕๑} สุรศักดิ์ เชื้องาม, “การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๙”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาวิชาประวัติศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕), หน้า ๗๙.

ต้องการและการเพาะเห็ดมาเผยแพร่ให้แก่ชุมชน โดยใช้ชุมชนตำบลหนองเรือซึ่งต้องการเพิ่มมูลค่าของเศษวัสดุไ้ร่ณาและสร้างรายได้จากการปลูกเห็ดเป็นชุมชนต้นแบบ^{๕๒}

๒) การสร้างรายได้เสริมจากการสานกระติบข้าวเหนียว ชาวบ้านโนนคำ ตำบลบ้านธาตุ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี อาศัยช่วงว่างเว้นจากฤดูทำนา รวมตัวใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนำต้นกล้าสานหรือต้นแห่ง ในภาษาถิ่นสานกระติบข้าวเหนียว ซึ่งเดิมชาวบ้านทำไว้ใช้เองในครัวเรือน มาใช้สร้างรายได้เสริมช่วงหน้าแล้ง หลังไม่สามารถเพาะปลูกพืชผลได้ โดยต้นกล้ามีลำต้นเป็นปล้องยาวเนื้ออ่อนทำให้มีความยืดหยุ่นกว่าต้นไผ่ เมื่อได้รับความชื้นก็ไม่เป็นเชื้อรา ข้าวไม่เกาะติดกับกระติบข้าว เก็บความร้อนได้นาน และใช้งานได้นานกว่ากระติบข้าวเหนียวจากต้นไผ่ที่นิยมทำกันอยู่ ชาวบ้านโนนคำจึงนิยมนำต้นกล้ามาสานเป็นกระติบข้าวใช้ในครัวเรือน และทำขายเป็นอาชีพเสริมในช่วงฤดูแล้ง ส่วนต้นกล้าก็สามารถหาได้ทั่วไปตามหัวไร่ปลายนา หรือจะปลูกขึ้นเองก็ได้ ส่วนการนำมาทำกระติบข้าวต้องเลือกต้นกล้าอายุตั้งแต่ ๑ ปีขึ้นไป เพราะขนาดลำต้นจะมีความยาวไม่น้อยกว่า ๕๐ เซนติเมตรเหมาะแก่การนำมาทำเป็นเส้นตอกใช้จักสาน โดยหลังตัดต้นกล้ามาแล้วให้ตากแดดไว้ประมาณ ๑ สัปดาห์ แล้วขูดเอาไส้ในออกให้เหลือแต่เปลือกนอกเพื่อนำมาเป็นเส้นตอกใช้จักสาน ระหว่างนำเส้นตอกมาสานก็จุ่มน้ำเป็นระยะจะทำให้สานได้ง่าย แต่ถ้าต้องการเสริมความแข็งแรงให้กับกระติบข้าวเข้าไปอีกก็นำเส้นตอกไม้ไผ่เสริมบริเวณฐานที่ทำจากก้านตาล แล้วเย็บด้วยเชือกให้ติดกับก้านตาล ทำให้แข็งแรงทนทานต่อการใช้งาน

ปัจจุบันกระติบข้าวเหนียวจากต้นกล้ามีราคาตั้งแต่ ๑๐๐-๒๕๐ บาท และทุกวันนี้จะมีรถของพ่อค้าคนกลางขับเข้ามารับซื้อจากชาวบ้านไปจำหน่ายต่อเดือนละ ๒ ครั้ง สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนไม่น้อยกว่าหลังคาเรือนละ ๔,๐๐๐-๖,๐๐๐ บาทต่อเดือน ซึ่งแล้วแต่ความขยันของแต่ละคนทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมในช่วงหน้าแล้งนี้เป็นอย่างดี^{๕๓}

๓) การสร้างรายได้เสริมจากหนอนไม้ไผ่หรือหนอนรถด่วน ในช่วงตั้งแต่ปลายเดือนกันยายนไปจนถึงเดือนมกราคมปีหน้า เกษตรกร และชาวบ้านที่อำเภอเมืองปาน และ อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ซึ่งว่างจากฤดูทำนาเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะออกหาหนอนไม้ไผ่ หรือที่รู้จักกันว่าหนอนรถด่วน ซึ่งเป็นหนอนตัวสีขาวอาศัยอยู่ในกระบอกไม้ไผ่ที่ชาวไร่ ชาวนา ปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนา นำมาขายให้พ่อค้า-แม่ค้าในตลาดทุ่งเกวียน ช่วงนี้หนอนไม้ไผ่มีน้อยกว่าทุกปี ทำให้มีราคาสูงขึ้น โดย

^{๕๒} ผู้จัดการออนไลน์, (๑๓ กันยายน ๒๕๖๐), “นักวิจัยเผยแพร่เทคนิคเพาะเห็ดเพิ่มมูลค่าหลังทำนา”, ผู้จัดการออนไลน์, [ออนไลน์], ๙ ย่อหน้า, แหล่งที่มา: <https://m.mgonline.com/science/detail/9600000093852>. [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๕๓} ภัทรวิรินทร์ ลีปาน, (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๐), “ว่างจากทำนา หันมาสานกระติบข้าวเหนียวสร้างรายได้”, ไทยเสรี, [ออนไลน์], ๓ ย่อหน้า, แหล่งที่มา: http://thaisaeree.info/home/index.php?option=com_content&view=article&id=17340 [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ถ้าเป็นหนอนไม้ไผ่สด ราคา กิโลกรัมละ ๑,๐๐๐ บาท ส่วนหนอนไม้ไผ่ที่นำมาทอดแล้วรับประทานได้เลย ราคา กิโลกรัมละ ๒,๕๐๐ บาท ส่วนหนอนไม้ไผ่ที่นำมาอบพร้อมรับประทาน ราคาจะสูงถึง กิโลกรัมละ ๓,๐๐๐ บาท ซึ่งแม้ราคาจะสูงขึ้นมากกว่าปีที่ผ่านมาแต่ยังมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ ตลอดจนผู้ที่นิยมรับประทานแมลง ต่างมาซื้อหาเป็นจำนวนมากเพื่อนำไปรับประทาน หรือเป็นของฝากเพื่อนฝูง ซึ่งสามารถเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร และชาวบ้าน เป็นรายได้เสริมให้กับตนเอง และ ครอบครัว^{๕๔}

๔) การสร้างรายได้เสริมจากการปลูกผักบุ้งน้ำ เกษตรกรชาวนา ตำบลหนองเสม็ด อำเภอเมืองตราด ได้ปลูกผักบุ้งน้ำเป็นอาชีพเสริมหลังจากหมดฤดูการปลูกข้าวนาปี ได้แบ่งพื้นที่ทำนาส่วนหนึ่งที่ลุ่มไว้สำหรับปลูกผักบุ้งโดยจะปลูกหลังจากที่ทำนาปีเสร็จ โดยซื้อพันธุ์ผักบุ้งมาปลูกในราคามัดละ ๘๐ บาท ใช้เป็นพันธุ์ในครั้งแรกเท่านั้น จากนั้นจะตัดยอดทิ้งและจะใช้ผักบุ้งต้นเดิม ผักบุ้งจะขยายพันธุ์เองจนเต็มแปลงโดยไม่ต้องปลูกเพิ่ม แต่การปลูกผักบุ้งน้ำนี้จะต้องปลูกในพื้นที่ที่มีน้ำขังตลอด โดยใช้น้ำจากชลประทานตราด ปล่อยมาในพื้นที่นา ใช้เวลาในการปลูก ๑ เดือน ก็สามารถตัดยอดขายได้ จะมีรายได้ ๖๐๐ บาท/วัน ในพื้นที่ปลูก ๑ ไร่ โดยจะมีพ่อค้ามารับซื้อในราคามัดละ ๔๐ บาท^{๕๕}

๒.๔ ฤดูกาลปลูกข้าวของชาวนาในประเทศไทย

การทำนาของประเทศไทยสามารถแบ่งตามฤดูกาลทำนาได้เป็น ๒ ฤดูกาล คือ

๑) ฤดูกาลปลูกข้าวนาปี

ฤดูกาลปลูกข้าวนาปี เป็นข้าวที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกในช่วงฤดูฝน อยู่ในช่วงระหว่างวันที่ ๑ พฤษภาคม ถึง ๓๑ ตุลาคม ของทุกปี ยกเว้นพื้นที่ภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส อยู่ในระหว่างวันที่ ๑๖ มิถุนายน ถึง ๒๘ กุมภาพันธ์ ของปีถัดไป^{๕๖} การปลูกข้าวนาปี พันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยมใช้กันมาก คือ ใช้พันธุ์ข้าวตาแห้งและขาวสมุทร โดยใช้เมล็ดพันธุ์จำนวน ๒๐ กิโลกรัมต่อที่นาจำนวน ๑ ไร่ ในการเตรียมเมล็ดพันธุ์นั้นชาวนาใช้วิธีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวโดยการนำข้าวมาแช่น้ำแล้วช้อนเมล็ดข้าวที่ลอยบนผิวน้ำออกให้เหลือแต่เมล็ดพันธุ์

^{๕๔} ครอบครัวข้าว ๓, (๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙), “ลำปาง-ว่างจากทำนาชาวบ้านจับหนอนรดต้นขาย กิโลกรัมละ ๓ พัน”, **ครอบครัวข้าว ๓**, [ออนไลน์], ๓ ย่อหน้า, แหล่งที่มา: <http://www.krobkruakao.com/local/29260> [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๕๕} ไทยรัฐ, (๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓), “ว่างจากทำนา ปลูกผักบุ้งน้ำ หารายได้เสริม”, **ไทยรัฐ**, [ออนไลน์], ๒ ย่อหน้า, แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/64458> [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๕๖} สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง, “วิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง: โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง”, **รายงานวิจัย**, หน้า ๑๔.

ข้าวที่จมน้ำซึ่งถือว่าเป็นเมล็ดข้าวที่สมบูรณ์ ใช้วิธีการไถตะและไถแปรจำนวน ๒ ครั้ง ชาวนาใช้ปุ๋ยเคมีเพียงครั้งเดียว คือสูตร ๑๖-๒๐-๐ อัตรา ๑๒ กิโลกรัมต่อไร่ จากนั้นจึงหว่านปุ๋ย เมื่อข้าวมีอายุได้ ๒-๓ เดือน มีการป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืชประเภทเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ศัตรูพืชและวัชพืช หนูนานา และกำจัดวัชพืช ๑ ครั้ง ชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวหลังระยะที่ข้าวกำลังจะแก่ ๓-๗ วัน เก็บเกี่ยวแล้วตากขายให้พ่อค้าที่มารับซื้อทันที เพราะกลัวว่าถ้าเก็บมาไว้ก่อนราคาข้าวจะตกและไม่สามารถขายได้^{๕๗}

๒) ฤดูกาลปลูกข้าวนาปรัง

ฤดูกาลปลูกข้าวนาปรัง เป็นการปลูกข้าวที่เพาะปลูกในฤดูแล้งหรือนอกฤดูฝน จำเป็นต้องใช้น้ำชลประทาน โดยเกษตรกรทำการเพาะปลูกในระหว่างวันที่ ๑ พฤศจิกายน ถึง ๓๐ เมษายน ของปีถัดไป สำหรับจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส อยู่ในระหว่างวันที่ ๑ มีนาคม ถึง ๑๕ มิถุนายน^{๕๘} การปลูกข้าวนาปรัง พันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยมใช้ คือ พันธุ์ข้าวสุพรรณบุรี ๑ ชัยนาท ๑ ใช้เมล็ดพันธุ์จำนวน ๒๐-๓๐ กิโลกรัมต่อไร่ สำหรับการเตรียมเมล็ดพันธุ์นั้นมีการคัดเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยนำข้าวมาแช่น้ำแล้วซ้อนข้าวที่ลอยบนผิวน้ำออกเช่นเดียวกับการทดสอบเมล็ดพันธุ์ข้าวในการทำนาปี จากนั้นนำเมล็ดพันธุ์ข้าวมาใส่กระสอบป่านที่เตรียมแช่น้ำไว้แล้ว ๑ คิน นำกระสอบป่านมาหุ้มเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ ๑-๒ คิน รดน้ำเข้า-เย็น สำหรับการไถนั้น ใช้การไถตะและไถแปร ๒ ครั้งแล้วปล่อยน้ำแช่ทิ้งไว้ในที่นา ๓-๕ วัน แล้วคราดทำเทือก การกำจัดวัชพืชชาวนาใช้สารเคมีปราบวัชพืชพอประมาณไม่มากเกินไปจนความจำเป็น การใส่ปุ๋ย ชาวนาใส่ปุ๋ยเคมี ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ สูตร ๑๖-๒๐-๐ อัตราจำนวน ๒๕-๓๐ กิโลกรัมต่อไร่ หลังจากหว่านข้าวได้ ๓๐ วัน จึงใส่ปุ๋ยครั้งที่ ๒ โดยใช้สูตร ๔๖-๐-๐ อัตราจำนวน ๕-๑๐ กิโลกรัมต่อไร่ หลังจากหว่านปุ๋ยครั้งแรก ๓๐ วัน นอกจากนี้การป้องกันและกำจัดศัตรูพืชนั้นชาวนาใช้สารเคมีและเชื้อบีเวอเรียป้องกันและกำจัดเพลี้ยไฟ เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลและแมลงศัตรูข้าว^{๕๙}

^{๕๗} ธารารัตน์ บำรุงศรี, “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการขายที่ดินของชาวนาดำบลธนู อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๙.

^{๕๘} สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง, “วิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง: โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง”, รายงานการวิจัย, หน้า ๑๔.

^{๕๙} ธารารัตน์ บำรุงศรี, “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการขายที่ดินของชาวนาดำบลธนู อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๙.

๒.๕ บทบาทของชาวนาในประเทศไทย

๒.๕.๑ บทบาทด้านเศรษฐกิจ

ชาวนา คือ ผู้ปลูกข้าว อันเป็นอาหารหลักประจำชาติซึ่งอยู่คู่กับคนไทยตั้งแต่อดีตกาล ถือเป็นวัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของประเทศไทย เพราะคนไทยทุกคนต้องกินข้าว เจอหน้ากันก็ทักทายกันว่า “กินข้าวหรือยัง” ความสำคัญของข้าวจึงถือเป็นพืชที่มีความสำคัญมากที่สุดทั้งทางเศรษฐกิจและการบริโภคของประชากร กล่าวคือ

๑) บทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจ เนื่องจากความต้องการบริโภคข้าวของประชากรโลกมีสูงขึ้นทุกปี แต่พื้นที่ในการผลิตข้าวกลับมีจำนวนจำกัด ทำให้ข้าวกลายเป็นพืชที่มีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศและของโลกด้วย กล่าวคือ ถ้าประเทศไทยผลิตข้าวได้เป็นจำนวนมากก็จะทำให้มีข้าวเหลือเพื่อการส่งออกจำหน่ายทำรายได้เข้าประเทศเป็นอย่างมาก เพราะคนต้องบริโภคข้าวทุกวัน และจำนวนผู้บริโภคข้าวก็เพิ่มจำนวนอยู่เรื่อยๆ สำหรับประเทศกสิกรรมที่ส่งข้าวออกจำหน่ายต่างประเทศนั้น จะสามารถส่งออกข้าวได้ก็ต่อเมื่อมีปริมาณข้าวเหลือพอจากการบริโภคภายในประเทศเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อป้องกันการขาดแคลนภายในประเทศ

๒) บทบาทสำคัญต่อการบริโภคของประชากร เนื่องจากประชากรของโลกนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่การผลิตอาหารสำหรับการบริโภคนั้นเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ซึ่งตรงกันข้ามกับความต้องการของประชากรทั้งโลกที่กว่าครึ่งหนึ่งของประชากรโลก บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก และกว่า ๖๐% ของประชากรในแถบเอเชียที่มีความต้องการบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักทุกวัน โดยเฉพาะประเทศไทยแล้วนิยมบริโภคข้าวมากกว่าประเทศอื่นๆ ในโลก หรืออาจกล่าวได้ว่า ประชากรของโลกบริโภคข้าวเฉลี่ย ๑๑๘ กิโลกรัม ต่อคนต่อปี ส่วนคนไทยบริโภคข้าวเฉลี่ย ๓๓๕ กิโลกรัมต่อคนต่อปี ปัญหาจึงมีอยู่ว่า ต่อไปประชากรของโลกจะมีข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค เพราะการเพิ่มของประชากรปีหนึ่งๆ มีมากกว่าการเพิ่มผลผลิตของข้าวในแต่ละปี ซึ่งไม่สอดคล้องกับการเพิ่มขึ้นของประชากรที่จำเป็นต้องบริโภคข้าวเป็นอาหารในแต่ละวัน ทั้งนี้เนื่องมาจากพื้นที่การผลิตมีอยู่จำกัด ไม่เพียงพอต่อการผลิต ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ให้สูงขึ้น^{๖๐}

๒.๕.๒ บทบาทด้านสังคม

ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประชาชนที่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร โดยเฉพาะชาวนาจัดได้ว่าเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมาตั้งแต่ครั้งโบราณ และเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ คือ

^{๖๐} วชิรวัชร งามละม่อม, การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://learningofpublic.blogspot.com/2015/09/blog-post_86.html [๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ข้าว เลี้ยงคนทั้งประเทศ จนมีการเปรียบเทียบอาชีพเกษตรกรว่าเป็น “กระดูกสันหลังของชาติ” ในปัจจุบันประเทศไทยเป็นหนึ่งในจำนวนหกหรือเจ็ดประเทศในโลกที่สามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพียงพอสำหรับเลี้ยงประชากรในประเทศและยังพอส่งออกไปขายในตลาดต่างประเทศได้ ซึ่งนำรายได้เข้าประเทศได้ประมาณ ๒๕ เปอร์เซ็นต์ของรายได้ทั้งหมด อาจจะกล่าวได้ว่า การเกษตรเป็นสาขาที่เป็นตัวกำหนดอัตราการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจอื่นๆ และเป็นสาขาที่รองรับแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นเกษตรกรหรือผู้ประกอบการอาชีพด้านการเกษตร จึงถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยเราทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ในด้านการเมืองการปกครอง นักรัฐศาสตร์ถือว่าเกษตรกรเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระบบการเมืองสมัยใหม่ กลุ่มเกษตรกรสามารถใช้อิทธิพลเรียกร้อง กดดันให้สถาบันทางการเมืองการปกครองตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มได้ถ้าระบบการเมืองเปิดโอกาส ส่วนในอดีตที่ผ่านมาของสังคมไทยกลุ่มเกษตรกรโดยเฉพาะชาวนาก็เป็นแหล่งที่มาของทรัพยากรบุคคลในการป้องกันประเทศในยามสงคราม ตลอดจนแหล่งส่งเสบียงอาหารในช่วงเวลาดังกล่าวอีกด้วย แต่ในบางช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ก็ปรากฏว่ามีการก่อกบฏของชาวนาเป็นครั้งคราว ซึ่งส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศ จนทางราชการต้องส่งกองทหารเข้าไปปราบปราม จากความสำคัญของเกษตรกร คือ ชาวนา ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ช่างต้นจึงคาดได้ว่าปัญหาของเกษตรกรในด้านต่างๆ ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพอาจเป็นสาเหตุก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมได้ ดังนั้น การทำความเข้าใจปัญหาของเกษตรกรจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง

๒.๕.๓ บทบาทด้านวัฒนธรรม

“วัฒนธรรมข้าวคือรากฐานของสังคมและวัฒนธรรมไทย” หรือ “วัฒนธรรมข้าวคือวัฒนธรรมไทย” ได้รับการเน้นย้ำมาอย่างต่อเนื่อง โดยหน่วยงานและสถาบันวิชาการทางด้านวัฒนธรรม หรือไทยศึกษา และถูกผลิตซ้ำอย่างกว้างขวางโดยหน่วยงานราชการ สื่อมวลชน โรงเรียน และสถาบันการศึกษาในทุกระดับ ความคิดนี้สัมพันธ์แนบแน่นกับความเป็นไทยหรือความเป็นชาติ ทำให้วัฒนธรรมข้าวเป็นมรดกความภาคภูมิใจของคนไทยและเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ที่จะต้องหวงแหนและรักษาไว้ นอกจากนี้วัฒนธรรมข้าวยังนับว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย เป็นสิ่งที่แสดงถึงความแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่มีได้กินข้าวหรือปลูกข้าวเป็นหลัก^{๖๑}

การทำนาหรือวัฒนธรรมข้าวที่พึงปรารถนาก็คือ การทำนาในระบบการผลิตแบบพึ่งตนเองหรือการปลูกเพื่อกินเป็นหลัก เน้นการทำนาปี ปลูกหนโดยใช้ข้าวพันธุ์พื้นบ้าน ไม่ใช่

^{๖๑} สุกัญญา สุฉายา, ข้าว ขวัญของแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

เครื่องจักรกล กับสารเคมีการเกษตร และมีการจัดการแรงงานแบบการลงแขก แนวทางนี้ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้พื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรและการผลิตทางเกษตรภายใต้ระบบนิเวศของท้องถิ่น อาทิ ความรู้เรื่องความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าว (ซึ่งข้าวแต่ละชนิดก็จะเหมาะกับสภาพพื้นที่ ปริมาณน้ำ แสงแดด และการใช้แรงงานที่แตกต่างกัน) ความรู้ในการคัดและพัฒนาสายพันธุ์ การแลกเปลี่ยนสายพันธุ์ข้ามท้องถิ่นและข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น

ในทางตรงกันข้าม การเปลี่ยนมาทำนาแบบสมัยใหม่ ที่ใช้ข้าวสายพันธุ์ใหม่ ใส่ปุ๋ยเคมีและสารเคมี กำจัดศัตรูพืช ใช้เครื่องจักร และปลูกมากกว่าหนึ่งครั้งต่อปี ถูกมองว่าเป็นความเสื่อมทรามลงของชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เนื่องจากการทำนาแบบสมัยใหม่ทำให้วัฒนธรรมข้าวมีความเป็นธุรกิจมากขึ้น อันจะนำมาสู่การล่มสลายของระบบสังคมที่ให้คุณค่าทางจิตวิญญาณ และทำลายระบบการพึ่งตนเอง^{๖๒}

แนวคิดที่แพร่หลายที่เชื่อมโยงการทำนาหรือวัฒนธรรมข้าวกับรากฐานของสังคมวัฒนธรรมไทย และความเป็นชาติไทยเช่นนี้ มีอิทธิพลต่อการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคมที่ส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างมากด้วย รวมทั้งมีอิทธิพลต่อสถาบันการศึกษาที่ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการในประเด็นเหล่านี้ ถึงแม้ว่าองค์กร/หน่วยงานเหล่านี้จะให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ชาวนาพ้นจากการตกเป็นเบี้ยล่างในโครงสร้างความสัมพันธ์ของตลาดข้าวเปลือก^{๖๓} และจากการผูกขาดของบรรดาบริษัทข้ามชาติในอุตสาหกรรมเคมีเกษตรที่ผลิตปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และเมล็ดพันธุ์ลูกผสมที่มีการดัดแปลงทางพันธุกรรม รวมทั้งมุ่งพัฒนาห่วงโซ่อุปทานเพื่อสร้างระบบการค้าที่เป็นธรรมกับทุกฝ่ายในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะในส่วนของผลผลิตข้าวอินทรีย์ ตั้งแต่ชาวนาผู้ผลิต ผ่านกระบวนการตลาดไปจนถึงมือผู้บริโภค แต่พร้อมๆ กันนี้ องค์กร/หน่วยงานเหล่านี้ก็เน้นย้ำว่า การส่งเสริมเกษตรกรรม ยั่งยืนของตน ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารก็คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและความมั่นคงของชาติ ดังที่เดชา ศิริภัทร ผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย เคยให้กล่าวไว้ในที่หนึ่งว่า

ความมั่นคงทางอาหารคือความมั่นคงของชาติ ที่แม้ไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจแต่หากความมั่นคงเหล่านี้หายไป ประเทศชาติก็อยู่ไม่ได้ประเทศชาติจะอ่อนแอ ต้องไปพึ่งอาหารของต่างชาติ อาหารต่างชาติก็จะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนความมั่นคง

^{๖๒} เอี่ยม ทองดี, “วัฒนธรรมข้าวและการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับการทำนาปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านหัน หมู่ ๔ ต.หนองกุงชนสาร อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒).

^{๖๓} ศจินทร์ ประชาสันต์ และคณะ, “ทางเลือกทางการตลาดของชาวนา: ผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อความไม่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์”, รายงานวิจัย, (มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ภายใต้โครงการความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อสุขภาวะ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘-๕๒.

เหมือนกัน เพราะว่าวัฒนธรรมเป็นตัวชาติ ถ้าวัฒนธรรมเสียไป ชาติเราก็เสียไปด้วย ความมั่นคงทางวัฒนธรรมก็เป็นอันหนึ่งที่ต้องรักษาไว้^{๖๔}

๒.๖ นโยบายในการพัฒนาชีวิตชาวนา

สภาเกษตรกรแห่งชาติช่วยให้เกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่คือชาวนา ได้มีเวทีระดับชาติเป็นของตนเอง มีสิทธิ์มีเสียงในการเข้าไปกำหนดแนวทางและมาตรการต่างๆ ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพด้วยตนเอง เนื่องจากปัญหาต่างๆ ที่ชาวนาประสบอยู่จะได้รับการพิจารณาและเสนอไปยังรัฐบาลโดยตรง

นโยบายของรัฐกับชาวนา ก็คงจะไม่ต่างจากนโยบายของรัฐกับเกษตรกรทั่วไป คือ การพัฒนาการผลิตจะสำเร็จได้ต้องพัฒนาคนหรือเกษตรกรก่อนเป็นอันดับแรก ดังนั้นการพัฒนาข้าวก็ต้องพัฒนาชาวนาผู้ปลูกข้าวให้มีความรู้ความสามารถ ในการผลิตและการจัดการผลผลิตของตนเอง และมีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ เพื่อให้มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยเฉพาะให้เกษตรกรรู้จักนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการประกอบอาชีพ และดำรงชีวิตประจำวัน แต่เนื่องจากชาวนาเป็นเกษตรกรกลุ่มใหญ่ที่สุดของบรรดาผู้ประกอบอาชีพการเกษตรทั้งหมด รัฐจึงต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ สำหรับกลยุทธ์ในการพัฒนาและสนับสนุนชาวนาคงจะไม่สามารถแยกออกจากการพัฒนาการผลิตข้าวได้อย่างชัดเจน เพราะข้าวต้องคู่กับชาวนา เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การลดต้นทุนการผลิต การพัฒนาคุณภาพผลผลิต การตลาด รวมทั้งการพัฒนาระบบชลประทาน ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับชาวนาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม เช่น งานวิจัยและพัฒนาพันธุ์หรือเทคโนโลยี ที่ทำขึ้นก็เพื่อให้ชาวนานำไปใช้ การพัฒนาระบบชลประทาน ส่วนใหญ่ก็อยู่ในพื้นที่ทำนาซึ่งผลประโยชน์จะตกอยู่กับชาวนา

นโยบายที่สำคัญเพื่อพัฒนาชาวนา และแก้ไขความเดือดร้อนของชาวนาที่ภาครัฐดำเนินการ มีดังนี้

๑) การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน เพื่อให้ชาวนามีเมล็ดพันธุ์ดีคุณภาพใช้อย่างเพียงพอและทั่วถึงในราคาที่เป็นธรรม ทั้งนี้เนื่องจากภาครัฐไม่สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ให้เพียงพอต่อความต้องการของชาวนาได้ทั้งหมดโดยตรง เพราะในแต่ละปีต้องการใช้เมล็ดพันธุ์จำนวนมาก ประมาณ ๑ ล้านตัน (ถ้าหักส่วนที่ชาวนาเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เองด้วยจะน้อยกว่านี้) แต่กำลังการผลิตของรัฐผลิตได้ไม่เกิน ๑ แสนตัน ถ้าจะผลิตให้เพียงพอรัฐต้องลงทุนสร้างโรงงานปรับปรุงคุณภาพเมล็ดพันธุ์อีกหลายหมื่นล้านบาท ทางแก้ไขก็คือ จัดตั้ง “ศูนย์ข้าวชุมชน” ให้ชาวนาเป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์เอง บริหารจัดการเมล็ด

^{๖๔} สุมาลี พะสิม, สัมภาษณ์ เดชา ศิริภัทร: สังคมไทยเหมือนลีนินในปากงู มีเขี้ยว มีพิษเยอะต้องรู้เท่าทัน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2008/07/17423> [๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

พันธุ์ด้วยตนเอง (กลุ่ม) โดยภาครัฐจัดหาเมล็ดพันธุ์ ชั้นพันธุ์ขยาย (จำหน่ายในราคาที่เป็นธรรม) ให้ชาวนาในศูนย์ข้าวชุมชนใช้เป็นหัวเชื้อนำไปขยายพันธุ์เป็นชั้นพันธุ์จำหน่าย (พันธุ์ที่ใช้ปลูก) เพื่อจำหน่ายจ่ายแจกให้ชาวนาในชุมชน ส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้การผลิตเมล็ดพันธุ์ และให้บริการในการตรวจสอบรับรองคุณภาพเมล็ดพันธุ์ให้เกษตรกรในศูนย์ข้าวชุมชน ซึ่งจะทำให้ชาวนาผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์มีรายได้สูงกว่าการขายข้าวปกติและชาวนาในชุมชนมีเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีใช้ในราคาที่เป็นธรรม ทั้งนี้เป้าหมายจะจัดตั้งให้ได้ประมาณ ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ศูนย์ทั่วประเทศ โดยมีศูนย์หลักระดับอำเภอประมาณ ๖๐๐ ศูนย์

การจัดตั้งศูนย์บริการชาวนา เพื่อให้ชาวนาได้รับบริการด้านเทคโนโลยีการผลิตข้าวจากภาครัฐอย่างทั่วถึง เนื่องจากกรมการข้าวไม่มีหน่วยราชการส่วนภูมิภาค (ไม่มีข้าวจังหวัด/ข้าวอำเภอ) เหมือนเช่นในอดีต มีเฉพาะศูนย์วิจัยข้าว ๒๗ แห่ง ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว ๒๓ แห่ง รวม ๕๐ แห่งอยู่ใน ๓๓ จังหวัดทั่วประเทศ ดังนั้นกระทรวงเกษตรฯ โดยกรมการข้าวจึงได้จัดตั้ง “ศูนย์บริการชาวนา” ขึ้น โดยแบ่งที่ทำงานส่วนหนึ่งภายในที่ทำการศูนย์ฯ ทั้ง ๕๐ แห่งนี้เป็นศูนย์บริการชาวนา เพื่อให้การบริการด้านข้อมูลข่าวสารและให้คำปรึกษาแก้ไขปัญหาต่างๆ รวมทั้งบริการด้านอื่นๆ แก่ชาวนานอกเหนือจากการได้รับการบริการจากเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตรในจังหวัดและอำเภอที่มีอยู่แล้ว

๒) การประกันรายได้เกษตรกร เพื่อลดความเสี่ยงจากการผันผวนของราคา รัฐบาลได้มีโครงการประกันรายได้เกษตรกร (แทนโครงการรับจำนำ) ซึ่งเริ่มกับพืช ๓ ชนิดก่อน คือ ข้าว (นาปี/นาปรัง) ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมันสำปะหลัง โดยมีการกำหนดราคาประกันขั้นต่ำ และราคาอ้างอิงในแต่ละสัปดาห์ หากราคาอ้างอิงในวันที่ชาวนาขอใช้สิทธิต่ำกว่าราคาขั้นต่ำ ชาวนาก็จะได้รับส่วนต่างของราคาในปริมาณที่เป็นจริง แต่ไม่เกินโควตาที่กำหนดสำหรับพืชแต่ละชนิด ทั้งนี้ชาวนา จะต้องขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรก่อนจึงจะเข้าร่วมโครงการได้

๓) การประกันภัยธรรมชาติ เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ รัฐบาลจึงได้มีโครงการนำร่องประกันภัยแล้ง สำหรับข้าวโพด และข้าว หากประสบผลสำเร็จก็จะขยายให้ครอบคลุมภัยธรรมชาติอื่นๆ เช่น อุทกภัย และพายุอื่นๆ ด้วย เพราะเป็นนโยบายของรัฐบาล อย่างไรก็ตามในขณะที่ยังไม่มีระบบประกันภัยที่ดำเนินการอย่างจริงจัง รัฐบาลก็ได้เข้าไปดูแล บรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกรที่ประสบภัย โดยการจ่ายเงินสดชดเชยจำนวนหนึ่ง ซึ่งปกติที่ผ่านมาจะจ่ายชดเชยสำหรับข้าวไร่ละ ๖๐๖ บาท แต่ในปีนี้เป็นปีที่มีน้ำท่วมอย่างรุนแรงมาก รัฐบาลจึงเพิ่มเงินชดเชยให้แก่เกษตรกรเป็นกรณีพิเศษ แต่ก็สามารถชดเชยได้เพียง ๕๕% ของต้นทุนการผลิตเท่านั้น ซึ่งเท่ากับ ๒,๐๙๘ บาทต่อไร่ ถ้าหากมีระบบประกันภัยแล้วชาวนาจะได้รับการชดเชยที่คุ้มทุน ทั้งนี้ชาวนาต้องมีส่วนร่วมในการจ่ายเบี้ยประกัน และรัฐบาลจะช่วยจ่ายเบี้ยประกันสมทบด้วย

๔) การจัดสวัสดิการชาวนา เพื่อให้เกษตรกรมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ กระทรวงเกษตรฯ จึงมีแนวคิดที่จะให้เกษตรกรมีบำเหน็จบำนาญหลังจากเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรเหมือนเดียวกับข้าราชการและลูกจ้างของเอกชนซึ่งจะเริ่มที่ชาวนาก่อนเพราะเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยชาวนาต้องจ่ายเงินเข้ากองทุนสวัสดิการชาวนา ส่วนหนึ่งและรัฐบาลจ่ายเงินสมทบอีกส่วนหนึ่ง ขณะนี้ได้ยกร่าง พรบ.กองทุนสวัสดิการชาวนา และออกไปรับฟังความคิดเห็นของชาวนาและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเรียบร้อยแล้ว คาดว่าจะนำเสนอคณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติ และคณะรัฐมนตรีพิจารณาเพื่อนำเสนอรัฐสภาได้ภายในเร็วๆ นี้

๕) การพัฒนาชาวนาและองค์กรชาวนา เพื่อให้เป็นชาวนาชั้นนำ (smart farmers) ที่มีความรู้ความสามารถในการผลิตข้าว และสามารถช่วยเหลือภาครัฐในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดเทคโนโลยีและให้คำปรึกษาแก่ชาวนาในชุมชนเพื่อพัฒนาชาวนาให้เป็นชาวนามีอาชีพ (professional farmers) โดยมีเป้าหมายในการสร้างชาวนาชั้นนำในศูนย์ข้าวชุมชนทั่วประเทศ และพัฒนาองค์กรชาวนา (ศูนย์ข้าวชุมชน) ให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นแกนกลางในการประสานงานกับภาครัฐ และสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้

๖) การพัฒนาเยาวชนชาวนา เพื่อให้มีชาวนารุ่นใหม่ โดยกรมการข้าวได้จัดกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนเพื่อนำเด็กนักเรียนไปร่วมสร้างประสบการณ์การทำงานในท้องนาจริงๆ ในศูนย์วิจัยข้าวหรือในโรงเรียน ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนได้เห็นความสำคัญและร่วมกันสืบทอดอาชีพการทำนา หรืออย่างน้อยก็ตระหนักในคุณค่าของอาชีพการทำนา

๗) การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมภูมิปัญญาข้าว เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวนา กระทรวงเกษตรฯจึงมีนโยบายที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมต่างๆ ที่เป็นของชาวนามาแต่โบราณ และเป็นรากเหง้าวัฒนธรรมอารยธรรมของชนชาติไทย ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งในการสร้างความภาคภูมิใจในอาชีพการทำนา กิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปแล้ว คือ การจัดให้มีการเฉลิมฉลองในวันข้าวและชาวนาแห่งชาติ ในวันที่ ๕ มิถุนายน ของทุกปีตามที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ ยังมีการจัดงานรณรงค์ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับข้าวขึ้นในภาคต่างๆ ทั่วประเทศ เช่น ภาคกลาง ได้แก่ งานแม่โพสพคีนนา เป็นต้น

๘) การผลักดัน พ.ร.บ.คุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกร เพื่อให้ชาวนามีที่นาเป็นของตนเอง เนื่องจากปัจจุบันพบว่าพื้นที่นาข้าว ลดลงไปเรื่อยๆ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีการพัฒนาระบบชลประทานและที่มีการจัดรูปที่ดินแล้ว เนื่องจากได้มีการแปรสภาพที่ดินเหล่านี้เป็นโรงงานอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ หรือที่อยู่อาศัย นับเป็นสิ่งที่น่าเสียดายที่ผืนนาที่มีศักยภาพและรัฐได้ลงทุนในด้านโครงสร้างพื้นฐานไปมากแล้ว กลับถูกนำไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันทำให้ชาวนาต้องกลายเป็นผู้เช่าคนอื่นเพื่อประกอบอาชีพทำนา หรือแม้แต่ปัญหาตามที่ปรากฏเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์คือการที่คนต่างด้าวเข้ามากว้านซื้อหรือมาเช่าที่ดินในประเทศไทย ดังนั้น รัฐจึงมีนโยบาย

ในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง โดยกระทรวงเกษตรฯ ได้จัดให้มีการสำรวจศึกษาพื้นที่การเกษตร โดยเฉพาะพื้นที่นาในปัจจุบัน เพื่อศึกษาสภาพการใช้ประโยชน์และการถือครองที่ดิน รวมทั้งยกร่าง พ.ร.บ. คุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ทั้งนี้ เพื่อให้ผืนนาอันมีค่าเป็นของชาวนา เพื่อการทำนาปลูกข้าว หล่อเลี้ยงชีวิตคนไทยต่อไปอย่างยั่งยืน ซึ่งขณะนี้กระทรวงเกษตรฯ อยู่ระหว่างการรับฟังความคิดเห็น จากผู้มีส่วนร่วมได้เสีย

๔) การแก้ไขปัญหาการเช่านา รัฐบาลได้รับการร้องเรียนจากชาวนาในช่วงมีโครงการ ประกันรายได้ว่าผู้ให้เช่านาเพิ่มค่าเช่านาหรือขอส่วนแบ่งรายได้จากโครงการประกันรายได้ ซึ่งไม่เป็น ธรรมกับผู้เช่า ซึ่งเรื่องนี้ กระทรวงเกษตรฯ ได้รับมอบหมายจากนายกรัฐมนตรีให้ประสานงานกับ กระทรวง มหาดไทยเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างดำเนินการ^{๖๕}

๒.๗ แนวทางการปฏิรูปข้าวและชาวนาไทย

๑) การสร้างความมั่นคงและสวัสดิการชาวนา

๑.๑ รมรณรงค์และส่งเสริมให้ชาวนาเข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเกษตรทฤษฎีใหม่ อย่างถูกต้อง ทั้งนี้ เพื่อลดความเสี่ยงจากราคาข้าวแปรปรวนและสร้างความ มั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือน โดยบรรจุเนื้อหาวิชาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในทุกหลักสูตรของ การพัฒนาชาวนา

๑.๒ สร้างระบบประกันรายได้ (Income Guarantee) โดยรัฐ (ในรูปของคณะกรรมการ) กำหนดอัตราชดเชยต่อไร่ไว้ล่วงหน้าในแต่ละฤดูกาลผลิต ให้ชาวนาได้ทราบและพิจารณาตัดสินใจใน การปลูกข้าว โดยอัตราชดเชยจะคิดจากรายได้สุทธิต่อไร่ที่คาดว่าชาวนาจะได้รับและเนื้อที่ปลูก เพื่อให้ชาวนามีรายได้เพียงพอต่อค่าครองชีพของครัวเรือนหรือพันธันความยากจน (Poverty line) ซึ่งจะจำกัดเฉพาะชาวนารายย่อยหรือมีเนื้อที่ไม่เกินที่กำหนดเท่านั้น ซึ่งอัตราการชดเชยต่อไร่ นี้ อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ในแต่ละปีเพื่อเป็นเครื่องมือเสริมในการปรับอุปทานของข้าวให้สอดคล้องกับ อุปสงค์ โดยไม่ขัดกับข้อตกลงขององค์การการค้าโลก (WTO) และอาจเพิ่มอัตราการชดเชยหลังฤดู เก็บเกี่ยวได้ถ้าราคาตลาดต่ำกว่าราคาที่คาดการณ์ไว้มาก ทั้งนี้ รัฐจะต้องไม่มีมาตรการรับจำนำข้าวอีก ยกเว้นจำนำยุ่งฉาบในราคาที่ไม่สูงกว่าราคาตลาดและรัฐจะต้องสนับสนุนให้ชาวนามียุ่งฉาบเป็นของ ตนเองด้วย

๑.๓ ขยายระบบการประกันความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติจากเดิมที่มีอยู่แล้วให้กว้างขวาง มากขึ้นและเพิ่มทางเลือกให้ชาวนาให้หลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้จะต้องลดหรือเลิกการช่วยเหลือผู้ไม่เข้า

^{๖๕} วีระ วงศ์สมุทร, นโยบายรัฐกับชาวนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairice.org/html/riceforum/rice2010/Policyfm.php> [๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ร่วมโครงการด้วย เพื่อให้ชาวนาร่วมโครงการมากขึ้น ซึ่งจะให้อัตราเบี้ยประกันถูกลงและลดภาระด้านงบประมาณของรัฐด้วย

๑.๔ จัดให้มีบำเหน็จบ้านานาญสำหรับชาวนา เพื่อเป็นสวัสดิการให้กับชาวนาในรุ่นปัจจุบัน และเป็นแรงจูงใจให้กับชาวนารุ่นใหม่ โดยจัดตั้งกองทุนเงินออมเพื่อความมั่นคงของชาวนาให้เป็นส่วนหนึ่งของกองทุนเงินออมแห่งชาติ ซึ่งชาวนาที่เข้าร่วมโครงการจะต้องออมเงินตามฤดูกาล (ไม่ใช่รายเดือน) โดยให้ชาวนาได้รับสิทธิประโยชน์จากเงินสมทบจากภาครัฐมากกว่าอาชีพอื่น เพราะอาชีพทำนามีความเสี่ยงสูง โดยเน้นชาวนารายย่อยหรือมีเนื้อที่ปลูกไม่เกินที่กำหนด

๑.๕ สร้างความเป็นเอกภาพให้แก่ชาวนา โดยภาครัฐสนับสนุนให้มีการจัดตั้งเป็นองค์กรเครือข่ายชาวนา (Farmers' Network) เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับชาวนากับภาคเอกชนในการจัดหาปัจจัยการผลิตและจำหน่ายผลผลิต และเป็นศูนย์กลางประสานงานเชื่อมโยงระหว่างชาวนากับภาครัฐในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับข้าวและชาวนา (องค์กรชาวนา หมายถึง สหกรณ์การเกษตร สมาคมชาวนา ศูนย์ข้าวชุมชน วิสาหกิจชุมชน และองค์กรอื่นๆ ที่เป็นนิติบุคคลและมีกิจกรรม หรือธุรกิจที่เกี่ยวกับข้าวและมีชาวนาเป็นสมาชิก)

๑.๖ เนื่องจากชาวนา โดยเฉพาะชาวนาภาคกลางมีการเช่าที่นาค่อนข้างมาก ดังนั้น รัฐจะต้องกำกับดูแลให้มีการปฏิบัติตาม พ.ร.บ.การเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรมอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะกำกับดูแลอัตราค่าเช่านาให้เหมาะสมเป็นธรรมกับทุกฝ่าย โดยออกเป็นกฎหมายกำหนดให้จ่ายค่าเช่าในรูปแบบแบ่งปันผลผลิต (Sharecropping) ระหว่างผู้เช่ากับผู้ให้เช่าในสัดส่วนที่เหมาะสม (ไม่ใช่อัตราเช่าคงที่) โดยคณะกรรมการระดับท้องที่ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการที่เป็นธรรมมากที่สุด เพราะเจ้าของที่ดินมีส่วนร่วมในความเสี่ยงด้วย

๑.๗ ศึกษาและจำแนกภาระหนี้สินและมูลเหตุแห่งหนี้สินของชาวนาอย่างจริงจัง และจัดให้มีกระบวนการช่วยเหลือแก้ไขหนี้สินของชาวนาอย่างเป็นระบบเฉพาะหนี้สินที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเท่านั้น โดยให้มีช่วงปลอดหนี้และการใช้หนี้คั้นระยะยาวพอสมควร

๑.๘ พัฒนาเพื่อให้เกิดชาวนารุ่นใหม่ (Young Smart Farmers) ที่มีขีดความสามารถในการนำเทคโนโลยีและสารสนเทศมาใช้ในกระบวนการผลิต (Digital/Precision Farming) โดยภาครัฐจะต้องลงทุนสร้างโครงข่ายพื้นฐาน และระบบสารสนเทศ (Digital Technology) เพื่อให้ชาวนาเข้าถึงองค์ความรู้ในการเพาะปลูก แหล่งปัจจัยการผลิต และเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับผู้ให้บริการทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องได้อย่างสะดวก รวมทั้งมีขีดความสามารถในการบริหารจัดการธุรกิจข้าวแบบใหม่ที่ทันสมัยครบวงจรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ปรับโครงสร้างและพัฒนาการผลิต

๒.๑ ในที่สามารถควบคุมน้ำได้ให้มีการจัดระบบการปลูกข้าว (Cropping System) โดยปลูกพันธุ์เดียวกัน พร้อมกันในเขตการผลิตที่เหมาะสมโดยเฉพาะเขตลุ่มเจ้าพระยา เพื่อเพิ่ม

ประสิทธิภาพการผลิตและคุณภาพผลผลิตไม่ให้มีพันธุ์อื่นปน และเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการน้ำและการจัดการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้จะต้องมีการวางแผนเตรียมเครื่องจักรกลที่จำเป็นให้เพียงพอด้วย ส่วนพื้นที่นอกเขตชลประทานจะเน้นการผลิตข้าวที่มี คุณภาพสูง เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวเหนียว กข ๖ ข้าวสำหรับตลาดเฉพาะหรือทำเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือเกษตรผสมผสาน เพื่อลดความเสี่ยงจากราคาข้าวแปรปรวน และเพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน

๒.๒ ส่งเสริมการปลูกพืชหลังนาคั้นกลางระหว่างฤดูการทำนา โดยเฉพาะพืชตระกูลถั่ว เพื่อปรับปรุงบำรุงดินหรือพืชอื่นที่ใช้น้ำน้อย เพื่อเพิ่มรายได้และตัดวงจรการระบาดของโรค ช่วยประหยัดน้ำ และช่วยลดอุปทานส่วนเกินของข้าวให้สอดคล้องกับอุปสงค์ได้อีกทางหนึ่งด้วย

๒.๓ บริหารจัดการเครื่องจักรกลการเกษตร อุปกรณ์การเกษตร เช่น เครื่องมือเตรียมดิน การปลูก การเก็บเกี่ยว เครื่องอบข้าว ลานตากข้าว โกดังเก็บรักษา ผ่านระบบที่เหมาะสม เช่น สหกรณ์วิสาหกิจชุมชน กลุ่มชาวนา/แปลงใหญ่ (Cooperative and Farm Machinery Pooling) เนื่องจากบางพื้นที่ขาดแคลนเครื่องจักรกลการเกษตร ในขณะที่บางพื้นที่มีการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรไม่เต็มศักยภาพ นอกจากนี้ บางพื้นที่กระตังมีขนาดเล็ก ทำให้มีข้อจำกัด หรือไม่สะดวกต่อการใช้เครื่องจักรกลการเกษตร รวมถึงชาวนายังขาดทักษะในการใช้การบำรุงรักษาและการบริหารจัดการ เป็นต้น จึงควรมีการพัฒนากระบวนการให้บริการหรือการใช้อุปกรณ์เครื่องจักรกลการเกษตรร่วมกัน ศึกษาพัฒนาเครื่องจักรกลการเกษตรเพื่อชุมชนที่เหมาะสมกับพื้นที่และเกษตรกรรายย่อย รวมทั้งพัฒนาชาวนาและผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่ให้สามารถใช้เครื่องจักรกลและอุปกรณ์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยลดต้นทุนการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มคุณภาพ และเพิ่มมูลค่าข้าว

๓) สร้างมูลค่าเพิ่มของข้าวในทุกมิติ

๓.๑ สนับสนุนให้ชาวนาและองค์กรชาวนาขายข้าวในรูปแบบข้าวสารแทนข้าวเปลือกให้มากขึ้น โดยสนับสนุนสินเชื่อและโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับธุรกิจแปรรูปข้าว เพื่อให้มูลค่าเพิ่มตกอยู่ในมือชาวนาให้มากที่สุด

๓.๒ ส่งเสริมข้าวตลาดเฉพาะ (Niche market) เช่น ข้าวอินทรีย์ ข้าวที่มีคุณค่าทางโภชนาการและข้าว สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) ให้มีความหลากหลายและมีเรื่องราว (Story) ประกอบในแต่ละพันธุ์ในแต่ละท้องถิ่น ๓ โดยนำพันธุ์ข้าวที่เก็บไว้ในธนาคารเชื้อพันธุ์ (Gene Bank) ของกรมการข้าวที่มีอยู่ประมาณ ๒๐,๐๐๐ ตัวอย่าง มาวิจัยและพัฒนาต่อยอดเป็นข้าวตลาดเฉพาะ และให้การรับรองและขึ้นทะเบียน

๓.๓ ส่งเสริมการแปรรูปในระดับอุตสาหกรรมให้มีความหลากหลาย เช่น อาหาร/เครื่องดื่ม/แอลกอฮอล์ และอาหารสัตว์ รวมทั้งผลิตภัณฑ์ที่ไม่ใช่อาหาร โดยนำผลงานวิจัยที่มีอยู่แล้วมาใช้ประโยชน์และจัดให้มีโครงการบ่มเพาะ (Incubate) ผู้ประกอบการรุ่นใหม่ (Startup) ผ่านกลไกของสถาบันวิจัยข้าวแห่งชาติที่จะจัดตั้งขึ้น

๓.๔ ยกย่องมาตรฐานโรงสีและการแปรรูปข้าวโดยสร้างความร่วมมือในกลุ่มโรงสีข้าวของอาเซียน เนื่องจากโรงสีของไทยยังมีศักยภาพส่วนเกินที่ยังสามารถรองรับผลผลิตข้าวได้ ประกอบกับกระบวนการผลิตของโรงสีของไทยนับว่ามีศักยภาพและเทคโนโลยีในการผลิตที่มีประสิทธิภาพสามารถผลิตข้าวที่มีคุณภาพดีและมีมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศสมาชิกอาเซียนอื่นๆ จึงเป็นโอกาสในการบริหารจัดการกำลังการผลิต ของโรงสีให้เกิดประโยชน์มากขึ้น หรือผลักดันให้เกิดการพัฒนากระบวนการเคลื่อนย้ายข้าวในอาเซียนให้มี ประสิทธิภาพ ให้มีการนำวัตถุดิบจากประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อนำมาแปรรูป สร้างมูลค่า สร้างการรวมกลุ่มผู้ผลิต ข้าวในระดับโรงสีขึ้น เพื่อแสดงถึงบทบาทสำคัญในภาคการผลิตข้าวของอาเซียน และยกระดับประเทศไทยให้เป็น ศูนย์กลางการแปรรูปและการค้าข้าวของอาเซียน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่จะผลักดันให้ไทยและอาเซียนสามารถแข่งขันด้านการค้าข้าวทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกได้ ทั้งนี้ ต้องควบคุมและจำกัดขอบเขตให้อยู่เฉพาะพื้นที่ชายแดนเท่านั้น เพื่อไม่ให้กระทบราคาในประเทศ

๓.๕ พัฒนาระบบโลจิสติกส์ข้าว แม้ว่าโรงสีข้าวของไทยจะมีกำลังการผลิตส่วนเกิน แต่ยังมีข้อจำกัดของการกระจายตัวของโรงสีในบางพื้นที่ ซึ่งส่งผลต่อการบริหารจัดการการแปรรูปในช่วงที่ผลผลิตข้าวออกสู่ตลาดพร้อมๆ กันในปริมาณมาก เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงที่ต้นฤดูที่ข้าวออกพร้อมกัน โรงสีในพื้นที่ไม่มีกำลังการผลิตเพียงพอที่จะรับข้าวในพื้นที่ทั้งหมด จึงต้องใช้เรือขายโรงสีในพื้นที่อื่นให้เข้ามาช่วยรับซื้อข้าวจากชาวนา ซึ่งมีภาระต้นทุนค่าขนส่งกลับไปยังโรงสีต้นทาง จึงควรเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขนส่งและโลจิสติกส์ ซึ่งนอกเหนือจากการปรับโครงสร้างพื้นฐานของระบบการคมนาคมขนส่งแล้ว ภาครัฐควรพัฒนาปรับปรุงการ บริหารจัดการ และระบบการบริหารสต็อกภาคร่วมกับเอกชนโดยการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ พัฒนาระบบข้อมูลฐานข้อมูลสำหรับใช้ในการบริหารจัดการโลจิสติกส์และการขนส่ง เพื่อลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพในการเชื่อมโยงผลผลิตข้าวในแต่ละพื้นที่ตลอดห่วงโซ่อุปทาน

๔) ส่งเสริมและพัฒนารตลาด

๔.๑ จัดให้มีตลาดท้องถิ่น (Local Market) ในลักษณะตลาดเกษตรกร (Farmer's Market) ที่ขายข้าว โดยชาวนา หรือผู้แทนองค์กรชาวนาโดยตรง โดยมีการแยกส่วนที่เป็นสินค้าข้าวปกติทั่วไปและสินค้าข้าว คุณภาพ (Q - products) ให้ชัดเจน

๔.๒ ส่งเสริมสนับสนุนให้มีตลาดกลาง (Central Market) เพื่อให้เป็นศูนย์กระจายสินค้า (Distribution Center) เพื่อให้ชาวนาสามารถจำหน่ายผลผลิตได้โดยตรงภายใต้การแข่งขันที่สมบูรณ์ และเป็นธรรมมากขึ้น โดยจะต้องมีการตรวจวัดคุณภาพผลผลิตด้วย

๔.๓ จัดเวทีเจรจาธุรกิจ (Business Matching Forum) ระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อ เช่น ระหว่างชาวนาหรือองค์กร ชาวนากับผู้บริโภคในลักษณะผูกปิ่นโต (Consumer/Community

Supported Agriculture: CSA ระหว่างสหกรณ์กับสหกรณ์ในประเทศและสหกรณ์ต่างประเทศ ในลักษณะที่มีพันธะสัญญา ซื้อขาย (Contract Farming)

๔.๔ จัดเวทีบนสื่อสังคม (Social Media Platform) เพื่อให้ชาวนาหรือองค์กรชาวนาสามารถขายข้าวผ่านสื่อสังคมต่างๆ เช่น Website, Facebook, Line ไปจนถึง e-commerce ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องมีการพัฒนาชาวนาให้สามารถใช้คอมพิวเตอร์และเครื่องมือสื่อสารได้ด้วย (Computer Literacy)

๔.๕ ส่งเสริมผู้ประกอบการที่เป็นกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise) ที่เกิดขึ้นโดยท้องถิ่น ทำกิจการภายในท้องถิ่น และมุ่งสร้างประโยชน์ให้กับท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนจากภายในที่มีความยั่งยืนและใช้งบประมาณได้เกิดประสิทธิภาพ โดยรัฐสนับสนุนในการระดมทุนจากภาคเอกชนที่สนใจ

๔.๖ ศึกษาแนวทางการนำระบบแบ่งปันผลประโยชน์ (Revenue Sharing) ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่อุปทาน (Supply chain) มาใช้ เช่น ชาวนากับโรงสีและอาจเชื่อมต่อไปถึงผู้ส่งออก ด้วยคล้ายกับระบบ ๗๐: ๓๐ ของอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายหรือระบบอื่นๆ เช่น Fairtrade เป็นต้น

๔.๗ ศึกษาแนวทางการร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน (โรงสี/ผู้ประกอบการค้าข้าว) สหกรณ์การเกษตรและองค์กรชาวนาอื่นๆ เพื่อหารูปแบบของธุรกิจที่เหมาะสมที่มีการบริหารจัดการโดยมืออาชีพ ซึ่งธุรกิจของบริษัทดังกล่าวจะครอบคลุมตั้งแต่การจัดการ และจัดจำหน่ายปัจจัยการผลิตการถ่ายทอดเทคโนโลยี การให้สินเชื่อ และการรับซื้อผลผลิต การแปรรูป รวมทั้งการตลาดทั้งในประเทศและส่งออก

๔.๘ วางกลยุทธ์การตลาดเป็นรายประเทศ โดยศึกษาวิเคราะห์ความสามารถในการแข่งขันและระบุตำแหน่งทางตลาดของข้าวไทย ศึกษากฎระเบียบและมาตรการต่างๆ ของประเทศคู่ค้าและประเทศคู่แข่งที่สำคัญ โดยจำแนกตามชนิด ปริมาณ และคุณภาพข้าว ทั้งข้าวที่มีการผลิตในปริมาณมาก (mass) เช่น ข้าวขาว ข้าวเหนียว ข้าวหอมมะลิและข้าวตลาดเฉพาะ (niche market) เช่น ข้าวสี ข้าวมีคุณค่าทางโภชนาการ ข้าวอินทรีย์ และข้าวสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) เป็นต้น เพื่อเป็นโจทย์ที่จะนำไปสู่การวิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการของแต่ละตลาด

๔.๙ แสวงหาความร่วมมือกับประเทศคู่ค้า ในรูปการค้าข้าวระหว่างรัฐกับรัฐ (G to G) โดยเน้นหลักการเจรจาบนพื้นฐานการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศผู้นำเข้า ในลักษณะการทำสัญญาซื้อขายเพื่อส่งมอบในอนาคต (Forward Contract) เมื่อมีความต้องการเกิดขึ้นจริงในราคาที่เป็นธรรม โดยกำหนดสูตรคำนวณราคาซื้อขายที่แน่นอนไว้ล่วงหน้า (Fixed

formula) ที่อิงราคาตลาดโลกที่ยอมรับทั้งสองฝ่าย แต่ไม่ใช่การกำหนดราคาคงที่ (Fixed price) ล่วงหน้า เพราะมีความไม่แน่นอนค่อนข้างสูง^{๖๖}

๒.๘ สรุป

ในการทำน่านนั้นชาวนาไทยมีหลายปัญหาที่สำคัญ แบ่งออกเป็น ปัญหาภายนอกเช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการขาดการเข้าถึงระบบชลประทาน ปัญหาผลผลิตต่อไร่ต่ำ ต้นทุนการผลิตข้าวสูงจากพื้นที่เสื่อมโทรม เป็นต้น และปัญหาภายในเช่น ชาวนาไม่ยินดีในทรัพย์สินตามที่ตนได้มา ขอบกัหนี้ยืมสิน ไม่มีความพอดี หรือพอเพียง ไม่ชอบทำนา เพราะมีรายได้น้อย เมื่อมีปัญหาเรื่องราคาข้าว ราคาปุ๋ย เป็นต้น ไม่จับกลุ่มพูดคุยกันบ่อยๆ เพื่อต่อรองราคา ปัญหาเหล่านี้ต้องได้รับการแก้ไขจากภาครัฐเพื่อให้คุณภาพชีวิตของชาวนามั่นคงและยั่งยืน ฉะนั้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างกฎหมาย ว่าด้วยสภาเกษตรกร เพื่อดำเนินการศึกษา และยกร่างกฎหมายว่าด้วยสภาเกษตรกร คณะกรรมการฯ ได้ยกร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งเป็นกฎหมาย ที่ให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพในการคุ้มครอง รักษาผลประโยชน์เกี่ยวกับการผลิต และการตลาดเพื่อให้ผลิตผลทางการเกษตร ได้รับผลตอบแทนสูงสุด และมีสภาสำหรับเกษตรกร ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนเสริมสร้างสมานฉันท์ ของเกษตรกรทั้งประเทศ ทำให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งและมีการรวมตัวกันอย่างเป็นเอกภาพ โดยสร้างเครือข่ายเกษตรกร นอกจากนี้ เกษตรกรสามารถจัดทำแผนแม่บท เสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา กำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพปัญหาอันแท้จริง รวมทั้งให้เกษตรกรได้รับการพัฒนา ส่งเสริมให้ได้รับความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรรมด้านต่างๆ

วิถีชีวิตของชาวนามีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการพัฒนาทางสังคมจากสังคมดั้งเดิมสู่การเป็นสังคมที่เจริญพร้อมด้วยความทันสมัยใหม่ ชาวนาได้ไปพึ่งพาปัจจัยที่คนอื่นเป็นเจ้าของซึ่งก็คือนายทุน การพึ่งพาสิ่งที่มีมูลค่าอยู่ในตัวเหล่านี้จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยต้นทุนหรือเงินเพื่อให้ได้ปัจจัยการผลิตเหล่านั้นมาใช้ในการผลิต นอกจากนี้แล้วการเปลี่ยนเป้าหมายการผลิตจากเก็บไว้กินเป็นขายนั้นทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาระบบตลาดเพื่อระบายข้าวที่ผลิตได้ไปพร้อมกันด้วย และในช่วงที่ว่างจากการทำนา ชาวนามีการทำอาชีพเสริมเป็นการสร้างรายได้เพิ่มให้กับครอบครัว อาชีพเสริมเหล่านี้จะแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นนั้นๆ เช่น การเพาะเห็ด การสานกระติบข้าวเหนียว เป็นต้น ชาวนามีบทบาทสำคัญทั้งต่อระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ ความต้องการบริโภคข้าว

^{๖๖} กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงพาณิชย์, ประเด็นและแนวทางการปฏิรูปข้าวไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/drive_econ_sub5/ewt_dl_link.php?nid=92&filename=index [๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ของประชากรโลกมีสูงขึ้นทุกปี แต่พื้นที่ในการผลิตข้าวกลับมีจำนวนจำกัด ทำให้ข้าวกลายเป็นพืชที่มีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ ถ้าประเทศไทยผลิตข้าวได้เป็นจำนวนมากก็จะทำให้มีข้าวเหลือเพื่อการส่งออกจำหน่ายทำรายได้เข้าประเทศเป็นอย่างมาก เพราะคนต้องบริโภคข้าวทุกวัน และจำนวนผู้บริโภคข้าวก็เพิ่มจำนวนอยู่เรื่อยๆ

สภาเกษตรกรแห่งชาติช่วยให้เกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่คือชาวนา ได้มีเวทีระดับชาติเป็นของตนเอง มีสิทธิมีเสียงในการเข้าไปกำหนดแนวทางและมาตรการต่างๆ ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพด้วยตนเอง เนื่องจากปัญหาต่างๆ ที่ชาวนาประสบอยู่จะได้รับการพิจารณาและเสนอไปยังรัฐบาลโดยตรง ซึ่งนโยบายของภาครัฐเพื่อแก้ไขความเดือดร้อนและพัฒนาชีวิตชาวนา ได้แก่ ๑) การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน เพื่อให้ชาวนามีเมล็ดพันธุ์ดีคุณภาพใช้อย่างเพียงพอและทั่วถึงในราคาที่ เป็นธรรม ๒) การประกันรายได้เกษตรกร เพื่อลดความเสี่ยงจากการผันผวนของราคา ๓) การประกันภัยธรรมชาติ เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ๔) การจัดสวัสดิการชาวนา เพื่อให้เกษตรกรมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ๕) การพัฒนาชาวนาและองค์กรชาวนา เพื่อให้เป็นชาวนาชั้นนำ ๖) การพัฒนาเยาวชนชาวนา เพื่อให้มีชาวนารุ่นใหม่ ๗) การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมภูมิปัญญาข้าว เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวนา ๘) การผลักดัน พ.ร.บ.คุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เพื่อให้ชาวนามีที่นาเป็นของตนเอง ๙) การแก้ไขปัญหาการเช่านา การพัฒนาชีวิตชาวนาตามนโยบายเหล่านี้ จะทำให้ชาวนามีชีวิตที่ดีขึ้น เพราะชาวนามีความสำคัญและทำประโยชน์น่านับการต่อประเทศชาติ โดยสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศ สร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน จึงได้มีผู้กล่าวเป็นคำพังเพยว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ” ถ้าชาวนาไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ประเทศชาติจะขาดความมั่นคงทางด้านอาหาร ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองจะตามมา รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่า “ทุกข์ของชาวนาคือ ทุกข์ของแผ่นดิน” ดังนั้น จึงได้ดำเนินการหลายๆ อย่างทั้งทางตรงทางอ้อม เพื่อให้ชาวนามีรายได้มั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีที่นาเป็นของตนเอง

บทที่ ๓

วิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น ความหมายและความสำคัญของชาวนาสมัยพุทธกาล ประวัติและความเป็นมาของชาวนาสมัยพุทธกาล สถานภาพและบทบาทของชาวนาสมัยพุทธกาล ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับพระธรรมวินัย ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชาวนาสมัยพุทธกาล และหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายและความสำคัญของชาวนาสมัยพุทธกาล

ความหมายและความสำคัญของชาวนาสมัยพุทธกาล โดยแบ่งออกเป็น ความหมายของชาวนา และความสำคัญของชาวนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑.๑ ความหมายของชาวนา

ความหมายของคำว่า ชาวนา ในภาษาบาลีมีหลายความหมายด้วยกัน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความหมายของชาวนาดังต่อไปนี้

(๑) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายคำว่า ชาวนา ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

- ๑) คำภาษาบาลีว่า กสิ แปลว่า การทำนา, การเพาะปลูก,
- ๒) คำภาษาบาลีว่า กสิกร แปลว่า ผู้ทำไร่ไถนา
- ๓) คำภาษาบาลีว่า กสิกรรม แปลว่า การทำไร่ไถนา^๑

(๒) ในพจนานุกรมบาลี-ไทย นามศัพท์ กิริยาอาชยาดและกิตก์ พระมหาไพโรจน์ ปญญญาวิโร ป.ธ. ๙ ได้ให้ความหมายคำว่า ชาวนา ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

- ๑) คำภาษาบาลีว่า กสิ แปลว่า การไถ, การทำนา, การเพาะปลูก,
- ๒) คำภาษาบาลีว่า กสิกร แปลว่า คนไถนา, ชาวนา,

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๖๖-๖๗.

- ๓) คำภาษาบาลีว่า กสิกมม แปลว่า กรรมคือการไถ, การเพาะปลูก,
- ๔) คำภาษาบาลีว่า กสิกร แปลว่า ชาวนา
- ๕) คำภาษาบาลีว่า กสิการ แปลว่า คนผู้ทำการไถ
- ๖) คำภาษาบาลีว่า กสิการก แปลว่า คนทำนา, ทำไร่
- ๗) คำภาษาบาลีว่า กสฺสก แปลว่า ชาวนา
- ๘) คำภาษาบาลีว่า กสก แปลว่า ชาวนา
- ๙) คำภาษาบาลีว่า กสฺสกปุตฺต แปลว่า ลูกชายชาวนา^๒

(๓) ในพจนานุกรมบาลี-ไทย ที่รวบรวมและเรียบเรียงโดย พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ, และรองศาสตราจารย์ ดร.จำลอง สารพัดนึก ได้ให้ความหมายคำว่า ชาวนา ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

- ๑) คำภาษาบาลีว่า กสก แปลว่า ฝาลไถ
- ๒) คำภาษาบาลีว่า กสก-กสิก แปลว่า คนไถนา, ชาวนา,
- ๓) คำภาษาบาลีว่า กสติ แปลว่า ย่อมไถ, การพรวน,
- ๔) คำภาษาบาลีว่า กสิ-กสิ แปลว่า การเพาะปลูก, การไถ, การหว่าน,
- ๕) คำภาษาบาลีว่า กสิกมม แปลว่า กสิกรรม, การทำไร่ไถนา,
- ๖) คำภาษาบาลีว่า กสิกร แปลว่า ชาวนา, คนทำนา,
- ๗) คำภาษาบาลีว่า กสิกรณ แปลว่า การไถนา, การทำนา,
- ๘) คำภาษาบาลีว่า กสิเขตฺต แปลว่า ฟุ้งนา, ที่ทำนา,
- ๙) คำภาษาบาลีว่า กสิต แปลว่า ไถแล้ว, พรวนแล้ว^๓

(๔) ในคัมภีร์อริธาน์ปทีปิกาฎีกาได้ให้ความหมายของคำว่า ชาวนา ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

- ๑) คำภาษาบาลีว่า ทวยํ กสิกมมํ แปลว่า ในคำว่า กสิกรรมมีสองความหมาย
- ๒) คำภาษาบาลีว่า กสนํ กสิ แปลว่า การไถ, ไถ
- ๓) คำภาษาบาลีว่า สา เอว กสิกมมํ แปลว่า กรรมคือการไถ ชื่อว่ากสิกรรม
- ๔) คำภาษาบาลีว่า กส วิเลขเน แปลว่า กส-ธาตุ ในความไถ

^๒ พระมหาไพโรจน์ ปญฺญณฺวชิโร, พจนานุกรมบาลี-ไทย นามศัพท์ กิริยาอาชยาดและกิตฺก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๒.

^๓ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ, และรองศาสตราจารย์ ดร.จำลอง สารพัดนึก (รวบรวมและเรียบเรียง), พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

๕) คำภาษาบาลีว่า กส- อิ = กสิ แปลว่า กส-ธาตุ ในความใด ลงอิ-อาคมเป็นกสิ แปลว่า การใด

๖) คำภาษาบาลีว่า กสตีติ กสสโก, ลง ญฺ-ปัจจัย แปลว่า ชาวนา^๔

(๕) ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิได้ให้ความหมายของคำว่า ชาวนา ในภาษาบาลี-ภาษาไทย พอสรุปความได้ว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า กส วิเลขน แปลว่า กส-ธาตุ ในความใด

๒) คำภาษาบาลีว่า กสิ แปลว่า กส-ธาตุ ในความใด ลงอิ-อาคมเป็นกสิ แปลว่า การใด^๕

ฉะนั้น คำว่า ชาวนา ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอจากเอกสารต่างๆ ทั้งภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาไทย เพื่อจะได้เข้าใจความหมายของชาวนาได้ถูกต้องตามหลักภาษาอย่างแท้จริง

๓.๑.๒ ความสำคัญของชาวนา

ความสำคัญของชาวนามีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล โดยการทำนาเป็นอาชีพหนึ่งของ ศากยวงศ์ ในสมัยพุทธกาลประเทศที่ยึดอาชีพทางทำนาทำไร่และทำสวนเป็นประเทศที่ พระพุทธศาสนามีความเจริญแพร่หลาย มาตั้งแต่ยุคพุทธกาลจนปัจจุบัน อาชีพหนึ่งของตระกูลของ เจ้าชายสิทธัตถะคือการทำนา พระราชบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงพระนามว่าสุทโธณะ^๖ (สุทธ+โอ ทน แปลว่า ข้าวอันบริสุทธิ์) พระราชวงศ์อื่นๆ มีพระนามเกี่ยวเนื่องด้วยข้าวเป็นส่วนมาก เช่น

(๑) พระเจ้าสุทโธณะ

(๒) พระเจ้าโทโตณะ

(๓) พระเจ้าอมิตโตณะ

ถึงแม้ว่ากษัตริย์ เป็นนักรบ เป็นผู้ปกครองประเทศ แต่ต้องทำอาชีพอื่นไปด้วย การให้ความสำคัญต่ออาชีพทำนาจึงมีความหมายต่อราชตระกูลของเจ้าชายสิทธัตถะไม่น้อย ความสำคัญของอาชีพทำนาถึงขนาดว่าราชวงศ์ฝ่ายบิดาและมารดาเตรียมยกพลเข้าทำสงครามแย่งน้ำกันมาทำนา ถ้าพระพุทธเจ้าไม่เสด็จไปชดชวาง มหาสงครามครั้งนั้นคงทำให้เลือดนองแผ่นดิน แม่น้ำกลายเป็นสีเลือด แต่พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปประทานพระโอวาท ห้ามปรามบรรดาพระญาติทั้งสองฝ่าย ให้หันมาเห็นแก่ ความสำคัญของชีวิต และยุติการแย่งชิงน้ำกันเพื่อทำนาเป็นต้น^๗

^๔ อภิธาน. ๔๔๕/๓๐๘.

^๕ พระพุทธบัญญัติมหาเถระ (ผู้รจนา), ปทรูปสิทธิ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗๙/๔๔๕.

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๑/๕๓.

^๗ ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙๗/๙๔.

จากประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล ประเทศศรีลังกา สู้แผ่นดินสุวรรณภูมิ ล้วนเป็นแผ่นดินแห่งข้าว พระพุทธศาสนาเข้ามาเจริญรุ่งเรืองในแผ่นดินที่มีข้าวและพืชพรรณสมบูรณ์ จนมีคำสรรเสริญพระอริยสงฆ์ว่า เป็นนีนอบุญอันประเสริฐ ไม่มีนีนอบุญอื่นใดยิ่งกว่า^๘

ในกสิกรรมทวาศูตร พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามของชาวนาในสมัยพุทธกาล โดยได้ทรงเปรียบพระองค์เป็นชาวนาด้วยเหตุ ๑๐ ประการคือ

- ๑) สทฐา พีช คือ เรามีศรัทธาเป็นพืช
- ๒) ตโป วุญฺฐิ มิตบะ คือ เรามีความเพียรเผากิเลสให้เบาบางเป็นฝน
- ๓) ปญญา เม ยุกนงคฺลํ คือ เรามีปัญญาเป็นแอกไถ
- ๔) ทิริ อีสํ คือ เรามีhiriเป็นงอนไถ
- ๕) มโน โยตฺตํ คือ เรามีใจเป็นเชือก
- ๖) สติ เม ผาลปาจณํ คือ เรามีสติเป็นผาลและปฏัก
- ๗) ภาเยคฺคโต วจฺจคฺคโต อหาเร อูทฺเท โยโต คือ เรามีการสำรวมกาย วาจา บริโภค

พอประมาณเป็นท้อง

- ๘) สจฺจํ กโรมิ นิทฺทานํ คือ เรามีสัจจะเป็นเกี่ยวพืชผล
- ๙) โสรัจฺจํ เม ปโมจณํ คือ เรามีโสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) เป็นการปลดแอกไถ
- ๑๐) วิริยํ เม รุโรธฺรยหํ โยคฺคขมาธิวาทนํ คือ เรามีวิริยะ (ความเพียร) เป็นโคสำหรับ

เทียมเป็นพาหนะนำไปสู่สถานอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ^๙

นี่คือการไถ เราไถอย่างนี้แล้วย่อมมีอมฤตเป็นผลครั้งไถอย่างนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสอย่างนี้แล้วกสิกรรมทวาศูตรพราหมณ์กราบทูลว่า พระโคตมผู้เจริญ พระภาสิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าพระองค์ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะขอพระโคตมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิตด้วยเถิด

จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับชาวนาเป็นอย่างมาก โดยพระพุทธองค์ทรงเปรียบพระองค์เองว่าเป็นชาวนาเหมือนกัน แต่ทรงมีวิธีการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมดูจากรำนาของชาวนานั้นเอง

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๓.

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๙/๒๘๔.

๓.๒ ประวัติและความเป็นมาของชวานาสมัยพุทธกาล

ประวัติและความเป็นมาของชวานาในสมัยพุทธกาลมีกล่าวไว้ในอัครัญญสูตรว่า^{๑๐} ท้าวทั้งจักรวาลนี้เป็นน้ำทั้งหมดมีตมนอนธการ กลางคืนกลางวันยังไม่ปรากฏ หญิงชายยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่าสัตว์ สัตว์ผู้หนึ่งมีนิสัยโลภใช้นิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดู รสส่วนดินได้แผ่ชานไปเขาจึงเกิดความอยากในรส สัตว์เหล่าอื่นพากันถือแบบอย่างสัตว์นั้นใช้นิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่แล้วเกิดความอยากในรสขึ้นเช่นเดียวกัน ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เป็นต้นยอมปรากฏ สัตว์เหล่านั้นพากันใช้มือปั้นง้วนดินให้เป็นคำๆ เพื่อจะบริโภค รัศมีที่ชานออกจากร่างกายของสัตว์เหล่านั้นหายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ กลางคืน กลางวันก็ปรากฏ

สัตว์เหล่านั้นเมื่อบริโภคง้วนดินจึงมีร่างกายหยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันต่างพากันกล่าวว่า พวกเราเคยมีเครื่องดิน เครื่องดินของพวกเราหายไปแล้ว ข้าวสาลีอันผลิผลในที่ที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ บริสุทธิ์ มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็ปรากฏที่ที่พวกเขาเก็บเกี่ยวข้าวสาลีไปเพื่อเป็นอาหารเย็นในตอนเย็นกลับมีข้าวสาลีอกสุกขึ้นได้ในตอนเช้า เมื่อสัตว์เหล่านั้นบริโภคข้าวสาลีซึ่งเกิดสุกเองในที่ที่ไม่ต้องไถ สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายหยาบขึ้น และอวัยวะเพศหญิงปรากฏอวัยวะเพศชายปรากฏ กล่าวกันว่า หญิงเพ่งดูชาย และชายเพ่งดูหญิงนานเกินไป เมื่อชนทั้ง ๒ เพศต่างเพ่งดูกันและกันนานเกินไปก็เกิดความกำหนัดขึ้น ความเร่าร้อนปรากฏขึ้นในกายเพราะความเร่าร้อนเป็นปัจจัย ชนเหล่านั้นจึงได้เสพเมถุนธรรมกัน

สัตว์ทั้งหลายกล่าวว่า เราช่างลำบาก ทางที่ดีเราควรนำข้าวสาลีมาครั้งเดียวให้พอเพื่อเป็นอาหารเช้าและอาหารเย็น สัตว์นั้นก็นำข้าวสาลีมาเพียงครั้งเดียว สัตว์ทั้งหลายจึงถือแบบอย่างสัตว์คนแรกนำข้าวสาลีมาครั้งเดียวพอเพื่อเป็นอาหารถึง ๒ วัน และเพื่อเป็นอาหารถึง ๔ วัน เป็นต้น สัตว์เหล่านั้นประชุมกันว่า พวกเรา บริโภคข้าวสาลีอันผลิผลในที่ที่ไม่ต้องไถไม่มีรำไม่มีแกลบบริสุทธิ์มีกลิ่นหอมมีเมล็ดเป็นข้าวสารก็ปรากฏ ที่ที่พวกเราเก็บเกี่ยวข้าวสาลีไปเพื่อเป็นอาหารเย็น เราควรแบ่งข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกันเถิด สัตว์ทั้งหลายจึงพากันแบ่งข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกัน

สัตว์ผู้หนึ่งมีนิสัยโลภ รักษาส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ให้นำมาบริโภค สัตว์เหล่าอื่นใช้ฝ่ามือบ้าง ท่อนไม้บ้างทำร้ายเขา ในเพราะเรื่องนั้นเป็นเหตุการณถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้จึงปรากฏ การครหาจึงปรากฏ สัตว์ทั้งหลายจึงประชุมกันกล่าวว่า บาปธรรมปรากฏในหมู่มสัตว์แล้วคือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ชบไล่ผู้ที่ควรชบไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งปันข้าวสาลีให้แก่สัตว์ผู้นั้น

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

สัตว์ทั้งหลายตกลงกันแล้ว ในกัปนี้พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้เป็นพระโพธิสัตว์สมัยนั้น พระองค์เป็นผู้ดงามกว่า เป็นผู้ควรที่ศานายิ่งกว่าและเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่กว่าในบรรดาสัตว์เหล่านั้น เปรียบพร้อมด้วยปัญญา เป็นผู้สามารถเพื่อทำการข่มผู้ที่ควรข่ม ยกย่องผู้ที่ควรยกย่อง พวกเขาพากัน ไปเฝ้าพระองค์ขอร้องแล้วสมมติขึ้น พระองค์ทรงปรากฏโดยพระนามทั้ง ๓ ประการคือ

(๑) พระนามว่ามหาสมมุติ (มหาสมมโต) เพราะเป็นผู้ที่มหาชนนั้นสมมุติแล้ว

(๒) ทรงพระนามว่าขัตติยะ (ขตติโย) แปลว่า กษัตริย์ เพราะทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่งแห่งนา ทั้งหลาย

(๓) ทรงพระนามว่าพระราชา (ราชา) เพราะทรงให้ชนเหล่าอื่นยินดี โดยธรรม สม่่าเสมอ^{๑๑}

จริงอยู่ ฐานะใดเป็นฐานะที่น่าอัศจรรย์ในโลก พระโพธิสัตว์เท่านั้นเป็นบุรุษคนแรกใน ฐานะน่าอัศจรรย์นั้น เหตุนั้น เมื่อวงกษัตริย์ตั้งต้นแต่พระโพธิสัตว์ก่อตั้งขึ้นแล้วอย่างนี้ วรรณะ ทั้งหลายมีวรรณะพราหมณ์เป็นต้นก็ก่อตั้งขึ้นแล้วโดยลำดับ

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแควดวง^{๑๒} กษัตริย์ขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีใช้พวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดย ธรรม ดังนั้น คำว่า พระมหากษัตริย์ ความหมายโดยรวม คือ ผู้เป็นเจ้าของที่นา ผู้ที่ยึดครอง หวง แหนและขยายผืนแผ่นดินไว้ให้แก่ประชาชนหรืออาณาประชาราษฎร์ ที่พระองค์ทรงเสียสละเลือดเนื้อ และชีวิตกอบกู้เอกราชบ้านเมืองไว้ให้ชนรุ่นหลังอย่างเช่นประเทศไทยของเราถ้าไม่มีพระมหากษัตริย์ ทรงยึดถือครอบครองผืนแผ่นดินไทยไว้ คนไทยทุกคนจึงมีผืนแผ่นดินไทยอยู่จนถึงทุกวันนี้

พระมหากษัตริย์ในนานอารยประเทศที่เป็นประมุขของรัฐที่ได้รับตำแหน่งโดยการสืบ สันตติวงศ์อาจจำแนกประเภทโดยอาศัยพระราชอำนาจและพระราชสถานะ ๓ ประการ คือ

(๑) พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของรัฐ มีพระราชอำนาจและพระบรมเดชานุภาพเด็ดขาดและล้นพ้น แต่พระองค์เดียว และในอดีตประเทศไทยเคยใช้อยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

(๒) พระมหากษัตริย์ในระบอบปรimitาญาสิทธิราชย์ (Limited Monarchy) คือ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจทุกประการ เว้นแต่จะถูกจำกัดโดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ เช่น ประเทศซาอุดีอาระเบีย เป็นต้น

(๓) พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) คือในระบอบนี้มี พระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ในการใช้พระราชอำนาจด้านการปกครองนั้น ถูกโอนมาเป็นของ

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๑๒} แควดวง แปลว่า คำว่า มณฑล ซึ่งอรรถกถาให้ความหมายว่า คณะ (หมู่) เช่น คำว่า พราหมณ์คนสส แปลว่าหมู่ของพราหมณ์; ที.ปา.อ. (บาลี) ๑๓๒/๕๖.

รัฐบาล พลเรือน และทหาร พระมหากษัตริย์จึงทรงใช้พระราชอำนาจผ่านฝ่ายนิติบัญญัติ^{๑๓} ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ พระองค์มิได้ใช้พระราชอำนาจ แต่มีองค์กรหรือหน่วยงานรับผิดชอบต่างๆ กันไป เช่น ประเทศไทย อังกฤษ และญี่ปุ่นในปัจจุบัน เป็นต้น

๓.๓ วิธีชีวิตของชาวนาสสมัยพุทธกาล

วิถีชีวิตของชาวนาในสมัยพุทธกาล โดยชาวนามีวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการทำนาและมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ้อนวอนเทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร เทพเจ้าเกี่ยวกับดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดจน ธรรมชาติอื่นๆ อันเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดอาหารอุดมสมบูรณ์ เกิดสวัสดิมงคลและความปลอดภัยมั่นคงแก่ชีวิต ทรัพย์สินและสิ่งที่เกี่ยวข้องเช่นพิธีบูชา เทพธิดา พิธีสู่ขวัญแม่โพส เป็นต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาล มีพิธีเกี่ยวกับการปลูกข้าว ในภาษาบาลีเรียกว่า พระราชพิธีวัปปมงคล^{๑๔} (แปลว่า งานแรกนาขวัญ) พระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์เสด็จไปทรงแรกนาขวัญเพื่อเป็นกำลังใจในการเพาะปลูกแก่เกษตรกรที่เป็นชาวนาเป็นประจำทุกปี ทรงประดับประดาแล้วมีหมู่อำมาตย์แวดล้อมแล้วเสด็จไปสู่ที่ไถนาทรงไถนาแล้ว และชาวนาทั้งหลายไถนาที่เหลือ^{๑๕} ข้าวนั้นถือว่าเป็นอาหารหลักของประชาชนชาวชมพูทวีป ในภาษาบาลีเรียกว่า บุพพัตถนะ หรือบุพพัตถนะหรือบุพพัตถนะชาติ^{๑๖} ส่วนพืชอื่นๆ ที่เป็นอาหารเรียกว่า อปรัตถนะ หรืออปรัตถนะชาติ หมายถึงพืชที่เป็นอาหารทุกชนิด บุพพัตถนะชาติที่นำเข้าพิธีพืชมงคลนั้นเป็นข้าวเปลือก มีทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว นอกจากนี้มีเมล็ดพืชต่างๆ รวม ๔๐ อย่าง แต่ละอย่างบรรจุถุงผ้าขาว กับเปลือกมันต่างๆ พันธุ์พืชเหล่านี้เป็นของปลูกงอกได้ทั้งสิ้น

ในงานพระราชพิธีวัปปมงคลนั้น พระองค์ทรงโปรดเกล้าให้เชิญพระราชกุมาร (เจ้าชายสิทธัตถะ) ไปในงานพระราชพิธีนั้นด้วย ครั้นเสด็จถึงภูมิสถานที่แรกนาขวัญ โปรดให้จัดร่มไม้หว้าซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ อันอยู่ใกล้สถานที่นั้น เป็นที่ประทับของพระราชกุมารโดยแวดล้อมด้วยม่านอันงามวิจิตร ครั้นถึงเวลาพระเจ้าสุทโธทนะทรงไถแรกนา บรรดาพระพี่เลี้ยงนางสนมที่เฝ้าถวายบำรุงรักษาพระราชกุมาร พวกกันหลีกออกมาดูพิธีนั้นปล่อยให้พระราชกุมารประทับ ณ ภายใต้อร่มไม้หว้าพระองค์เดียว

^{๑๓} นรนิติ เศรษฐบุตร, ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงประชามติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

^{๑๔} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๘๖.

^{๑๕} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๘๗.

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๐๔/๘๗, วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๔/๓๖๘.

พระราชกุมารเสด็จอยู่พระองค์เดียวได้ความสดเป็นสุข ทรงนั่งขัดสมาธิเจริญอานาปานสติก็มีภูฐาน ยังปฐมฌานให้บังเกิด^{๑๗} ในเวลานั้นเป็นเวลาบ่าย เงามแห่งต้นไม้ทั้งหลาย ย่อมชายไปตามแสงตะวันทั้งสิ้น แต่เงาไม้หว่านนั้นดำรงทรงรูปปรากฏเป็นปริมณฑลตรงอยู่ดูเวลาตะวันเที่ยงเป็นมหัศจรรย์ เมื่อนางสนมพี่เลี้ยงทั้งหลายกลับมาเห็นปาฏิหาริย์จึงรีบไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์ได้ทรงสดับเสด็จมาโดยเร็ว ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์เป็นมหัศจรรย์เช่นนั้น ทรงยกพระหัตถ์ถวายอภิวันทนาการออกพระโอษฐ์ดำรัสว่า เมื่อวันเชษฐมาให้ถวายนมัสการพระกาฬเทวิลดาบสก็ทรงทำปาฏิหาริย์ขึ้นไปยืนบนชฎาพระดาบส เราก็ดูประจักษ์ครั้งหนึ่งแล้ว และครั้งนี้เราก็ดูถวายอัญชลีเป็นวาระที่สอง ตรัสแล้วให้เชิญพระราชกุมารเสด็จขึ้นเข้าพระนคร^{๑๘} ด้วยความเบิกบาน พระทัย จะเห็นได้ว่ากษัตริย์ในสมัยพุทธกาล ทรงให้ความสำคัญแก่ชวามาเป็นอย่างมาก

๓.๓.๑ วิธีชีวิตชวามาในฤดูไถหว่าน

วิธีชีวิตชวามาในฤดูไถหว่าน โดยชวามาในสมัยพุทธกาล โดยเริ่มตั้งแต่ในเวลาเช้า ชวามาต้องเตรียมอุปกรณ์ในการทำนาเช่น จอบ เสียม ไถ คราด รวมทั้งมีดพรวิน และโค เป็นต้น แล้วเดินทางไปยังที่นาของตนทำการไถตะ ไถคราด ไถหว่าน ดำนา จนกระทั่งข้าวเจริญเติบโต มีน้ำหล่อเลี้ยง พันจากอันตราย จากปูและปลาเป็นต้นแล้ว ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตประจำวันของชวามาในสมัยพุทธกาล ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขปและอนุโลมดังต่อไปนี้

(๑) นายจิตต์หัตถ์ เป็นชวานาอยู่ในเมืองสาวัตถี อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อเขาไถนาเสร็จแล้ว เขาได้แวะกลับเข้าไปขอข้าวในวัดเพื่อเลี้ยงชีพ ได้ทานอาหารอร่อยจากบาตรของพระเถระรูปหนึ่งคิดว่า เราขนาดขยันทำงานทั้งคืนทั้งวัน ยังไม่ได้กินอาหารที่อร่อยเลย เราน่าจะบวชเป็นภิกษุ จึงตัดสินใจบวชเป็นภิกษุ เมื่อบวชไปได้ครึ่งเดือน เขาจึงตกเป็นทาสของกิเลส จนต้องสึกไปทำนาอีก พอลำบากด้วยอาหารกลับมาบวชใหม่ บวชและสึกถึง ๖ ครั้ง ในการบวชครั้งที่ ๗ เขาสามารถทรงจำพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ได้เป็นอาจารย์บอกอภิธรรมแก่ภิกษุเป็นจำนวนมาก ต่อมา บำเพ็ญวิปัสสนาได้บรรลุอรหัตต์^{๑๙}

(๒) ชวามาในสมัยพุทธกาลมีกิจที่ต้องทำเบื้องต้นในการทำนา ๓ ประการนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขปคือ

- ๑) ต้องไถคราดนาให้เรียบร้อย
- ๒) ต้องเพาะพืชลงไปตามกาลที่ควร

^{๑๗} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๘๗

^{๑๘} สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริจเฉท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเชิงจงเจริญ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖.

^{๑๙} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๙๑.

๓) ต้องไขน้ำเข้าบ้าง ระบายน้ำออกบ้างตามกาลที่ควร^{๒๐}

(๓) ขาวนาชื่อว่าปุณณะ มีภรรยาชื่อว่าอุตตรา และมีลูกสาวอยู่คนหนึ่งชื่อว่าอุตตรา มีความยากจนอาศัยการรับจ้างทำนาเลี้ยงชีวิต เพราะความยากจนจึงทำให้นายปุณณะ และครอบครัว ไม่มีโอกาสได้ไปเที่ยวเตร่เหมือนกับครอบครัวอื่นๆ ในทุกๆ เช้า ปุณณะผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะออกไปรับจ้างทำนาให้กับสมณะเศรษฐีผู้มีทรัพย์ โดยมีภรรยาใช้ชีวิตเป็นผู้คอยนำอาหารไปส่งให้ถึงทุ่งนา นายปุณณะไถนาจนเหนื่อยล้ายังไม่เห็นภรรยาของตนมาสักที หิวจนทนแทบไม่ไหวจึงได้ปล่อยโคไป จากนั้นนายปุณณะเข้าไปพักไถร่มไม้รอคอยภรรยานำอาหารมาส่ง เมื่อนางอุตตราหุงข้าวมาให้ นายปุณณะ เขาทานอาหารเสร็จแล้ว เพราะความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการไถนาบวกกับความหิว นายปุณณะจึงล้มตัวลงนอนโดยเอาศีรษะหนุนตักของภรรยาแล้วหลับไปตามปกติ^{๒๑}

สรุปความว่า วิถีชีวิตของขาวนาในสมัยพุทธกาลในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวถึงการทำนาอย่างละเอียด เพียงแต่กล่าวโดยกว้างๆ ว่า ไปทำนาเท่านั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การทำนาเป็นงานตามปกติของขาวนาต้องมีการไถตะ ไถคราด ไถหว่านเป็นต้น ในคัมภีร์จึงไม่ได้บันทึกรายละเอียดไว้ เพียงแต่ระบุเช่นว่า นายปุณณะมีอาชีพทำนาและรับจ้างทำนาเป็นต้น

๓.๓.๒ วิถีชีวิตขาวนาในฤดูเก็บเกี่ยว

วิถีชีวิตขาวนาในฤดูเก็บเกี่ยว โดยขาวนาในสมัยพุทธกาล เมื่อขาวนาทำการไถตะ ไถคราด ไถหว่าน การดำนาจนกระทั่งข้าวเจริญเติบโต มีน้ำหล่อเลี้ยง พันจากอันตราย จากปูและปลาเป็นต้นแล้ว ข้าวก็โตขึ้นตามกำหนด จนถึงเวลาที่เก็บเกี่ยวได้ ขาวนาทั้งหลายก็ทำการเก็บเกี่ยวตามปกติของตน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขปและอนุโลมดังต่อไปนี้

(๑) พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะทั้งหลาย มีอาชีพทำนาเหมือนกับชาวเมืองทั่วไป เจ้าศากยะเหล่านั้นสั่งให้กันแม่น้ำชื่อว่าโรหิณี ด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะแล้วให้ทำข้าวกล้า ถึงต้นเดือนเชษฐมาส (เดือนมิถุนายน เดือน ๗) เมื่อข้าวกล้าเขียว พวกกรรมกรของขาวนครทั้งสองประชุมกัน ในขาวนครทั้งสองนั้นขาวนครโกลิยะกล่าวว่า น้ำนี้ เมื่อถูกพวกเรานำไปแต่ข้างทั้งสองจักไม่พอแก่พวกท่าน เมื่อถูกพวกท่านนำไปแต่ข้างทั้งสอง จักไม่พอแก่พวกข้าพเจ้า แต่ข้าวกล้าของพวกข้าพเจ้า จักถึงฤดูเก็บเกี่ยวได้ และจักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเท่านั้น พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด

ขาวศากยะกล่าวว่า เมื่อพวกท่านทำฉางให้เต็มตั้งไว้แล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาทอง มีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำและกะหาปณะ แล้วมีกระเช้าและกระสอบ เป็นต้นในมือเที่ยวไปที่ประตูเรือนของพวกท่านข้าวกล้าแม่ของพวกข้าพเจ้า จักถึงฤดูเก็บเกี่ยวได้และจักสำเร็จด้วยน้ำคราว

^{๒๐} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๔/๓๑๐.

^{๒๑} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๙๐.

เดียวเหมือนกัน พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด จนเป็นเหตุให้มีการทะเลาะวิวาทกันเรื่องน้ำ
น้ำเข้านาเป็นประจำ^{๒๒}

(๒) ชาวนาชื่อว่า มหากาล ได้ทำนาประมาณ ๑๖ ไร่ แบ่งนากับน้องชายละคน ๘ ไร่
ผ่ากลางท้องนา น้องชายเห็นด้วยกับวิธีนี้แบ่งที่นากันแล้ว นายมหากาลให้คนผ่าท้องข้าวสาธิตเอาไป
เคี้ยวกับน้ำนม ใส่ของอร่อย ๔ ชนิดได้ทำทาน ๙ ครั้งคือ

- ๑) ในเวลาข้าวเმა
- ๒) ในเวลาเกี่ยวข้าว
- ๓) ในเวลาทำเขน็ด
- ๔) ในเวลามัดข้าวเป็นฟ่อน
- ๕) ในเวลาขนข้าวเข้าลาน
- ๖) ในเวลาขนข้าวในลอม
- ๗) ในเวลานวด
- ๘) ในเวลาข้าวขึ้นยุ้ง
- ๙) ในเวลาข้าวขึ้นฉาง^{๒๓}

(๓) ในอรรถาธิบายสูตร ท่านได้อธิบายถึงชาวนาเหมือนข้าวตั้งรวง คือ ประพฤติปฏิบัติไปแล้ว
ยอมได้รับผลประโยชน์ เหมือนชาวนาปลูกข้าว ปลูกข้าวตั้งแต่การไถตะ ไถคราด ไถหว่าน จนกระทั่ง
ข้าวเจริญเติบโต มีน้ำหล่อเลี้ยง พันจากอันตราย จากปูและปลาเป็นต้นแล้ว โตขึ้นตามกำหนด ข้าว
ตั้งท้องเรียกว่า ผลิผล ออกรวงและหุงได้^{๒๔} เรียกว่าผลิผล จนกระทั่งเก็บเกี่ยวเอามานวดเอามาสี มา
เป็นข้าวสารรับประทาน ท่านเปรียบเทียบเหมือน เราปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารแล้วได้ผลอันเกิดจากพืชพันธุ์
ธัญญาหารนั้นให้ประโยชน์กับเกษตรกรที่เป็นชาวนาโดยส่วนรวม

(๔) ในเขตอุปมสูตร ท่านอธิบายว่าชาวนาในโลกนี้มีนาอยู่ ๓ ชนิด คือ

- ๑) ชนิดหนึ่งเป็นนาดี
- ๒) ชนิดหนึ่งเป็นนาปานกลาง
- ๓) ชนิดหนึ่งเป็นนาเลว มีดินแข็ง มีดินเค็ม พื้นดินเลว^{๒๕}

สรุปความว่า วิถีชีวิตของชาวนาในสมัยพุทธกาลในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้
กล่าวถึงฤดูอย่างละเอียด เพียงแต่กล่าวโดยกว้างๆ ว่า ทำนาเท่านั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การทำนาและ
การเกี่ยวข้าวเป็นงานตามปกติของชาวนา เมื่อนาข้าวโตเต็มที่แล้วก็ถึงฤดูเก็บเกี่ยวเช่นกัน ในคัมภีร์จึง

^{๒๒} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๔๒.

^{๒๓} อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๒๙.

^{๒๔} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๙๓/๓๒๔.

^{๒๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๕๙/๔๐๕.

ไม่ได้บันทึกรายละเอียดไว้ เพียงแต่ระบุเช่นว่า ชาวนาเชื่อว่ามหากาลให้ทานในฤดูเป็นที่เก็บเกี่ยวเป็นต้น

๓.๔ สถานภาพและบทบาทของชาวนาสมัยพุทธกาล

สถานภาพและบทบาทของชาวนาสมัยพุทธกาล โดยแบ่งออกเป็น สถานภาพของชาวนา บทบาทของชาวนากับการถวายทาน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ สถานภาพของชาวนา

สถานภาพของชาวนา โดยสถานภาพของชาวนา เป็นหนึ่งในวรรณะ ๔^{๒๖} ของสังคมอินเดียโบราณ พวกพราหมณ์ได้นำเอาเรื่องของวรรณะ ๔ ที่บัญญัติไว้ในพระเวทมาเป็นหลักของศาสนาพราหมณ์^{๒๗} วรรณะ หมายถึง สี ซึ่งหมายถึงสีผิว โดยขยายความว่าประชาชนในอินเดียมีเชื้อชาติ ผ่าพันธุ์ที่มีสีผิวกายแตกต่างกัน โดยเชื่อว่าคนที่มีสถานะทางสังคมสูง (วรรณะสูง) ส่วนใหญ่จะมีผิวขาว ในขณะที่คนที่มีสถานะทางสังคมต่ำ (วรรณะต่ำ) เป็นผู้ที่มีผิวกายดำ แนวคิดหรือทฤษฎีการกำเนิดระบบวรรณะข้างต้นสะท้อนให้เห็นความผูกพันของระบบสังคมกับเทพเจ้า ดังนั้นจึงมีความเชื่อกันว่าระบบวรรณะ เป็นหน้าที่หนึ่งที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นซึ่งจะต้องคงอยู่ตลอดไปเปลี่ยนแปลงไม่ได้ สมาชิกของสังคมต้องทำตามหน้าที่ที่พระเจ้าเป็นผู้กำหนดขึ้นและยังต้องรักษาระบบไว้ด้วย

นอกเหนือจากทฤษฎีกำเนิดวรรณะว่ามาจากพระเจ้าแล้ว ยังมีแนวคิดหรือทฤษฎีอีกบางประการที่กล่าวถึง เช่น ทฤษฎีที่อ้างว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในสากลจักรวาลถือกำเนิดมาจากพรหม^{๒๘} สร้างกฎเกณฑ์ของวรรณะเพื่อธำรงรักษาสถานะทางสังคมของตนให้สูงส่งกว่าชนชั้นอื่น เนื่องด้วยสถานะทางสังคมของตนนั้นถูกทำลายโดยชนกลุ่มอื่นๆ เพราะพราหมณ์เป็นวรรณะเดียวที่สามารถเข้าถึงกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติซึ่งพวกตนเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนเกิดมาจากการตกลงตาลของบรรดาเหล่าเทพเจ้าทั้งหลาย การจะให้ฟ้าฝนตกต้องไปตามฤดูกาลได้นั้นต้องร้องขอและประกอบพิธีกรรม ต่อเทพเจ้าอย่างถูกต้อง ซึ่งพราหมณ์เท่านั้นที่สามารถติดต่อเทพเจ้าได้ พวกตนจึงตั้งกฎเกณฑ์มากมาย อีกทั้งยังเรียกเก็บเงินค่าประกอบพิธีกรรมในราคาที่สูง วรรณะพราหมณ์จึงถูกทำลายจากวรรณะอื่นเสมอ พัฒนาการขั้นนี้จึงปรากฏชนชั้นทางสังคม ๔ ชั้น ซึ่ง ๓ ชั้นแรกเป็นอารยันเป็นทวิชะ ได้แก่

^{๒๖} คณะศิษยาสาณาศิษย์วันล้ออายุ ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, **อินเดียน้อย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ที.พี. พรินท์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑.

^{๒๗} ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

- (๑) กษัตริยะ หมายถึง นักรบและชนชั้นปกครอง
- (๒) พรหมณ์ หมายถึง นักบวช
- (๓) แพศยะ หมายถึง พ่อค้า ช่างฝีมือ และชาวนาเป็นต้น
- (๔) ศูทร หมายถึง ทาส

ระบบวรรณะนั้นสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการปกครองของอารยัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของอารยันจากอาชีพเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ ไปเป็นสังคมเกษตรกรที่เป็นชาวนารวมที่มีการตั้งถิ่นฐานที่แน่นอน การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ก่อให้เกิดความชำนาญพิเศษในอาชีพการงาน หรือเกิดแรงงานที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization of Labor) สังคมเกษตรกรที่เป็นชาวนารวมก่อให้เกิดเกษตรกรที่เป็นชาวนาก็คือ ศูทร ซึ่งเดิมเป็นผู้ใช้แรงงาน คนเหล่านี้ประกอบอาชีพเพาะปลูก ซึ่งอาจจะบนที่ดินของเจ้าของที่ดินที่เป็นอารยัน คือ ไวศยะเป็นพวกพ่อค้า ชาวนา และชาวสวนเป็นต้น^{๒๙} ซึ่งเดิมเกษตรกรที่เป็นชาวนา ชุมชนเกษตรกรที่เป็นชาวนานำไปสู่การค้าทั้งนี้ เนื่องจากความต้องการสินค้าของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นนั้นต่างกัน ดังนั้นชุมชนทางการค้าจึงเกิดขึ้น และจะนำไปสู่การผลิตซึ่งก่อให้เกิดชุมชนช่างฝีมือขึ้นเช่นกัน การเกิดกลุ่มทางเศรษฐกิจที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ทำให้สังคมของอินเดียก้าวไปสู่การจัดระเบียบสังคมที่เข้มงวดยิ่งขึ้น

การถือชั้นวรรณะเริ่มต้นด้วยการแบ่งแยกอย่างเข้มงวดระหว่างเชื้อชาติอารยันและพวกมิลักกะ เริ่มแรกพวกอารยันรวมกันเข้าเป็นชนชั้นหนึ่งโดยการยังไม่มีการค้าถึงความเชี่ยวชาญในวิชาชีพ ส่วนมากในสมัยนั้นเป็นกสิกรและถือกันว่าเกษตรกรที่เป็นชาวนา เป็นอาชีพที่ประเสริฐ ชาวนาทำหน้าที่เป็นนักบวช ทหาร และพ่อค้าไปด้วยในตัว การแบ่งชนชั้นวรรณะนี้เดิมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อแยกพวกอารยันออกจากพวกมิลักกะ แต่ต่อมาได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาแก่พวกอารยันเอง กล่าวคือเมื่อการแบ่งอาชีพ หน้าที่และการแสวงหาความเชี่ยวชาญในวิชาชีพแขนงต่างๆ มีมากขึ้น การแบ่งแยกออกเป็นอาชีพใหม่ๆ ก็เลยเป็นการแบ่งวรรณะไป

ส่วนในวรรณะแพศยะ^{๓๐} ซึ่งเป็นวรรณะที่ ๓ หมายถึง เกิดจากพระโสณิ (สะโปก) ของพระพรหม ทำผู้ที่ทำหน้าที่ประกอบการค้าและพาณิชย์การต่างๆ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์บ่งไว้ว่า ผู้หนึ่งผู้ใดมีลักษณะ ๔ ประการดังต่อไปนี้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็น ไวศยะ คือ

(๑) มีความเฉลียวฉลาดในการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่งในการค้าขายนั่นเองมีความมั่นใจ ในการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ด้วย เพราะอุตสาหกรรมมักเกิดมาควบคู่กับพาณิชย์-กรรมเสมอ เช่น กสิกรรม ค่าขาย และทำธุรกิจเป็นต้น

^{๒๙} คณะศิษยาสนุศิษย์วันล้ออายุ ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, อินเดียน้อย, หน้า ๒๒.

^{๓๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๖๖/๙๒.

(๒) มีสมองดีในการคิดเลข บวก ลบ คูณ หาร ต้นทุน กำไร ฯลฯ และรู้จักว่าเมื่อไรควรเสียเมื่อไรควรได้ รอบคอบอยู่เสมอ

(๓) มีความเชื่อถือและความจงรักภักดีต่อพระเป็นเจ้าคือพระพรหม ตลอดจนคำสั่งสอนของพระพรหมด้วย

(๔) มีความนับถือวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ ทั้งนี้จะแสดงความนับถือนั้นออกมาได้ก็ด้วยการไปพบปะและสนทนากับชนในวรรณะพราหมณ์ เพื่อชวนขอหาความรู้ทางธรรม แล้วนำเอาความรู้นั้นมาใช้ในชีวิตประจำวัน มีการปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้นๆ ด้วย ส่วนที่ว่าควรมีความจงรักภักดีต่อชนในวรรณะกษัตริย์นั้นคือควรปฏิบัติตามกฎหมาย โดยไม่ฝ่าฝืนแม้แต่ประการใด

ข้อควรปฏิบัติของชนในวรรณะไศยยะนี้คือให้เจ้าของที่นาและชาวนาทำการประกอบอาชีพกสิกรรมคือการทำนา^{๓๑} และการค้าขาย แต่ในยามวิบัติกาลแล้ว พระธรรมศาสตร์อนุญาตให้ประกอบอาชีพได้ทุกอย่างตามกาลเทศะ แต่ทว่ามีข้อแม้ว่าจะต้องเป็นอาชีพที่สุจริตเท่านั้น

ส่วนในพระพุทธศาสนามีแนวคิดที่ปฏิเสธ หรืออยู่ตรงข้ามกับแนวคิดของพวกพราหมณ์ ในสมัยนั้นที่ยึดมั่นในเรื่องของวรรณะ เป็นยิ่งกว่าชีวิตและคุณธรรม ซึ่งการยึดถืออาวุโสและภันเตนี้ไม่ใช่เฉพาะผู้ที่เข้ามาบวชจะเปิดโอกาสให้ผู้มีอายุมากกว่าบวชก่อน ดังกรณีเจ้าศากยะที่ให้นายภูษามาลาชื่ออุบาลีบวชก่อนเป็นต้น^{๓๒} แต่ยั้งรวมไปถึงผู้ที่มีอายุน้อยกว่า แต่เมื่อมีโอกาสได้ออกบวชก่อนก็ถือพรรษาถือการนับปีทีเข้ามาเป็นหลัก ภิกษุทั้งหลายได้ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้

๓.๔.๒ บทบาทของชาวนากับการถวายทาน

บทบาทของชาวนากับการถวายทาน โดยชาวนามีบทบาทในการถวายทานในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) ชาวนาชื่อวามหากาล เกิดในเรือนกฤณมพีในรามคาม ใกล้กับพระประตูกองพันจุมดี มีน้องชายชื่อจุลกาล เขาได้กล่าวกับนายจุลกาลว่า ฟุ่่งนี้ พวกเราจะได้กระทำสักการะแด่พระพุทธเจ้า น้องชายกล่าวว่า พี่เท่านั้นหรือที่รู้วิธีทำสักการะ พี่ชายกล่าวว่า ถ้าเจ้ายอมให้เราทำตามชอบใจ พี่ก็จะให้คนฉีกเม็ดข้าวสาลีที่ตั้งท้องในนาประมาณ ๑๖ กรีสของเรา นำข้าวสาลีนั้นมาหุงให้สมควรแก่พระพุทธเจ้า นายจุลกาลคัดค้านว่า การทำอย่างนั้น ไม่เป็นอุปการะแก่ใครๆ ฉันทจึงไม่ชอบใจวิธีนี้นั้น นายมหากาลผู้เป็นพี่ชายเสนอว่า ถ้าอย่างนั้น พี่ก็จะขอแบ่งท้องนาออกเป็น ๒ ส่วนเท่าๆ กัน ระหว่างของเจ้ากับของพี่ละคน ๘ กรีส ผ่ากลางท้องนา น้องชายเห็นด้วยกับวิธีนี้แบ่งที่นาแล้ว นายมหากาลให้คนผ่าท้องข้าวสาลีเอาไปเกี่ยวกับน้ำนม ใส่ของอร้อย ๔ ชนิดแล้วนำไปถวายแต่ภิกษุสงฆ์

^{๓๑} คณะศิษยาสาณศิษย์วันล้ออายุ ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ, อินเดียน้อย, หน้า ๒๒.

^{๓๒} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๕-๑๐๖.

พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ข้าวมาลีที่ถูกฉีกนำข้าวไปกลับเติมอย่างเดิมอีก ชาวนาเชื่อว่ามหากาลได้
ถวายทาน ๙ ครั้งคือ

- (๑) ในเวลาข้าวเม่า เขาก็ได้ถวายส่วนเลิศของข้าวเม่า
- (๒) ในเวลาเกี่ยวข้าว ก็ได้ถวายส่วนเลิศในข้าวที่เก็บเกี่ยว
- (๓) ในเวลาทำเขน็ด ก็ได้ถวายส่วนเลิศในข้าวเขน็ด (เตรียมฟางมัดข้าวที่เกี่ยวข้อง)
- (๔) ในเวลามัดข้าวเป็นฟ่อน ก็ได้ถวายส่วนเลิศในข้าวเป็นฟ่อน
- (๕) ในเวลาขนข้าวเข้าลาน ก็ได้ถวายส่วนเลิศของข้าวที่เข้าลาน
- (๖) ในเวลาขนข้าวในลอม ก็ได้ถวายส่วนเลิศของข้าวในลอม
- (๗) ในเวลานวด ก็ได้ถวายส่วนเลิศในข้าวที่นวด
- (๘) ในเวลาข้าวขึ้นยุ้ง ก็ถวายส่วนเลิศในข้าวขึ้นยุ้ง
- (๙) ในเวลาข้าวขึ้นฉาง ก็ถวายส่วนเลิศในข้าวขึ้นฉาง^{๓๓}

เขาได้ถวายทานตามคราว ๙ ครั้ง สำหรับข้าวกล้าอย่างเดียวกันเท่านั้น (ไม่รวมทานอื่นๆ) แม้
จะถวายไปอย่างนั้นแล้ว ข้าวกล้าของเขายังมีอยู่อย่างเหลือเฟือ

เขากระทำความงามอย่างนั้นตราบเท่าที่พระพุทธเจ้าวิปัสสิยังทรงพระชนม์อยู่และตราบ
เท่าที่พระสงฆ์ยังมีอยู่ เขาจุดจากอัทธานั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก และท่องเที่ยวไปในเทวโลกและ
มนุษยโลก เสดยสมบัติตลอด ๙๑ กัป

ชาติสุดท้าย ชาวนาเชื่อว่ามหากาลเกิดเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้รับยกย่องจาก
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้รัตตัญญู^{๓๔} แปลว่า ผู้รู้ราตรี หมายความว่า วัตรธรรมที่
องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสสอนก่อนใครทั้งหมด ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายทาน ๙ ครั้งใน
สมัยที่ตนเป็นชาวนานั้นเอง

การทำบุญเกี่ยวกับการทำนาในสังคมไทยในปัจจุบัน เช่น บุญข้าวยาก บุญข้าวเม่า เป็น
ต้นก็ได้อิทธิพลมากจากการถวายทาน ๙ ครั้งของชาวนาเชื่อว่ามหากาลในครั้งพุทธกาลนั่นเอง

(๒) ปรีพพาชกชื่อว่าสุภทัชผู้เคยเกิดเป็นชาวนาชื่อว่าจุลกาล เกิดในเรือนกุฎุมพีในราม
คาม ใกล้กับพระประตูกองพันธุมดี มีพี่ชายชื่อว่ามหากาล สมัยต่อมา พระพุทธเจ้าวิปัสสิตรัสรู้แล้วทรง
แสดงธรรมแก่พระชันชราชกุมารเป็นผู้พระกนิษฐา (น้องชาย) และบุตรชายของปุโรหิตชื่อว่าติสสะ
ที่เขมมิคทายวัน เมื่อจบพระธรรมเทศนา ท่านทั้งสองบรรลुरुพระอรหัตตผล และทรงสถาปนาพระชันช
เถระเป็นพระอัครสาวกรูปที่ ๑ พระติสสเถระเป็นพระอัครสาวกรูปที่ ๒

ชาวนาผู้เป็นพี่ชายเชื่อว่ามหากาลให้ทานอันเลิศถึง ๙ ครั้ง ในเพราะข้าวกล้าครั้งหนึ่ง
ชาวนาผู้เป็นน้องชายชื่อว่าจุลกาลไม่ปรารถนาเพื่อจะถวายทานทั้ง ๙ ครั้ง และไม่ถวายทานใน

^{๓๓} อก.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๒๙.

^{๓๔} อก.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘/๒๕.

ช่วงแรกๆ แต่ได้มาถวายในช่วงท้าย ทำให้ในชาตินี้เขาไม่ได้เข้าเฝ้าพระศาสดาในช่วงปฐมโพธิกาล และมีชฌิมโพธิกาล แต่ได้มาเข้าเฝ้าพระศาสดาในช่วงปัจฉิมโพธิกาล

ชาติสุดท้าย ขาวนาชื่อว่า จุลกาลเกิดเป็นปริพาชกชื่อว่าสุภัททะ เมื่อได้ข่าวว่าพระศาสดา จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงได้เข้าเฝ้าพระศาสดากราบทูลถามปัญหา ๓ ข้อ คือ

- ๑) รอยเท้าในอากาศ มีหรือไม่
- ๒) ชื่อว่าสมณะภายนอกแต่พุทธศาสนา มีหรือไม่
- ๓) สังขารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง มีหรือไม่^{๓๕}

พระพุทธองค์ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ตรัสพระธรรมบทสองพระคาถาแก่ สุภัททปริพาชกว่า

รอยเท้าในอากาศ	ไม่มี	สมณะภายนอก	ไม่มี
หมู่สัตว์เป็นผู้ยินดีอยู่แล้วในธรรมเครื่องเน้นซ้ำ		พระตถาคตหาธรรมเครื่องเน้นซ้ำมิได้	
รอยเท้าในอากาศ	ไม่มี	สมณะภายนอก	ไม่มี
สังขารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง	ไม่มี	กิเลสเครื่องหวนไหว	ไม่มี
แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ^{๓๖}			

เมื่อพระธรรมเทศนาจบลงสุภัททปริพาชกบรรลุนาคามิผล บวชเป็นพระภิกษุใน พระพุทธศาสนา การที่ภิกษุชื่อว่าสุภัททะได้บรรลุธรรมเป็นคนสุดท้ายก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับ ขันธปรินิพพาน

สรุปได้ว่า เพราะตนเองในสมัยที่เกิดเป็นขาวนาชื่อว่าจุลกาลได้ถวายทานในช่วงท้ายๆ ใน กาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสีนั่นเองในชาตินี้จึงเกิดมาเป็นสาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้า

(๓) หญิงขาวนาเชื้อใจผู้หนึ่งถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสปะที่เพิ่งออกจากฌานสมาบัติ หลังถวายข้าวตอก แล้วได้ทำความปรารถนาว่า ขอดิฉันพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว พระ เถระได้กล่าววอนโมทนาว่า ความปรารถนาอย่างนั้นจงสำเร็จ นางไหว้พระเถระแล้วนึกถึงทานที่ตน ถวายหันหลังเดินกลับกระท่อม ในระหว่างที่นางเดินมาบนคันนาเพื่อกลับมาที่กระท่อมนั่นเอง นางถูก กุพิษกัดตายไปเกิดเป็นทางเทพธิดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อยู่ในวิมานทองประมาณ ๓๐ โยชน์ ประดับ ด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง เพราะอาณิสย์ถวายข้าวตอกเป็นทานด้วยศรัทธาแต่พระมหากัสสปะซึ่ง เพิ่งออกจากฌานสมาบัติ

นางจึงได้ชื่อว่าลาขเทพธิดา (เทพธิดาข้าวตอก) นางต้องการจะเพิ่มพูนบุญกุศลให้แก่ตน ได้ลงจากสวรรค์มาเก็บกวาดบริเวณที่พักของพระมหากัสสปเถระในตอนเช้าๆ ถูกพระเถระห้ามปราม ไม่ให้ทำเพราะเกรงว่าคนจะนำไปตีเตียนได้ นางเทพธิดาเสียใจร้องไห้ที่ถูกขัดขวางมิให้ทำความดี

^{๓๕} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕๕/๑๑๑.

^{๓๖} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๓๕๒.

พระพุทธเจ้าตรัสกับนางเทพธิดาว่า ความสำรวมระวังเป็นหน้าที่ของกัศสปะ การกระทำบุญเป็นหน้าที่ของผู้ต้องการบุญ การกระทำบุญเป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พระพุทธองค์ตรัสว่า

หากบุคคลจะทำบุญ ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ
ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้^{๓๗}

นางเทพธิดานั้นซึ่งยืนอยู่ห่างไกลออกไปถึง ๔๕ โยชน์ ได้ฟังธรรมเทศนาแล้วบรรลुโสดาปัตติผล

สรุปได้ว่า ความสำรวมระวังศีลเป็นหน้าที่ของพระมหากัศสปะ ส่วนการกระทำบุญเป็นหน้าที่ของผู้ต้องการบุญ ฉะนั้นบุคคลผู้ต้องการบุญควรระมัดระวังในการทำบุญเถิด

๓.๕ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น ชาวนากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ชาวนากับอานิสงส์การถวายทาน และชาวนากับการบรรลุธรรม ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๕.๑ ชาวนากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า

ชาวนากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเรื่องนา ๓ ชนิดแก่ชาวนา ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

(๑) ชาวนากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธองค์ทรงอุปมาด้วยนาของชาวนาคนหนึ่ง ในเขตตุมปัสสุตร พระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยนา พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาพันทา ผู้ใหญ่บ้านชื่ออสิพันธบุตรเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตได้ทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงมีความเอ็นดูมุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์มิใช่หรือ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า อย่างนั้น ผู้ใหญ่บ้าน ตถาคตมีความเอ็นดูมุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไร พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวก ไม่ทรงแสดงธรรมโดยเคารพเช่นนั้นแก่คนบางพวก

พระพุทธองค์ตรัสว่า การแสดงธรรมกับการหว่านพืชในนา ๓ ชนิด ผู้ใหญ่บ้าน ถ้าเช่นนั้นเราจักย้อนถามท่านในปัญหาข้อนี้ ท่านฟังตอบตามสมควร ผู้ใหญ่บ้าน ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คหบดี ชาวนาในโลกนี้มีนาอยู่ ๓ ชนิด คือ

- ๑) ชนิดหนึ่งเป็นนาดี
- ๒) ชนิดหนึ่งเป็นนาปานกลาง

^{๓๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๙.

๓) ชนิดหนึ่งเป็นนาเลว มีดินแข็ง มีดินเค็ม พื้นดินเลว

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ผู้ใหญ่บ้าน ท่านเข้าใจความข้อนี้ว่าอย่างไร คหบดีชาวนา ประสงค์จะหว่านพืช จะหว่านในนาชนิดไหนก่อนคือ

๑) นาชนิดดีโน้น

๒) นาชนิดปานกลางโน้น

๓) หรือชนิดเลวโน้นซึ่งมีดินแข็ง มีดินเค็ม พื้นดินเลว

ผู้ใหญ่บ้านกราบทูลว่า คหบดีชาวนาโน้นประสงค์จะหว่านพืช พึ่งหว่านในนาชนิดดี นา ชนิดปานกลาง และนาชนิดเลว เพราะเหตุไร เพราะโดยที่สุดจักเป็นอาหารโคได้

พระพุทธองค์ตรัสว่า เราแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด ประกาศ พรหมจรรย์ครบถ้วนแก่ภิกษุและภิกษุณีของเรา เปรียบเหมือนชาวนาหว่านพืชในนาชนิดดีเพราะว่า ภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้น มีเราเป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ต้านทาน เป็นสรณะอยู่^{๓๘}

เราแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ครบถ้วน แก่อุบาสกและอุบาสิกาของเรา เปรียบเหมือนชาวนาหว่านพืชในนาชนิดปานกลาง เพราะอุบาสกและ อุบาสิกาเหล่านั้น มีเราเป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ต้านทาน เป็นสรณะอยู่

เราแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ครบถ้วน แก่อัญเดียรถีย์เป็นต้นของเรา เปรียบเหมือนชาวนาหว่านพืชในนาชนิดเลว เพราะอัญเดียรถีย์ เป็นต้น พึ่งรู้ธรรมแม้บทเดียว ความรู้นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่พวกเขาสิ้นกาลนาน

สรุปความว่า พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบคนกับนาว่า นาดีเปรียบเสมือนการแสดงธรรม แก่ภิกษุและภิกษุณีผู้มีศีล ย่อมได้ผลดี นาปานกลางเปรียบเสมือนการแสดงธรรมแก่อุบาสกและ อุบาสิกาผู้มีศีล ย่อมได้ผลปานกลาง นาที่เลวเปรียบเสมือนการแสดงธรรมแก่พวกอัญเดียรถีย์ผู้ไม่มี ศีล ย่อมได้ผลที่ไม่ดี

(๒) ชาวนากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบชาวนาที่เข้า มาบวชในพระพุทธศาสนาจะมีสถานะอย่างไรเช่น ในสามัญญผลสูตร^{๓๙} พระสูตรว่าด้วยผลแห่งความ เป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ข้อที่ ๒ ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามพระพุทธองค์ว่า พระองค์จะทรงบัญญัติ ผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบันเช่นนี้แม้อย่างอื่นได้อีกหรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัส ตอบว่า บัญญัติได้ มหาบพิตร แต่ในเรื่องนี้อาตมภาพขอย้อนถามพระองค์ก่อนโปรดตอบตามพอ พระทัย พระองค์ทรงเข้าพระทัยเรื่องนี้ว่าอย่างไรคือสมมติว่า พระองค์มีบุรุษที่เป็นชาวนา^{๔๐} เป็น คหบดีซึ่งต้องเสียภาษีบำรุงรัฐ เขาคิดว่า น้าอัศจรรย์ผลบุญนัก พระเจ้าอชาตศัตรู พระองค์นี้ทรงเป็น

^{๓๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๕๙/๔๐๕.

^{๓๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐/๔๘.

^{๔๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๘๖/๖๒.

มนุษย์เราก็เป็นมนุษย์ แต่พระองค์ทรงเอิบอิมพร้อมด้วยกามคุณ ๕ ดุจเทพเจ้า ส่วนเราเป็นชวานา เป็นคหบดีที่ต้องเสียภาษีบำรุงรัฐของพระองค์ เราควรทำบุญไว้จะได้เป็นเหมือนพระองค์ท่าน ทางที่ดีเราพึงโกนผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาหวัดออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต

ชวานานั้นละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่และเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ โกนผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาหวัดออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วเป็นผู้สำรวมกาย วาจา ใจ อยู่สันโดษด้วยอาหารพอประทังความหิวและผ้าพอกุ้มกายยืนตียิ่งในความสงบ ถ้าราชบุรุษกราบทูลพฤติการณ์ของเขาย่างนี้ว่า ขอเดชะพระองค์ทรงทราบเถิดว่า บุรุษผู้เคยเป็นชวานา เป็นคหบดีที่เคยเสียภาษีบำรุงรัฐของพระองค์นั้น บัดนี้เขาโกนผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาหวัดออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วเป็นผู้สำรวมกาย วาจา ใจ อยู่สันโดษด้วยอาหารพอประทังความหิวและผ้าพอกุ้มกายยืนตียิ่งในความสงบ พระองค์จะตรัสอย่างนี้หรือว่า เจ้าคนนั้นจงมาหาเรา จงเป็นชวานา เป็นคหบดีเสียภาษีบำรุงรัฐตามเดิม พระเจ้าอชาตศัตรู กราบทูลพระพุทธองค์ว่า จะทำอย่างนั้นไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันควรจะให้ลูกรับ เชื้อเชิญให้เขานั่งบำรุงด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร (ยารักษาโรคและเครื่องยา) และจัดการรักษาปกป้องคุ้มครองเขาอย่างชอบธรรม^{๔๑}

จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงสนทนารธรรมกับพระเจ้าอชาตศัตรู โดยทรงยกชวานามาเป็นข้ออุปมาในการแสดงธรรมของพระองค์ ตามสถานการณ์ที่สมควรแก่จริตของผู้สนทนาด้วยเป็นสำคัญ

(๓) ชวานากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธองค์ทรงอุปมาหนุ ๔ ชนิดกับบุคคล ๔ พวกเช่น เวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกกับพระสาวกทั้งหลายแล้วไปพักตามทุ่งนาของชวานา พระองค์ทรงใช้สื่อที่มีอยู่ตามทุ่งนาประกอบการสอนเช่น ในมุสิกสูตร พระพุทธองค์ทรงใช้หนุนาประกอบการสอนภิกษุทั้งหลายว่า มีหนุอยู่ ๔ ชนิด คือ

- ๑) หนุขุดรูแต่ไม่อยู่
- ๒) หนุอยู่แต่ไม่ขุดรู
- ๓) หนุไม่ขุดรูและไม่อยู่
- ๔) หนุขุดรูและอยู่^{๔๒}

ในทำนองเดียวกันพระพุทธองค์ทรงสอนภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลเปรียบเหมือนหนุ ๔ ชนิดนี้ คือ

๑) บุคคลที่เรียนธรรม แต่ไม่รู้ธรรมตามความเป็นจริง เปรียบเหมือนหนุที่ขุดรูแต่ไม่อยู่ (ปัจจุบันหมายถึงเรียนแต่ไม่ปฏิบัติ)

^{๔๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๘๗/๖๓.

^{๔๒} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๗/๑๖๒.

๒) บุคคลไม่เรียนธรรม แต่รู้ธรรมตามความเป็นจริงเปรียบ เหมือนหนูที่อยู่แต่ไม่ขุดรู (ปัจจุบันหมายถึงไม่เรียนแต่ปฏิบัติ)

๓) บุคคลไม่เรียนธรรม และไม่รู้อรรถตามความเป็นจริง เปรียบเหมือนหนูที่ไม่ขุดรู และไม่อยู่ (ปัจจุบันหมายถึงไม่เรียนและไม่ปฏิบัติ)

๔) บุคคลเรียนธรรมและรู้อรรถตามความเป็นจริง เปรียบ เหมือนหนูที่ขุดรูและอยู่ (ปัจจุบันหมายถึงทั้งเรียนและปฏิบัติ)^{๔๓}

สรุปความว่า การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เกี่ยวกับขวานาในลักษณะนี้มีมาก เรื่องหนึ่งๆ ก็มีสาระไปอย่างหนึ่งตามแต่ว่าพระองค์ได้ตรัสแก่บุคคลใด เพื่อทรงชี้แจงอธิบายหรือตอบปัญหาเรื่องไหนตรงกับพื้นเพภูมิหลังความสนใจ และระดับความรู้ความเข้าใจหรือระดับสติปัญญาของเขา ฉะนั้น ธรรมแบบนี้จึงเห็นได้ว่ามีเนื้อหาแตกต่างกันมากพอจบเรื่องนี้ที่ตรัสแก่ขวานาซึ่งเป็นธรรมระดับหนึ่งเพียงเปลี่ยนไปอีกเรื่องหนึ่งเท่านั้น ก็เป็นธรรมคนละด้านคนละระดับกันเลย ตัวอย่างเช่น ตรัสกับขวานาเรื่องการทำมาหากินหรือการหว่านพืช อาจจะตรัสเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียร หรืออาจจะเทียบกับการปฏิบัติบางอย่างของพระภิกษุ แต่พอไปอีกเรื่องหนึ่ง พระองค์สนทนากับพราหมณ์ จะตรัสเรื่องวรรณะ หรือเรื่องไตรเพทของพราหมณ์ หรือเรื่องการบูชาโยธยเป็นต้น^{๔๔}

๓.๕.๒ ขวานากับอานิสงส์การถวายทาน

ขวานากับอานิสงส์การถวายทาน โดยขวานาผู้คนยากจนซึ่งใจในสมัยพุทธกาล เมื่อได้ถวายทานกับพระมหาเถระผู้ออกจากนิโรธสมาบัติ เพราะอานิสงส์แห่งการถวายทานนั้นได้รับตำแหน่งเศรษฐีประจำเมือง ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) ขวานาครอบครัวหนึ่ง สามีชื่อว่าปุณณะ ภรรยาชื่อว่าอุตตรา และมีลูกสาวอยู่คนหนึ่งชื่อว่าอุตตรา ซึ่งเป็นชื่อเดียวกันกับผู้เป็นแม่ ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่ยากจนอาศัยการรับจ้างทำงาน เลี้ยงชีวิต เพราะความยากจนจึงทำให้นายปุณณะ และครอบครัวไม่มีโอกาสได้ไปเที่ยวเตร่เหมือนกับครอบครัวอื่นๆ ขวานาชื่อว่าปุณณะในทุกๆ เข้าเขาจะผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะออกไปรับจ้างทำงานให้กับสุมนะเศรษฐีผู้มีทรัพย์ โดยมีภรรยาผู้ชีวิตเป็นผู้คอยนำอาหารไปส่งให้ ถึงทุ่งนา

ขวานาชื่อว่าปุณณะกำลังรับจ้างไถนาอยู่นั้น พระสารีบุตรเถระผู้ซึ่งออกจากนิโรธสมาบัติ มาใหม่ๆ พระเถระได้ตรวจดูว่า วันนี้เราจะไปสงเคราะห์ใคร ปรากฏเห็นนายปุณณะเข้ามาในข่ายคือญาณของท่าน จึงได้เดินบิณฑบาตผ่านมาจากนั้นเพื่ออนุเคราะห์ขวานาคนนี้ ขวานาชื่อว่าปุณณะเมื่อเห็นพระสารีบุตรเถระยืนอยู่ตรงหน้าของตัวเอง กุศลจิตเกิดขึ้นในใจของเขาพร้อมกับคิดว่า วันนี้พระผู้

^{๔๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๗/๑๖๒-๑๖๓.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

เป็นเจ้ามาบิณฑบาตในที่ที่เรากำลังไถนา เป็นบุญเป็นกุศล เป็นโชคลาภ เป็นวาสนาของเรายิ่งนัก ที่ได้ทำบุญใส่บาตรให้กับพระคุณเจ้า เพราะที่ผ่านมานั้น เรานี้ไม่มีโอกาสได้ทำบุญทำทานอะไรเลย เพราะเหตุนี้จึงทำให้เราเกิดมาแล้วทุกข์ยากลำบากขัดสนเงินทองเช่นนี้ ฉะนั้นวันนี้เราจะขอทำบุญกับพระคุณเจ้า แต่เราจะเอาอะไรทำบุญ ในเมื่อภรรยาของเรายังไม่มา นอกจากน้ำบ้วนปากและไม้สีฟันแล้ว เราคงไม่มีอะไรทำบุญ ฉะนั้นเราเอาน้ำบ้วนปากและไม้สีฟันถวายพระคุณเจ้า^{๔๕}

พระสารีบุตรเถระน้อมบาตรเข้าไปรับน้ำและไม้สีฟันที่ชวานาชื่อว่าปุณณะถวายแล้ว อนุโมทนา จากนั้นพระสารีบุตรตรวจดูด้วยญาณของท่าน และทราบว่าขณะนี้ภรรยาของนายปุณณะกำลังนำอาหารมาส่งให้กับสามีของนาง พระเถระจึงออกเดินทางมุ่งหน้าไปสู่นครราชคฤห์ อันหนทางที่ภรรยาของนายปุณณะจะต้องเดินผ่านมาพอดี นางอุตตราได้พบกับพระเถระในระหว่างทางแล้ว ในใจคิดว่า บางคราวเมื่อไทยธรรมมี เรานี้ไม่ได้พบพระคุณเจ้า บางคราวไทยธรรมไม่มี เรานี้กลับได้พบพระคุณเจ้า แต่ในวันนี้เราได้พบพระคุณเจ้าและไทยธรรมของเราก็มี่ พระคุณเจ้าจะสงเคราะห์เราหรือไม่หนอ นางอุตตราวางทาบกับข้าวลงแล้วหมอบลงกราบพระเถระ พร้อมกับกล่าวว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ ท่านโปรดอย่าได้คิดว่าอาหารนี้เลวหรือประณีต ขอพระคุณเจ้าจงได้โปรดรับอาหารบิณฑบาตนี้ เพื่อสงเคราะห์แก่ทาสผู้ยากไร้คนนี้ได้ด้วยเถิด พระสารีบุตรเถระน้อมบาตรเข้าไปรับอาหารเมื่อภรรยาของนายปุณณะเกลี่ยอาหารลงในบาตรได้เพียงครั้งเดียว พระเถระเอามือปิดฝาบาตร นางอุตตราจึงได้กล่าวว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ อาหารส่วนเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าไม่สามารถทำให้เป็นสองส่วนได้ ท่านอย่าได้สงเคราะห์ข้าพเจ้าในโลกนี้ ขอพระคุณเจ้าจงสงเคราะห์ดิฉันในโลกหน้าเถิด ดิฉันขอถวายอาหารบิณฑบาตส่วนนี้ทั้งหมดแต่พระคุณเจ้า จากนั้นนางเกลี่ยอาหารทั้งหมดลงในบาตรของพระเถระ แล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอข้าพเจ้าพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระคุณเจ้าได้เห็นแล้วด้วยเถิด พระสารีบุตรเถระกล่าวอนุโมทนาแก่นางว่า ขอความหวัง ความปรารถนา ที่ท่านหวังและปรารถนาแล้วนั้น จงสำเร็จ จงสำเร็จ จงสำเร็จทุกประการแล้วเดินจากไป

นางถวายอาหารบิณฑบาตแต่พระเถระเสร็จแล้ว นางต้องรีบกลับไปยังบ้านเพื่อหุงข้าวมาให้ให้นายปุณณะใหม่อีกครั้ง ฝ่ายนายปุณณะไถนา^{๔๖} จนเหนื่อยล้ายังไม่เห็นภรรยาของตนมาสักที ทิวจนทนแทบไม่ไหวจึงได้ปล่อยโคไป จากนั้นนายปุณณะเข้าไปพักใต้ร่มไม้รอคอยภรรยานำอาหารมาส่ง ฝ่ายภรรยารู้สึกกระวนกระวายใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะกลัวว่านายปุณณะจะถือโทษโกรธนางที่นำอาหารมาให้ช้า หรือบางทีอาจจะทำร้ายนางก็ได้ หากว่าเป็นเช่นนั้นจริงๆ บุญที่เราทำไปแล้วนั้นจะไม่เกิดประโยชน์แก่เขาอย่างแน่นอน ดังนั้นเมื่อนางมาถึงจึงรีบเอ่ยบอกกับสามีทันทีว่า ท่านผู้เจริญ วันนี้ท่านอย่าได้ถือโทษโกรธข้าพเจ้าเลย ขอท่านจงทำจิตใจให้ผ่องใสสักวันหนึ่ง ท่านอย่าได้ทำกรรมที่ข้าพเจ้าทำแล้วนั้นให้ไร้ประโยชน์ วันนี้ข้าพเจ้าได้นำอาหารมาให้ท่านแต่เช้าตรู่ แต่ในระหว่างทาง

^{๔๕} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๙.

^{๔๖} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๙๐.

ข้าพเจ้าได้พบกับพระสารีบุตรเถระจึงได้ถวายภัตส่วนนั้นแก่ท่าน จากนั้นข้าพเจ้ารีบกลับไปยังบ้าน เพื่อหุงข้าวใหม่แล้วนำมาให้ท่าน ขอท่านจงทำจิตใจให้เลื่อมใสในผลทานอันนั้นด้วยเถิด นายปุณณะกล่าวกับภรรยาว่า นางผู้เจริญ เธอทำดีแล้วที่ได้ถวายทานแด่พระผู้เป็นเจ้า สารีบุตร เราไม่ถือโทษโกรธเธอหรอก แม้เราเองได้ถวายน้ำบ้วนปากและไม้สีฟันให้กับพระคุณเจ้าเช่นเดียวกัน สองสามีภรรยาเมื่อจิตใจเลื่อมใสในทานที่ท่านได้กระทำไปแล้วนั้นจึงก่อให้เกิดความปีติเบิกบานใจ เป็นอย่างยิ่ง เพราะความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการไถนาบวกกับความหิว นายปุณณะจึงล้มตัวลงนอนโดยเอาศีรษะหนุนตักของภรรยาแล้วหลับไป

ใครก็ตามที่ได้ทำบุญกับพระผู้เป็นเจ้า ผู้ซึ่งออกจากนิโรธสมาบัติมาใหม่ๆ บุคคลนั้นจะได้รับผลบุญมาก นายปุณณะนี่ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเขาผลอหลับไปเพราะความเหนื่อยล้าสักพักหนึ่งตื่นขึ้นมา จากนั้นเหลือบสายตามองไปที่ท้องนาที่ไถเอาไว้ ปรากฏว่าก้อนซีไถเหล่านั้นได้กลายเป็นทองคำเต็มทุ่งนา เขาไม่เชื่อสายตาของตัวเองและไม่มั่นใจเลยว่า สิ่งที่เห็นนั้นมันคือความจริง จึงได้เอ่ยบอกกับภรรยาว่า นางผู้เจริญ สงสัยว่าเรานี้จะเหนื่อยล้าและหิวมากจนเกินไปเป็นแน่ ตาจึงได้พรวามั่ว เช่นนี้ เธอช่วยดูหน่อยว่า ก้อนซีไถนั้นเป็นดิน หรือเป็นทองคำกันแน่ ภรรยาของเขามองไปที่ท้องนา แล้วบอกกับสามีว่า ท่านผู้เจริญ ก้อนซีไถเหล่านั้นเป็นทองคำจริงๆ ไม่ใช่ก้อนดิน ตาของท่านมิได้พรวามั่วแต่ประการใด สองสามีภรรยาพากันเดินลงไปที่ท้องนา จากนั้นก็หยิบก้อนทองคำขึ้นมาดู พร้อมกับอุทานด้วยความเบิกบานใจว่า อัศจรรย์จริง ไทยธรรมที่เราถวายแล้วแด่พระสารีบุตรเถระ ได้ผลดอกออกผลให้เราในวันนี้ น่าอัศจรรย์จริงหนอ แต่เราจะขนเอาทรัพย์เหล่านี้ไปไม่ได้ เพราะว่าทรัพย์ในดินสินในน้ำทั้งหมดเป็นของพระราชา ไม่ใช่ของเรา ฉะนั้น เราควรที่จะนำเรื่องนี้ไปกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบ นายปุณณะและภรรยาจึงพากันเอาทองคำส่วนหนึ่งใส่ลงในภาตภาชนะเข้าเฝ้าพระราชา พร้อมกับทูลเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้พระองค์ได้ทรงทราบ และได้ทูลขอให้พระราชานี้ส่งเสนาอำมาตย์ไปขนเอาทองคำเหล่านั้นมาเก็บไว้ในคลังหลวง

พระราชาทรงคิดว่า ทองคำเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะบุญของนายปุณณะ ฉะนั้นควรที่จะเป็นของเขาแต่เพียงผู้เดียว จากนั้นพระองค์จึงทรงมอบทองคำเหล่านั้นทั้งหมดให้กับนายปุณณะ พร้อมกับพระราชทานที่ดินให้แก่เขา และทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งแห่งเศรษฐีประจำเมือง ปุณณะเศรษฐีเมื่อมีที่ดินเป็นของตัวเองแล้ว จัดแจงปลูกบ้านเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ครั้นสร้างเสร็จแล้ว ปุณณะเศรษฐีได้ประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่โดยนิมนต์ภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขมาฉันภัตตาหารที่บ้าน เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงอนุโมทนา และทรงแสดงอนุปุพพิกษาให้แก่ปุณณะเศรษฐีพร้อมภรรยาและนางอุตตราฟัง เมื่อจบพระธรรมเทศนา ทั้งสามคนได้บรรลุพระโสดาบัน^{๔๗}

สรุปความว่า บุคคลใดก็ตามที่ถวายทานแก่พระเถระผู้ออกจากนิโรธสมาบัติ บุคคลนั้นย่อมได้รับอานิสงส์แห่งการถวายทานนั้นอย่างมาก

^{๔๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๙๓.

(๒) คนยากจนคนหนึ่งชื่อว่ามหาทุคตะ แปลว่า ผู้ที่ยากจนสิ้นไร้อย่างที่สุด นายทุคตะคนนี้เป็นขอทาน วันๆ คอยแต่จะรับอาหารจากคนรวย หรือไม่ก็ไปรอรับอาหารจากพระที่กุฏิวัดเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น วันหนึ่งนายทุคตะ ได้เห็นคนเขาพากันนิมนต์พระคนละสิบบรูบ ยี่สิบบรูบ บางคนก็เป็นร่อยๆ รูปไปฉันอาหารที่บ้านเกิดความแปลกใจ จึงได้สอบถามกับบัณฑิตที่มาชวนให้ไปทำบุญ หลังจากได้รับคำแนะนำจากบัณฑิตผู้เป็นผู้จัดการงานทำบุญใหญ่ที่ว่า ตนเองควรจะทำบุญทำทานบ้าง เพื่อที่ในปัจจุบันชาติ และภพชาติต่อไปจะได้ไม่ยากจนแบบนี้ เมื่อนายทุคตะเข้าใจถึงคำแนะนำแล้ว จึงเกิดความอยากทำบุญกับบ้างจึงได้ไปจองพระไว้รูปหนึ่ง กับบัณฑิตหนุ่มผู้จัดการพระที่มาชวนแล้วชวนภรรยาของตนไปรับจ้างเศรษฐีเพื่อที่จะเอาค่าแรงที่ได้ไปทำบุญในวันรุ่งขึ้น ในขณะที่ไปรับจ้างนายทุคตะและภรรยามีความขยันขันแข็งรีบเร่งมาก เศรษฐีนายจ้างเกิดความชอบใจเลยเพิ่มค่าจ้างให้เป็นสองเท่า และยังได้รู้ว่านายทุคตะจะเอาเงินค่าจ้างไปทำบุญยิ่งดีใจและขอโมนาบุญด้วย หลังจากได้ค่าจ้างแล้วทั้งนายทุคตะกับภรรยาพากันตระเตรียมอาหารเพื่อถวายพระด้วยความยินดีเป็นที่สุด

นายทุคตะรีบตื่นแต่เช้าไปถามผู้จัดการในการทำบุญว่าจองพระรูปไหนเอาไว้ให้ตน จะได้นิมนต์ไปฉันที่บ้านได้ทันเวลา ผู้จัดการบอกว่า ลืมจดบัญชีเอาไว้ เพราะนายทุคตะนิมนต์พระแค่รูปเดียวเท่านั้นเลยไม่ได้จดไว้ นายทุคตะเสียใจแล้วร้องไห้เสียใจกล่าวว่า ท่านเป็นคนชวนผมมาให้ทำบุญผมไปรับจ้างหาเงินมาด้วยความเหนื่อยยาก ตระเตรียมอาหารสุดความสามารถแล้วท่านไม่มีพระจะให้ผมทำอย่างไร ผู้จัดการคิดหาทางออกให้ที่ยังเหลือคือพระกัศสปะพุทธเจ้าผู้เป็นประมุขแห่งสงฆ์ทั้งหลายยังไม่มีใครนิมนต์พระองค์ ธรรมดาพระพุทธรูปเจ้าทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อคนยากไร้อยู่แล้ว ท่านรีบไปนิมนต์พระองค์เองเถิด นายทุคตะรีบไปที่พระคันธกุฎีของพระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปองค์ทราบด้วยฉนวนจากการตรวจดูสัตว์โลก ณ เวลาใกล้รุ่งอยู่แล้วว่านายทุคตะจะมาหา แม้จะมีเหล่ากษัตริย์ หรือมหาเศรษฐีในเมืองมารอนิมนต์พระองค์อยู่มากมาย คนเหล่านั้นก็ไม่ได้รับบาตรของพระองค์ นายทุคตะรับบาตรของพระองค์ได้ ทันทีที่พระพุทธรูปองค์แก้วทำออกมาจากพระคันธกุฎี ที่สำคัญคือ แม้เหล่ากษัตริย์หรือเศรษฐีจะขอประมุขบาตรด้วยราคาเท่าไรหรือนายทุคตะไม่ยอมขายรับอุ้มบาตรเดินนำพระพุทธรูปไปที่กระท่อมของตนเอง จนเรื่องรื้อนถึงท่านเจ้าสั๊กกะเทวราชได้จำแลงกายปลอมตัวเป็นพ่อครัวฝีมือเยี่ยมมาช่วยทำกับข้าวไว้คอยถวายให้พระพุทธรูป

หลังจากพระพุทธรูปเสวยเสร็จได้ประทานโอวาทแก่นายทุคตะเรื่องผลแห่งการให้ทานแล้วเสด็จกลับไปพระอาราม นายทุคตะถือบาตรกลับไปวัดด้วยบอกให้ภรรยานั่งรอที่บ้าน พอนายทุคตะกลับมาบ้านกลับพบว่า ไม่มีที่จะให้ตนเองอยู่เสียแล้วเพราะเต็มเปี่ยมไปด้วยแก้วรัตนทั้ง ๗ ประการ เป็นที่อัศจรรย์ใจของคนในเมืองมาก โดยเข้าใจกันว่าเป็นเพราะได้อานิสงส์แห่งการถวายทานแด่พระพุทธรูป นายทุคตะไม่รู้จะทำอย่างไรกับทรัพย์มากมายขนาดนี้ จึงนำเรื่องไปกราบทูลพระราชบิดา พระราชาสั่งให้คนเอาเกวียนสักพันเล่มมาขนไปกองไว้ที่หน้าพระลาน แล้วตรัสถามว่ามีใคร

บ้างที่มีทรัพย์สินมากมายในเมืองแห่งนี้บ้าง เมื่อไม่มีใครมีทรัพย์มากเท่ากับนายทุดตะ พระราชาจึงได้สถาปนาเขาให้เป็นเศรษฐีประจำเมืองต่อไป

ทุดตะเศรษฐีนั้นในใจสำนึกเสมอว่า การที่ได้ทรัพย์ร่ำรวยมากมายถึงขนาดนี้ได้มาเพราะการทำบุญทำทาน เขาจึงไม่ประมาทในชีวิตและไม่ประมาทในการทำบุญด้วยเมื่อสิ้นชีวิตจากภพชาติ นั้นแล้วได้มาเกิดอยู่เป็นบุตรในตระกูลผู้อุปฐากพระสาร์บุตร อัครสาวกเบื้องขวาของพระสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน และได้ชื่อว่าบัณฑิต อันเป็นชาติสุดท้าย เพราะภายหลังได้อุปสมบทเป็นสามเณรไม่นาน สามเณรบัณฑิตก็ได้บรรลุอรหัตต์^{๔๘}

สรุปความว่า บุคคลใดก็ตามที่ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า บุคคลนั้นย่อมได้รับอานิสงส์แห่งการถวายทานนั้นอย่างมากเช่นกัน

๓.๕.๓ ขาวนากับการบรรลุธรรม

ขาวนากับการบรรลุธรรม โดยขาวนาในสมัยพุทธกาล เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาหรือสนทนาธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วได้บรรลุธรรมมีพระโสดาบันเป็นต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) ขาวนากับการบรรลุธรรม เช่น พระพุทธเจ้าได้เสด็จประทับ ณ กรุงสาวัตถี มีขาวนาผู้หนึ่งได้ติดตามพระญาณของพระองค์จึงได้เสด็จไปยังที่นาของขาวนานั้น พร้อมกับพระอานนท์ ในที่แห่งนั้นขาวนาได้ตื่นแต่เช้าเพื่อไปทำนาเหมือนเช่นเคย เมื่อไปถึงที่นาลงมือทำนา ครั้นได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาพร้อมกับพระอานนท์จึงได้เข้าไปกราบพระผู้มีพระภาคไม่ได้ตรัสคำใดๆ แก่ขาวนา เพียงรับการกราบไหว้ของขาวนาแล้วเสด็จเลยไปในที่พอกแก่ขาวนาจะได้ยินพระสุรเสียงได้ พระพุทธองค์ทรงรับสั่งแก่พระอานนท์ว่า อานนท์ เธอเห็นไหมอสรพิษ พระอานนท์กราบทูลว่า เห็นพระเจ้าข้าแล้วพระพุทธองค์ได้เสด็จจากไป ขาวนานั้นได้ยินพระดำรัสของพระพุทธเจ้าและพระอานนท์ สำคัญว่ามีงูเห่าอยู่ในที่นาของตนจึงได้หยิบปฏักมาหมายจะตึงเห่าให้ตาย

ขาวนาเดินมาถึงที่ๆ พระผู้มีพระภาคได้ยินประทับเมื่อครู่ ไม่เห็นอสรพิษแต่อย่างใดกลับพบเห็นถุงเงินตกหล่นอยู่ที่คันทนา เมื่อหยิบขึ้นมาดูพบว่า มีเงินอยู่ในห่อถึง ๑,๐๐๐ กหาปณะ เข้าใจว่าคงจะมีใครทำตกไว้ ความยินดีพอใจเกิดขึ้นแก่ขาวนาโดยมิทันปรารภพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคกับพระอานนท์แม้แต่น้อย จึงได้หยิบห่อเงินนั้นเดินไปที่ท้ายคันทนาแล้วขุดหลุมฝังเงินไว้ แล้วไปทำนาเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้นคิดถึงเงิน ๑,๐๐๐ กหาปณะนั้นอยู่ ที่มาของเงินถุงนั้นก็มิได้อยู่ที่คันทนาเกิดเหตุโจรกลุ่มหนึ่งได้พากันมุดอุโมงค์ท่อน้ำ เพื่อแอบเข้าไปยังหมู่บ้านแล้วได้เข้าไปปล้นเงินในบ้านของเศรษฐีผู้หนึ่งได้กวาดเอาทรัพย์สินเงินทองไปเป็นจำนวนมาก แล้วได้จากไปในยามดึกนั้นเอง ครั้นลอดออกพ้นจากอุโมงค์ท่อน้ำแล้วพากันหลบหนีมาจนถึงที่นาของขาวนานั้น โจรผู้หนึ่งขณะปล้นทรัพย์ของ

^{๔๘} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๔๖.

เศรษฐีเกิดยกยอกเงินจำนวน ๑,๐๐๐ กหาปณะใส่ห่อไว้เหน็บซ่อนไว้ที่เอวในขณะที่มีการแบ่งทรัพย์สินของพวกโจรทั้งหลาย ปรากฏว่าถุงเงินที่โจรผู้นั้นแอบยกยอกไว้เกิดหล่นลงไปพื้นดินโดยไม่มีใครมองเห็นเพราะเป็นเวลากลางคืน

พวกชาวบ้านได้ออกตามรอยเท้ากลุ่มโจรที่ผ่านอุโมงค์น้ำ ตามมาจนถึงที่นาของชวานา^{๔๙} จากนั้นเห็นรอยเท้าใหม่ของชวานาติดตามไปจนถึงบริเวณที่ชวานาขุดหลุมฝัง ห่อเงินไว้ได้ขุดขึ้นมาแล้วพบห่อเงินสำคัญว่าชวานานั้นเป็นหนึ่งในกลุ่มโจร จึงได้รู้กันเข้ามาทำร้ายชวานาแล้วมัดมือไพล่หลังนำส่งพระราชทำให้ลงโทษ พระราชาตัดสินประหารชีวิตชวานา ราชบุรุษจึงได้นำชวานาที่ถูกมัดมือไพล่หลังนั้นนำตัวไปเพื่อประหารชีวิต ระหว่างทางชวานาได้สำนึกผิดและระลึกถึงคำของพระผู้มีพระภาคขึ้นมาจึงสะท้อนใจว่า ตัวเองไม่เฉลียวใจในคำวาอสรพิษเลยจึงคร่ำครวญร้องไห้แล้วกล่าวขึ้นมาว่า อานนท์ เธอเห็นไหม อสรพิษ เห็นพระเจ้าข้า อสรพิษร้าย ชวานากล่าวไปมาอยู่อย่างนี้ พวกราชบุรุษได้ยินจึงถามชวานาว่า ทำไมจึงกล่าวอ้างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นนั้น ชวานาจึงเล่าเรื่องราวให้ราชบุรุษฟัง ราชบุรุษจึงได้กราบทูลขอพระราชาสอบสวนใหม่ คนทั้งหลายจึงพากันไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กราบพระผู้มีพระภาคแล้วได้ถามเรื่องของชวานาแก่พระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์ทรงตรัสรับรองว่าเป็นจริงแล้วตรัสว่า

บุคคล กระทำกรรมใดแล้ว	ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง
เป็นผู้มีหน้าซุ้มด้วยน้ำตาร้องไห้	เสวยผลของกรรมอยู่
กรรมนั้นอันบุคคลทำแล้ว	ไม่ดีเลยไม่ควรทำ ^{๕๐}

สรุปความว่า ชวานาคนนั้นหลังจากได้ฟังธรรมกถาของพระผู้มีพระภาค ได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระโสดาบันและได้รับพระราชทานอภัยโทษจากพระราช

(๒) ชวานากับการบรรลุธรรม เช่น พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะทั้งหลายก็มีอาชีพทำนาเหมือนกับชาวเมืองทั่วไป เจ้าศากยะเหล่านั้นสั่งให้กันแม่น้ำชื่อว่าโรหิณี ด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะแล้วให้ทำข้าวกล้า ถึงต้นเดือนเชษฐมาส (เดือนมิถุนายน เดือน ๗) เมื่อข้าวกล้าเขียว พวกกรรมกรของชาวนครทั้งสองประชุมกัน ในชาวนครทั้งสองนั้นชาวนครโกลิยะกล่าวว่า น้ำนี้ เมื่อถูกพวกเรานำไปแต่ข้างทั้งสองจักไม่พอแก่พวกท่าน เมื่อถูกพวกท่านนำไปแต่ข้างทั้งสอง จักไม่พอแก่พวกข้าพเจ้า แต่ข้าวกล้าของพวกข้าพเจ้า จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเท่านั้น พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด

ชาวศากยะกล่าวว่า เมื่อพวกท่านทำฉางให้เต็มตั้งไว้แล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาทอง มีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำและกหาปณะ แล้วมีกระเช้าและกระสอบ เป็นต้นในมือเที่ยวไปที่ประตูเรือนของพวกท่านข้าวกล้าแม่ของพวกข้าพเจ้า จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเหมือนกัน พวกท่าน

^{๔๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๕๐.

^{๕๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๕๒.

จงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด ชาวโกลิเยะกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้ ชาวศากยะกล่าวว่าพวกข้าพเจ้าจักไม่ให้ เมื่อชาวเมืองทั้งสองตกลงกันไม่ได้จึงตีกันและมากระทบกระทั่งถึงชาติแห่งราชตระกูลทั้งหลาย ก่อความทะเลาะขึ้นมาเรื่อยๆ พวกกรรมกรชาวโกลิเยะกล่าวว่า พวกเจ้าจงพาเด็กชาวเมืองกบิลพัสดุ์ไปเสียเถิด คนเหล่าใด อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาวของตนๆ เหมือนสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น ช้าง โล้และอาวุธทั้งหลายของคนเหล่านั้นจักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้

กรรมกรชาวศากยะกล่าวว่า บัดนี้ พวกเจ้าจงพาพวกเด็กซึ่งเรื้อนไปเสียเถิด คนเหล่าใด ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีคตติ อยู่ที่ต้นกระเบา ดุจสัตว์ดิรัจฉานช้าง ม้า โล้และอาวุธของคนเหล่านั้นจักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้ คนเหล่านั้นไปบอกแก่พวกอำมาตย์ผู้ประกอบในกรงานนั้น พวกอำมาตย์ทูลแก่ราชตระกูลทั้งหลาย ต่อมา เจ้าศากยะทั้งหลายคิดว่า พวกเราจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลัง ของเหล่าชนผู้อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาวแล้วเตรียมการยุทธ์ ฝ่ายเจ้าโกลิเยะทั้งหลายคิดว่า พวกเราจักสำแดงเรี่ยวแรงและกำลัง ของเหล่าชนผู้อยู่ที่ต้นกระเบาเตรียมการยุทธ์เช่นกัน

พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติแล้ว ทรงดำริว่า เมื่อเราไม่ไป พวกญาติเหล่านี้จักฉิบหาย เราจึงควรไปแล้วจึงเสด็จทางอากาศพระองค์เดียว ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรहिณี พระญาติทั้งหลายเห็นพระศาสดาแล้วทั้งอาวุธถวายบังคม พระศาสดาตรัสกะพระญาติเหล่านั้นว่า มหาบพิตร ทะเลาะเรื่องอะไรกัน พวกพระญาติทูลว่า พวกข้าพระองค์ ไม่ทราบ พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า ใครจักทราบได้ พระญาติเหล่านั้นถามตลอดถึงพวกทาสและกรรมกรว่า อุปราช จักทราบ เสนาบดี จักทราบ เป็นต้นแล้วกราบทูลว่า ทะเลาะกันเพราะน้ำ พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า น้ำตีราคาเท่าไร มหาบพิตร พวกพระญาติทูลว่า มีราคาน้อย พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า กษัตริย์ทั้งหลาย ราคาเท่าไร พวกพระญาติทูลว่า ชื่อว่ากษัตริย์ทั้งหลาย หากามีได้ พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า การที่ท่านทั้งหลาย ยังพวกกษัตริย์ซึ่งหากามีได้ให้ฉิบหาย เพราะอาศัยน้ำ ซึ่งมีประมาณน้อย ครรแล้วหรือ พระญาติเหล่านั้นได้ฟังแล้ว

พระศาสดาตรัสเตือนพระญาติเหล่านั้นแล้วตรัสว่า มหาบพิตร เพราะเหตุไร พวกท่านจึงกระทำการเห็นปานนี้ เมื่อเราไม่มีอยู่ในวันนี้ แม่น้ำคือโลหิตจักไหลนอง ท่านทั้งหลาย ทำกรรมไม่สมควรแล้ว ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีเวรด้วยเวร ๕ อยู่ เราไม่มีเวรอยู่ ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลสอยู่ เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่ ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณอยู่ เราไม่มีความขวนขวายอยู่แล้วตรัสว่า

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน

พวกเราไม่มีเวร

เป็นอยู่สบายดีหนอ

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน

พวกเราไม่มีเวรอยู่

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อน

พวกเราไม่มีความเดือดร้อน

เป็นอยู่สบายดีหนอ

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อน พวกเราไม่มีความเดือดร้อนอยู่
 ในมนุษย์ทั้งหลายผู้ชวนชวายเป็น พวกเราไม่มีความชวนชวายเป็นอยู่สบายดี
 ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความชวนชวายเป็น พวกเราไม่มีความชวนชวายเป็นอยู่^{๕๑}
 พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกถิยะทั้งหลายที่เป็นชวานาจำนวนมาก ฟังพระธรรมเทศนา
 ของพระพุทธเจ้าบรรลุลุทธิผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น

๓.๖ คำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชวานาสมัยพุทธกาล

คำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชวานาสมัยพุทธกาล โดยแบ่งออกเป็น
 ชวานากับการปลูกป่าในวนโรปสูตร และชวานากับกิจที่ควรทำในนาในเขตตสูตร ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ
 ดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ ชวานากับการปลูกป่าในวนโรปสูตร

ชวานากับการปลูกป่าในวนโรปสูตร โดยชวานามีความผูกพันกับธรรมชาติเสมอมา
 เพราะชวานาต้องพึ่งพาอาศัยฝนที่ตกมาตามฤดูกาลและตามธรรมชาติ ฉะนั้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
 เชิงพุทธที่สำคัญคือต้องละมิจฉาทีฎฐิคือความเห็นผิดไม่ใช้สอย หรือครอบครองธรรมชาติแบบ
 ตัณหา^{๕๒} คือทะยานอยากไม่รู้จักสิ้นสุดสิ้น อย่าลืมน่าว่าทรัพยากรธรรมชาติมีมากมายสามารถตอบสนอง
 ความต้องการของมนุษย์ทุกคนได้อย่างเพียงพอ แต่ทรัพยากรธรรมชาติก็มีไม่เพียงพอที่จะตอบสนอง
 ตัณหาของมนุษย์เพียงคนเดียว ดังนั้นเมื่อละมิจฉาทีฎฐิแล้วต้องมีสัมมาทีฎฐิคือมีศีลไม่เบียดเบียนมี
 สมာธิขยันอดทนมีความกตัญญูรู้คุณธรรมชาติมีความสุขปีติอิ่มใจ โดยไม่ต้องเสพหรือครอบครองใช้
 วัตถุมีปัญญาคือรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง ไม่หลงไหลในวัตถุไม่หลงกินไม่หลงใช้ ยึด
 มั่นในโภชนมัตตัญญุตาน^{๕๓} คือรู้จักบริโภคที่พอดีใช้ปัญญารู้จักแยกแยะคุณค่าแท้คุณค่าเทียมด้วย
 ปัญญา การใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติก็ประหยัดและถนอมสิ่งแวดล้อมโดยการไม่ตัดไม้ทำลายป่า
 ถ้าไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ระบบนิเวศน์ของท้องถิ่นก็จะถูกทำลายลง^{๕๔}

การที่ชวานามีจิตสำนึกและร่วมกันทำการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในทางพระพุทธศาสนาถือ
 ว่าเป็นการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่เป็นบุญพัฒนา เป็นบุญที่คลบบันดาลให้ผู้สร้างได้บุญประสบความสุขตลอด
 กาลเป็นนิจันันดร หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ก็เกี่ยวเนื่องกับสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่เป็น

^{๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๔๓.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๓.

^{๕๓} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘.

^{๕๔} รศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๕.

ชาวนาในวนโรปสูตรว่า การปลูกสวนสาธารณะปลูกต้นไม้หรือบุญจากการปลูกป่าการสร้างสะพาน การจัดน้ำบริโภคไว้บริการและการให้ที่อยู่อาศัยล้วนได้ชื่อว่าเป็นการสร้างบุญกุศลที่เหมาะสม และให้ผลบุญแก่ผู้สร้างทั้งกลางวันและกลางคืน ถ้าผู้สร้างมีศีลและมีธรรมย่อมเข้าถึงสวรรค์ในชาตินี้^{๕๕}

พุทธศาสนิกชนทุกคนมีชาวนาเป็นต้น ตลอดถึงมวลมนุษยชาติจะได้มาร่วมกันทำบุญพัฒนาเพื่อโลกเรานี้มีความสุขร่มเย็นขอให้มองธรรมชาติเป็นธรรมชาติที่พร้อมจะนำมาเกี่ยวพันวิถีชีวิตด้วยความเคารพธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้ให้คุณค่าแก่มนุษยชาติมากมาย เมื่อบุคคลทำความดีแก่ธรรมชาติก็ได้ชื่อว่าสร้างบุญพัฒนาให้บุญกุศลทั้งกลางวันและกลางคืนความสุขที่เกิดจากการแก่งแย่งวัตถุน้อยลง การทำลายเบียดเบียนธรรมชาติก็ไม่มีความสุขคือความมีศีลมีธรรมเข้าถึงสุคติสวรรค์ก็เกิดกับมนุษยชาติทุกๆ คนด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยมีได้มุ่งหวังวัตถุหรือผลตอบแทนจากการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากธรรมชาติ

ถ้าชาวนาไม่ตัดไม้ทำลายป่า จะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และชาวนาก็ได้อาศัยน้ำฝนทำนาเลี้ยงครอบครัว เป็นการเกื้อกูลต่อธรรมชาติ ก็จะมีเกื้อกูลชาวนาเช่นกัน การส่งเสริมการอนุรักษ์เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมด้วยพุทธธรรมในวนโรปสูตร โดยการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยการปลูกป่าเป็นต้นด้วยพระพุทธพจน์ว่า

ยสสุรุกขสสมายาย

นีสีเทยยสเยย วา

นตสสสาขภณเชยย

มิตตพุกโกหิปาปโกติ

แปลว่า

บุคคลนั้นก็ตามนอนก็ตาม

ที่ร่มเงาต้นไม้ใด

ไม่ควรหัตถรานกิ่งต้นไม้ขึ้น

เพราะคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลว^{๕๖}

พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องการใช้ชีวิตในสภาพสิ่งแวดล้อมกับธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกันว่าเป็นหนทางที่จะกำจัดกิเลสได้เช่นการอยู่ป่าห่างจากบ้านคนอย่างน้อย ๒๕ เส้น การอยู่ตามโคนต้นไม้ การอยู่ตามป่าช้าเป็นต้นดังที่พระองค์ตรัสไว้ในวนปตลสูตรว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยอมเข้าไปอาศัยป่า ชั่วแห่งใดแห่งหนึ่งเมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าชั่วอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏจิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่นอาสวะที่ยังไม่สิ้นก็ไม่ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นยังไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะ ภิกษุนั้นควรหลีกเลี่ยงจากป่าช้านั้นแต่ในทางกลับกันถ้าสติปรากฏจิตตั้งมั่นถึงความสิ้นอาสวะบรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะก็ไม่พึงหลีกเลี่ยงจากป่านั้น^{๕๗}

บรรยากาศแบบธรรมชาติที่ประกอบด้วยป่าต้นไม้ลำธารสรรพสิ่งสมบูรณ์เงียบสงบสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากการพลุกพล่านของบุคคลและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ได้รับการเน้นพิเศษการอยู่แบบไม่

^{๕๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๕๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๕๑/๓๔๗.

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๓/๒๐๖.

เปียดเบียนทำลายธรรมชาตินี้ คำสอนทางนิเวศวิทยาของพระพุทธศาสนาเน้นเป็นพิเศษพุทธองค์ทรงสอนส่งเสริมให้บุคคลรักธรรมชาติทำชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ ๓ ประการ คือ

(๑) ให้มนุษย์มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติไม่แบ่งแยกไม่พยายามเอาชนะธรรมชาติเพื่อนำประโยชน์จากธรรมชาติมาใช้

(๒) ให้มนุษย์มีความรักความสุภาพต่อสิ่งมีชีวิตอยู่ในธรรมชาติ

(๓) ให้มนุษย์ดำรงชีพมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างกลมกลืนโดยไม่ก่อความโหดร้ายต่อธรรมชาติมองสิ่งแวดล้อมเป็นกัลยาณมิตรเป็นแหล่งพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันช่วยทำให้ชีวิตของสรรพสิ่งรวมทั้งมนุษย์เองให้อยู่รอด

จากลักษณะทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมาเป็นการแสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมการอนุรักษ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของหลักพุทธธรรมในวนโรปสูตร ที่จะให้มนุษย์ไม่ทำลายธรรมชาติเช่นต้นไม้เป็นต้นเพราะการไม่ทำลายไม่ถึงขั้นโค่นล้มแม้แค่เพียงหักรานกิ่งใบไม้ก็ชื่อว่าประทุษร้ายมิตรดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า บุคคลนั้นก็ตามนอนก็ตามที่ร่มเงาต้นไม้ใดไม่ควรหักรานกิ่งต้นไม้ นั้นเพราะว่าคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลว^{๕๘}

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าให้พระอานนท์เถระนำคณะภิกษุไปเจริญพระปริตรในพระสูตรบทหนึ่งในเมืองไพศาลี ในสมัยนั้นเมืองไพศาลีเกิดข้าวยากหมากแพงเกิดโรคระบาดขึ้นที่เรียกว่า อหิวาตกโรค พระพุทธเจ้าเสด็จไปพร้อมด้วยเหล่าภิกษุ และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงนั้นฝนก็ตกลงมาด้วยพุทธานุภาพชำระสิ่งปฏิกูลทั้งหลายให้อันตรธานเสื่อมสูญไป หลังจากนั้นก็ให้พระอานนท์เถระเป็นหัวหน้าคณะนำพระไปสวดพระปริตร คือสวดรัตนสูตร เมื่อพระสงฆ์เริ่มสวด รัตนสูตรเท่านั้น ด้วยอานุภาพแห่งพระปริตรบทนี้บรรดาภูตผีปีศาจทั้งหลายได้อันตรธานหรือหนีกระเจิดกระเจิงที่หนีไม่ทันก็แหกข้างฝาออกไป ท่านพรรณนาอานุภาพของพระปริตรบทนี้ พอได้ยินคำว่า ยานีธ ภูตานิ สมากตานิ ภูมมานิ ภูตผีปีศาจที่ประชุมกันในสมาคมนี้ก็พากันหนีไป^{๕๙} แต่ที่จริงการสวดนั้นไม่ได้สวดขับไล่ เป็นการสวดแผ่เมตตา แต่ด้วยอำนาจเมตตาของพระปริตรนี้จึงทำให้ภูตผีปีศาจอยู่ไม่ได้หนีกระเจิดกระเจิงต่อจากนั้นฝนฟ้าตกชำระสิ่งปฏิกูลทั้งหลายอันตรธานเสื่อมสูญเมืองไพศาลีก็กลับมาอุดมสมบูรณ์ขึ้นได้อีกตามเดิม

ในรัตนสูตรนี้ท่านอธิบายว่า เหมือนข้าวตั้งรวง คือเราประพฤติปฏิบัติไปแล้วย่อมได้รับผลประโยชน์ เหมือนชวานาปลูกข้าว ปลูกข้าวตั้งแต่การไถตะ ไถคราด ไถหว่าน จนกระทั่งข้าวเจริญเติบโต มีน้ำหล่อเลี้ยง พันจากอันตรราย จากปุ๋ยและปลาเป็นต้นแล้ว โตขึ้นตามกำหนด ข้าวนั้นก็ตั้งท้องเรียกว่า ผลิตผลออกรวงเรียกว่าผลิผล จนกระทั่งเก็บเกี่ยวเอามานวดเอามาสีเป็นข้าวสาร

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๓/๒๐๖.

^{๕๙} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑/๙.

รับประทาน พระสูตรนี้ท่านเปรียบเหมือนขานาปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารแล้วก็ได้ผลอันเกิดจากพืชพันธุ์ธัญญาหารนั้น

๓.๖.๒ ขานากับกิจที่ควรทำในนาในเขตตสุตร

ขานากับกิจที่ควรทำในนาในเขตตสุตร ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมการอนุรักษ์เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมของขานาด้วยหลักพุทธธรรมในเขตตสุตร โดยที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ขานามีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการนี้กิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการ คือ คหบดีขานาในโลกนี้ในเบื้องต้น

- (๑) ต้องไถคราดนาให้เรียบร้อย
- (๒) ต้องเพาะพืชลงไปตามกาลที่ควร
- (๓) ต้องไขน้ำเข้าบ้าง ระบายน้ำออกบ้างตามกาลที่ควร

ขานามีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลายฉันนั้นเหมือนกันมีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการนี้ กิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการ คือ

- (๑) การสมาทานอธิศีลสิกขา
- (๒) การสมาทานอธิจิตตสิกขา
- (๓) การสมาทานอธิปัญญาสิกขา^{๖๐}

ภิกษุมีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการนี้ ฉะนั้น เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิศีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้

จากธรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมของขานาในเขตตสุตร โดยหลักพุทธธรรม ๓ ประการดังที่กล่าวมาย่อมนำให้ท่านสาธุชนทั้งหลายเข้าถึงหลักพุทธธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้เห็นในจริยาวัตรของคนดีทั้งหลายล้วนแต่มีความกตัญญูทวดเวที่ทั้งสิ้นดังเช่นที่พระองค์ได้เป็นผู้มีความกตัญญูต่อธรรมชาติและได้ทรงแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติแวดล้อม ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษาของพระองค์ทรงแสดงให้เห็นธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเป็นปฏิรูปเทศคือประเทศที่เหมาะสม หาใช่แสดงตีกรามบ้านช่องใหญ่โตเป็นประเทศที่เหมาะสม ทรงแสดงธรรมสอนว่าธรรมชาติป่าไม้เป็นมิตรที่ดีของมนุษย์ ทรงเปรียบศีล สมาธิ ปัญญา กับขานาที่ต้องไถคราดนาให้เรียบร้อย ต้องเพาะพืชลงไปตามกาลที่ควร ต้องไขน้ำเข้าบ้าง ระบายน้ำออกบ้างตามกาลที่ควร ขานากลับจะให้ผลผลิตที่ดีได้ พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมการอนุรักษ์เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมของขานาดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๖๐} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๔/๓๑๐.

สิ่งแวดล้อม ถ้าแตกแยกกันเมื่อใดก็เป็นความพินาศเดือดร้อนกันและทรยศกันเมื่อนั้น จะมีการโศกเศร้าหรือทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างโหดร้ายอย่าง ไม่เห็นแก่หน้ากันดังนั้นความสุขจะมีมาจากที่ไหน แต่ถ้าพวกท่านทั้งหลายมีความกตัญญูและมีความรักสมัคสมานกันกับธรรมชาติพวกท่านเองด้วย โลกนี้ทั้งโลกด้วยก็จะมีแต่ความสุขด้วยทั้งยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ทำร้ายมิตร ดังพระพุทธพจน์ว่า สุขาสงฆสส สามคคี น ตสส สาขิ ภณเชยย มิตตพุทโธ หิ ปาปโก แปลว่า การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติโดยไม่หักรานแม้เพียงกิ่งไม้ก็ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ทำร้ายมิตร^{๖๔} เพราะความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นความสุข

๓.๗ หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทย

หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทย เมื่อชาวนามีปัญหาภายในที่เกิดขึ้นกับตัวของชาวนาเอง คือ การที่ชาวนาไม่รู้จักตนเอง หรือไม่ปฏิบัติตนให้พ้นจากความยากจน ฉะนั้นจึงต้องมีหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยให้มีชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพของตนคือ ความสันโดษ (สันตญฺฐี) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตญญุตตา) อิทธิบาท ๔ ขรวาสาธรรม ๔ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ สัมมาอาชีวะ อปริหานิยธรรม ๗ และศีล ๕ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

๓.๗.๑ ความสันโดษ (สันตญฺฐี)

ความสันโดษ (สันตญฺฐี) เป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเอง คำว่า ความสันโดษมาจากภาษาบาลีว่าสันโตสะ หรือ สันตญฺฐี แปลว่า ยินดี พอใจ อิ่มใจ สุขใจ กับของของตน กล่าวโดยย่อคือ ให้รู้จักพอ ให้รู้จักประมาณตน ลักษณะของความสันโดษมี ๓ ประการ^{๖๕} คือ

- (๑) ยินดีปัจจัยตามที่ได้ (ยถาลาภสันโดษ)^{๖๖}
- (๒) ยินดีตามกำลัง (ยถาพลสันโดษ)
- (๓) ยินดีตามสมควร (ยถาสารูปสันโดษ)^{๖๗}

ในสมัยพุทธกาล มีเรื่องของความสันโดษระหว่างนกแขกเต้ากับชาวนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ มีนกแขกเต้าฝูงหนึ่งประมาณ ๕๐๐ ตัว อาศัยอยู่ในป่าจั่วบนยอดเขาแห่งหนึ่ง เมื่อถึงเวลาหากิน ฝูงนกแขกเต้าต่างพากันบินไปกินข้าวสาลีในนาของชาวมคธ เมื่อกินข้าวสาลีอิ่มแล้ว ต่างก็บินกลับรังด้วยปากเปล่าๆ ทั้งสิ้น ส่วนพญานกแขกเต้าที่เป็นหัวหน้า เมื่อกินอิ่ม

^{๖๔} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๕๑/๓๔๗.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕.

^{๖๖} ขุ.จ.อ. (บาลี) ๑๒๘/๑๑๗.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

แล้วยังต้องคาบข้าวสาลีอีก ๓ รวงกลับไปด้วย^{๒๘} ชาวนาเห็นแปลกใจจึงพยายามดักจับนกแขกเต้าให้ได้ ด้วยการสังเกตที่ยืนของพญานกนั้นแล้ววางบ่วงดักไว้

พญานกถูกจับได้ ชาวนาจึงถามพญานกว่า ท้องของท่านคงจะใหญ่กว่าท้องของนกอื่น เพราะเมื่อท่านกินอิ่มแล้ว ยังต้องคาบรวงข้าวกลับไป อีกวันละ ๓ รวง เป็นเพราะท่านมียุ่งฉาง หรือเป็นเพราะเรามีเวรต่อกันมาก่อน พญานกตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ได้มียุ่งฉาง และเราก็ไม่มีเวรต่อกัน แต่ที่คาบไป ๓ รวงนั้น รวงหนึ่งเอาไปใช้หนี้เก่า รวงหนึ่งเอาไปให้เขา และอีกรวงหนึ่งเอาไปฝังไว้ ชาวนาได้ฟังเกิดความสงสัยถามว่า ท่านเอารวงข้าวไปใช้หนี้ใคร เอาไปให้ใคร และเอาไปฝังไว้ที่ไหน พญานกแขกเต้าจึงตอบว่า

(๑) รวงที่หนึ่งเอาไปใช้หนี้เก่า คือเอาไปเลี้ยงดูพ่อแม่ เพราะท่านแก่แล้ว และเป็นผู้ที่พระคุณอย่างมาก ทั้งให้กำเนิด และเลี้ยงดูข้าพเจ้าจนเติบโตใหญ่ นับว่าข้าพเจ้าเป็นหนี้ท่านจึงสมควรเอาไปใช้หนี้

(๒) รวงที่สองเอาไปให้เขา คือเอาไปให้ลูกน้อยทั้งหลายที่ยังเล็กอยู่ไม่สามารถหากินเองได้ เมื่อข้าพเจ้าเลี้ยงเขาในตอนนี้อยู่ ต่อมายามข้าพเจ้าแก่เฒ่า เขาก็จะเลี้ยงตอบแทน จัดเป็นการให้แก่เขา

(๓) รวงที่สามเอาไปฝังไว้ คือการเอาไปทำบุญด้วยการให้ทานกับนกที่แก่ชรา นกที่พิการ หรือเจ็บป่วยไม่สามารถหากินได้เท่ากับเอาไปฝังไว้ เพราะบัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า การทำบุญเป็นการฝังขุมทรัพย์ไว้

ชาวนาได้ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสว่า นกนี้เป็นนกกตัญญูต่อพ่อแม่ เป็นนกที่มีความเมตตาต่อลูกน้อย ใจบุญ มีปัญญา รอบคอบ มองการณ์ไกล พญานกอธิบายต่อไปว่า ข้าวสาลีที่ข้าพเจ้ากินเข้าไปนั้น เปรียบเหมือนเอาไปทิ้งในเหวที่ไม่รู้จักเต็ม เพราะข้าพเจ้าต้องมากินทุกวัน วันนี้กินแล้วพรุ่งนี้ก็ต้องมากินอีก กินเท่าไรก็ไม่รู้จักเต็ม จะไม่กินก็ไม่ได้เพราะถ้าท้องหิวก็เป็นทุกข์ ชาวนาฟังแล้วกล่าวว่า พญานกผู้มีปัญญา ครั้งแรกข้าพเจ้าคิดว่า ท่านเป็นนกที่โลภมาก เพราะนกตัวอื่นเขาหากินเสร็จเรียบร้อยแล้ว เขาก็ไม่คาบอะไรไป ส่วนท่านบินมาหากินแล้วยังคาบรวงข้าวกลับไปอีก แต่พอฟังท่านแล้วจึงได้รู้ว่าท่านไม่ได้คาบไปเพราะความโลภ แต่คาบไปเพราะความดี คือเอาไปดูเลี้ยงพ่อแม่ เอาไปเลี้ยงลูกน้อย และเอาไปทำบุญ ท่านทำดีจริงๆ ชาวนามีจิตเลื่อมใสในคุณธรรมของพญานกมาก จึงแก้เครื่องผูกออกจากเท้าพญานกปล่อยให้มันเป็นอิสระ และมอบนาข้าวสาลีให้ พญานกรับนาข้าวสาลีไว้เพียงส่วนหนึ่งซึ่งกะคะเนแล้วว่าเพียงพอแก่บริวาร จากนั้นจึงกล่าวแก่ชาวนาว่า ขอให้ท่านเป็นผู้ไม่ประมาท หมั่นสั่งสมกุศลด้วยการทำทานและเลี้ยงดูพ่อแม่ผู้แก่เฒ่าด้วยเถิด ชาวนาได้คิดจากพญานกจึงตั้งใจทำบุญกุศลตั้งแต่นั้นมาจนตลอดชีวิต^{๒๙}

^{๒๘} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒/๔๒๓.

^{๒๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗/๔๒๕.

สรุปความว่า ถ้ามนุษย์ทุกคนมีความสันโดษรู้ว่า มีความยินดีตามที่ได้ ยินดีตามกำลัง ยินดีตามสมควรแก่ทรัพย์สินที่ตนหามาได้ ก็จะไม่เดือนร้อนทั้งตนเองและครอบครัว นับเป็นการใช้ทรัพย์อย่างชาญฉลาด และมีความสุขความเจริญ สุขทั้งกาย สุขทั้งใจ สุขทั้งในปัจจุบัน และอนาคต

๓.๗.๒ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญุตตา)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญุตตา) ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเอง โดยการสร้างความพอเพียง หรือ พออยู่-พอกิน เป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง^{๗๐} การที่ชาวนาในประเทศไทยมีความสามารถมาก จะเห็นได้จากที่ปลูกข้าวได้มากเกินความต้องการบริโภคในประเทศจึงมีการส่งออกไปต่างประเทศเป็นที่ ๑-๓ ของโลกมายาวนานจนถึงปัจจุบัน จากความสำคัญของข้าวและชาวนาดังกล่าวในวันที่ ๕ มิถุนายนของทุกปี เป็นวันข้าวและชาวนาแห่งชาติ ชาวนาเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ แม้ระหว่างอาชีพเกษตรกรด้วยกันชาวนามีจำนวนมากที่สุด จากเกษตรกรทั้งหมดประมาณ ๕.๗ ล้านครอบครัว เป็นชาวนาประมาณ ๓.๗ ล้านครอบครัวหรือประมาณ ๖๕% นอกจากนี้พื้นที่ที่ใช้ทำนาก็มีมากที่สุดเมื่อเทียบกับเนื้อที่การเกษตรอื่นๆ คือ มีการทำนาปีประมาณ ปีละ ๕๗-๕๘ ล้านไร่ หรือประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่การเกษตรทั้งประเทศที่มีประมาณ ๑๓๑ ล้านไร่ นักพัฒนาชนบทที่ได้ศึกษาทฤษฎีนี้ ลงความเห็นว่า เกษตรกรแบบชาวนาเป็นตัวปัญหา ก่อให้เกิดปัญหาในประเทศด้อยพัฒนา^{๗๑} ผู้วิจัยจะได้นำเสนอวิถีชีวิตของชาวนาพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าที่นาส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน การทำนาต้องอาศัยน้ำ ถ้าน้ำไม่เพียงพอข้าวก็ไม่เจริญงอกงาม ประเทศไทยมีเนื้อที่ชลประทานเพียง ๒๗% ของเนื้อที่การเกษตร เนื้อที่ทำนาส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทานต้องอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ชาวนาควรได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกมีหน่วยงานราชการเป็นต้น^{๗๒} บางครั้งในฤดูนาปีซึ่งเป็นฤดูฝนอาจมีน้ำไม่เพียงพอเพราะประสบปัญหาฝนทิ้งช่วง ทำให้ผลผลิตเสียหาย ส่วนในฤดูแล้งถ้าไม่มีน้ำเพียงพอที่จะทำการเกษตร จะทำให้ขาดโอกาสในการปลูกพืชครั้งที่ ๒ เพื่อหารายได้เสริมสำหรับครอบครัว

(๒) ถ้ามีเนื้อที่ถือครองขนาดเล็ก เนื้อที่ถือครองในการทำนาปี ประมาณ ๕๐% มีเนื้อที่ทำนาค่ากว่า ๓๐ ไร่ โดยเฉลี่ยประมาณ ๑๕ ไร่ ต่อครอบครัว ส่วนนาปรังมีเนื้อที่ทำนาเฉลี่ย ๒๕ ไร่ซึ่งทำให้รายได้จากการทำนาไม่เพียงพอต่อรายจ่ายในครอบครัว

^{๗๐} พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้การสร้างความซื่อสัตย์เพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗.

^{๗๑} มงคลเลิศ ด่านธานินทร์ (ผู้แปล), *เศรษฐกิจการเมืองของชาวนา*, หน้า ๙๕.

^{๗๒} รศ.ดร.รงค์ เส็งประชา, *วิถีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๒.

(๓) ถ้ามีอายุมาก หัวหน้าครอบครัวของเกษตรกรที่เป็นชาวนาที่มีอายุเกินกว่า ๖๕ ปี มีประมาณ ๒๐% แต่ถ้าคิดตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปจะมีกว่า ๓๐ % แสดงว่าคนหนุ่มสาวไม่อยากจะอยู่ท้องไร่ท้องนา ทำให้เหลือแต่ผู้สูงอายุ หรือผู้สูงอายุบางคนต้องไปทำนาเนื่องจากเงินที่บุตรส่งมาให้จ้างคนดำนาหรือเกี่ยวข้าว แต่ไม่สามารถจ้างคนได้^{๗๓}

(๔) ถ้ามีระดับการศึกษาค่อนข้างต่ำ หัวหน้าครอบครัวของเกษตรกรที่เป็นชาวนาประมาณ ๘๐% จบการศึกษาไม่เกินชั้นประถมศึกษา ซึ่งก็เป็นข้อจำกัดในการรับรู้หรือยอมรับเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ที่เหมาะสม รวมทั้งมีข้อจำกัดในการติดตามและวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารสถานการณ์การผลิตและการตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา

(๕) ถ้ามีความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เนื่องจากข้าวส่วนใหญ่ปลูกในที่ลุ่ม จึงมีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดภาวะน้ำท่วม ในฤดูน้ำหลาก ซึ่งป้องกันได้ยากเพราะมีขอบเขตกว้างขวางมาก ส่วนที่อยู่นอกเขตชลประทาน หรือที่ดอนประสบปัญหาความแห้งแล้งหรือฝนทิ้งช่วง ทำให้ได้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอและรายได้ไม่มั่นคง

ชาวนาในสังคมไทยจำนวนมาก มีการดำเนินชีวิตด้วยความยากลำบากด้วยปัจจัยต่างๆ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว แต่ชาวนาก็ไม่ยอมแพ้กับโชคชะตาของตนเอง โดยนำหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา คือ ความพอเพียงหรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นทฤษฎีใหม่แบบพึ่งตนเอง^{๗๔} หมายถึง ปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่ประชาชน โดยยึดหลักทางสายกลางคือมัชฌิมาปฏิปทา^{๗๕} หรือที่เรียกว่า เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา^{๗๖} ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยขอสรุปความหมายเศรษฐกิจพอเพียงดังนี้

(๑) ความมีเหตุผล คือ ตัดสินใจกระทำการต่างๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงต้องใช้เหตุผลและพิจารณาด้วยความรอบคอบ

(๒) ความพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น

(๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ เตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

^{๗๓} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ : ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘๗.

^{๗๔} กนก จันทร์ขจร, *คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย*, หน้า ๓๔๔.

^{๗๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๓๕.

(๔) การมีความรู้ คือ นำความรู้มาใช้ในการวางแผนและดำเนินชีวิต

(๕) การมีคุณธรรม คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปความว่า ถ้ามนุษย์ทุกคนน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ มาประยุกต์ใช้กับอาชีพของตนเองก็จะเกิดประโยชน์ทั้งกับตนและประเทศชาติ โดยส่วนรวม

๓.๗.๓ อธิธิบาท ๔

หลักอธิธิบาท ๔ เป็นหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาครอบครัว ถือเป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นแนวทางให้ประสบผลสำเร็จ เมื่อต้องการสมาธิเพื่อที่จะส่งผลให้กิจกรรมที่กระทำนั้นดำเนินไปอย่างเรียบร้อยได้ผลดี พึงควรปลูกเกล้าและซักจูงอธิธิบาท ๔ อย่างนี้ ถือเป็นปฏิบัติให้เกิดเป็นองค์ธรรมขึ้น หากปฏิบัติได้อย่างดีแล้ว สมาธิ ปัญญา ความสุข ความสบายใจ และการทำงานก็จะบังเกิดผลขึ้นทันทีจากแนวคิดเบื้องต้น หลักอธิธิบาท ๔ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีรายละเอียดดังนี้

(๑) ฉันทะ ความพอใจ พระพุทธเจ้า ตรัสถึงหลักอธิธิบาท ที่เกี่ยวกับฉันทะ ที่เรียกว่า ฉันทสมาธิปธานสังขาร ดังนี้

ภิกษุ เจริญอธิธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร ถ้าภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมานินี้เรียกว่าฉันทสมาธิ^{๗๗} ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำฉันทะให้เกิดพยายาม прารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร ฉันทสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า ฉันทสมาธิปธานสังขารด้วยประการฉะนี้^{๗๘}

(๒) วิริยะ ความเพียรพยายาม พระพุทธเจ้า ตรัสถึงหลักอธิธิบาท ที่เกี่ยวกับวิริยะ ที่เรียกว่า วิริยสมาธิปธานสังขาร ดังนี้

ภิกษุ เจริญอธิธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำความเพียรให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตสมานินี้เรียกว่า วิริยสมาธิ ภิกษุนั้น ทำ

^{๗๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๗/๒๙๔.

^{๗๘} ปิ่น มุฑกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักรธรรมตรี, หน้า ๒๒๘.

ฉันทะให้เกิด พยายาม ปราบปรามความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาป อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราบปรามความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า วิริยสมาธิ ปธานสังขาร อย่างนี้^{๗๙}

(๓) จิตตะ การเอาใจใส่ พระพุทธเจ้า ตรัสถึงหลักอิทธิบาท ที่เกี่ยวกับจิตตะ ที่เรียกว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร ดังนี้

ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไร ถ้าภิกษุ ทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้ เรียกว่าจิตตสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราบปรามความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยัง ไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราบปรามความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่าปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร อย่างนี้^{๘๐}

(๔) วิมังสา การพิจารณาไตร่ตรอง พระพุทธเจ้า ตรัสถึงหลักอิทธิบาท ที่เกี่ยวกับวิมังสา ที่เรียกว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขาร ดังนี้

ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำปัญญาให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตสมาธินี้เรียกว่าวิมังสาสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราบปรามความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราบปรามความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร วิมังสาสมาธิและ

^{๗๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๒๙๕.

^{๘๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๒/๒๙๗.

ประธานสังฆารดั่งกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า
วิมังสาสมาธิประธานสังฆาร อย่างนี้^{๘๑}

สรุปความว่า ถ้ามนุษย์ทุกคนมีหลักอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร
จิตตะ มีใจจดจ่อ และวิมังสา ไตร่ตรอง ซึ่งเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ใน
ปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดีเยี่ยมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลักของการทำงาน กล่าวคือ เป็นหลัก
พุทธธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การ
งานต่างๆ ตามที่มุ่งหวังไว้

๓.๗.๔ ขรราวาสธรรม ๔

ขรราวาสธรรม คือ ธรรมของคนผู้ครองเรือน เป็นหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาครอบครัว มี
ศรัทธา ประพฤติธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ธรรมะ ธิติ^{๘๒} และจาคะ ตายแล้วยอมไม่เสรำ้าโศก สัจจะ
เป็นเหตุให้ได้เกียรติ ทมะ (ธรรมะ) เป็นเหตุให้ได้ปัญญา ขันติ (ธิติ) เป็นเหตุ ให้หาทรัพย์ได้และ จาคะ
เป็นเหตุให้ผูกมิตรไว้ได้^{๘๓}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า ขรราวาสธรรม ๔ หมายถึง ธรรมสำหรับขรราวาส
ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ประกอบด้วย

(๑) สัจจะ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง พูดจริง ทำจริง จริ่งใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิด
ความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกัน ขาดสัจจะเมื่อใดย่อมเป็นเหตุให้เกิดความระแวงแคลงใจกัน
เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม

(๒) ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ฝึกหัดตัดนิสัย ปรับปรุงตนให้
เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของ
กันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัชฌาศัยให้กลมกลืน ประสานเข้า
หากันได้ ไม่เป็นคนต่อต้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อม ปล่อยให้ข้อแตกต่าง
ปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรม กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต จนไม่สามารถแก้ไขได้

(๓) ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ตั้งหน้าทำหน้าทำ
การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย นอกจากนี้มี
ข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และยังคงต้องมีความอดทนต่อความลำบาก ตรากตรำ และ
เรื่องหนักใจต่างๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพ เป็นต้น มีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไข
เหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี

^{๘๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๕/๒๔๘.

^{๘๒} ธิติกับขันติ มีความหมายเดียวกันคือ หมายถึงวิริยะ (ความเพียร); ขุ.อิ.ติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๐/๕๔๕.

^{๘๓} ขุ.อิ.ติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๐-๑๙๑/๕๔๕.

(๔) จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนให้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย และยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตัวได้^{๘๔}

สรุปความว่า หลักฆราวาสธรรมมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือกำกับชีวิตผู้ครองเรือน เป็นเครื่องมือ เป็นหลักพุทธธรรมกำกับพัฒนาชีวิตให้สูงมีคุณค่ามากขึ้นประกอบด้วยความประพฤติ ๔ ประการ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต ความจริงใจ การข่มใจ บังคับควบคุมจิตใจตนเอง ความอดทน มุ่งมั่นในการทำงาน และการเสียสละ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทร ความสมานฉันท์ของบุคคลในครอบครัวได้อย่างยั่งยืนไปในที่สุด

๓.๗.๕ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔

ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมโดยนำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธานุสสาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หรือประโยชน์ที่จะบรรลุถึงได้ในปัจจุบัน ๔ ประการที่ปรากฏอยู่ในที่ขานอุสูตรคือ

(๑) อุภูฐานสัมปทา หมายถึง มีความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการในหน้าที่ของตน

(๒) อารักขสัมปทา หมายถึง มีความถึงพร้อมด้วยการรักษา ได้แก่ การรู้จักรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้โดยการปฏิบัติตามหลักข้อที่ ๑

(๓) กัลยาณมิตรตตา หมายถึง มีเพื่อนเป็นคนดี ซึ่งได้แก่การคบเพื่อนที่เป็นคนดี

(๔) สมชีวิตา^{๘๕} หมายถึง มีการเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่แสวงหามาได้ไม่ตระหนี่จนไม่ได้รับประโยชน์จากทรัพย์สิน และไม่สุรุ่ยสุร่ายจนมีรายได้ไม่พอกับจ่ายของตน

ในอัจจาสิกสูตร พระสูตรว่าด้วยกิจริบด่วนของชาวนาและภิกษุ ท่านได้อธิบายถึงชาวนาเหมือนข้าวตั้งรวง คือเราประพฤติปฏิบัติไปแล้วย่อมได้รับผลประโยชน์ เหมือนชาวนาปลูกข้าว ปลูกข้าวตั้งแต่การไถตะ ไถคราด ไถหว่าน จนกระทั่งข้าวเจริญเติบโต มีน้ำหล่อเลี้ยง พันจากอันตราย จากปูและปลาเป็นต้นแล้ว โตขึ้นตามกำหนด ข้าวนั้นตั้งท้องเรียกว่า ผลิตผล ออกรวงและหุงได้^{๘๖} เรียกว่า ผลิตผล จนกระทั่งเก็บเกี่ยวเอามานวดเอามาสี มาเป็นข้าวสารรับประทาน ท่านเปรียบเหมือน เราปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารแล้วได้ผลอันเกิดจากพืชพันธุ์ธัญญาหารนั้นให้ประโยชน์แก่ชาวนาโดยส่วนรวม

^{๘๔} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

^{๘๕} อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๘๖} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๙๓/๓๒๔.

สรุปความว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกัณโณ ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความขยัน อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษา กัลยาณมิตตาคือ การมีกัลยาณมิตร และสมชีวิตาคือ มีชีวิตอยู่สม่ำเสมอ ไม่เบียดเบียนตนและบุคคลอื่น จะบรรลุประโยชน์ที่ตนได้ปรารถนาไว้ดังได้อธิบายมาแล้ว

๓.๗.๖ สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ แปลว่า การเลี้ยงชีวิตชอบ เป็น ๑ ในอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง หรือหลักปฏิบัติอันเป็นสายกลาง ในที่นี้กล่าวถึงคุณธรรม ๘ ประการคือ

๑) สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ
๒) สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
๓) สัมมาวาจา	การพูดชอบ
๔) สัมมากัมมันตะ	การกระทำชอบ
๕) สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีพชอบ
๖) สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ
๗) สัมมาสติ	ความระลึกชอบ
๘) สัมมาสมาธิ ^{๘๗}	ความตั้งใจมั่นชอบ

คำว่า “สัมมาอาชีวะ” ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ “สัมมา” และคำว่า “อาชีวะ” คำว่า “สัมมา” หมายถึง โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริงแท้^{๘๘} คำว่า “อาชีวะ” หมายถึง อาชีพ การเลี้ยงชีพ ความเพียรพยายามในการแสวงหาปัจจัยยังชีพ การทำมาหากิน^{๘๙}

ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรได้อธิบายความหมายของสัมมาอาชีวะว่า “การเว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาอาชีพ”^{๙๐} ส่วนพระอภิธรรมให้คำจำกัดความของสัมมาอาชีวะไว้ว่า “ความงดความเว้น ความเว้นขาดเจตนาเป็นเหตุเว้นการไม่ทำการไม่ประกอบ การไม่ลงละเมิดการไม่ล้ำเขตการกำจัด ต้นเหตุแห่งมิจฉาชีพ การเลี้ยงชีพชอบ”^{๙๑} ในมหาจัตตารีสกสูตรได้จัดแบ่งสัมมาอาชีวะออกเป็นสองระดับ ดังมีใจความว่า เรากล่าวสัมมาอาชีวะว่ามี ๒ ได้แก่

^{๘๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๘๘} พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๒๙.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๖.

^{๙๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๙๑} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๑/๙๔.

(๑) สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะเป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

(๒) สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะเป็นโลกุตระเป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิคืออริยสาวกในธรรมวินัยนี้ย่อมละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เป็นสัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ (สิ่งที่ยังระคนด้วยกิเลส)^{๙๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) อธิบายว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพ รวมถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบมิจฉาอาชีพที่สุจริต เช่น ทำงานไม่ให้ค้างอากุล (ไม่หมกหมม ไม่ผัดเพี้ยน ไม่จับจด ไม่ยุ่งเหยิงสับสน) เป็นต้น”^{๙๓}

สรุปความว่า สัมมาอาชีวะ หรือการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องนั้น คือ การทำงานที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น และในขณะเดียวกัน เป็นการฝึกหัดขัดเกลาความประพฤติของผู้ทำงานให้ยึดถือความดีงามเป็นหลักเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคมต่อไป

๓.๗.๗ อปริหานิยธรรม ๗

อปริหานิยธรรมเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศชาติ ที่มีคุณค่าและประโยชน์มากมายต่อความสามัคคีของคนในชาติ ฉะนั้นหลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ^{๙๔} จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติเป็นต้น ซึ่งมีประวัติและความเป็นมาคือ วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แคว้นมคธทูลถามเรื่อง พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตรมีพระประสงค์จะเสด็จไปปราชญ์แคว้นวัชชี พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกพระอานนท์มาตรัสถามเรื่อง อปริหานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อ คือ

(๑) เจ้าวัชชีหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์^{๙๕}

ส่วนชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ และ ดร.ปาริชาติ สถาปิตานนท์ ได้นำเสนอถึงหลักการประชุมกันอย่างเนื่องนิตย์ไว้ว่า การหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ คือธรรมข้อแรกในหลักอปริหานิยธรรม ๗ ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้ไว้ และดูเหมือนคนทำงานในยุคสมัยนี้ก็นิยมการประชุมกันเป็นนิตย์ เพราะเป็นการได้พูดคุยกันบ่อยๆ งานก็จะก้าวหน้าไปด้วยดี นอกจากนี้การประชุมกันเนื่องนิตย์ยังเป็นการสร้างบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนความรู้ ระดมสติปัญญาในการสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ หรือเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ

^{๙๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๕.

^{๙๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, หน้า ๗๒๓.

^{๙๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘, อัง.สตตก.(ไทย) ๒๓/๒๒/๓๓.

^{๙๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘, อัง.สตตก.(ไทย) ๒๓/๒๒/๓๓.

(๒) เจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุมพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ

พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต) ได้กล่าวถึงการประชุมพร้อมเพรียงกันไว้ว่า พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันปฏิบัติกิจของหมู่คณะ มีความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินไปอย่างพร้อมเพรียง และเมื่อถึงตอนทำงานก็ต้องทำงานของส่วนรวมให้ดี^{๙๖}

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึงการพร้อมกันประชุมและพร้อมกันเลิกประชุมไว้ว่า เมื่อมีการประชุมก็ควรร่วมกันประชุมพร้อมกัน เลิกประชุมก็เลิกพร้อมกัน ไม่หนีประชุม รับผิดชอบประชุมก็อยู่จนเลิกไม่ใช่รับเบี่ยงประชุมเสร็จก็หายไป จะได้ว่าเขาประชุมกันเรื่องอะไร มอบหมายภารกิจอะไร ให้ใครบ้างจะได้ติดตามงานกันได้ถูกต้อง ข้อนี้ทำได้ (แต่ยาก) องค์กรไหนๆ ก็เข้มแข็ง^{๙๗}

(๓) เจ้าวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้

พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก) ได้อธิบายการไม่ตั้งกฎระเบียบที่ขัดต่อระเบียบเดิมไว้ว่า สิกขาบททุกข้อที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ใครๆ ไม่พึงถอน คือไม่ตัดออก ไม่ยกเลิก แม้บางข้ออาจไม่เหมาะแก่กาลสถานที่ ก็มีพระพุทธานุญาตพิเศษไว้แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องถอนสิกขาบทใดๆ ทั้งสิ้นเหมือนกฎหมายทางพระราชอาณาจักร ใครๆ ไม่พึงถอน เพราะถ้าต่างคนต่างเลิกถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ ตามความต้องการของตนๆ ผลสุดท้ายก็ไม่มีอะไรเหลือเป็นหลักไว้ควบคุมหมู่คณะ พระศาสนาก็ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ เหมือนกฎหมาย ถ้าต่างคนต่างถอนที่ละมาตรา ไม่ซ้าก็หมดประเทศชาติ บ้านเมืองไม่มี กฎหมาย ก็เหมือนบ้านเรือนไม่มีชื่อไม่มีแป ก็มีแต่พินาศ^{๙๘}

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึง การไม่บัญญัติสิ่งที่ขัดต่อบัญญัติเดิมไว้ว่า ข้อนี้สำคัญ เพราะพูดถึงวัฒนธรรมขององค์กร ว่าสิ่งไหนดีงาม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมที่ดีของบ้านเมืองของชาติ ขององค์กร ซึ่งสืบทอดกันมานั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะนั่นคือความเป็นชาติ เป็นเอกลักษณ์ หรือสัญลักษณ์ ถือเป็นธรรมาภิบาลอันสำคัญยิ่งองค์กรนั้นย่อมเข้มแข็งและแกร่งได้นาน^{๙๙}

^{๙๖} พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต), *อปรหานิยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ดวงกมล ปรีณตั้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๙๗} วคิน อินทสระ, *หลักพุทธธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒-๓๕.

^{๙๘} พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก), *อธิบายธรรมวิภาค*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^{๙๙} วคิน อินทสระ, *หลักพุทธธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๓๒-๓๕.

(๕) เจ้าวัชชีเคารพนับถือผู้ใหญ่ในแคว้นวัชชี

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึง การให้ความเคารพนับถือต่อบัณฑิตบัญชาไว้ว่า องค์กรใดๆ ย่อมมีผู้นำหากเราให้เกียรติผู้นำ เชื่อฟังกัน ปฏิบัติตามความคิด (ที่ดีที่ถูกต้อง) ของผู้นำเดินไปในกรอบในทิศทางเดียวกัน ไม่หลบหลู่ผู้นำ ความมั่นคงในองค์กรก็เกิดขึ้น^{๑๐๐}

นันทรัตน์ จำปาแดง ได้กล่าวถึงการให้ความเคารพต่อผู้บังคับบัญชาไว้ว่า เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเจริญก้าวหน้าในอาชีพ โดยอาจส่งไปอบรม สัมมนา คั้นคว้าวิจัย สนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนได้ทำงานที่เหมาะสมแก่ตนทั้งด้านความสามารถ และบุคลิกภาพ เพื่อให้งานได้ด้วยดี และมีความสุขในงาน สื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างชัดเจน เมื่อต้องการให้ทำงานใด หรือปฏิบัติอย่างไร และหลีกเลี่ยงการสื่อสาร ทางเดียวให้มากที่สุด รักษาผลประโยชน์ของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้ทุกคนอยู่ได้อย่างไม่ลำบาก และเป็นสุข ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจ ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเสียสละ และทำประโยชน์ให้ หน่วยงานเพิ่มขึ้นยกย่องผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปรากฏแก่ผู้อื่นเมื่อเขาทำดี แต่เมื่อมีสิ่งผิดพลาดเกิดขึ้นควรเชิญเข้าพบ พูดคุยกันเป็น การส่วนตัว ในบรรยากาศของความจริงใจ^{๑๐๑}

(๕) เจ้าวัชชีไม่หุดคร่าขึ้นใจกุลสตรีหรือกุลกุมารี

พระเทพวสุทธิญาณ (อบล นนทโก) ได้อธิบายการให้ความเคารพต่อเพศสตรีไว้ว่า ไม่ทำไม่พูด ไม่คิดอะไรตามอำนาจของความอยาก อันธรรมาบุุขนทุกคนยังมีตณหา คือ ความอยากจึงจำเป็นต้องระวังตน คอยข่มจิตตน อดทนต่อความอยาก ไม่ปล่อยจิตให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจความอยากนั้น เมื่อควบคุมจิตได้ ก็ไม่ทำ ไม่พูด ไม่คิดด้วยอำนาจความอยาก ก็ชื่อว่าไม่ลุอำนาจแก่ความอยาก ก็มีแต่ความเจริญ^{๑๐๒}

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึง การให้ความเคารพต่อเพศสตรีไว้ว่า ข้อนี้สำคัญมิใช่น้อยเพราะเตือนเพราะห้ามมิให้ล่วงเกินบุตรภริยาของใคร เรื่องบุตรภริยาของผู้ร่วมงานของคนอื่น ควรให้เกียรติกัน ไม่นินทาว่าร้าย หรือพูดถึงกันในทางไม่ดี เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องสำคัญในองค์กรใดๆ ก็ตาม หากละเว้นได้ย่อมมีแต่ความสงบ ย่อมมีแต่ความสามัคคีอย่าลืมนะว่า บุตรและภรรยาลูกมีอิทธิพลต่อจิตใจของทุกคน การให้ร้าย การนินทาว่ากล่าว มีผลกระทบต่อผู้นำ และบุคลากรในองค์กร องค์กรใดมีเรื่องเช่นนี้มากๆ ย่อมขาดความมั่นคง^{๑๐๓}

(๖) เจ้าวัชชีสักการเคารพนับถือบูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชี

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึงการให้ความเคารพต่อสถานที่สำคัญของหน่วยงานไว้ว่า คนไทยส่วนมากนับถือถึงความสำคัญของสถานที่ที่อยู่ไม่ว่าจะเป็นบ้าน หรือที่ทำงาน หากใครไม่

^{๑๐๐} วคิน อินทสระ, **หลักพุทธธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา**, หน้า ๓๒-๓๕.

^{๑๐๑} นันทรัตน์ จำปาแดง, **การเป็นลูกน้องที่ดี**, (กรุงเทพมหานคร : วังอักษร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

^{๑๐๒} พระเทพวสุทธิญาณ (อบล นนทโก), **อธิบายธรรมวิภาค**, หน้า ๑๘๖.

^{๑๐๓} วคิน อินทสระ, **หลักพุทธธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา**, หน้า ๓๒-๓๕.

เชื่อถือใครดูถูกของที่คนอื่นในองค์กรเขาเชื่อถือ หรือเช่นไหว้ บูชากราบไหว้อยู่ก็ต้องเกิดอาการขัดใจ กันองค์กรก็อยู่ไม่ได้ ข้อนี้หมายรวมไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนา ซึ่งคนในองค์กรจักต้อง ให้เกียรติกัน ไม่หลบลู่ของของใคร ถือเป็นธรรมาภิบาลที่ต้องใช้จิตวิทยาเข้ามาช่วยเป็นอย่างดี^{๑๐๔}

(๗) เจ้าวัชชีจัดการรักษาคุ่มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยความชอบธรรม トラบใดที่พวกวัชชีรักษาราชาขอปริยานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้เจ้าวัชชีพึงได้แต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๑๐๕}

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึง การให้ความดูแลเอาใจใส่ต่อท่านผู้มาเยือนไว้ว่า ในองค์กรแต่ละแห่งในบ้านเมืองในชาติ แต่ละชาติย่อมมีคนดี คนอาวุโส มีคนสำคัญ ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญ ยิ่งต่อองค์กรนั้นๆ บุคคลเหล่านี้ ถือเป็นหลักขององค์กร ซึ่งเป็นขุมความคิด ขุมประสบการณ์ เป็นสิ่งอันทรงคุณค่าขององค์กรซึ่งถือเป็นธรรมปฏิบัติที่ก่อให้เกิดรากฐานอันมั่นคงขององค์กร^{๑๐๖}

สมศรี มงคลชัย ได้อธิบายถึงการต้อนรับและสร้างความประทับใจและค่านิยมแก่ผู้ที่มาเยือนไว้ว่า ควรจัดสถานที่ให้เหมาะสม ให้ความเอาใจใส่ต่อผู้มาติดต่อ การเตรียมการล่วงหน้าสำหรับผู้มาติดต่อ ควรเตรียมเอกสารให้พร้อม การต้อนรับผู้มาติดต่อที่นัดหมายไว้ล่วงหน้า ควรเอ่ยชื่อได้อย่างถูกต้อง การสนทนากับผู้มาติดต่อ ควรสนทนาในเรื่องทั่วไป การแนะนำ การขัดจังหวะควรใช้วิธีการขัดจังหวะที่เหมาะสมกับสถานการณ์นั้นๆ การรักษาเวลานัดหมายไม่ให้ล่วงเลยเวลาจนเกินไป การขอเข้าพบของพนักงานในหน่วยงาน หากผู้บังคับบัญชาไม่ว่าง ควรบอกให้เขากลับไปยังแผนกของตนเองก่อน เมื่อผู้บังคับบัญชาวางแล้วจึงโทรเรียก การต้อนรับผู้มาติดต่อที่มีนัดหมายไว้ล่วงหน้า ควรแสดงความเป็นมิตรเสมอ การปฏิเสธการขอเข้าพบ โดยการปฏิเสธอย่าง สุภาพ การปฏิบัติเมื่อผู้มาติดต่อกลับ ควรจัดทำสมุดทะเบียนผู้มาติดต่อให้เรียบร้อย เพื่อเป็นหลักฐานประจำวัน^{๑๐๗}

สรุปความว่า อปริยานิยธรรม หมายถึง ความไม่เสื่อม หรือ ความเจริญก้าวหน้า สำหรับลักษณะของอปริยานิยธรรมที่ทำให้การบริหารงานมีความเจริญโดยที่ไม่มีทางเสื่อมนั้น จะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ผู้บริหารเป็นผู้มีธรรม ผู้ถูกบริหารหรือพนักงานเป็นผู้มีธรรม และมีหลักวิธีการบริหารที่ดี หลักพุทธธรรมดังกล่าวนี้เป็นหลักพุทธธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองต่อสังคม และประเทศชาติโดยรวม

^{๑๐๔} วคิน อินทสระ, *หลักพุทธธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๓๒-๓๕.

^{๑๐๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔-๑๓๕/๗๘.

^{๑๐๖} วคิน อินทสระ, *หลักพุทธธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๓๒-๓๕.

^{๑๐๗} สมศรี มงคลชัย, *การบริหารที่ดี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วังอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

๓.๗.๘ คีล ๕

พระพุทธศาสนาถือว่า คีล ๕ เป็นความดีที่มีเหตุผลสากล เมื่อมนุษย์ทุกคนถือปฏิบัติแล้ว จะนำไปสู่ความสงบสุขทั้งของตนเองและสังคมโดยรวม การจะดำรงชีวิตให้อยู่ดี และมีปกติสุข จะต้องมียุทธศาสตร์สำหรับการปฏิบัติขั้นพื้นฐานคือ การปฏิบัติตามหลักของศีลในเบื้องต้น ได้แก่ คีล ๕ เป็นข้อประพฤติเพื่อความดีงามสุจริต ทางกาย และวาจา หมายถึง ความสุจริตทางด้านอาชีพด้วยสาระของศีลนั้นอยู่ที่เจตนาคือ การไม่คิดล่วงละเมิด คำว่า ละเมิด มองในแง่หนึ่งคือ การละเมิดระเบียบวินัย ละเมิดกฎหมาย อีกแง่หนึ่งคือ ละเมิดต่อผู้อื่น หมายถึง เจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่นนั่นเอง ฉะนั้น คีลจึงครอบคลุมการไม่ละเมิดวินัย และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น คีลจึงมีนัย ๒ ประการคือ

(๑) คีลในแง่ที่เป็นธรรมคือ ความปกติ ถูกต้องชอบธรรม ได้แก่ หลักความประพฤติระดับกาย วาจา และอาชีพะ ที่นำมาแนะนำสั่งสอน โดยถือเอาภาระที่ควรจะมีควรจะเป็นตามธรรมชาติเป็นหลัก และเป็นผู้ปฏิบัติตาม หรือฝ่าฝืนย่อมได้รับผลดีชั่ว โดยรับผิดชอบต่อกฎของธรรมชาติโดยตรง อีกอย่างหมายถึงการปฏิบัติตามขั้นศีลที่ดี ตามวินัยก็ดี ก็กลายมาเป็นความประพฤติประจำตัวของบุคคล

(๒) คีลในแง่ที่เป็นวินัยคือ กฎระเบียบ แบบแผน ข้อบังคับที่บัญญัติเป็นกติกาทิศังคม เพื่อกำกับความประพฤติของบุคคลในสังคม ส่วนใหญ่มุ่งสนับสนุนการปฏิบัติตามธรรม ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ถ้าฝ่าฝืนต้องได้รับโทษตามความรับผิดชอบต่อสังคม^{๑๐๘}

ในมหานามสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องศีล โดยเฉพาะศีล ๕ โดยทรงมุ่งถึงการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยว่า มหานามะเมื่อใดและอุบาสก

- (๑) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
 - (๒) เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์
 - (๓) เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม
 - (๔) เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ
 - (๕) เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
- เมื่อนั้นอุบาสกชื่อว่าผู้มีศีลด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล^{๑๐๙}

ในกฏพันตสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระพุทธเจ้าตรัสศีล โดยทรงเรียกว่าสิกขาบท โดยให้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกายวาจาว่า

การที่บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดิ

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๘.

^{๑๐๙} อัง.อัฐก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๙.

ผิดในกาม เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทนี้ เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่าด้วยอุสมบัติ ๓ ประการมีองค์ประกอบ ๑๖ กว่านิยทานที่ทำสืบกันมา กว่าวิหารทานและกว่าสรณคณนี้^{๑๑๐}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายความหมายของศีลไว้ว่า

คำว่าศีลนี้ แปลว่า ปกติ คือ ทำกายและวาจาให้เป็นปกติ ให้เรียบร้อย ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ใด แปลว่า เย็น คือ ทำให้เป็นคนเยือกเย็น ทำให้เย็นกายเย็นใจ ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะขาดศีล แปลว่า เกษม คือ ปลอดภัยทำให้เบากายเบาใจ อีกอย่างหนึ่ง คำว่าศีลนี้มีความหมายเป็นสื่อนะ กล่าวคือ เป็นมูลราก ส่วนคำว่าสื่อนะนี้ ก็คือกริยาที่เอารวมไว้อย่างดี หมายถึง ความที่กรรมในทวารมีกายกรรมเป็นต้น ไม่กระจัดกระจาย โดยความมีระเบียบอันดีอย่างหนึ่ง คือ ความเข้าไปรับไว้หมายถึง ความเป็นที่รองรับโดยความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย^{๑๑๑}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงแสดงทรรศนะเรื่องความหมายของศีลไว้ว่า ศีล แปลตามศัพท์ว่าปกติ หมายความว่า ความเป็นปกติเรียบร้อย (อย่างหนึ่ง) ความเคยชินลงรูปลงตัวติดอยู่ประจำอยู่เป็นปกติ (อย่างหนึ่ง) ความเป็นปกติเรียบร้อย หมายถึง ความปกติเรียบร้อยของความประพฤติ เพราะเว้นการที่ควรเว้น ประพฤติการณ์ที่ควรประพฤติ ศีล ๕ เป็นเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษากายตามระเบียบวินัยข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ศีล ๕ หรือเบญจศีล ความประพฤติดีชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษากายตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน^{๑๑๒}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของศีล คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจาการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดี

^{๑๑๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๒/๑๔๗.

^{๑๑๑} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศพิมพ์นิตติ้ง จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๑๒} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ความจริงที่ต้องเข้าใจ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕.

งาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัยข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกาย วาจาและอาชีพ^{๑๑๓}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของศีลไว้ว่า ศีล หมายถึง ความเป็นปกติหรือปกติ ภาวะตามธรรมดา หมายความว่า ทำทุกอย่างอยู่ตามหน้าที่ที่ควรจะทำ แต่อยู่ในภาวะปกติ คือ ไม่ เตื่อตร้อน ไม่กระวนกระวาย ไม่ระส่ำระสาย ไม่มีความสกปรกความเศร้าหมองใดๆ เกิดขึ้น โดย เนื้อความศีล หมายถึง ระเบียบที่ได้บัญญัติขึ้นไว้สำหรับประพฤติปฏิบัติกัน เพื่อให้เกิดภาวะปกติ ขึ้นมาที่กาย วาจา ศีล คือ การปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอก ศีลพัฒนาที่กาย วาจา ให้เป็นกาย วาจา ที่น่าดู เมื่อเรามีศีลเป็นพื้นฐานแล้วเราจึงจะมีจิตที่เป็นสมาธิได้ง่าย ถ้ามีศีลดีสมาธิก็ มีง่าย^{๑๑๔}

สรุปความว่า ศีล ๕ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ และ ไม่เสพของมึนเมา เป็นข้องดเว้นจากบาปทั้งหลายทั้งปวง สำรวม อดทน อดกลั้น ต่อโลภะ โทสะ โมหะ ไม่ล่วงละเมิดผู้อื่นด้วยกายหรือด้วยวาจา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มนุษยธรรม เพื่อให้เกิดความ ปกติเรียบร้อย สงบสุขในสังคมและประเทศชาติ เป็นข้อฝึกข้อปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิตประจำวันสำหรับ ประชาชนทั่วไป เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม

๓.๘ สรุป

ประวัติและความเป็นมาของชวานาปรากฏในอัครคัมภีร์ว่า สัตว์นั้นปรากฏโดยพระนาม มี ๓ ประการคือ (๑) พระนามว่ามหาสมมุติ (มหาสมมุโต) เพราะเป็นผู้ที่มหาชนนั้นสมมุติแล้ว (๒) ทรงพระนามว่าขัตติยะ (ขัตติโย) กษัตริย์ เพราะทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่งแห่งนาทั้งหลาย (๓) ทรงพระนาม ว่าพระราชา (ราชา) เพราะทรงให้ชนเหล่าอื่นยินดี โดยธรรม วิถีชีวิตของชวานามวัฒนธรรมประเพณี เกี่ยวกับการทำนาและมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ้อนวอนเทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ ัญญาหาร เทพเจ้าเกี่ยวกับดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดจน ธรรมชาติอื่นๆ อันเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อว่าจะ ก่อให้เกิดอาหารอุดมสมบูรณ์ เกิดสวัสดิมงคลและความปลอดภัยมั่นคงแก่ชีวิต ทรัพย์สินและสิ่งที เกี่ยวข้องเช่น พิธีบูชา เทพธิดา พิธีสู่ขวัญแม่โพสพ และพระราชพิธีเกี่ยวกับการแรกนาขวัญในสมัย พุทธกาล ในภาษาบาลีเรียกว่า พระราชพิธีวัปปมงคลเป็นต้น สถานและบทบาทของชวานากับการ ถวายทาน เช่นชวานาชื่อว่ามหากาล ได้ถวายทาน ๙ ครั้ง ในเวลาข้าวเฝ้าได้ถวายส่วนเล็กของข้าวเฝ้า เป็นต้น วิถีชีวิตของชวานา โดยแบ่งออกเป็นชวานากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า เช่น ในเขตตุปม

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๕.

^{๑๑๔} พุทธทาสภิกขุ, ทาน ศีล ภาวนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๙), หน้า ๕๖-๕๗.

สูตร พระพุทธองค์ตรัสเปรียบเทียบการแสดงธรรมกับการหว่านพืชในนา ๓ ชนิด คือ ชนิดหนึ่งเป็นนาดี ชนิดหนึ่งเป็นนาปานกลาง ชนิดหนึ่งเป็นนาเลวเป็นต้น ชาวนากับการถวายนานในสมัยพุทธกาล เช่น ชาวนาชื่อว่าปุณณะ ภรรยาชื่อว่าอุตตรา และลูกสาวชื่อว่าอุตตรา ได้ถวายนานแก่พระสารีบุตรเถระผู้ซึ่งออกจากนิโรธสมบัติ ต่อมาพระราชชาติทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐีประจำเมือง ชาวนากับการบรรลุลุทธิ เช่น พระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังที่นาของชาวนา ทรงชี้ห่อทรัพย์ว่าเป็นดังอสรพิษ ต่อมาชาวนาถูกนำตัวส่งพระราชจนพระพุทธองค์ตรัสรับรองว่า ชาวนาไม่ได้ลักห่อทรัพย์นั้นจริง ชาวนาคนนั้นได้ฟังธรรมกถาของพระพุทธองค์ได้บรรลุลุทธิพระโสดาบัน และได้รับพระราชทานอภัยโทษจากพระราชชาติ และพวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกถิยะทั้งหลายก็มีอาชีพทำนาเหมือนกับชาวเมืองทั่วไป ทะเลาะกันเรื่องน้ำเข้านาในที่นาของตนเอง พระพุทธองค์เสด็จมาห้ามเพื่อไม่ให้ทะเลาะกันและแสดงพระธรรมเทศนาจนบรรลุลุทธิพระโสดาบันเป็นจำนวนมาก

คำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชาวนามัยพุทธกาล โดยแบ่งออกเป็นชาวนากับการปลูกป่าที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในวินโยปสูตรว่า การปลูกสวนสาธารณะปลูกต้นไม้หรือบุญจากการปลูกป่าการสร้างสะพาน การจัดน้ำบริโภคไว้บริการและการให้ที่อยู่อาศัยล้วนได้ชื่อว่า เป็นการสร้างบุญกุศลที่เหมาะสม และให้ผลบุญแก่ผู้สร้างทั้งกลางวันและกลางคืน ถ้าผู้สร้างมีศีลและมีธรรมย่อมเข้าถึงสวรรค์ในชาตินี้ พุทธศาสนิกชนทุกคนมีชาวนาเป็นต้น ตลอดจนมวลมนุษยชาติจะได้มาร่วมกันทำบุญโดยการปลูกป่า และพัฒนาเพื่อโลกของเราให้ให้น่าอยู่ โดยมีได้มุ่งหวังวัตถุหรือผลตอบแทนจากการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากธรรมชาติ ชาวนาเกี่ยวกับกิจที่ควรทำที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในเขตตสูตรว่า ชาวนามีกิจที่ต้องทำในนาเบื้องต้น ๓ ประการมี ต้องไถคราดนาให้เรียบร้อยเป็นต้น ส่วนภิกษุก็มีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการเช่นกันมีการสมาทานอิสิลสิกขาเป็นต้น และพระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์มีชาวนาเป็นต้น ให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติเป็นมิตรกับธรรมชาติ ดังพระพุทธพจน์ว่า สุขาสงฆสส สามคคิ น ตสส สาขิ ภณเชยย มิตตพุกโก ทิ ปาปโก แปลว่า การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติโดยไม่หักรานแม้เพียงกิ่งไม้ก็ชื่อว่าไม่ทำร้ายมิตร เพราะความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นความสุข

ส่วนหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทย โดยแบ่งออกเป็น (๑) ความสันโดษ มี ๓ ประการคือ มีความยินดีตามที่ได้ ยินดีตามกำลัง ยินดีตามสมควรแก่ทรัพย์สินที่ตนหามาได้ (๒) ปรีชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ มาประยุกต์ใช้กับอาชีพของตนเองก็จะเกิดประโยชน์ทั้งกับตนและประเทศชาติโดยรวม (๓) อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ มีใจจดจ่อ และวิมังสา ไตร่ตรอง เป็นหลักพุทธธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานต่างๆ ตามที่มุ่งหวังไว้ (๔) หลักขรรษาธรรมมี ๔ ประการ คือ มีความจริงใจ ซื่อสัตย์สุจริต การข่มใจ บังคับควบคุมจิตใจตนเอง ความอดทน มุ่งมั่นในการทำงาน และการเสียสละ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทร

ความสมานฉันท์ของบุคคลในครอบครัวได้อย่างยั่งยืนไปในที่สุด (๕) ทิฐฐัมมิกัตถสังวัตตินิกัธธรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา คือ มีความขยัน อารักขสัมปทา คือ มีการเก็บรักษา กัลยาณมิตตตา คือ มีเพื่อนดี และสมชีวิตา คือ มีชีวิตอยู่เรียบง่าย ไม่เบียดเบียนตนและบุคคลอื่น (๖) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง ได้แก่ ทำงานที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น (๗) อปรินิยัธธรรม หมายถึง ความไม่เสื่อม หรือ ความเจริญก้าวหน้า สำหรับลักษณะของอปรินิยัธธรรมที่ทำให้การบริหารงานมีความเจริญโดยที่ไม่มีทางเสื่อมนั้น จะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ผู้บริหารเป็นผู้มีธรรม ผู้ถูกบริหารหรือพนักงานเป็นผู้มีธรรม และมีหลักวิธีการบริหารที่ดี หลักพุทธธรรมดังกล่าวนี้เป็นหลักพุทธธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองต่อสังคม และประเทศชาติโดยรวม (๘) ศีล ๕ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ และไม่เสพของมึนเมา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มนุषยธรรม เพื่อให้เกิดความปกติเรียบร้อย สงบสุขในสังคมและประเทศชาติ เป็นข้อฝึกข้อปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิตประจำวันสำหรับประชาชนทั่วไป เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม

บทที่ ๔

พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาท ของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ โดยแบ่งออกเป็น บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนาไทย บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาครอบครัวของชาวนาไทย บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสังคมของชาวนาไทย และบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาประเทศชาติของชาวนาไทย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๔.๑ บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนาไทย

บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนาไทย เมื่อชาวนามีปัญหาเรื่องการไม่ยินดีในทรัพย์ตามที่ตนได้มาเป็นต้น ชอบกู้หนี้ยืมสินมาเพื่ออำนวยความสะดวกของตนเองและครอบครัว และเรื่องความไม่พอดี หรือพอเพียง คือ แสวงหาได้มาเท่าไรก็ใช้เกินกว่าที่ตนหามาได้ หรือที่เรียกว่า รายจ่ายมากกว่ารายรับของคนในครอบครัว ฉะนั้น ชาวนาควรบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองให้หายจากความยากจน โดยแบ่งออกเป็น ชาวนากับความสันโดษ (สันตุฎฐิ) และชาวนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญูตา) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๔.๑.๑ ชาวนากับความสันโดษ ๓ (สันตุฎฐิ)

ชาวนากับความสันโดษ ๓ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนา โดยชาวนาในสังคมไทยส่วนมากมีความยากจน และเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ฉะนั้นเคล็ดลับความสุขของชาวนาเหล่านั้นคือ ความสันโดษในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ไม่ฟุ่มเฟือยไปตามกระแสสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ ซ่อนอยู่ในตัวเรา แต่เพราะอวิชชาคือ ความไม่รู้ และค้นหาความทะยานอยาก เป็นสิ่งที่ปิดบังทำให้ชาวนามองไม่เห็นวิถีแห่งความสุขอันเกิดจากความสันโดษๆ เป็นมงคลข้อที่ ๒๔^๑ ในมงคล ๓๘ ประการ มงคลเป็นเหตุแห่งความสุข ความก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ให้พุทธศาสนิกชนนำไปปฏิบัติ นำมาจากบทมงคลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัส

^๑ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๘/๘.

ตอบคำถามเทวดาที่ถามว่า คุณธรรมอันใดที่ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จ ความสุขอันเกิดจากความสันโดษนั้น เราไม่ต้องแสวงหาอะไรนอกตัวเรา ไม่ต้องทำอะไรพิเศษไปกว่าสิ่งที่เรากำลังทำอยู่ทุกวันนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนเดิม เราเพียงแต่เปิดใจให้กว้าง ยอมรับความจริงตามกฎธรรมชาติ ด้วยจิตใจที่เป็นธรรม แล้วยินดีพอใจในสิ่งที่มี ที่เป็น ที่หามาได้ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่อวดมั่งอวดมีหรือสะสมเกินฐานะ^๒

ความสันโดษคือ ยินดี พอใจ อิ่มใจ สุขใจ กับของของตน กล่าวโดยย่อคือ ให้รู้จักพอ ให้รู้จักประมาณตน ลักษณะของความสันโดษมี ๓ ประการ^๓คือ

(๑) ขาวนาควรยินดีปัจจัยตามที่ได้ (ยถาลภสัณโดษ)^๔ คือ โลกธรรม ๘ ที่เราประสบอยู่ในปัจจุบัน โลกธรรมฝ่ายน่าปรารถนา ได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ สุข โลกธรรมฝ่ายไม่น่าปรารถนา เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์^๕ ล้วนเป็นผลจากการกระทำของเราทั้งสิ้น ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏมีอยู่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงสมบูรณ์แล้วด้วยเหตุและผล เราจึงต้องยินดีพอใจแม้มีบางสิ่งบางอย่างไม่ถูกใจ เราต้องอาศัยปัญญาชอบที่จะยอมรับความจริง ช่มทำให้ให้สงบ สบายใจได้

(๒) ขาวนาควรยินดีตามกำลัง (ยถาพลสัณโดษ) คือ ยินดีกับของส่วนที่ได้มา คือ เมื่อแสวงหาประโยชน์อันใดแล้ว ได้เท่าไรพอใจเท่านั้น ยินดีพอใจในสิ่งที่ได้ เมื่อเราใช้ชีวิตอยู่ในสังคม เราย่อมมีความปรารถนา อยากได้ อยากมี อยากเป็น และเมื่อเราแสวงหาสิ่งที่ต้องการด้วยความตั้งใจ ความพยายามอย่างดีที่สุดตามกำลังของตนแล้ว เราต้องยอมรับผลที่ได้เพราะเราได้อาศัยบุญเก่าได้ใช้ความขยันหมั่นเพียร ความมานะอดทนความสามารถกำลังกาย กำลังใจ กำลังสติปัญญา เต็มที่แล้ว เพราะการกระทำทั้งในอดีต และปัจจุบันร่วมกันออกผลเรียกว่าสิ่งที่ได้มันพอดีๆ กับการกระทำของตนเองทั้งนั้น เมื่อเข้าใจจุดนี้ก็จะสบายใจ มีความยินดี พอใจในสิ่งที่ได้

(๓) ขาวนาควรยินดีตามสมควร (ยถาสารูปสัณโดษ) คือ ยินดีกับของที่สมควรแก่ตนเท่านั้น สิ่งใดที่มีอยู่หรือจะได้อีก หากเห็นว่าไม่สมควรกับเราก็ไม่ยินดี ไม่ยอมรับไว้ การจะตัดสินว่าควรหรือไม่ควรนั้น ให้พิจารณาโดยใช้หลัก ๓ ประการคือ

๑) ควรแก่ฐานะของเรา

๒) ควรแก่ความสามารถของเรา

^๒ กนก จันทรชจร, **คู่มือวัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิศิษฐ์การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๒.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕.

^๔ ชู.จ.อ. (บาลี) ๑๒๘/๑๑๗.

^๕ อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๔/๓๐๘.

๓) ควรแก้ศีลธรรมของเรา^๖

สรุปความว่า ถ้าชาวนาทุกคนมีความสันโดษรู้ว่า เรายินดีในทรัพย์ที่เราหามาได้จากการทำนา ยินดีในทรัพย์ที่ตนหามาได้ตามกำลัง และยินดีในทรัพย์ที่ตนหามาได้ตามสมควรแก่การทำนาที่เราได้ทำไป มีการบริหารจัดการทรัพย์สินอย่างพอเพียง จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองนับเป็นการใช้ทรัพย์อย่างชาญฉลาดมีความสุขความเจริญ สุขทั้งกาย สุขทั้งใจ สุขทั้งในปัจจุบัน และอนาคตจากความสันโดษของชาวนานั่นเอง

นายวิชาญ ทองดอนโตกล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) คือ การผลิตข้าวอยู่ที่ฤดูกาลจะได้ดีโดยธรรมชาติชาวนาก็ทำตามกันมาตลอด ผลจะดีหรือไม่อยู่ที่การดูแลและแหล่งน้ำตามเดือนฤดูต่างๆ^๗

วิชัย ชิตยวงษ์ กล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) คือ พอใจในผลผลิตที่ได้มา ถึงแม้ว่าเราจะอยากได้มาก แต่เมื่อได้แค่นี้เราก็พอใจในสิ่งที่เราได้^๘

เกียรติศักดิ์ ภายสุต กล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) ๑) พอใจในสิ่งที่ได้ ในการทำเกษตรก็ต้องยอมรับในสิ่งที่ได้มา ซึ่งในแต่ละครั้งอาจจะได้ไม่เท่ากัน มากบ้าง น้อยบ้าง แต่เราก็ต้องพอใจในผลผลิตเหล่านั้น ๒) ยินดีกับของที่ได้มา เพื่อจะได้ไม่ต้องเดือดร้อนผู้อื่น ถ้าไม่พอไม่ยินดีกับสิ่งนั้นก็เกิดความทุกข์กายทุกข์ใจ ๓) ยินดีกับของที่สมควรแก่เรา ซึ่งทุกวันนี้ต้องอยู่อย่างพอเพียงเหมาะสมกับฐานะ ไม่ฟุ้งเฟ้อตามยุคสมัย^๙

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท กล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) ๑) พอใจในสิ่งที่ได้ เนื่องจากได้แบ่งพื้นที่ปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคเองอย่างพอเพียงแล้ว ๒) ข้าวที่ปลูกด้วยการใช้อินทรีย์จึงมีความปลอดภัยในการบริโภค ๓) มีข้าวกินเองโดยไม่ต้องซื้อ มีความภูมิใจ^{๑๐}

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) คือ พอใจกับสิ่งที่ได้มา ยินดีกับสิ่งที่เราต้องการ ยินดีกับสิ่งที่มีอยู่^{๑๑}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) ๑) เมื่อได้พยายามถึงที่สุดแล้ว พอใจในสิ่งที่ได้แล้วนำมาปรับปรุงใหม่เพื่อให้ดีขึ้นในฤดูกาลต่อไป ๒) เมื่อทำได้ในแต่ละฤดูกาลผลิตเรามี

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๐๖.

^๗ สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาธิการสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ วิชัย ชิตยวงษ์, นายกสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดสุโขทัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ ภายสุต, ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

ความยินดีที่ได้มาในรอบการผลิต ๓) เรายินดีสิ่งที่เราได้ตัดสินใจแล้วในแต่ฤดูการผลิต และนำไปปรับปรุงและพัฒนาต่อไป^{๑๒}

พูลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) ๑) พอใจในสิ่งที่ได้ ในเหตุและผลที่ได้รับ ที่ได้ทำได้เต็มที่แล้ว เช่น ต้นทุนและเทคโนโลยี ๒) ยินดีกับของที่ได้มา คือ ยินดีในกรณีที่ดีด้านพัฒนาปรับปรุงแล้ว ๓) ยินดีกับของที่สมควรแก่เรา คือ ยินดีในผลผลิต^{๑๓}

พ่ายพ์ ยังปักซี กล่าวว่า ความสันโดษ คือ พอใจในสิ่งที่ได้จากการทำนา และพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่^{๑๔}

ธีร์วิศ พรพันธริศ กล่าวว่า ความสันโดษ (พอใจกับสิ่งที่ได้มา) ๑) พอใจในสิ่งที่ได้ ไม่พอใจเพราะกระบวนการปลูกข้าวมันยากมากและหลายขั้นตอน ถูกกดเรื่องราคา ๒) ยินดีกับของที่ได้มา ไม่ยินดีเหตุผล เพราะถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้ซื้อมากเกินไป ๓) ยินดีกับของที่สมควรแก่เรา ยินดีกับสิ่งที่เรามีอยู่ และก็ไม่ควรให้คนอื่นเอาเปรียบเรา^{๑๕}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ชาวนาควรมีความสันโดษ คือ ๑) พอใจในสิ่งที่ได้ทำนาได้เท่าไรพอใจเท่านั้น ๒) ยินดีกับของที่ได้มา คือทำนาได้มากเท่าไรยินดีเท่านั้น ๓) ชาวนายินดีกับของที่สมควรแก่เราเช่น ทำนา ๑๐ ไร่ ได้ข้าว ๘ เกวียนก็ยินดีตามที่ได้มา^{๑๖}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า ความสันโดษ คือ ชาวนามีความพอใจในสิ่งที่ได้ ยินดีกับของที่ได้มา และยินดีกับของที่สมควรแก่เราไม่มากเกินไปเกินฐานะของตน^{๑๗}

๔.๑.๒ ชาวนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญูตา)

ชาวนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญูตา) ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตตนเองของชาวนาไทย โดยการสร้างความพอเพียง หรือ พออยู่-พอกิน เป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๘} การที่ชาวนานำหลักพุทธธรรมคือ ความพอเพียงหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันแล้วจะส่งผลดีต่อครอบครัวเป็นอย่างดีคือ

^{๑๒} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พูลพัชร พูลเจริญ, ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พ่ายพ์ ยังปักซี, ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ ธีร์วิศ พรพันธริศ, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้การสร้างความซื่อสัตย์เพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗.

(๑) ระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวนา สามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ชุมชนต้องมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำนองเดียวกับการลงแขก^{๑๙} (เช่น การเกี่ยวข้าว เป็นต้น) แบบดั้งเดิมเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานด้วย

(๒) เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนจะต้องบริโภค ดังนั้นจึงประมาณว่าครอบครัวหนึ่งทำนาประมาณ ๕ ไร่ จะทำให้มีข้าวพอกินตลอดปี^{๒๐} โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีอิสรภาพ

(๓) ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วงได้อย่างพอเพียง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำ โดยมีหลักว่าต้องมีน้ำเพียงพอที่จะเพาะปลูกได้ตลอดปี ทั้งนี้ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า ต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ต่อการเพาะปลูก ๑ ไร่ โดยประมาณ ฉะนั้น เมื่อทำนา ๕ ไร่ ทำพืชไร่ หรือไม้ผลอีก ๕ ไร่ (รวมเป็น ๑๐ ไร่) จะต้องมีน้ำ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อปี ดังนั้น หากตั้งสมมติฐานว่า มีพื้นที่ ๕ ไร่ ก็จะสามารถกำหนดสูตรได้ว่าแต่ละแปลงประกอบด้วย

๑) นาข้าว ๕ ไร่

๒) พืชไร่พืชสวน ๕ ไร่

๓) สระน้ำ ๓ ไร่ ขุดลึก ๔ เมตร จุน้ำได้ประมาณ ๑๙,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณน้ำที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ยามฤดูแล้ง

๔) ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ ๒ ไร่

รวมทั้งหมด ๑๕ ไร่ แต่ทั้งนี้ขนาดของสระเก็บน้ำขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดจากการทำไร่นาแบบผสมผสาน ซึ่งแนวทางพระราชดำรินี้ได้รับการขยายผลอย่างกว้างขวาง^{๒๑}

(๔) การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคำนวณและคำนึงจากอัตราการถือครองที่ดินถัวเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๕ ไร่ อย่างไรก็ตาม หากชาวนามีพื้นที่ถือครองน้อยกว่านี้ หรือมากกว่านี้สามารถใช้อัตราส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ เป็นเกณฑ์ปรับใช้^{๒๒}

^{๑๙} รศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๙๑.

^{๒๐} รศ.ณรงค์ เส็งประชา, **วิถีไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๑.

^{๒๑} กนก จันทร์ขจร, **คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย**, หน้า ๓๔๔.

^{๒๒} รศ.ณรงค์ เส็งประชา, **วิถีไทย**, หน้า ๑๖๑.

(๕) การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ มีปัจจัยประกอบหลายประการ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น ชาวนาควรขอรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ด้วยและที่สำคัญคือราคาการลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขุดสระน้ำ ชาวนาจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากส่วนราชการมูลนิธิและเอกชนเป็นต้น

(๖) ในระหว่างการขุดสระน้ำ จะมีดินที่ถูกขุดขึ้นมาจำนวนมาก หน้าดินซึ่งเป็นดินดี ควรนำไปกองไว้ต่างหากเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชต่างๆ ในภายหลัง โดยนำมาเกลี่ยคลุมดินชั้นล่างที่เป็นดินไม่ดี หรืออาจนำมาถมทำขอบสระน้ำ หรือยกร่องสำหรับปลูกไม้ผลจะได้ประโยชน์อีกทางหนึ่ง

การที่ชาวนาปลูกพืชหลายชนิด ใช้ทำประโยชน์ได้มากกว่าหนึ่งชนิด และการเลือกปลูกพืชควรเน้นพืชยืนต้นด้วย เพราะการดูแลรักษาในระยะหลังจะลดน้อยลง มีผลผลิตทยอยออกตลอดปี ควรเลือกพืชยืนต้นชนิดต่างๆ กัน ให้ความร่มเย็นและชุ่มชื้นกับที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม และควรเลือกต้นไม้ให้สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่ เช่น ไม่ควรปลูกยูคาลิปตัสบริเวณขอบสระควรเป็นไม้ผลแทนเป็นต้นการเลี้ยงสัตว์อื่นๆ ได้แก่ สัตว์น้ำ ปลาไน ปลานิล ปลาตะเพียนขาว ปลาตุ๊กเป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำชาวนาโดยผ่านทางทฤษฎีที่เรียกว่าเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๓} คือ

(๑) ให้ชาวนาพออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยาก และเลี้ยงตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(๒) ในหน้าแล้งมีน้ำน้อย ชาวนาสามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่างๆ ที่ใช้น้ำน้อยได้โดยไม่ต้องเบียดเบียนชลประทาน

(๓) เน้นการร่วมมือ ชาวนาสามารถที่จะพึ่งตัวเองและช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากนัก โดยฝ่ายชาวนาและฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์ โดยที่ชาวนาจะขายข้าวในราคาที่สูงขึ้น^{๒๔}

ชาวนามีความสำคัญและทำประโยชน์นานับการต่อประเทศชาติ โดยสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศ สร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน จึงได้มีผู้กล่าวเป็นคำพังเพยว่าชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ ถ้าชาวนาไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ประเทศชาติ จะขาดความมั่นคงทางด้านอาหาร ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองจะตามมา และอาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐบาลในที่สุด รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าทุกข์ของชาวนาคือ ทุกข์ของแผ่นดิน ดังนั้นจึงได้ดำเนินการหลายๆ อย่างทั้งทางตรงทางอ้อม เพื่อให้ชาวนามีรายได้มั่นคงมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีที่นาเป็นของตนเองอย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวนามีจำนวนมาก และครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่ การดำเนินการใดๆ จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ทำ

^{๒๓} กนก จันทร์ขจร, *คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย*, หน้า ๓๔๖.

^{๒๔} รศ.ณรงค์ เส็งประชา, *วิถีไทย*, หน้า ๑๖๓.

ให้การพัฒนาชาวนายังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ทั้งหมด เพราะงบประมาณของรัฐมีจำกัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในฐานะที่รับผิดชอบดูแลชาวนาโดยตรง ควรเร่งรัดผลักดันการพัฒนาชาวนาต่อไป เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าของชาวนา และเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าของคนไทยโดยส่วนรวม

สรุปความว่า ถ้าชาวนาทุกคนมีหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มัตตัญญูตา) ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตตนเองของชาวนาไทยมีการสร้างความพอเพียง หรือ พออยู่-พอกิน เป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียงของชาวนาเอง ทั้งมีการบริหารจัดการทรัพย์สินที่ตนได้มาจากการทำนา มีความพอเพียงไม่สุรุ่ยสุร่ายใช้จ่ายเกินตน ก็จะเกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเอง มีความสุขความเจริญ สุขทั้งกาย สุขทั้งใจ สุขทั้งในปัจจุบัน และอนาคตจากความพอเพียงของชาวนานั่นเอง

ส่วนวิชาญ ทองดอนโตกล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) คือ การใช้ความพอเพียงเป็นการใช้ได้ส่วนหนึ่ง ส่วนใหญ่หลักนี้ใช้สำหรับคนที่ไม่ขยายการทำงาน^{๒๕}

วิชัย ชิตยวงษ์ กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) คือ การพึ่งตนเองได้เป็นความพอเพียงที่เราพอใจ^{๒๖}

เกียรติศักดิ์ ภายสุต กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) ๑) พอเพียงในสิ่งที่ทำ พอใจกับรายได้ที่ได้รับ ประหยัด ใช้จ่ายเฉพาะในสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีพ ๒) พออยู่ตามสภาพความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว ๓) พอกิน ใช้ที่ดินที่มีอยู่ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง ซึ่งเป็นการใช้ที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์^{๒๗}

พรม บุญมาช่วย กล่าวว่า สมัยก่อนเราทำงานแค่พอกินพอใช้ ไม่มีค่าใช้จ่ายมากมายเหมือนปัจจุบัน เราทำนาได้ปีละครั้งแต่ก็ไม่เป็นหนี้เหมือนปัจจุบัน^{๒๘}

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) ๑) พอเพียง มีความสุขและภูมิใจที่ได้ทำนาเอง ๒) พออยู่ ไม่เบียดเบียนใคร ๓) พอกิน ปลูกเอง บริโภคเอง ไม่ซื้อกิน^{๒๙}

^{๒๕} สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาธิการสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ วิชัย ชิตยวงษ์, นายกสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดสุโขทัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ ภายสุต, ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พรม บุญมาช่วย, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดสุพรรณบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) คือ ความพอเพียง พออยู่ พอกิน อยู่อย่างไม่วุ่นวาย ไม่ฟุ้งเฟ้อ^{๓๐}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) ๑) พอเพียง คือ พยายามทำในสิ่งที่มีอยู่ให้ดีที่สุด เพื่อให้ได้อยู่ได้โดยไม่ทำสิ่งที่เกินตัว ๒) พออยู่ คือ พยายามทำให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุขในพื้นที่ที่มีอยู่ และค่อยๆ ขยายให้มั่นคงแข็งแรงมากขึ้น ๓) พอกิน คือ ชีวิตมนุษย์อาศัยปัจจัย ๔ คือ ที่อยู่อาศัย อาหารเลี้ยงชีพ เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ถือเป็นปัจจัยหลักที่ยึดถือ^{๓๑}

พูลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) ๑) พอเพียงในอาชีพ ความเป็นอยู่ ๒) พออยู่ คือ ไม่มีหนี้สิน ไม่ใช่จ่ายเกินตัว ๓) พอกิน คือ ในครอบครัวไม่ต้องกู้หนี้ยื่นอีก^{๓๒}

พ่ายพ์ ยังปักซี่ กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพราะยึดหลักความพอเพียงจึงมีข้าวบริโภคไม่เดือนร้อน ไม่ต้องซื้อข้าวกิน^{๓๓}

ธีร์วิศ พรพันธริศ กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอเพียง) ๑) พอเพียง พอเพียงกับรายได้ในสิ่งที่เรามีอยู่ ๒) พออยู่ สิ่งที่เราอยู่ในปัจจุบันก็พออยู่แล้ว และถ้าอยากได้เพิ่มก็ทำเพิ่มไปที่ละอย่าง ๓) พอกิน เราจะกินเท่าที่เรามีอยู่ถ้า เราไม่มีเราก็จะทำผลผลิตไปขายหรือแลกเปลี่ยนกัน^{๓๔}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ชาวนาควรมี ๑) พอเพียงไม่สุรุยสุรายตามกระแสวัตถุนิยม ๒) พออยู่ คือ ปลูกบ้านพออยู่ไม่ต้องไปอวดใคร หรือเป็นหนี้เป็นสินในการปลูกบ้านควรถูกบ้านตามฐานะของตนจะได้ไม่เดือนร้อน ๓) พอกิน คือ กินพอประมาณไม่มากเกินไป และไม่น้อยไปตามอัตภาพของตน^{๓๕}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ชาวนาควรมีความพอเพียง พออยู่ พอกินไม่บริโภคเกินความต้องการของครอบครัว^{๓๖}

^{๓๐} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พูลพัชร พูลเจริญ, ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พ่ายพ์ ยังปักซี่, ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ ธีร์วิศ พรพันธริศ, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

อย่างไรก็ตาม เชื่อว่างานแต่ละอย่างนั้น ไม่มีทางที่ใครจะขึ้นชอบไปทั้งหมดทุกกระบวนการ ดังนั้น ถ้าเรามีความพอใจในการทำมาแล้วจะทำให้เรามีความสุขสนุกกับทำ งาน เชื่อว่างานที่คุณทำอยู่ต้องออกมาดีอย่างแน่นอน

(๒) วิริยะ หมายถึง ขาวนามีความขยันหมั่นเพียรกับการทำงานที่ตนทำอยู่ การทำงานทุกอย่างจะสำเร็จได้ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร ความวิริยะจึงเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่จะนำคุณไปสู่ความสำเร็จได้ ยิ่งคุณขยันเท่าไรผลตอบแทนที่คุณจะได้รับมันก็มีมากเท่านั้น ที่สำคัญความมีวิริยะจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรักในงานจากฉันทะนั่นเอง และความวิริยะไม่ใช่การทำงานแบบเอาเป็นเอาตาย แต่เป็นการหมั่นฝึกฝนตนเองต่างหาก ทั้งนี้มีข้อน่าสังเกตสำหรับคนทำงานร่วมกันคือ จะต้องขยันด้วยกันทั้งหัวหน้าและลูกน้อง ยิ่งผู้เป็นหัวหน้าที่สำคัญมาก ถ้าเป็นคนเกียจคร้าน ลูกน้องก็มักไม่ขยันตาม ถ้าหัวหน้าที่มีความขยันในหน้าที่การงานของตนเองจะสามารถดึงลูกน้องให้ขยันขันตามหัวหน้าที่ไปด้วย

(๓) จิตตะ หมายถึง ขาวนามีความเอาใจใส่รับผิดชอบกับการทำงานที่ตนทำอยู่ จิตใจที่จดจ่อกับงานล้วนเกิดผลดีต่องานที่ทำ จิตตะเป็นธรรมะที่แสดงถึงสติความรอบคอบและความรับผิดชอบที่จะตามมา ซึ่งในสังคมการทำงานปัจจุบันนี้ มุ่งเน้นแย่งชิงตำแหน่งกันจนลืมนึกไปว่า งานที่ตนเองต้องรับผิดชอบนั้นคือสิ่งใดกันแน่ จิตตะจึงมีความสำคัญในการทำโดยไม่วอกแวกออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ดังนั้น เมื่อขาวนามีทั้งฉันทะและวิริยะแล้ว จิตตะจะเป็นเสมือนรั้วของเส้นทางที่ไม่ให้ไขว้เขวออกนอกทางสู่ความสำเร็จได้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้เป็นนักตรวจสอบการงาน คือให้มีจิตตะแล้วตรัสว่า ควรตรวจตรางานของตนเองทั้งที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ

(๔) วิมังสา^{๓๙} หมายถึง ขาวนามีการพินิจพิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบไรณาที่ตนทำอยู่ สุดยอดของวิธีทำงานให้สำเร็จอยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ วิมังสา แปลว่า การพินิจพิเคราะห์ หมายความว่า ทำนาด้วยปัญญา ด้วยสมองคิดไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราแม้จะรักการทำนาแค่ไหน บากบั่นเพียงใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลาแต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองในการทำนาด้วยแล้ว ผลที่สุดการงานก็คั่งค้างและผิดพลาดจนได้ ขาวนาอาจลองทบทวนตัวเองบ้าง ว่าวันนี้ทั้งวันเราทำอะไรบ้าง สรุปรกับตัวเองว่าทำเพื่ออะไร เราจะได้มีกำลังใจต่อไปในวันต่อไป และไม่ทำผิดพลาดซ้ำอีก เช่นเดิม พร้อมกันนั้นเราจะสามารถเห็นหนทางได้ว่า เส้นทางไหนที่จะนำเราสู่ความสำเร็จในอาชีพทำนาได้อย่างแท้จริง

สรุปความว่า ขาวนาควรใช้หลักพุทธธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพขาวนาของตนคืออิทธิบาท ๔ คือ มีความพอใจในอาชีพขาวนา มีความเพียร มีความมุ่งมั่น และมีการไตร่ตรองพิจารณา จะเป็นแนวทางให้ถึงความสำเร็จในอาชีพขาวนาของตน เป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้ตัว หากขาวนา

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘.

นำอิทธิบาท ๔ มาปรับใช้ในการทำนา รั้งงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน หนทางแห่งความสำเร็จในอาชีพครอบครัวชาวนาคงสำเร็จอยู่ไม่ไกล

ส่วนวิชาญ ทองดอนโตกล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ การทำอาชีพชาวนา คือ เน้นการทำตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ คนรุ่นใหม่ๆ ก็จะพัฒนาในสิ่งที่ดีขึ้น^{๔๐}

วิชัย ชิตยวงษ์ กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ การทำนาเป็นอาชีพที่เราพอใจที่สามารถดำรงชีวิตประจำวัน และเราต้องมีความขยันในการปฏิบัติ และมุ่งมั่นในการทำนา และให้มีการปรับปรุงให้มีการพัฒนาผลผลิตให้ได้มากยิ่งขึ้น^{๔๑}

เกียรติศักดิ์ กายสุด กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑) ความพอใจในอาชีพชาวนา เพราะรักที่จะผลิตข้าว เป็นความภูมิใจในการผลิตข้าวเพื่อเลี้ยงประชากรโลก ๒) ความขยันหมั่นเพียรในการทำนา มีมานะบากบั่นที่จะทำนาด้วยตนเอง เพื่อเป็นการลดต้นทุนในกระบวนการผลิต ส่งผลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ๓) มุ่งมั่นในการทำนาด้วยความสุข สนุก มานะ อดทน ตั้งใจดูแลผลผลิตให้ได้มากและปลอดภัย ๔) มีการปรับปรุง หาความรู้เพิ่มเติม โดยการอบรมและสัมมนาหาความรู้ต่างๆ จากผู้เชี่ยวชาญ^{๔๒}

พรม บุญมาช่วย กล่าวว่า สมัยก่อนมีที่นามากมายและมีความขยันขันแข็งมากกว่านี้ และมีจิตมุ่งมั่นขยันกว่านี้^{๔๓}

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑) ชาวนาเป็นอาชีพที่ถูกเรียกว่ากระดูกสันหลังของชาติ ถือว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ ๒) การทำนาต้องอาศัยความอดทนและขยันหมั่นเพียรในทุกขั้นตอนตั้งแต่เตรียมดินถึงเก็บเกี่ยว ๓) มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะพัฒนาให้ได้ผลผลิตและคุณภาพข้าวให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ๔) ผลผลิตที่ได้มาได้ตามที่ตั้งไว้หรือไม่ ต้องคิดปรับปรุงและพัฒนาต่อไป^{๔๔}

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ มีความพึงพอใจในอาชีพการทำนา การทำนาเพื่อเลี้ยงครอบครัวให้มีความสุข สร้างความอบอุ่นในครัวเรือน ไม่สร้างปัญหาให้สังคม^{๔๕}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑) ความพอใจในอาชีพชาวนา เป็นคนรักธรรมชาติ รักอาชีพชาวนา และมีความพอใจอย่างมาก เห็นต้นข้าวแล้วมีความสุข ๒) ความ

^{๔๐} สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาธิการสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ วิชัย ชิตยวงษ์, นายกสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดสุโขทัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ กายสุด, ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พรม บุญมาช่วย, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดสุพรรณบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

ขยันหมั่นเพียรในการทำนา ความรักความผูกพันทำให้มีความมุ่งมั่น อยากทำให้ดีที่สุด ๓) มุ่งมั่นในการ
การทำนา จึงทำให้มีจิตใจมุ่งมั่นจดจ่อที่จะต้องพยายามดูแลการทำนาให้เกิดความสมดุล ให้ข้าวและ
กุ้งหอยปูปลาอยู่ร่วมกันได้ ๔) ไตร่ตรองผลที่ได้มาเพื่อการปรับปรุง นำข้อผิดพลาดที่ทำในแต่ละครั้ง
มาแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น^{๔๖}

พลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑) พอใจในอาชีพของตนเองที่เป็นชาวนา
๒) ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพชาวนา ๓) มุ่งมั่นเอาใจใส่ในการทำนา ๔) ไตร่ตรองผลที่ได้มา
เพื่อการปรับปรุงในการทำนาครั้งต่อไป^{๔๗}

พายัพ ยังปักซี่ กล่าวว่า ใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือ ในการทำนาต้องเจอปัญหามากมายเช่น
ภัยธรรมชาติทำให้เกิดความเสี่ยงสูงในการทำนา ดังนั้นการทำนาจะให้ประสบความสำเร็จจะต้องมี
ความอดทนพอใจในอาชีพ ต้องมีความเพียรในการเรียนรู้วิธีการทำนาแสวงหาความรู้ใหม่มาปรับปรุง
ด้วยความมุ่งมั่น และใช้ปัญญาหาเหตุผลในการพัฒนาพันธุ์ข้าวให้ดียิ่งขึ้นสามารถผลิตที่สูงตามที่
ตนต้องการได้^{๔๘}

ธีร์วิศ พรพันธริศ กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑) เรามีความพอใจมากในวิถีชีวิตใน
การทำนาแบบภูมิปัญญาชุมชน ๒) เราภูมิใจในอาชีพและจะทำนาให้ได้คุณภาพตามวันและเวลา ๓)
เรามีความภูมิใจ เพราะมุ่งมั่นในอาชีพทำนาเพื่อให้ได้คุณภาพ ๔) เรามีความคิดที่จะปรับปรุงคุณภาพ
เพื่อพัฒนาผลผลิต^{๔๙}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ชาวนาควรมีหลักอิทธิบาท ๔ คือ ดำรงชีวิตอยู่อย่างมี
ความสุขในการประกอบอาชีพทำนา พัฒนาปรับปรุงผลผลิตให้มีปริมาณมากยิ่งขึ้น และพิจารณา
ใคร่ครวญแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำนาของตน^{๕๐}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ คือ ชาวนาควรความพอใจในอาชีพชาวนา มี
ความขยันหมั่นเพียรในการทำนา มุ่งมั่นในการทำนา และพิจารณาไตร่ตรองผลที่ได้จากการทำนามา
เพื่อการปรับปรุงในการทำนารั้งต่อไป^{๕๑}

^{๔๖} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พลพัชร พูลเจริญ, ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พายัพ ยังปักซี่, ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ ธีร์วิศ พรพันธริศ, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖
มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

๔.๒.๒ ขาวนากับฆราวาสธรรม ๔

ขาวนากับฆราวาสธรรม ๔ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาครอบครัวของชาวไทย โดยขาวนา จำเป็นต้องมีหลักพุทธธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จและพัฒนาครอบครัวในอาชีพขาวนาของตน คือ ฆราวาสธรรม ๔^{๕๒}

(๑) สัจจะ^{๕๓} แปลว่า จริง ตรง แท้ เป็นหลักความซื่อสัตย์ ขาวนาควรมีความจริงใจต่อคนที่เรารัก ซึ่งธรรมชาติของคนเรานั้นย่อมต้องการความจริงใจ หากไม่มีความจริงใจให้กัน อีกฝ่ายหนึ่งต้องรู้ตัวแน่ๆ บางคนไม่ค่อยสนิทกันยังรู้เลยว่าคนอื่นไม่จริงใจกับตนเอง ดังนั้นการคบหาสมาคมระหว่างบุคคลในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด จำต้องมีหลักพุทธธรรมสัจจะข้อนี้ด้วยเสมอ แต่การมีความจริงใจอย่างเดียวโดยไม่แสดงออกยังไม่พอ การแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์สุจริต เหมือนมีโล่กำบังทำสิ่งใดจะประสบแต่ความสำเร็จ^{๕๔} และความจริงใจต่อบุคคลที่เรารู้จัก จะทำให้เป็นรากฐานสำคัญที่สืบสานความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งหากมีความจริงใจและซื่อสัตย์ ความสัมพันธ์ต่อกันจะสามารถสานต่อสัมพันธ์กันในระยะยาวได้ต่อไป

ฉะนั้น ขาวนาควรมีความจริงใจต่อผู้อื่น เขาจะได้รับความจริงใจกลับมาแน่นอน สัจจะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑) อานิสงส์ของการมีสัจจะ ได้แก่ เป็นคนมีความรับผิดชอบ เป็นคนหนักแน่นมั่นคงชีวิตและหน้าที่การงานมีความเจริญก้าวหน้า มีคนเคารพยกย่อง มีคนเชื่อถือและเกรงใจ มีคนรักใคร่นิยม พบเจอกับรักแท้ มีเกียรติ มียศ มีชื่อเสียงเป็นต้น

๒) โทษของการขาดสัจจะ ได้แก่ ไม่มีความรับผิดชอบ เป็นคนเหลวไหลไร้ความสามารถในการทำงาน ชีวิตพบแต่ความตกต่ำ ไร้คนรักจริง มีแต่คนดูถูก ไร้คนเชื่อถือ ไร้ความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน มียศ เสื่อมยศ มีลาภ เสื่อมลาภ^{๕๕} เป็นต้น

(๒) ทมะ^{๕๖} แปลว่า การข่ม ใจ การปรับตัว ฝึกตน ขาวนาควรมีการข่มจิต และรักษาใจ มีความหมายไปในทางการรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ของตนเอง^{๕๗} หลักพุทธธรรมคือทมะนี้ หากขาวนาสามารถที่จะควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดี หากขาวนาคคนใดมีตำก็จะมมีปัญหาด้านการควบคุมอารมณ์ของตนเอง เรียกว่า ว่าง่ายๆ ว่ามีความอดทนต่อนั่นเอง ซึ่งการอยู่ร่วมกันในครอบครัว หรือ อยู่กับคนที่เรา

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓.

^{๕๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๕๔} กนก จันทร์ขจร, คู่มือวัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย, หน้า ๓๐๒.

^{๕๕} อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๔/๓๐๘.

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๔.

รักนั้น เราต้องปรับตัวเข้าหาเขาและเขาต้องปรับตัวเข้าหาเรา ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแข็งขึ้น ไม่ยอมเข้าใจ และปรับตัวเข้าหากันเช่น จะทำให้ชีวิตรักหรือชีวิตคู่ไม่สมหวังดั่งตั้งใจ

หลักพุทธธรรมคือทมะนี้^{๕๘} จึงเป็นการฝึกข่มใจระงับความรู้สึกของเกษตรที่เป็นชวานาต่อ เหตุบกพร่องของกันและกัน พุดง่าย ๆ ว่า รู้จักทนกันให้ได้ รู้จักยอมรับในความต่างของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน รู้จักแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นเอาแต่ใจตนเอง หรือถือรั้นเอาอารมณ์ของตนเป็นใหญ่โดยที่ไม่สนใจอีกฝ่ายเลย การมีทมะ เพื่อที่จะทำให้เรายอมรับในข้อบกพร่องของคนรักของเราหรือผู้อื่นได้ รวมทั้งจุดเด่น จุดดีของเขาด้วย หลักอันแท้จริงของทมะ คือการใช้สติและปัญญาในการตัดสินใจ ควบคุมจิตใจ ในการทำความเข้าใจ คนที่เรารัก รวมถึงเข้าใจถึงความเป็นไปอันแท้จริงของโลกนี้ด้วย หากเราไม่มีธรรมะข้อนี้ เท่ากับว่าเรา เป็นคนที่ขาดการใช้สติปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ ซึ่งผลร้ายของการปล่อยให้อารมณ์ หรือ ข้อบกพร่องที่มีมาควบคุมเราได้นั้น จะกลายเป็นเหตุให้เราแตกแยกความสัมพันธ์กับคนที่เรารัก หรือ กับผู้อื่น การที่ไม่สามัคคี หรือไม่ลงรอยกันเป็นแค่อาการเบื้องต้นของการที่เรามีหลักพุทธธรรมคือ ทมะต่ำ ความแตกร้าวจะทำลายชีวิตคู่รักให้แตกขาดจากกัน

เมื่อทุกคนต่างรู้ว่าไม่มีใครที่จะสมบูรณ์แบบไปหมดทุกอย่าง ทุกคนต้องเข้าใจในข้อด้อย และข้อเด่นของผู้อื่น เมื่อเข้าใจผู้อื่นแล้วจึงจะเป็นผู้ที่สามารถได้รับความเข้าใจจากคนที่เรารัก หรือ คน อื่นๆ ได้เช่นกัน ซึ่งหลักพุทธธรรมข้อนี้นั้น เหมือนเช่นข้ออื่นๆ คืออาจจะดูจับต้องยากสักหน่อย แต่ถ้า เราพยายามฝึกหัดควบคุมใจของตนทีละน้อย ให้เป็นผู้ที่บังคับควบคุมอารมณ์และจิตใจของตนเอง ให้ ทำใจกับปัญหาและความแตกต่างที่เกิดขึ้น เราจะเป็นผู้หนึ่งที่ได้ผลดีแห่งความสุข สมหวังในรักจาก หลักพุทธธรรมข้อนี้ หลักพุทธธรรมคือทมะนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑) อานิสงส์ของการมีทมะ ได้แก่ ทำให้ชวานาเป็นคนรักการฝึกฝนตนเอง มีความสามารถในการทำงาน ไม่มีศัตรู ไม่มีความแค้นกับใคร สามารถยับยั้งตนเองไม่ให้หลงไปทำผิด หรือหลงไปในทางที่ผิดได้ สามารถตั้งตัวได้ มีสมองดี มีปัญญาเป็นเลิศ มีใจที่สงบสุขเพราะควบคุม อารมณ์ได้ เป็นต้น

๒) โทษของการขาดทมะ ได้แก่ ไม่ฝึกฝนตนเอง ปล่อยให้ชีวิตไปตามยถากรรม ขาด ความสามารถในการทำงาน หลงผิดไปทำความชั่วได้ง่าย เข้าใจผิดในเรื่องต่างๆ ได้บ่อยเกิดการทะเลา วิวาทได้ง่าย มักกลุ่มหลงในอบายมุข ๖^{๕๙} ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน สร้างเนื้อสร้างตัวให้ตีได้ยาก เป็น คนโง่เขลา ปัญญาทึบ มีสติน้อย มักทำงานใดๆ ผิดพลาดเสมอ เป็นต้น

^{๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

(๓) ชั้นดี แปลว่า ความอดทน^{๖๐} ชาวนาควรมีความอดกลั้น ไม่ท้อถอย^{๖๑} ซึ่งหลักพุทธธรรมข้อนี้ ไม่ใช่เพียงจำเป็นต่อชีวิตคู่เท่านั้น แต่เป็นหลักที่สำคัญมาก ที่ต้องมีหากต้องการให้ชีวิตสมหวัง สำเร็จตั้งใจหมาย ความอดทนนั้น เป็นหลักการตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ซึ่งแม้แต่ปัจจุบันนี้ก็ ตาม หากใครไม่มี ดูเหมือนว่าชีวิตนี้จะยากที่จะประสบความสำเร็จได้ และสำหรับชีวิตคู่ นั้น นอกจาก จะต้องมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความเข้าใจกันแล้ว จะต้องมีความอดทนอดกลั้นอีกด้วย

เพราะการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนอกจากจะมีข้อขัดแย้งแตกต่างทางด้านอุปนิสัย การอบรม ประสพการณ์เดิม บางครั้งอาจมีอุปสรรคมาให้ร่วมเผชิญ หรือบางครั้งอาจมีการทะเลาะเบาะแว้ง บาดหมางกันซึ่งไม่ว่าจะโดยคำพูดหรือการกระทำจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จัก อดกลั้นระงับใจไม่ก่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไป เรื่องร้ายที่น่าจะลุกลามจึงจะระงับ สงบลง ไปแต่ถ้าระงับห้ามใจไม่ได้ ต่างฝ่ายต่างทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ จะไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ในที่สุด ต้องเลิกกันไป หลักขั้นต้นนั้นจะแตกต่างจากหลักของทมะ ตรงที่ชั้นดีมุ่งอดทนที่ร่างกายเป็นหลัก ส่วนหลักของทมะนั้นมุ่งอดทนที่จิตใจและอดทนที่อารมณ์ คนที่มุ่งมั่นจะฝึกให้ชั้นดีมีมากแก่ตน ต้อง อดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับตัวเองให้ได้ โดยเฉพาะในชีวิตคู่ เราต้องอดทนทั้งต่อตัวเราเอง และอดทนกับคนที่เรารัก เพราะในการใช้ชีวิตร่วมกับคนที่เรารัก อาจต้องพบกับความลำบาก ตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่างๆ ในการประกอบอาชีพทำนา อุปสรรคจะถาโถมเข้ามามาก หาก อดทนไม่ไหว จะทำให้พาครอบครัวไปไม่ถึงฝั่งฝัน

หากชาวนาขาดความอดทนแล้วทั้งคู่จะไม่สามารถประสานใจ ร่วมกันประคับประคองพา กันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่างๆ ได้ หรือแม้แต่จะอดทนอยู่ด้วยกันตลอดรอดฝั่งนั้นว่ายาก บางคู่ บางคน อดทนอะไรนิดหน่อยไม่ได้ ก็จำเป็นต้องเลิกกันไป แต่หลายคู่แม้ทะเลาะกันนับพันๆ หน ก็ยังอยู่ ด้วยกันได้จนแก่ จนเฒ่า จนตายจากกันไป นับว่าเป็นหลักพุทธธรรมเรื่องขั้นต้นนี้เอง ดังนั้นจึงไม่แปลก ที่จะมีบางคนให้นิยามของความรักว่า รักคือการอดทน หรือรักคือ การอยู่เคียงข้างกัน ไม่ว่าในเวลา ที่ทุกข์หรือสุข มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย^{๖๒} ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ถูกต้องกว่าคู่รักบางคนที่มุ่งแต่จะ เอาความสะดวกสบายจากคนรักพอไม่ได้ก็ทิ้งกันไป เพราะว่าถ้าชาวนาที่ไม่มีความอดทนถึงจะอยู่ ด้วยกันยังไง ก็ไม่มีทางสร้างความเจริญให้ครอบครัวไปได้อย่างแน่นอน หลักพุทธธรรมคือชั้นดีแบ่ง ออกเป็น ๒ ส่วนคือ

^{๖๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๔.

^{๖๒} กนก จันทร์ขจร, คู่มือวัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย, หน้า ๓๐๗.

๑) อานิสงส์ของการมีขันติ ได้แก่ ทำให้ชาวนาอดทนต่ออุปสรรคและปัญหาต่างๆ ได้ทำงานได้ดี เป็นที่พึ่งและหลักในครอบครัวได้ เป็นที่พึ่งให้คนอื่นที่เดือดร้อนได้ ทำให้ไม่มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับคนอื่น อดทนต่อความยากลำบากและอดทนต่อกิเลสเป็นต้น ^{๖๓}

๒) โทษของการขาดขันติ ได้แก่ เป็นคนเหลวไหล ทำให้ผู้อื่นดูถูกเหยียดหยาม ไม่สามารถอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคใดๆ ได้เลย เป็นคนจับจด ทำงานอะไรก็ไม่สำเร็จ ไม่สามารถเป็นที่พึ่งให้ผู้อื่นได้ หลงผิด ทำชั่วได้ง่าย ไม่มีใครไว้วางใจจากผู้อื่น มีศัตรูมาก ชีวิตไม่มีความเจริญก้าวหน้า ไม่มีทางประสบความสำเร็จ หรือร่ำรวยได้ เป็นต้น

(๔) จาคะ แปลว่า ความเสียสละ ^{๖๔} ชาวนาควรมีความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ^{๖๕} จาคะนั้นมีความหมายรวมถึงรู้จักสละสิ่งของช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ซึ่งโดยปกติของชีวิตคู่หนึ่งเราต้องช่วยเหลือเกื้อกูลคนรักของเราตลอดเวลาเรียกว่าต้องแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่ถ้ามีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมุ่งจะเอากับคนรักอย่างเดียว จะทำให้เกิดการเบียดเบียนเข้าทำนองรู้ว่า อีกฝ่ายหนึ่งตั้งใจจะเอาเปรียบ ทำให้ไม่อาจอยู่ร่วมกันยึดได้ซึ่งการให้ที่ดีนั้น จะต้องอยู่บนหลักของผู้ให้ๆ ด้วยความเต็มใจ ผู้รับก็รับด้วยความสุข ผู้ให้ก็มีความสุขไปด้วย แต่ถ้าเป็นการบังคับเอากับผู้อื่นโดยที่ผู้ให้ก็ไม่เต็มใจจะให้ ย่อมไม่ทำให้เกิดความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ

การให้ในหลักของจาคะนี้ ไม่ใช่เป็นเพียงการให้ เผื่อแผ่ แบ่งปันสิ่งของเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่คู่ครองประสบความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือมีความลำบากต้องการความช่วยเหลือ สามารถช่วยเหลือ เสียสละความสุขความพอใจของตน ตลอดจนสิ่งของที่มี เสียสละ ขวนขวายช่วยเหลือ เอาใจใส่ดูแล เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นกำลังส่งเสริม หรือช่วยให้กำลังใจให้อีกฝ่ายได้ ซึ่งผู้ที่มีจาคะนั้น ถือว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นคุณธรรมที่จำเป็นและจำเป็นต่อชีวิตคู่มาก อีกประเด็นที่สำคัญมากและคนมักมองข้ามกันคือการให้อภัยที่เรียกว่า อภัยทาน ^{๖๖} การให้อภัยมักไม่ถูกรวมกับการให้โดยทั่วไป ทั้งๆ ที่มีความสำคัญมาก การให้อภัยนั้น อาจเป็นการสรุปนियามของความรักที่ดีก็ได้ เพราะเมื่อเราให้อภัยแก่คนที่เรารัก เป็นการแสดงไมตรีจิตเรื่องความจริงใจของเราเอง เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับความแตกต่าง การเข้าใจในอีกฝ่าย และความอดทนอดกลั้นในความผิดที่คู่รักได้ก่อขึ้น ไม่คิดแค้น ไม่คิดเอาคืน มีแต่ความรักให้กันและพร้อมที่จะฝ่าฟันอุปสรรคด้วยกันอีกครั้ง ดังนั้น การให้อภัยจึงเป็นจุดรวมของ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ที่กล่าวไปแล้วด้วย หลักพุทธธรรมคือจาคะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๖.

^{๖๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๔.

^{๖๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๕/๑๐๗.

๑) อานิสงส์ของการมีจาคะ ได้แก่ ทำให้ชาวนามีอารมณ์ผ่องใส มีนิสัยเสียสละแก่ผู้อื่น รักผู้อื่นเหมือนรักตนเอง ทำให้ตนเองปลอดภัย คนอื่นนับหน้าถือตา ครอบครัวยุติธรรมและสังคมเป็นสุข มีเพื่อนดีๆ รอบตัว จิตใจมีความสุข ช่วยชำระล้างจิตใจที่สกปรกเห็นแก่ตัว ทำให้คนรักเรามากขึ้น เป็นต้น

๒) โทษของการขาดจาคะ ได้แก่ จิตใจเกิดความตระหนี่^{๖๗} เป็นคนเห็นแก่ตัว ด้รับคำครหาตีเตียนมีความทุกข์ในใจ ไม่มีใครอยากเข้าใกล้ไร้เพื่อนฝูงและบริวาร ไร้คนรักและเห็นใจไม่มีใครรักจริง เป็นต้น

สรุปความว่า หลักพุทธธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ และเพื่อการพัฒนาครอบครัวในอาชีพของชาวนามีคือ ขรവാสาธรรม ๔ คือ ชาวนามีสัจจะคือความจริงใจ ซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน ทมะมีการข่มใจไม่นอกใจคู่ครองของตน ขันติมีความอดทนไม่ทำร้ายคู่ครองของตน และจาคะมีการเสียสละให้อภัยในเมื่อคู่ครองของตนทำผิด จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวชาวนามี หากเรามีไว้ แม้เราเป็นคนโสด ไม่ใช่ผู้ครองเรือน หลักคุณธรรมนี้ก็จะเป็นหนี้ยวนำให้มีคนรัก มีเมตตา ทำให้สมหวังในความรักและคู่ครองได้ ซึ่งโดยรวมคือ เมื่อมีสัจจะย่อมมีเกียรติยศชื่อเสียง มีผู้คนเชื่อมั่น เมื่อมีทมะย่อมได้รับปัญญา ควบคุมอารมณ์ได้ เมื่อมีขันติย่อมเกิดทรัพย์และความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ และเมื่อมีจาคะย่อมเกิดมิตรที่ดี เกิดคนรักใคร่ ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในครอบครัวอย่างแท้จริง

ส่วนวิชาญ ทองดอนโตกล่าวว่า หลักขรവാสาธรรม ๔ คือ การทำนาอาจจะเป็นสัจจะส่วนหนึ่งที่ชาวนามีทำอยู่อาจจะเป็นอาชีพอย่างหนึ่งในการผลิต^{๖๘}

เกียรติศักดิ์ ภายสุด กล่าวว่า หลักขรവാสาธรรม ๔ คือ ๑) ครอบครัวต้องมาก่อน มีความซื่อตรง รับผิดชอบ ไม่โกหกกัน มีอะไรต้องบอกต่อกัน ไม่ปิดบังคนในครอบครัว ๒) การข่มใจไม่ผิดศีลธรรม เพื่อความสุขของครอบครัว ๓) ต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างมีเหตุผล และเข้าใจกัน อดทน ยกโทษให้แก่กัน อยู่อย่างมีความสุข ๔) เป็นผู้ให้และซื่อสัตย์ต่อส่วนรวม^{๖๙}

พรม บุญมาช่วย กล่าวว่า เรารักในอาชีพทำนามาแต่สมัยพ่อแม่ทำมา และมีการทำขวัญข้าวกันมาทุกปี และทำนาแบบครอบครัวร่วมกันและทำสอนลูกหลานมาตลอดและเคารพซึ่งกันและกัน^{๗๐}

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาถ กล่าวว่า หลักขรവാสาธรรม ๔ คือ ๑) ความจริงใจ คือ รักครอบครัว ต้องมีความรักซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ๒) การอดทนและข่มจิตใจไม่ให้ประพฤติดิตศีลธรรม

^{๖๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๓๒๐/๒๗๙.

^{๖๘} สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๙} สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ ภายสุด, ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พรม บุญมาช่วย, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดสุพรรณบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

จะทำให้ครอบครัวมีความสุข ๓) การอยู่ในสังคมย่อมมีการกระทบกระทั่งกัน ต้องอดทนต่อกัน ๔) การเสียสละหรือการบริจาคถือว่าเป็นการฝึกฝนให้ลดละความโลภซึ่งเป็นกิเลส^{๗๑}

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ มีความจริงใจซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ไม่นำความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัว มีความอดทนขยัน มีความเสียสละเพื่อทำบุญทำกุศล^{๗๒}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ๑) มีความจริงใจ ตั้งใจ ให้ทุกคนในครอบครัวมีชีวิตที่ดี อยู่เย็นเป็นสุข ๒) พยายามให้ทุกคนในครอบครัวทำให้ใจสงบเย็น รับฟังเหตุผลของกันและกัน ๓) อดทนอดกลั้นในความเห็นที่ขัดแย้งกัน เพื่อไม่นำสู่การทะเลาะเบาะแว้งกัน ๓) มีใจโอบอ้อมอารีและเสียสละเพื่อส่วนรวม^{๗๓}

พูลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ๑) รักครอบครัว ไม่มีการนอกใจซึ่งกันและกัน ๒) ข่มใจ ไม่ผิดลูกผิดเมียคนอื่น ๓) อดทนต่ออุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว ๓) เมื่อมีเงิน มีฐานะ เสียสละบริจาคตามฐานะของตน^{๗๔}

พ่ายพ์ ยังปักซี่ กล่าวว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ขาวนาความจริงใจ คือ รักครอบครัว ข่มใจไม่ผิดศีลธรรม อดทนต่อกันและกัน เสียสละเพื่อการกุศล โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ครอบครัวมีความสุข ไม่เดือดร้อนด้วยการไม่ทำผิดกฎหมาย ศีลธรรม และเมื่อมีเงินเหลือจากการขายข้าวก็ทำก็กุศลในวาระต่างๆ^{๗๕}

ธีร์วิศ พรพันธริศ กล่าวว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ๑) เรามีความจริงใจในการทำนาด้วยความบริสุทธิ์ เราจะจริงใจและซื่อสัตย์ต่อครอบครัวอย่างจริงใจ ๒) เราจะมีสติตั้งใจด้วยความบริสุทธิ์ เพราะไม่ผิดศีลธรรม ๓) เรามีความอดทนต่อหน้าที่ขานาอย่างยั่งยืน ๓) เรามีความเสียสละเพื่อส่วนรวมและครอบครัวอย่างต่อเนื่อง^{๗๖}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ขาวนาควรมีหลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ๑) รักครอบครัว ๒) ข่มใจไม่ผิดศีลข้อ ๓ คือกาเม ๓) อดทนต่อคู่แข่งของตน ๔) ทำบุญต่างเทศกาลต่างๆ^{๗๗}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ขาวนาควรมีความจริงใจ คือ รักครอบครัว มีการข่มใจไม่ผิดศีลข้อที่ ๓ มีความอดทนต่อกันและกัน และมีใจเสียสละเพื่อส่วนรวม^{๗๘}

^{๗๑} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท, งบประมาณสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๒} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๓} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พูลพัชร พูลเจริญ, ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พ่ายพ์ ยังปักซี่, ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๖} สัมภาษณ์ ธีร์วิศ พรพันธริศ, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๘} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

๔.๓ บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมของชาวนาไทย

บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมของชาวนาไทย เมื่อชาวนามีปัญหาเรื่องการทำงานไม่ชอบลุกขึ้นทำงานแต่เช้าในนาของตน ไม่รู้จักหาทรัพย์ ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย คบเพื่อนไม่ดีเป็นเหตุให้เสียทรัพย์ได้ ดำรงชีวิตด้วยความสุรุษสุรายมีรายรับไม่พอกับรายจ่าย และเรื่องการไม่ประกอบอาชีพทำนาด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเช่น เมื่อเห็นที่นาของคนอื่นมีต้นข้าวออกรวงสวยงามไปທုံທုံ ก็เกิดความอิจฉาริษยากันแก่งกันหรือ ประพฤติผิดศีลธรรมอื่นๆ เป็นต้น ฉะนั้น ชาวนาควรบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้หายจากความยากจน โดยแบ่งออกเป็น ชาวนากับทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ และชาวนากับสัมมาอาชีวะ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๔.๓.๑ ชาวนากับทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔

ชาวนากับทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมของชาวนาไทย โดยชาวนาถือได้ว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารแห่งสังคมไทยเสมอมา และสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยที่ประเทศไทยมีการส่งออกข้าวไปยังต่างประเทศเป็นอันดับ ๓ ของโลก ชาวนาพยายามผลิตให้ได้ผลผลิตสูงสุดโดยไม่มีผู้ใดปฏิเสธ^{๗๙} ชาวนาในสังคมไทยส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ หรือประโยชน์ที่จะบรรลุถึงได้ในปัจจุบัน ๔ ประการคือ

(๑) อุฏฐานสัมปทา หมายถึง ชาวนามีความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการคือ การทำนาในอาชีพของตน

(๒) อารักขสัมปทา หมายถึง ชาวนามีความถึงพร้อมด้วยการรักษา ได้แก่ การรู้จักรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้จากการทำนาโดยการปฏิบัติตามหลักข้อที่ ๑

(๓) กัลยาณมิตรตตา หมายถึง ชาวนามีเพื่อนเป็นคนดี ซึ่งได้แก่การคบเพื่อนที่ดีเป็นมิตร

(๔) สมชีวิตา หมายถึง ชาวนามีการเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่แสวงหามาได้จากอาชีพการทำนา ไม่ตระหนี่จนไม่ได้รับประโยชน์จากทรัพย์สิน และไม่สุรุษสุรายจนมีรายได้ไม่พอกับจ่ายของตน

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ทั้ง ๔ นี้ เป็นหลักพุทธธรรมที่ชาวนาซึ่งมุ่งหวังความมั่งคั่งทางอาชีพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจด้านอาหารจะต้องถือเป็นนโยบายส่งเสริมให้มีขึ้นให้ได้ เพราะความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของรัฐหรือประเทศ ย่อมเกิดจากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประชาชนมีชาวนาเป็นต้น หากชาวนาในประเทศยากจนขัดสน รัฐจะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจไปไม่ได้ ผู้วิจัยจะ

^{๗๙} มงคลเลิศ ด่านธานินทร์ (ผู้แปล), เศรษฐกิจการเมืองของชาวนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๙.

ได้กล่าวถึงการส่งเสริมชวานาให้มีความขยันด้วยการหลีกเลี่ยงโทษแห่งเกียจคร้าน โดยที่ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผลัดวันประกันพรุ่ง ไม่ทำงาน โภคทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิด โภคทรัพย์เก่าที่มีอยู่ก็หมดไปคือ อ้างไปทั้ง ๖ ประการ ว่า

- (๑) มักอ้างว่าหนาวเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๒) มักอ้างว่าร้อนเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๓) มักอ้างว่าเวลาเย็นเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๔) มักอ้างว่าเวลายังเช้าเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๕) มักอ้างว่าหิวเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๖) มักอ้างว่ากระหายเกินไปแล้วไม่ทำงาน^{๘๐}

ถ้าชวานาคคนใดมัวมัวอยู่ด้วยความเกียจคร้านดังกล่าวข้างต้น ชวานาคคนนั้นจะพบแต่ความเสื่อมความพินาศหายหน้าโดยไม่ต้องสงสัย หากชวานาคคนใดต้องการให้ตนเองครอบครัวและสังคมมีความเจริญรุ่งเรือง มีความสุข ก็จำต้องละเว้นอบายมุข ตั้งหน้าทำมาหากินโดยสุจริต ด้วยความขยันหมั่นเพียรให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชวานาคคนนั้นก็จะมีแต่ความสุข ความเจริญอย่างแน่นอน

ฉะนั้น ชวานาเมื่อแสวงหาทรัพย์มาได้จากการทำนาแล้วก็ต้องรู้จักจัดสรรทรัพย์นั้นโดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วนที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ อย่าง คือ

(๑) ชวานาคควรแสวงหา หรือกระบวนการผลิต โดยมีหลักการที่เน้นว่าให้การแสวงหาทรัพย์จากการทำนานั้นให้เป็นไปโดยชอบธรรมไม่กดขี่ข่มเหงกันและเป็นไปด้วยความขยันหมั่นเพียร และความฉลาดในการจัดสรรดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นๆ

(๒) ชวานาคควรเก็บออม หรือ การเก็บรักษา ตลอดถึงการสะสมทุน ประกอบด้วยเก็บออมให้เป็นทุนในการประกอบอาชีพทำนาและเก็บออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น และเป็นทุนสำหรับไว้สงเคราะห์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

(๓) ชวานาคควรใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูบุคคลที่รับผิดชอบ การแบ่งปันเผื่อแผ่แก่มิตรสหายหรือกิจกรรมทางสังคมและใช้จ่ายในการทำมาหากิน และบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะ

(๔) ชวานาคควรมีความสัมพันธ์กับชีวิตด้านอื่น โดยเฉพาะด้านจิตใจ เช่น ไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่หวังกังวลเป็นทุกข์รู้จักบริโภคทรัพย์อย่างรู้เท่าทันความจริง สามารถรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติและทำให้ทรัพย์สมบัตินั้นเป็นปัจจัยหรือเป็นฐานให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไปหรือใช้เป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาศักยภาพของตน

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๕/๒๐๕.

สรุปความว่า ชาวนาควรมีปฏิญญามีกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา คือ ชาวนามีความขยันในการทำนา อารักขสัมปทา คือ มีการรักษาทรัพย์ที่หามาได้จากการทำนา กัลยาณมิตตทา คือ มีเพื่อนบ้านที่ดี และสมชีวิตาคือ มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย เป็นการพัฒนาสังคมของชาวนาไทยส่วนรวม โดยไม่เบียดเบียนตน และบุคคลอื่น

ส่วนวิชาญ ทองดอนโตกล่าวว่า หลักปฏิญญามีกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ คบคนดีเป็นเพื่อน เพื่อที่ดีย่อมมองแต่สิ่งดีจะทำอะไรคิดในสิ่งที่ดี เพื่อความสบายใจในการคบเพื่อน^{๘๑}

วิชัย ชิตยวงษ์ กล่าวว่า รายได้ที่มาจากอาชีพทำนา เราจะใช้อย่างรู้ค่า ใช้จ่ายให้มีความสมดุลกับรายได้ที่ได้มา^{๘๒}

เกียรติศักดิ์ ภายสุต กล่าวว่า หลักปฏิญญามีกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ๑) อาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่ต้องอดทน ขยัน เพราะถ้าขยันก็จะช่วยลดต้นทุนการผลิต เพิ่มรายได้ของครอบครัว ๒) หมั่นเพิ่มเติมเก็บหอมรอมริบทรัพย์ที่หามาได้ ใช้อย่างประหยัด รู้จักกิน รู้จักใช้ทรัพย์ที่หามาได้ ๓) รู้จักคบเพื่อนที่ดีจะทำให้ชวนกันไปทำแต่สิ่งที่ดี ๔) อยู่อย่างพอเพียง ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต^{๘๓}

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท กล่าวว่า หลักปฏิญญามีกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ๑) อาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่ทำให้เราสามารถมีรายได้ ๒) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ เพราะเป็นทุนและเป็นทรัพย์ที่ทำไว้เพื่อลูกหลาน ๓) เพื่อนที่ดีจะช่วยให้การดำเนินชีวิตเราดีขึ้น ๔) ใช้ชีวิตตามฐานะที่มีที่เป็นด้วยความระวังไม่ประมาท^{๘๔}

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า หลักปฏิญญามีกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ มีความขยันหมั่นเพียรในอาชีพชาวนา รู้การใช้จ่ายที่ประหยัด ใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้อย่างระมัดระวัง ไม่ฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น มีการเก็บออมทรัพย์สินที่หามาได้ คบคนดีมีเพื่อนบ้านที่ดีไม่เห็นแก่ตัวช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๘๕}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า หลักปฏิญญามีกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ๑) พยายามปรับปรุงวิถีชีวิตให้อาชีพชาวนาในปัจจุบันรวมกลุ่มกัน สามัคคีกัน ให้สังคมส่วนรวมเข้ากับครอบครัวได้ ๒)

^{๘๑} สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาธิการสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๒} สัมภาษณ์ วิชัย ชิตยวงษ์, นายกสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดสุโขทัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ ภายสุต, ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๔} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๕} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

พยายามใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า ไม่สุรุ่ยสุร่าย ๓) พยายามเอาศรัทธาเป็นมิตรและนำส่วนที่ดีมาใช้ในชีวิต คนไหนดีนำเสนอเป็นตัวอย่าง ๔) ไม่ฟุ้งเฟ้อตามสังคมทุนนิยม^{๘๖}

พูลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า หลักทฤษฎัธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ๑) ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพชาวนา พัฒนาเทคโนโลยี ๒) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ เก็บหอมรอบริบ มีเงินใช้จ่ายตามสมควร ๓) คบคนดีเป็นเพื่อน ไม่คบเพื่อนเลว ๔) ดำรงชีวิตตามสมควรแก่ฐานะของตน ไม่ฟุ้งเฟ้อไปตามกระแสสังคม^{๘๗}

พายัพ ยังปักซี่ กล่าวว่า ชาวนามีหลักทฤษฎัธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ๑.ขยันในการทำนา ๒) รักษาทรัพย์ที่หามาได้จากการทำนา ๓) คบเพื่อนที่เป็นกัลยาณมิตร ๔) เลี้ยงชีวิตตามสมควรจากการทำนาและเกษตรผสมผสาน^{๘๘}

ธีร์วิศ พรพันธริศ กล่าวว่า หลักทฤษฎัธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ๑) เรามีความตั้งใจในอาชีพอย่างต่อเนื่อง และต้องยึดในหน้าที่ตามกระบวนการการทำงานอย่างเป็นระบบ ๒) เราจะรักษาที่ดินซึ่งเป็นที่ทำกินและเป็นมรดกของชาวนา จะไม่ให้คนอื่นมาแบ่งเอาไป ๓) ยึดมั่นในความดีของกลุ่มชาวนา เพื่อไม่ให้คนไม่ดีมาทำลายกระบวนการชาวนาของเรา ๔) เราจะอยู่แบบพอเพียงตามสมควรแบบชาวนาอย่างมีความสุข^{๘๙}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ชาวนาควรมีหลักทฤษฎัธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ๑) ชาวนาขยันหมั่นเพียรในการชาวนา ๒) ชาวนารักษาทรัพย์ที่หามาได้ใช้จ่ายพอประมาณ ๓) คบเพื่อนดีไม่ชักชวนไปในทางที่เสียหาย ๔) ชาวนามีชีวิตตามสมควรแก่ฐานะของตน^{๙๐}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า ชาวนาควรมีหลักทฤษฎัธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ ชาวนามีขยันหมั่นเพียร ในอาชีพชาวนา รักษาทรัพย์ที่หามาได้จากการทำนา คบคนดีเป็นเพื่อน มีชีวิตอยู่ตามสมควรแก่ฐานะของตน^{๙๑}

^{๘๖} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๗} สัมภาษณ์ พูลพัชร พูลเจริญ, ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๘} สัมภาษณ์ พายัพ ยังปักซี่, ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๙} สัมภาษณ์ ธีร์วิศ พรพันธริศ, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๙๐} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๙๑} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

๔.๓.๒ ชาวนากับสัมมาอาชีวะ

ชาวนากับสัมมาอาชีวะซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมของชาวนาไทย ชาวนาควรมีหลักพุทธธรรมคือ สัมมาอาชีวะ ในการทำมาหากิน หรือในหน้าที่การงาน การทำงานของมนุษย์เพื่อหารายได้มาประทังชีวิตหรือเลี้ยงชีวิตของตนและครอบครัวนั่นเอง การเลี้ยงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามก็แล้วแต่ จะเป็น พ่อค้า แม่ค้า ชาวไร่ ชาวนา เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีหลักสัมมาอาชีวะจึงจะพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าไปในอนาคต ผู้วิจัยจะได้สรุปสัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีวิตในทางที่ ชอบ ออกมาเป็น ๒ ทางคือ

(๑) ทางกาย คือ ชาวนามีการทำนาเป็นอาชีพ ที่ต้องใช้กำลังร่างกาย หรือการกระทำทางกายเข้าประกอบเช่น ประกอบอาชีพทำนาด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่คดโกงใคร เป็นต้น

(๒) ทางวาจา คือ ชาวนามีการทำนาเป็นอาชีพ ที่ต้องใช้วาจาเข้าประกอบในการทำงาน เช่น มีการสนทนากันและกันด้วยสัมมาวาจา คือ ไม่พูดเท็จให้ร้ายคนอื่น เป็นต้น

การที่ชาวนาทำนาในปัจจุบันกับอดีตที่ผ่านมามีความแตกต่างกันในหลายเรื่อง ไม่ว่าจะ เป็นวิธีการในการทำนา พันธุ์ข้าว เครื่องมือทางการเกษตร พื้นที่ในการทำนา กล่าวคือในอดีตกระบวนการวิธีการทำนาของชาวนามีความซับซ้อนและยุ่งยาก เริ่มแรกชาวนาจะต้องถางป่าเพื่อหาพื้นที่ในการทำนาโดยการจับจองเป็นของตนเอง ไม่มีการซื้อขายที่ดินอย่างปัจจุบัน ใช้แต่แรงงานของตนในการหาพื้นที่ใครที่ขยันจะมีพื้นที่มาก ทำให้เกิดการหวงแหนพื้นที่ดินของตนเพราะกว่าจะได้มายากลำบากเหลือเกิน อีกทั้งพันธุ์ข้าวที่ใช้ในการทำนายังเป็นพันธุ์ข้าวป่ายังไม่มีการพัฒนาพันธุ์ข้าว ไม่มีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัยจึงต้องใช้ วัว ควาย ในการไถนา ทำให้ต้องใช้เวลาในการทำนาแต่ละครั้งนาน จึงทำได้เฉพาะนาปีเท่านั้น ไม่สามารถทำนาปรังได้ซึ่งแรงงานที่ใช้มักใช้แรงงานภายในครัวเรือน และการขอแรงงานช่วยเหลือกันในหมู่บ้านของตนเองหรือที่เรียกว่าการลงแขก^{๙๖} กล่าวคือการทำนาโดยใช้แรงงานช่วยกันทำนาในทุกๆขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การไถ การหว่าน และการเก็บเกี่ยว เป็นต้น ล้วนแล้วแต่ใช้แรงงานคนในครัวเรือนเป็นหลักทั้งสิ้น ไม่มีการใช้เงินในการจ้างแรงงานจะมีบ้าง คือการขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านมาร่วมลงแรงในบางงานที่ทำไม่ทัน ระบบการทำงานในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น รักใคร่กลมเกลียวกันดีของคนในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ในอดีตยังไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี หากจะใส่ปุ๋ยบำรุงจะใส่มูลสัตว์จากวัว ควายที่เลี้ยงไว้เป็นปุ๋ยแทน ทำให้ต้นทุนการผลิตไม่สูง แต่ส่วนใหญ่แล้ววัตถุประสงค์ของการทำนาในอดีตมักเป็นการทำเพื่อบริโภคในครัวเรือน หากเหลือถึงจะนำไปขายจึงกล่าวได้ว่าการทำนาในอดีตแตกต่างจากปัจจุบันมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการหาที่ดินที่ปัจจุบันสามารถหาได้ง่ายกว่าโดยการหาเช่าที่ดิน ชาวนามีชีวิตอยู่แต่จะไม่ค่อยดิ้นก ก็ยังนับว่าดีกว่าคนในเมืองที่ตกงาน และกรรมกรในชนบทที่หา

^{๙๖} รศ.ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, หน้า ๙๑.

อย่างลุ่มๆ ดอนๆ^{๙๓} โดยในปัจจุบันทั้งในวิธีการและวัตถุประสงค์หากมีเงินมากพอสามารถซื้อมาเป็นของตนเองได้ง่ายกว่า อีกทั้งมีนวัตกรรมทางการเกษตรที่ทันสมัย อาทิ รถไถ เครื่องดำนา เครื่องฉีดยา และรถเก็บเกี่ยว ที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้กับชาวนาได้ทำนาได้สะดวก รวดเร็วและง่ายขึ้น รวมไปถึงการพัฒนาด้านความรู้ทางการเกษตรจนสามารถพัฒนาพันธุ์ข้าว ที่สามารถทนต่อภัยธรรมชาติและศัตรูพืชต่างๆได้ ถึงแม้จะมีพันธุ์ข้าวที่หลากหลาย มีนวัตกรรมทางการเกษตรมาใช้ในการผลิต เช่น การใช้รถไถเกี่ยวข้าวเป็นต้น^{๙๔}

ชาวนาต้องเพิ่มต้นทุนการทำนาเช่นกัน เพราะว่าพันธุ์ข้าวมีราคาสูงขึ้น ปุ๋ยเคมีที่ใช้ในการทำนาราคาแพงขึ้น อีกทั้งยังต้องจ้างแรงงานในการทำนาแทบจะทุกขั้นตอนของการทำนา ในขณะที่เดียวกันวัตถุประสงค์ของการทำนาในปัจจุบันเป็นการทำนาเชิงพานิชย์ที่ทำนาในปริมาณมากๆ หลายๆครั้งต่อปี เพื่อนำผลผลิตไปขายเป็นหลัก ชาวนาในปัจจุบันสามารถทำนาได้สะดวกสบายมากกว่าในอดีตมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเครื่องมือทางการเกษตรที่ช่วยทุ่นแรงเช่นรถไถเป็นต้น

สรุปความว่า ชาวนาควรใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมโดยใช้อาชีพชาวนาของตนคือ หลักสัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ผิดกฎหมายทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำนาที่ปราศจากการเบียดเบียนตนและเอาเปรียบสังคม ในขณะเดียวกัน เป็นการฝึกหัดขัดเกลาความประพฤติของตนให้ยึดถือความดีงาม เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคมให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไป

ส่วนวิชาญ ทองดอนโตกล่าวว่า หลักสัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย คือ ส่วนใหญ่สังคมปัจจุบันทำให้คนเห็นแก่ตัวก็ยากแก่การดำรงชีพ ส่วนใหญ่ชาวนาก็จะทำตามกันเพื่อลดความขัดแย้ง^{๙๕}

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาถ กล่าวว่า หลักสัมมาอาชีวะ คือ ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่ผิดกฎหมาย)^{๙๖}

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า หลักสัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่คดโกง^{๙๗}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า หลักสัมมาอาชีวะ คือ มีอาชีพสุจริตไม่เบียดเบียนตน และบุคคลอื่น^{๙๘}

^{๙๓} มงคลเลิศ ด้านธานินทร์, เศรษฐกิจการเมืองของชาวนา, หน้า ๙๗.

^{๙๔} รศ.ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, หน้า ๑๕๕.

^{๙๕} สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาธิการสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๙๖} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาถ, ประธานสภาเกษตรกร จังหัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๙๗} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๙๘} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

พลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า หลักสัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ประกอบอาชีพเสริม มีทำนา ปศุสัตว์ ไม่ประกอบอาชีพผิดกฎหมาย^{๙๙}

พายัพ ยังปักซี กล่าวว่า ชาวนามีหลักสัมมาอาชีวะคือ ชาวนาทำนามีรายได้ มีเงินและทรัพย์สินที่หามาได้จากการทำนาไปหล่อเลี้ยงครอบครัวได้ตลอด นั้นเพราะการทำนาเป็นอาชีพที่สุจริตไม่ไปคดโกงใครนั่นเอง^{๑๐๐}

ธีร์วิศ พรพันธริศ กล่าวว่า หลักสัมมาอาชีวะ คือการประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทำตามกฎหมาย^{๑๐๑}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ชาวนาควรมีหลักสัมมาอาชีวะ ได้แก่ ประกอบอาชีพทำนาด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่โกง ไม่ทำร้ายกัน ไม่กลั่นแกล้งกันเพื่อให้เกิดทรัพย์สินเสียหายจากการกระทำของตน^{๑๐๒}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า ชาวนาควรมีหลักสัมมาอาชีวะ คือ ประกอบอาชีพทำนาด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทำผิดกฎหมายบ้านเมือง^{๑๐๓}

๔.๔ บูรณการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศชาติของชาวนาไทย

บูรณการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศชาติของชาวนาไทย เมื่อชาวนามีปัญหาเรื่องราคาข้าวตกต่ำ ราคาปุ๋ยแพงเป็นต้น ไม่รวมตัวจับกลุ่มพูดคุยกันบ่อยๆ ให้ตกผลึก ไม่สามัคคีกันเพื่อจับมือกันต่อรองกับพ่อค้าคนกลางที่มาเอาไรต์เอาเปรียบชาวนาด้วยกัน และเรื่องการตีมสุรายาเสพติดเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เสียทรัพย์สินที่ตนหามาได้จากการทำนา โดยอ้างว่าแก้ปวดเมื่อยเป็นต้น ฉะนั้น ชาวนาควรมบูรณการหลักธรรมเพื่อการพัฒนาตนเอง และประเทศชาติให้หายจากความยากจน โดยแบ่งออกเป็น ชาวนากับอภิปรินิยธรรม และชาวนากับศีล ๕ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ ชาวนากับอภิปรินิยธรรม

ชาวนากับอภิปรินิยธรรมเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศชาติของชาวนาไทยที่มีคุณค่า และประโยชน์มากมายต่อความสามัคคีของคนในชาติ และเป็นหลักพุทธธรรมที่ใช้

^{๙๙} สัมภาษณ์ พลพัชร พูลเจริญ, ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พายัพ ยังปักซี, ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ ธีร์วิศ พรพันธริศ, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

สำหรับการอยู่ร่วมกันของชานานาให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยเฉพาะหลักอุปทานิยธรรม ๗ ประการ^{๑๐๔} ซึ่งเป็นธรรมสำหรับชานานาเป็นต้นที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของชานานาไทย โดยแบ่งเนื้อหาสาระออกเป็นดังนี้

(๑) ประการที่ ๑ หมั่นประชุมกันเป็นนิตย^{๑๐๕} หมายถึง ถ้ากลุ่มชานานาไทยมีการประชุมกันเนื่องๆ โดยเฉพาะเข้าไปมีบทบาทในสภาเกษตรกรแห่งชาติ ซึ่งจะได้ยกมาเป็นความรู้ และเพื่อเป็นข้อสนับสนุน อุปทานิยธรรม ๗ ประการ ในข้อที่ ๑ หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย^{๑๐๖} การประชุมของกลุ่มชานานานั้นจะมีมากหรือน้อยก็ตาม แต่พอสรุปโดยลักษณะเป็น ๖ ข้อ

- ๑) การประชุมปรึกษาหารือหรือพิจารณาหรือเพื่อรับทราบ
- ๒) ประชุมชี้แจง สั่งการ มอบงานหรือนโยบาย
- ๓) ประชุมอบรมหรือประชุมเชิงวิชาการ หรือเชิงปฏิบัติการ
- ๔) ประชุมสัมมนา
- ๕) ประชุมปฏิบัติภารกิจ
- ๖) ประชุมสังสรรค์หรือสร้างสรรค์ความสามัคคีในหมู่ชานานา

ฉะนั้น ชานานาควรมีการประชุมกันเนื่องนิตย การประชุมรวมหมู่คณะเป็นเนื่องนิตย ถือเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงรักษาองค์กรชานานาให้มีอุดมการณ์ร่วมกันในระยะยาว ทั้งนี้เพราะการรวมกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา จะทำให้สมาชิกขององค์กรชานานา เกิดความรู้สึกที่ดีในการอยู่ร่วมกันอย่างน้อย ๓ ประการ คือ

- ๑) รู้สึกว่าตนเป็นเจ้าขององค์กรชานานา
- ๒) รู้สึกว่าตนมีโอกาสในการสร้างสรรค์องค์กรชานานา
- ๓) รู้สึกว่าตนเป็นผู้รับผิดชอบองค์กรชานานา

ชานานากลุ่มใดที่สมาชิกมีความรู้สึกที่ดีทั้ง ๓ ประการนี้ ย่อมจะนำไปสู่ความมีอุดมการณ์เป็นหนึ่งเดียวกัน และพร้อมที่จะพิทักษ์ปกป้องรักษาองค์กร อย่างเต็มกำลังความรู้ความสามารถ แม้แต่ชีวิตก็อุทิศให้กับองค์กรได้ นี่คือนานภาพของการประชุมร่วมกันอย่างเนื่อง

(๒) ประการที่ ๒ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ^{๑๐๗} หมายถึง การประชุม การเลิกประชุม และกระทำการที่ควรทำโดยพร้อมเพรียงกัน เพื่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คนที่อยู่ร่วมกัน ไม่กินแหนงแคลงใจกัน จะ

^{๑๐๔} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘, อง.สตตท. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๓.

^{๑๐๕} อง.สตตท. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

^{๑๐๖} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาเถรสมาคม, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

^{๑๐๗} อง.สตตท. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

ทำงานอะไรก็สำเร็จได้เช่นในครอบครัวของชาวนามีอะไรปรึกษาหารือกันก็ต้องอยู่พร้อมๆ กัน เพื่อทุกคนจะได้ยอมรับในสิ่งที่กำลังทำลงไปด้วยความเต็มใจ ซึ่งการพร้อมเพียงกันประชุม เลิกประชุมโดยพร้อมเพียงกันซึ่งเป็น ๑ ในหลักการของหลักการของการประชุมที่ดี^{๑๐๘}

ชาวนามีหลักการปธานิยธรรมข้อที่ ๒ คือ ความพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่จะพึงทำ ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะทั้ง ๓ วาระนี้คือการแสดงออกถึงเอกภาพของหมู่คณะ หรือความพร้อมใจเป็นหนึ่งเดียวกันของสมาชิกชาวนามีทั้งหมด ยินดีเต็มใจที่จะร่วมเป็นร่วมตายกันทั้งในยามทุกข์และในยามสุขเพื่อแบกรับภารกิจ ของหมู่คณะให้สำเร็จลุล่วงไปได้ตามเป้าหมายและกำหนดเวลา ขณะเดียวกันหากในยามใดที่มีภัยอันตรายมากล้นราย สมาชิกชาวนามีทั้งหมดต่างก็พร้อมใจกันพิทักษ์รักษาองค์กรให้ผ่านพ้นอุปสรรคและวิกฤตอันตรายไปได้อย่างปลอดภัยและสง่างาม โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ลำบากใดๆ ทั้งสิ้นนี่คือ อานุกาพแห่งความเป็นเอกภาพของหมู่คณะ ซึ่งทำให้องค์กรชาวนามีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น

(๓) ประการที่ ๓ ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรมตามที่วางไว้เดิม^{๑๐๙} หมายถึง การไม่บัญญัติ หรือไม่ลบล้าง ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ขององค์กร หรือกฎระเบียบ ข้อบังคับอื่นๆ ตามความต้องการของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือตามความต้องการของกลุ่มคนใด กลุ่มหนึ่ง หรือตามอิทธิพลใดอิทธิพลหนึ่ง โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง และชอบธรรม การไม่บัญญัติสิ่งที่ขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ และไม่เลิกลบล้างกฎหมายรัฐธรรมนูญ หรือสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว เพราะกฎหมายรัฐธรรมนูญ นั้นเป็นกฎหมายแม่บทของการปกครองและ บริหารประเทศ บ้านเมืองจะสงบสุขได้ ทุกคนจะต้องไม่บัญญัติและไม่ลบล้างระเบียบกฎเกณฑ์ ต่างๆ ขององค์กร หรือกฎระเบียบข้อบังคับอื่นๆ ตามความพอใจของตนหรือของกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง

ชาวนามีหลักการปธานิยธรรมข้อที่ ๓ คือ การไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ลบล้าง สิ่งที่มีได้บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นตามสิกขาบทที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ถ้าชาวนามียึดหลักข้อนี้ถือเป็นความมั่นคงสูงสุดของชาวนามี เปรียบเหมือนประเทศชาติจะมั่นคงสูงสุดก็ต้องมีบทบัญญัติที่เรียกว่ารัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นแม่บทกฎหมายสูงสุดที่ทุกคน ต้องยึดถือปฏิบัติตามนั้น ใครจะละเมิดมิได้ จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามใจชอบมิได้ เพราะรัฐธรรมนูญคือโครงสร้างของระบอบการปกครองประเทศ การแก้ไขรัฐธรรมนูญตามใจชอบ ก็คือการทำลายโครงสร้างระบอบการปกครองของประเทศโดยตรง ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ไร้ระเบียบวินัยขึ้นในสังคมและประเทศชาติ อันจะนำพาบ้านเมืองไปสู่ความล่มสลายในที่สุด ดังนั้นชาวนามีควรศึกษา กฎ กติกาของบ้านเมืองช่วยกันการพัฒนา

^{๑๐๘} ประมะ สตะเวทิน, **หลักนิเทศศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๐๙} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

วิถีชีวิตชาวนาไทยให้ดียิ่งขึ้นตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวนาโดยตรง

(๔) ประการที่ ๔ ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง^{๑๑๐} หมายถึง การส่งเสริมสนับสนุนและปฏิบัติตามผู้บังคับบัญชา ให้บรรลุไปตามวัตถุประสงค์และนโยบายขององค์กร ปฏิบัติหน้าที่ตามพันธกิจที่ผู้บังคับบัญชามอบหมาย ด้วยความซื่อสัตย์และขยันหมั่นเพียร ให้ความเคารพ เชื่อฟัง ให้เกียรติ และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ พึงปฏิบัติงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ รอบคอบ รวดเร็ว ขยันหมั่นเพียร ถูกต้องสมเหตุสมผล ตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน เพื่อประโยชน์สูงสุดของหน่วยงาน^{๑๑๑}

ชาวนาควรมีหลักการบริหารนิยธรรมข้อที่ ๔ คือ ชาวนาควรเชื่อฟังผู้บังคับบัญชาหรือหัวหน้ากลุ่มชาวนา การที่ชาวนาจะเชื่อฟังก็อาศัยอาศัยความเคารพอยู่ ๒ สถานะ คือ

๑) ในด้านการปกครอง ก็อาศัยความเคารพนับถือเชื่อฟังตามฐานะของท่านผู้มีอำนาจที่ได้รับการแต่งตั้งนั้น

๒) ในด้านความประพฤติ ผู้สามารถเป็นต้นแบบความประพฤติให้กับเราได้

ดังนั้น การปฏิบัติด้วยความเคารพนับถือ และเชื่อฟังถ้อยคำของผู้นำชาวนาเช่นนี้ ย่อมทำให้องค์กรชาวนามีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็จะมีอำนาจต่อรองกับพ่อค้า และรัฐบาลได้อย่างเต็มที่

(๕) ประการที่ ๕ บรรดาภคกุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ^{๑๑๒} หมายถึง การเคารพสิทธิสตรี การเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วม ทางการเมือง หรือการเข้าไปมีบทบาทในตำแหน่งสำคัญของภาคราชการและเอกชน ผู้หญิงควรได้ตำแหน่งโดยมีสัดส่วนที่เทียบกับผู้ชาย ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ มาตรา ๓๐ บุคคลย่อมเสมอภาคในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันตามหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ

ฉะนั้น ชาวนาควรมีหลักการบริหารนิยธรรมข้อที่ ๕ คือ การให้ความเคารพต่อเพศสตรี ไม่ข่มเหงสตรีที่อยู่ในปกครองของตนและคนอื่น มีการควบคุมอารมณ์ คนเรานั้นเหมือนกับนกที่ตายเพราะเหยื่อ หรือปลาที่ตายเพราะเหยื่อ คนก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน คือถ้าปล่อยให้ความอยากได้อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ครอบงำใจแล้วมีโอกาสที่จะเกิดอันตรายเพราะความอยากเหล่านั้น การ

^{๑๑๐} อัง.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

^{๑๑๑} ทศพร ศิริสมพันธ์, **คู่มือเทคนิควิธีการส่งเสริมประสิทธิภาพในหน่วยราชการ**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ปฏิบัติการโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพในส่วนราชการ, ๒๕๓๕), หน้า ๖.

^{๑๑๒} อัง.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

พยายามควบคุมจิตใจไม่ให้ทำอะไรไปตามอำนาจของความอยากทุกอย่าง จึงเป็นทางเจริญของบุคคลเหล่านั้น

(๖) ประการที่ ๖ เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของราชสี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป^{๑๓๓} หมายถึง การส่งเสริม และรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตมาช่วยปลูกฝังจิตสำนึกให้คนรักท้องถิ่นรักแผ่นดินของตนเอง วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวไทยนั้นมีมากหลายอาจแตกต่างกันไปในแต่พื้นที่ ความเชื่อถือศรัทธาของประชาชน กล่าวโดยสรุปเนื้อหาสาระการแสดงของทุกภาคจะสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของคนในสังคม ในท้องถิ่นของตนเอง แทรกมุขตลกบ้างเพื่อสร้างอารมณ์ สร้างความสุข สนุกสนานให้กับผู้ฟังผู้ชม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวไทยนั้นเป็นมรดกอันมีค่า สมควรช่วยกันส่งเสริมรักษาต่อรวมใจกันส่งเสริมและรักษาอนุรักษ์คุณค่าของความเป็นไทยให้ มั่นคงยืนยงตลอดไป

ฉะนั้น ชาวนาควรมีหลักการบริหารนิยธรรมข้อที่ ๖ คือ เรื่องการเคารพปูชนียสถาน และปูชนียวัตถุตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ เพื่อเป็นการเคารพสิ่งที่ชาวบ้านนับถือกัน และไม่ไปดูหมิ่นสิ่งที่ชาวบ้านเคารพนับถือถือเป็นการให้เกิดภัยซึ่งกันและกัน จะไม่ทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่ประชาชนด้วยกัน

(๗) ประการที่ ๗ คือ จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ปกป้อง อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลายตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก^{๑๓๔} หมายถึง การค้ำครอง การปกป้องและการดำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป โดยการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการถวายปัจจัยสี่พระสงฆ์และสามเณร ด้วยการปลูกฝังจิตสำนึก การมีส่วนร่วมกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา การสนับสนุนการนำหลักพุทธธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต และประเทศชาติโดยส่วนรวม

ชาวนาควรมีหลักการบริหารนิยธรรมข้อที่ ๗ คือ การอารักขา ค้ำครอง ปกป้อง อันชอบธรรม ถือว่าเป็นหลักสำคัญของคนที่อยู่ร่วมกัน วัด หรือ ศาสนสถานในทางศาสนานั้นถือว่าเป็นคุณสมบัติกลางของพระศาสนา พระภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชมาถูกต้องตามพระธรรมวินัย มีศีล มีความคิดเห็นตรงต่อหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงมีสิทธิที่จะเข้าอยู่ในอารามนั้นในวัดนั้น ดังนั้น ใครจะอยู่ในวัดใดก็ตามก็ต้อง สร้างความรู้สึกพร้อมที่จะพบเห็นเพื่อนภิกษุสามเณร ที่ยังไม่ได้อยู่ในวัดของเรา ก็ขอให้มาที่มาแล้ว ก็ขอให้อยู่เป็นสุขซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของการสร้างความรู้สึกทั้งนั้น แม้จะไม่ลงมือประพฤติปฏิบัติ คือไม่ลงมือช่วยเหลือเกื้อกูลอะไรก็ตาม แต่เป็น

^{๑๓๓} อัง.สตตค. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

^{๑๓๔} อัง.สตตค. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

การแสดงออกถึงความไม่เห็น แก่ตัว ความไม่หวังที่อยู่ ความไม่อิจฉาริษยาคนอื่น ซึ่งแต่ละอย่างนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายนัก

สรุปได้ว่า ชาวนาควรมีหลักอุปทานิยธรรม ๗ เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม และนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติสร้างความรักความสามัคคีในกลุ่ม ชวนาด้วยกันและกลุ่มอื่นๆ ด้วยคือ ๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ โดยสม่ำเสมอ ๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ๓. ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะดวก ไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางเป็นธรรมนูญ ๔. เคารพให้เกียรติผู้ใหญ่ ๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก ๖. เคารพสักการบูชาเจดีย์ ปูนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี ๗. ดูแลพระสงฆ์ผู้ทรงศีล จะทำให้ชาวนามีความสุขความเจริญตลอดจนถึงประเทศชาติโดยส่วนรวม

ส่วนวิชาญ ทองดอนโต กล่าวว่า หลักอุปทานิยธรรม ๗ คือ หมั่นประชุมกัน พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม บำรุงพระสงฆ์ส่วนใหญ่ชาวนามีความเชื่อมั่นในผลบุญว่าใครทำอะไรก็ได้ในสิ่งนั้น เพื่อเป็นแนวทางชี้นำ^{๑๑๕}

วิชัย ชิตยวงษ์ กล่าวว่า หลักอุปทานิยธรรม ๗ คือ ประชุมความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้เราได้รับข้อมูลที่ดี มีประโยชน์ต่อการทำนาทั้งเรื่องต้นทุน ผลผลิตและการช่วยเหลือ ชวนาในเรื่องต่างๆ^{๑๑๖}

เกียรติศักดิ์ ภายสุด กล่าวว่า หลักอุปทานิยธรรม ๗ คือ ๑) ชวนาหมั่นประชุมกันประจำ การประชุมทำให้แลกเปลี่ยนความรู้ ความทุกข์ เหตุผล และปัญหาต่างๆ ๒) ชวนาพร้อมเพรียงกันประชุม ความพร้อมเพียงจะทำให้รู้เท่ากัน รู้เหมือนกัน ๓) ชวนาปฏิบัติตามวัฒนธรรมอันดีงาม ทำตามผู้ใหญ่บอก ๔) ชวนาเคารพผู้ใหญ่ มีสัมมาคารวะ อ่อนน้อมถ่อมตน ๕) ชวนาเคารพสิทธิสตรี เคารพ เกียรติผู้หญิงเสมอ เพราะเป็นเพศที่อ่อนแอกว่า ๖) ชวนาบูชาสิ่งที่ตนเคารพ ทั้งพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเพณีต่างๆ ๗) ชวนาดูแลพระสงฆ์ โดยทำบุญตามประเพณี^{๑๑๗}

พรม บุญมาช่วย กล่าวว่า ชวนาหมั่นขยันให้เกียรติซึ่งกันและกัน และไม่ดูคดของมีนเมา เราชาวพุทธดูแลพระสงฆ์ทำบุญใส่บาตรเป็นประจำ ไม่นอกใจภรรยาของตนเอง ไม่ลักทรัพย์^{๑๑๘}

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ วิชัย ชิตยวงษ์, นายกสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดสุโขทัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ ภายสุด, ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พรม บุญมาช่วย, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดสุพรรณบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาถ กล่าวว่า หลักการบริหารนิยธรรม ๗ คือ ๑) การประชุมเสวนากัน จะทำให้ได้รับความรู้และการพัฒนาขึ้น ๒) ขาวนาพร้อมเพรียงกันประชุม ทุกคนจะได้รับประโยชน์ อย่างเท่าเทียมกัน ๓) ขาวนาปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมอันดีงาม วัฒนธรรมของไทยเป็นสิ่งที่ดีงามและ ต้องรักษาไว้ ๔) การเคารพการตามฐานะในสังคมเป็นเรื่องที่ขาวนาสั่งสอนกันมา ๕) ขาวนาเคารพ สิทธิสตรี ปัจจุบันสตรีมีบทบาททางสังคมเพิ่มขึ้นเท่าเทียมกัน ๖) ขาวนาบูชาสิ่งที่ตนเคารพ โดยเฉพาะแม่โพสพ ขาวนาต้องทำพิธีทุกครั้งที่เกี่ยวข้อง ๗) ขาวนาดูแลพระสงฆ์ ซึ่งขาวนาจะหยุดงาน ทุกวันพระเพื่อไปทำบุญที่วัด^{๑๑๙}

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า หลักการบริหารนิยธรรม ๗ คือ ขาวนามีการประชุมเพื่อแก้ปัญหา ให้ขาวนาด้วยตนเอง รับฟังความคิดเห็นและความต้องการที่ประชุม ให้เกียรติและเคารพผู้อาวุโส กว่า ให้เกียรติสุภาพสตรี ขาวนาให้ความเคารพพระสงฆ์บูชาบถด้วยการหุงข้าวใส่บาตรพระที่ออก บิณฑบาตทุกวัน^{๑๒๐}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า หลักการบริหารนิยธรรม ๗ คือ ๑) ขาวนาหมั่นประชุมกันประจำ ต้อง มีเวทีของขาวนาเพื่อพูดคุย ๒) ขาวนาพร้อมเพรียงกันประชุม และประชุมกันเรื่อยๆ ๓) ขาวนาปฏิบัติ ตนตามวัฒนธรรมอันดีงาม และยังตามวัฒนธรรมอันดีงามดั้งเดิมมาโดยตลอด และมีการปรับ ุตุสาหกรรมยุคใหม่ ๔) ขาวนาเคารพผู้ใหญ่ มีความเคารพผู้ใหญ่ตามวัฒนธรรมไทยและคำสอนพุทธ ศาสนา ๕) ขาวนาเคารพสิทธิสตรี คือ เคารพสตรีในฐานะเพศแม่ ๖) ขาวนาเคารพพระพุทธเจ้าและ นับถือศาสนาพุทธ ๗) ขาวนาดูแลและเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาและพระสงฆ์^{๑๒๑}

พูลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า หลักการบริหารนิยธรรม ๗ คือ ๑) ชยันประชุม ๒) มาประชุม พร้อมกัน เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องข้าวและที่ทำกิน ๓) ประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมอันดีงามของ คนไทย ๔) เคารพผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส รับฟังความเห็นท่าน ๕) ให้เกียรติเพศตรงข้าม ๖) บูชาสักการะสิ่ง ที่ตนเคารพ เทิดทูนพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ๗) ทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์เป็นประจำในตอนเช้า^{๑๒๒}

พายัพ ยังปักซี่ กล่าวว่า ในการทำนาจนประสบความสำเร็จได้นั้นต้องใช้หลักการบริหาร นิยธรรม ๗ ประการ เพราะการเป็นเลขาธิการสมาคมขาวนา และโรงสีข้าวไทยนั้นต้องประชุมกับ กรรมการและสมาชิกบ่อยๆ เพราะต้องอาศัยความสามัคคีของหมู่คณะในการทำกิจกรรม การทำนา ตามประเพณีต่างๆ และต้องดูแลพระสงฆ์เนื่องจากเราเป็นชาวพุทธ^{๑๒๓}

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาถ, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายขาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ พูลพัชร พูลเจริญ, ขาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ พายัพ ยังปักซี่, ขาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

ธีร์วริศ พรพันธุ์ธิดา กล่าวว่า หลักอภิธานิยธรรม ๗ คือ ๑) ขาวนาหมั่นประชุมกันประจำ คือ ขาวนาจะต้องมีการแลกเปลี่ยนการในเรื่องความรู้กับกระบวนการ ๒) ขาวนาพร้อมเพรียงกันประชุม คือ ขาวนาต้องมีความพร้อมเพรียงกันในการนัดหารือกันในทุกเรื่อง ๓) ขาวนาปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมอันดีงาม เราควรยึดมั่นในวัฒนธรรมกับจารีตประเพณีอย่างมั่นคงตลอดไป ๔) ขาวนาเคารพผู้ใหญ่ เราควรมีสัมมาคารวะนอบน้อมกับผู้ใหญ่ตามวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัด ๕) ขาวนาเคารพสิทธิสตรี เราควรให้เกียรติกับสิทธิสตรีอย่างดี ๖) ขาวนาบูชาสิ่งที่ตนเคารพ คือ เราควรเคารพพระแม่โพสพ พระแม่ธรณี พระแม่คงคา ทำให้เราได้ปลูกข้าวได้ดี ๗) ขาวนาดูแลพระสงฆ์ คือ เราควรดูแลพระพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นที่เคารพบูชาและยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างเคร่งครัด^{๑๒๔}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ขาวนาควรมีหลักอภิธานิยธรรม ๗ คือ ๑) ขาวนาหมั่นประชุมกันประจำ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม ๓) ปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมอันดีงาม ๔) มีความเคารพผู้ใหญ่ ให้เกียรติผู้ใหญ่ที่มาแนะนำในทางที่ถูกที่ควร ๕) เคารพสิทธิสตรี ไม่ข่มแข่งกัน ๖) บูชาสิ่งที่ตนเคารพมีพ่อ แม่ ครู อาจารย์เป็นต้น ๗) ดูแลพระสงฆ์และเข้าไปคอยรับใช้ตามโอกาสที่สมควร^{๑๒๕}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า ขาวนาควรมีหลักอภิธานิยธรรม ๗ คือ ขาวนาควรหมั่นประชุมกันประจำ พร้อมเพรียงกันประชุม ปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมอันดีงาม มีความเคารพผู้ใหญ่ ไม่ข่มแข่งสตรีบูชาสิ่งที่ตนเคารพ ดูแลพระสงฆ์และอุปฐากท่านตามสมควร^{๑๒๖}

๔.๔.๒ ขาวนากับศีล ๕

ขาวนากับศีล ๕ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศชาติของชาวไทย โดยขาวนาควรมีศีล ๕ เป็นหลักควบคุมความประพฤติหรือพฤติกรรมเบื้องต้นของตน เป็นข้อกำหนดเท่าที่จำเป็นพอที่จะให้สังคมมนุษย์อยู่กันได้โดยปกติสุข มีชีวิตและทรัพย์สินปลอดภัยตามสมควร^{๑๒๗} และ ศีล ๕ นี้ จึงได้ชื่อว่า นิจศีล เพราะทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงคือ มีใจเป็นมนุษย์ เป็นข้อประพฤติเพื่อความดีงามสุจริต ทางกาย และวาจาใจ ฉะนั้นขาวนาทุกคนจึงทำในสิ่งที่เห็นว่าเป็นประโยชน์สูงสุดที่สนองความต้องการของตนเองเป็นสำคัญ เพราะถือนั่นคือ ความสุขที่จะพึงได้รับในชีวิตปัจจุบัน แต่การแสวงหาประโยชน์สุขดังกล่าวนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักศีล ๕ คือ

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ ธีร์วริศ พรพันธุ์ธิดา, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรขาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๗} ไสว มาลาทอง, *คู่มือการศึกษาความดี*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๙-๑๑๓.

(๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์^{๑๒๘} คือ ขาวนาไม่ควรทำลายชีวิต โดยประพฤดิหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตและร่างกาย ตัวอย่างที่ดีของการสนับสนุนเรื่องนี้ก็คือ การมีช่วงจำพรรษาของภิกษุเป็นเวลา ๓ เดือน ในช่วงฤดูฝน ดังที่ปรากฏในวัสสุภนาวิกขันธกะว่า...

“สมัยหนึ่ง ภิกษุฉัพพัคคีย์จำพรรษาแล้วยังเที่ยวจาริกในระหว่างพรรษาคอนทั้งหลายจึงฟังโทษ ตีเตียน โพนทนาเช่นนั้นแหละว่า ไฉนพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร จึงได้เที่ยวจาริกตลอดฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝนเหยียบย่ำตีตนชาติอันเขียวสด เบียดเบียนอินทรีย์อย่างหนึ่งซึ่งมีชีวะ ยังสัตว์เล็กๆ มีจำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมมีกถาในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้นในเพราะเหตุแรกเกิดนั้นแล้วตรัสสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุจำพรรษาไม่อยู่ให้ตลอด ๓ เดือนต้นหรือ ๓ เดือนหลัง ไม่พึงหลีกไปสู่อาริกรูบใด หลีกไปต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๒๙}

ฉะนั้น ขาวนาควรเว้นจากปาณาติบาตคือ ไม่ทำลายชีวิตหรือไม่ควรฆ่าสัตว์ สำหรับศีลข้อ ๑ แม้ว่าในพระพุทธพจน์จะมุ่งเอาสัตว์ที่เรียกว่ามนุษย์เป็นหลักแต่สัตว์จำพวกดิรัจฉานก็รักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ เป็นเพื่อนร่วมโลก เกิดแก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน ไม่ควรเบียดเบียนเช่นเดียวกัน ศีลข้อนี้พระพุทธเจ้าจึงให้แผ่คลุมไปถึงสัตว์จำพวกดิรัจฉานด้วย แต่ยอมรับว่าการฆ่าสัตว์จำพวกดิรัจฉานมีโทษน้อยกว่าการฆ่าสัตว์จำพวกมนุษย์^{๑๓๐}

(๒) เว้นจากการลักทรัพย์^{๑๓๑} คือ ขาวนาไม่ควรเอาของที่เขามีได้ให้ หรือไม่ลักขโมยโดยประพฤดิหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์ การลักขโมยเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากเจตนาอกุศลมูลเข้าครอบงำคือ มีโมหะเป็นพื้นฐานจึงมีความโลภในสิ่งของที่ไม่ใช่ของของตน จึงไปช่วงชิงของของผู้อื่นโดยไม่ให้เจ้าของรับรู้ การลักขโมยจึงอาจเกิดจากคนที่มึนเสสมากไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ อยากให้ตัวเองมีฐานะความเป็นอยู่เท่าเทียมผู้อื่นหรือให้สูงกว่าผู้อื่น ความคิดเช่นนี้ ไม่ถือว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมาย แต่ถ้าขาวนานั้นเกิดไปลักขโมยของของผู้อื่น การกระทำเช่นนี้จะถือว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมายและผิดศีลข้อ ๒ พระพุทธพจน์ที่ชี้ให้เห็นว่า การลักขโมยเป็นการกระทำที่ไม่ควรกระทำคือ “ถ้าใครจะถือเอาสิ่งของที่เรามีได้ให้ด้วยอาการขโมยก็จะเป็นที่ขึ้นชอบที่พอใจแก่เรา ก็ถ้าเราจะถือเอาของที่ผู้อื่นมีได้ให้ด้วยอาการขโมย ก็จะไม่เป็นข้อที่ขึ้นชอบที่พอใจแก่คนอื่นเหมือนกัน”^{๑๓๒}

^{๑๒๘} อก.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

^{๑๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๗/๒๖๔.

^{๑๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๒-๗๗๓.

^{๑๓๑} อก.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

^{๑๓๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๕๘-๑๔๖๕/๔๔๒-๔๔๕.

ฉะนั้น ขาวนาควรเว้นจากการลักขโมย ถือเป็นความผิดที่ปรากฏชัดอยู่ในตัวเองแล้ว สามารถเปรียบเทียบได้ง่ายๆ โดยใช้ตัวเราเอง เมื่อเราหวงแหนในทรัพย์สินของเราก็ไม่ยากให้ใครเอาของของเราไป เช่นเดียวกับผู้อื่นที่เขารู้สึกหวงแหนในทรัพย์สินของเขา เราจึงไม่ควรลักขโมยในทรัพย์สินของเขา ถ้าแต่ละคนตระหนักในความจริงข้อนี้ การลักขโมยก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อลงมือทำแล้วก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเอง และผู้อื่นอย่างแน่นอน ถือเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย และผิดศีล การขโมยย่อมก่อให้เกิดทั้งโทษและความทุกข์แก่ตนเองในแง่ของผล การกระทำที่เกิดขึ้นทันทีทันใดและผลกรรมที่ตามมา และก่อให้เกิดความลำบากหรือความสูญเสียแก่ผู้อื่น เป็นการกระทำที่วิญญูชนติเตียน ดังนั้นการรักษาศีลข้อ ๒ โดยการไม่ละเมิดในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นจึงเป็นการกระทำที่ดี พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลมีการให้ทาน เคารพในสิทธิของผู้อื่น และประกอบอาชีพสุจริต ชีวิตของบุคคลนั้นย่อมมีความสุข การดำรงชีพอย่างสุจริตย่อมทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นเจริญก้าวหน้า ประสบความสำเร็จในชีวิต และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนรอบข้างและทำให้สังคมอยู่กันอย่างสงบสุขไม่ต้องระวังโจรผู้ร้ายชีวิตของคนในสังคมสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจให้สูงยิ่งขึ้นไป เป็นการพัฒนาประเทศชาติอย่างหนึ่งดังคำที่ว่า โต้ไปไม่โกง

(๓) เว้นจากประพตติผิดในกาม^{๑๓๓} คือ ขาวนาไม่ควรประพตติผิดในกามทั้งหลายโดยประพตติ หรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน เพราะสังคมจะสงบสุขได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกในสังคมนั้น เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ไม่มีการก้าวท้าวสิทธิของผู้อื่นทั้งทางกายและทางวาจา ทั้งที่เป็นสิ่งของและที่เป็นบุคคลที่เขารักหวงแหน แต่ถ้าสังคมใดมีบุคคลที่ไม่เคารพสิทธิของผู้อื่นไม่เกรงกลัวต่อกฎหมาย จารีตประเพณี และศีลธรรม บุคคลนั้นจะทำให้สังคมเกิดความยุ่งเหยิง ตัวอย่างเช่น สามีที่มีภรรยา น้อย หรือที่เป็นชู้กับสามีภรรยาของผู้อื่นหรือทำการข่มขืนแก่บุคคลที่ไม่ยินยอมพร้อมใจ การประพตติผิดในกามย่อมก่อให้เกิดความเคียดแค้นฆ่ากันตาย และทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับความเดือดร้อนทางใจทำให้ครอบครัวอยู่กันอย่างไม่สงบสุข การประพตติผิดในกามอาจจะเกิดจากความพอใจของคน ๒ คน แต่การกระทำเช่นนี้ ก่อให้เกิดการกระทบกระเทือนแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง การไม่รู้จักระงับกิเลสตัณหาทำตามความพอใจส่วนตัวโดยไม่คำนึงถึงความผิดชอบชั่วดี ทำให้สังคมและประเทศชาติปั่นป่วนซึ่งเริ่มจากสังคมเล็กๆ คือ ครอบครัว ถ้าขาวนาคนใดประสบกับความล้มเหลวในชีวิตครอบครัว ถ้าเขาไม่เข้มแข็งพอ ความผิดหวังอาจทำให้ชีวิตของเขาประสบกับความล้มเหลว ทำสิ่งที่นอกกรอบนอกทางโดยเฉพาะผู้ที่ยังเยาว์ต่อโลก การประพตติผิดในกามเกิดจากความหลงเข้าครอบงำขาดความยั้งคิดไม่มีสติที่จะยับยั้งกิเลสตัณหาของตัวเอง เราจะเห็นว่าการกระทำเช่นนี้ ไม่สามารถเปิดเผยได้ต้องหลบๆ ซ่อนๆ เพราะผู้กระทำรู้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรให้ผู้อื่นรับรู้โดยเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับ

^{๑๓๓} ๑๓๓ อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

ชีวิตของตน การล่วงละเมิดศีลข้อนี้ เกิดจากโมหะเข้าครอบงำและโลภะก็ตามมา บัณฑิตย่อมติเตียน และก่อให้เกิดโทษ เกิดทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ฉะนั้น ชาวานาไม่ควรประพฤตินอกในกามคือ การประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักห่วงหาพันไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน การรักษาศีลข้อนี้จะช่วยให้สังคมอยู่กันอย่างสงบสุข การเคารพในสิทธิ์ของผู้อื่น ไม่ก้าวก่าย และให้เกียรติทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ มีเจตนาเป็นกุศลมุลย่อมเป็นการกระทำที่ดี ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น บัณฑิตสรรเสริญ และการไม่ประพฤตินอกในกามย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ และความสงบสุขต่อตนเองและประเทศชาติอย่างยิ่ง

(๔) เว้นจากการพูดเท็จ^{๑๓๔} คือ ชาวานาไม่ควรพูดเท็จ โดยประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ โกหกหลอกลวง ตัดรอนผลประโยชน์ หรือแกล้งทำลายผู้อื่นด้วยถ้อยคำไม่จริง ถ้าชาวานาสามารถรักษาศีล ๕ ได้ทุกข้อ ชาวานาจะมีชีวิตอย่างสงบสุขไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน บางคนสามารถรักษาศีลได้ทุกข้อโดยถือเป็นเรื่องง่ายตาย ขณะที่บางคนจะรักษาได้บางข้อ โดยไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ไม่ประพฤตินอกในกาม แต่ไม่สามารถละเว้นจากการพูดเท็จได้ ในวันหนึ่งๆ ต้องมีการกล่าวเท็จอยู่เสมอ บางคนอาจเห็นว่าเป็นการล่วงละเมิดศีลที่มีความผิดไม่รุนแรง ไม่ได้ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเดือดร้อนมาก บางคนอาจจะคิดว่าถ้ารู้ความจริงเขาอาจจะเดือดร้อนมากกว่า จึงจำเป็นต้องกล่าวเท็จออกไป แต่ทุกวันจึงมีการพูดเท็จจนในที่สุดติดเป็นนิสัย ไม่ว่าจะกล่าวอะไรก็ขอให้ได้เสริมแต่ง หรือบิดเบือนไปจากความจริง แต่เมื่อความจริงถูกเปิดเผยออกมาคนที่กล่าวเท็จจะไม่ได้ได้รับความไว้วางใจจากเพื่อน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องต่างไม่ให้ความเชื่อถือ ทำให้ชื่อเสียงไม่ดี ชีวิตการงานไม่รุ่งโรจน์ เมื่อใช้เกณฑ์ตัดสินความดีวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นว่าการพูดเท็จ ก็คือ การพูดที่ไม่ตรงกับความจริง เป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองในแง่ขาดความน่าเชื่อถือจากบุคคลอื่น และก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นคือทำให้เขาเสียผลประโยชน์ ฯลฯ

ฉะนั้น ชาวานาควรเว้นการพูดเท็จ เพราะเป็นการกระทำที่บัณฑิตย่อมติเตียนและก่อให้เกิดโทษและเกิดทุกข์ ผลของการกระทำเหล่านี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าการพูดเท็จเป็นอกุศลกรรมอย่างสมบูรณ์ เกณฑ์ตัดสินความดีของพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่า การพูดความจริงเป็นการกระทำที่ดี เพราะไม่ได้เกิดจากเจตนาอกุศลมูล ความจริงเป็นอย่างไรก็พูดไปตามที่เป็นจริง เมื่อชาวานามีความบริสุทธิ์ใจ ตรงไปตรงมา ชีวิตเขาจะเจริญก้าวหน้า มีคนให้ความเชื่อถือ และเขาจะประสบความสำเร็จในอาชีพชาวานาของตนเองได้

(๕) เว้นจากการดื่มสุรา และเมรัย^{๑๓๕} คือ ชาวานาควรเว้นจากการสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทคือ ไม่เสพของมีนเมา โดยประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาท

^{๑๓๔} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

^{๑๓๕} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

พลังพลาดมัวมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ^{๑๓๖} มนุษย์ทุกคนแตกต่างกัน สัตว์เดรัจฉานก็เพราะมนุษย์มีศีล จึงเชื่อว่ามนุษย์ธรรม คือ ธรรมที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ พระพุทธศาสนาเห็นว่า การกระทำที่มีคุณค่าทางความดีที่แสดงออกได้ ๓ ทางคือ ๑. การกระทำทางกาย ๒. การกระทำทางวาจา ๓. การกระทำทางใจ ดังนั้นไม่ว่าจะทำอะไรใดๆ ต้องเริ่มต้นที่ใจก่อน คิดก่อน แล้วจึงมีความคิดกายกรรม หรือความคิดทำวจีกรรมเกิดตามมา โดยพื้นฐานของศีล ๕ ให้บุคคลทำให้การรักษาศีลเป็นอย่างดี และการล่วงละเมิดทางศีลที่ไม่ดีมาจากเจตนาที่เป็นกุศล ๓ ประการ ประกอบด้วย โสกะ อโหสะ อโมหะ และที่เป็นอกุศล ๓ ประการ ประกอบด้วย โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งอกุศลทั้ง ๓ นี้เริ่มต้นจากการที่มีอวิชชาหรือมีโมหะก่อนแล้ว โสกะ และโทสะ ก็ตาม^{๑๓๗} ดังพระพุทธพจน์ว่า...

“ปาณาติบาตมีมูล ๒ ด้วยสามารถแห่งโทสะ และโมหะ อทินนาทานและมุสาวาทมีมูล ๒ ด้วยอำนาจแห่งโทสะและโมหะ หรือด้วยอำนาจแห่งโลภะ และโมหะ มิจฉาจารและสุราปานมีมูล ๒ ด้วยสามารถแห่งโลภะและโมหะ”^{๑๓๘}

จากพระพุทธพจน์นี้ ชี้ให้เห็นว่า การล่วงละเมิดศีล ๕ ล้วนเกิดจากเจตนาอกุศลมูลเป็นพื้นฐาน ตามเกณฑ์การตัดสินความดีของพุทธศาสนา การกระทำใดที่เกิดจากเจตนาอกุศลมูลถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ดี ส่วนการกระทำที่เกิดจากเจตนาอกุศลมูลถือว่าการกระทำที่ดี เจตนาอกุศลมูลและอกุศลมูลเป็นเกณฑ์หลักในการแบ่งแยกการกระทำดี และการกระทำที่ไม่ดี ถ้าเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดีและผลของการกระทำดีก็ถือว่าการกระทำนั้นมีค่าทางความดีสมบูรณ์ ดังที่พระอริยะท่านสอนว่า ผู้รักษาศีล ๕ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้ทานแบบหนึ่งเป็นทานพิเศษ เรียกว่า “อภัยทาน” ซึ่งนับเป็นมหาทานล้ำเลิศกว่าทานทั้งปวง มีผลอานิสงส์^{๑๓๙} มากกว่าการให้ทานด้วยวัตถุสิ่งของทั่วไป เช่น การให้ที่ดินก็ดี ให้เงินให้ทองก็ดี^{๑๔๐} ผู้มีศีล ก็เหมือนกับผู้ที่ไม่ประพฤตินิคมุหมายของบ้านเมืองคือจะมีความเย็นใจ หน้าตาจะยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ เพราะไม่ต้องเกรงกลัวว่าใครจะจับผิดหรือตำหนิติเตียน ใครรู้จัก ก็อยากคบค้าสมาคมด้วย แม้แต่ผู้ที่ไม่มีศีล ก็ยังไม่อยากให้ใครมาประพฤตินิคมุขต่อตน เช่น ไม่อยากให้ใครมาทำร้ายตน ไม่อยากให้ใครมาลักขโมยของของตน ไม่อยากให้ใครมาประพฤตินิคมุขในสามภรรยาดตน ไม่อยากให้ใครมาโกหกตน เมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกคนจึงควรจะต้องอยู่

^{๑๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

^{๑๓๗} ไพลิน เตชะวิวัฒนาการ, “การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทกับในปรัชญาของคานท์”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๐.

^{๑๓๘} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๒/๔๕๔.

^{๑๓๙} อานิสงส์ แปลว่า ผลแห่งความดี, ผลแห่งบุญกุศล, ประโยชน์, ผลดี.

^{๑๔๐} ธนิต อยู่โพธิ์, *อานิสงส์ศีล ๕*, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๒๙), หน้า ๖๖.

ในศีล คนเราจะมีคติชีวิตที่ดีก็เพราะศีล จะมีโมกขสมบัติก็เพราะศีล จะถึงคราวดับทุกข์ดับร้อนใจได้ก็เพราะศีลนี้แหละ^{๑๔๑}

ฉะนั้น ขาวนาไม่ควรดื่มน้ำเมา หรือเว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ สิ่งเสพติดมีความหมายไม่ดี อยู่ในตัวเองอยู่แล้วคือ เมื่อเสพมากๆ จะทำให้ผู้ที่เสพเลิกลยาก และการเสพแต่ละครั้งถ้าผู้เสพไม่รู้จักยับยั้ง การเสพจะทำให้ฤทธิ์ของสิ่งเสพติดทำลายสติสัมปชัญญะของเขา เขาไม่สามารถควบคุมการกระทำของตัวเองได้ ฤทธิ์ของสิ่งเสพติดทำให้พฤติกรรมของคนหนึ่งกลายเป็นอีกคนหนึ่ง บางคนจะปล่อยนิสัยเดิมของตัวเองออกมาซึ่งส่วนใหญ่หมกมุ่นกับความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสให้การละเว้นสิ่งเสพติดเป็นศีลข้อสุดท้ายรวบยอดของศีล ๕ ถ้าดื่มให้มากจนควบคุมสติไม่ได้ อาจจะมีกายกรรมและวจีกรรมที่ก่อให้เกิดโทษเสี่ยงต่อการทำความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นการกระทำที่บัณฑิตติเตียน และการเสพมากๆ ก่อให้เกิดโทษทั้งแก่ร่างกายและสติปัญญา เป็นการใช้จ่ายที่สิ้นเปลืองเพราะต้องซื้อหามาด้วยราคาแพง ผลของการเสพที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนถือว่า การเสพสุราเป็นอกุศลกรรมอย่างสมบูรณ์ สิ่งเสพติดบางประเภทก็เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย เช่น เฮโรอีน ฝิ่น พวกนี้ทำให้ชีวิตสั้นและหมดอนาคตทันทีทันใด ดังนั้น การอยู่ห่างจากสิ่งเสพติดให้มากที่สุดจึงเป็นสิ่งที่ดี โดยการตั้งใจที่จะละเว้นไม่ว่าเป็นสิ่งเสพติดประเภทใด ผลเสียต่างๆ ก็จะไม่ตามมา เพราะเขาสามารถควบคุมสติปัญญาของตัวเองได้ ไม่เสี่ยงต่อความประมาทต่างๆ การที่ขาวนาละเว้นศีลข้อนี้ ถ้าถือเป็นจุดเริ่มต้นก็จะทำให้เขามีสติรู้ตัวรู้ชั่ว การกระทำทุกอย่างภายใต้การควบคุมของสติ การที่ขาวนาละเว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษทุกชนิดจะเป็นประโยชน์ต่อตนและประเทศชาติโดยส่วนรวม

ส่วนศีล ๕ หรือเบญจศีลต้องมาควบคู่กับเบญจธรรม ซึ่งเป็นหลักมนุษยธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ เบญจศีล (The five precepts) คือ ศีล ๕ และเบญจธรรม (The five ennobling virtues) คือ ธรรม ๕ ประการ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติฝ่ายศีล และธรรมที่สนับสนุนกัน เป็นสิ่งที่ขาวนาต้องปฏิบัติควบคู่กัน ดังตารางดังนี้คือ

เบญจศีล	เบญจธรรม
๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์ (ปาณาติปาตา เวรมณี)	๑ มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ (เมตตา-กรุณา)
๒ เว้นจากการลักทรัพย์ (อทินนาทานา เวรมณี)	๒ เลี้ยงชีวิตใน ทางที่ถูกต้อง (สัมมาอาชีวะ)
๓ เว้นจากประพฤติดีในกาม (กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี)	๓ มีความสำรวมระวังในกาม (กามสังวร)

^{๑๔๑} จ्ञานงค์ ทองประเสริฐ, หลักการเอาชนะอุปสรรค, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ WISDOM, นนทบุรี, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓-๑๕.

๔ วันจากการพูดปด (มุตาวาทา เวมณี)	๔ พูดแต่คำสัตย์จริง (สัจจะ)
๕ วันจากการดื่มสุรา และเมรัย (สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวมณี) ^{๑๔๒}	๕ มีสติรักษาตนไว้เสมอ (สติ-สัมปชัญญะ)

การที่ชาวนาจะดำเนินให้ชีวิตที่ดี และเกิดประโยชน์สุข ก็คือการปฏิบัติตนให้ถูกต้องในกิจกรรม และพื้นฐาน ทางศีลธรรม ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม หมายความว่า ชาวนาแสวงหาความสุขจะต้องไม่ทำให้ตัวเอง และผู้อื่นเดือดร้อนดำเนินชีวิตให้มีความสุขในสังคมตลอดไป

ในทิมนิยามหาวรรค ได้แสดงคุณค่าของศีลที่เป็นพื้นฐานของกัลยาณชนทั่วไป มี ๕ ประการคือ

- ๑) มีโภคทรัพย์มาก เพราะความไม่ประมาท
- ๒) มีชื่อเสียงดี
- ๓) เข้าสู่สังคมใดก็กล้าหาญไม่หวั่นเกรง
- ๔) มีสติไม่หลงทำกาละ (ตายอย่างมีสติ)
- ๕) เมื่อถึงคราวสิ้นชีวิตแล้ว ก็ไปสู่สุคติโลกสวรรค์^{๑๔๓}

ในพระสูตรเดียวกันนั้น ก็ได้แสดงโทษ หรือ ผลกระทบเสียหายที่เกิดแก่ปัจเจกชนผู้ฝ่าฝืน หรือ ล่วงละเมิดศีลของตน ไว้ ๕ ประการคือ

- ๑) เสื่อมจากโภคทรัพย์ทุกอย่าง เพราะความประมาท
- ๒) เสื่อมชื่อเสียง
- ๓) คนไม่นับถือ ไม่ยกย่องหวาดหวั่น ไม่กล้าหาญ เมื่อเข้าสู่สมาคม
- ๔) ขาดสติทำกาละ (ตายอย่างไม่มีสติ)
- ๕) เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ย่อมจะต้องไปสู่อบายภูมิคือ ทุกคติ วินิบาต นรก^{๑๔๔}

สรุปความว่า ชาวนาเมื่อทราบทั้งฝ่ายดีคือ คุณค่าของศีลและฝ่ายชั่วคือ โทษที่จะติดตามมาเมื่อทุศีลแล้ว พึงพัฒนาตนเองให้เป็นคนมีศีล มีจิตสำนึกอยู่ในใจของตนว่า การเกิดเป็นมนุษย์นี้ยาก แสนยากหนอ เราควรทำความดี โดยการรักษากาย และวาจา ของเราให้ปกติสุข เพราะศีลโดยอรรถ หมายถึง ปกติ เย็น หนัก ดังนั้น ชาวนาจึงควรเป็นคนมีปกติไม่เบียดเบียนคนอื่นคือ ไม่ทำบาปทางกาย และวาจา และใจเพราะศีลรักษาตัวเรา และมีศีลแล้วจะทำให้มีหนักแน่น มีความเจริญในชีวิตของตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง

^{๑๔๒} อภ.ปญจ. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

^{๑๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๙/๙๔.

^{๑๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔.

ส่วนวิชาญ ทองดอนโตกล่าวว่า หลักศีล ๕ คือ ปัจจุบันชาวนาอาจจะมีศีล ๕ น้อยลง เพราะโลกเปลี่ยนกำหนดกฎเกณฑ์ของชาวนาไปแล้ว^{๑๔๕}

วิชัย ชิตยวงษ์ กล่าวว่า หลักศีล ๕ คือ ชาวนาส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งอยู่แล้ว ศีล ๕ จึงเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของชาวนา^{๑๔๖}

เกียรติศักดิ์ ภายสุด กล่าวว่า การทำการเกษตรที่เป็นชาวนาต้องมีศีลต้องเอาใจใส่และซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค ไม่โกหก และต้องรักษามาตรฐานของตนเอง ใส่ใจหาความรู้ในสิ่งใหม่เพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงในกระบวนการผลิตข้าวให้ทันสมัยมากขึ้น และต้องยอมรับในสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น^{๑๔๗}

พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท กล่าวว่า หลักศีล ๕ คือ ๑) ชาวนาไม่รังแกสัตว์ เพราะสัตว์ถือว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดมาร่วมกัน ๒) ชาวนาไม่ลักทรัพย์ การลักทรัพย์ถือว่าเป็นสิ่งผิด ทำในสิ่งที่ไม่สมควร ๓) ชาวนาไม่นอกใจคู่ครองของตน มีความรัก ซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน ๔) ชาวนาไม่พูดเท็จ การพูดเท็จทำให้ขาดความเชื่อถือ ๕) ชาวนาไม่ดื่มของมึนเมา เพราะสุราเป็นเหตุให้ทำให้เกิดความผิดศีลด้านอื่นๆ^{๑๔๘}

กำจร เพชรยวน กล่าวว่า หลักศีล ๕ คือ ไม่รังแกเปียดเบียนสัตว์ ไม่ลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่นพร้อมเป็นหูเป็นตาให้กันด้วย ไม่ผิดลูกเมียคนอื่นมีความเมตตาต่อกัน ไม่พูดเท็จ มีความจริงใจช่วยเหลือกัน ไม่หลอกลวงกัน ไม่เสพของมึนเมาอบายมุขต่างๆ รวมถึงการพนันทุกชนิด^{๑๔๙}

ระวี รุ่งเรือง กล่าวว่า หลักศีล ๕ คือ ในหลักศีล ๕ ข้อชาวนาไม่สามารถปฏิบัติได้หมด แต่ส่วนใหญ่สามารถทำได้ไม่น้อยกว่า ๓ ข้อ^{๑๕๐}

พูลพัชร พูลเจริญ กล่าวว่า หลักศีล ๕ คือ ไม่รังแกสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ของคนอื่น ชาวนาพอใจในคู่ครองของตน ชาวนาไม่พูดเท็จเพื่อประโยชน์แก่ตัวเอง ชาวนาไม่ควรดื่มสุราและยาเสพติดที่ให้โทษต่างๆ เพื่อประเทศชาติจะได้เจริญรุ่งเรือง^{๑๕๑}

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต, เลขาสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ วิชัย ชิตยวงษ์, นายกสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดสุโขทัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ ภายสุด, ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พ.จ.อ. เทียนชัย หัตถินาท, ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน, ตำแหน่งนายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๙.๐๐ น.

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง, นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ พูลพัชร พูลเจริญ, ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

พายัพ ยังปักซี กล่าวว่า ชาวนาฬิกาศีล ๕ อาจไม่ครบทุกข้อเพราะชาวนาบางคนทำใช้ยาฆ่าสัตว์ต่างๆ เป็นต้น แต่ไม่ลักทรัพย์ ไม่นอกใจคู่ครองของตน ไม่พูดเท็จ แต่บางทีก็ดื่มของมีเมา (สุรา) เป็นต้นในเวลาพบปะเพื่อนบ้างตามโอกาส^{๑๕๒}

ธีร์วิศ พรพันธริศ กล่าวว่า หลักศีล ๕ คือ ๑) ชาวนาไม่รังแกสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตให้หมดจากโลก ๒) ชาวนาไม่ลักทรัพย์ ไม่ควรรักขโมยสิ่งของคนอื่นที่ไม่ได้รับอนุญาต ๓) ชาวนาไม่นอกใจคู่ครองของตน ไม่ควรมีเมียหลายคน ๔) ชาวนาไม่พูดเท็จ ควรพูดแต่ความจริง ๕) ชาวนาไม่ดื่มของมีเมา ไม่ควรดื่มของมีเมาเกินไป^{๑๕๓}

เนื่อน้อง แก้วเรือง กล่าวว่า ชาวนาควรมีหลักศีล ๕ คือ ๑) ไม่รังแกสัตว์ ๒) ไม่ลักทรัพย์สินของบุคคลอื่น ๓) ไม่นอกใจคู่ครองของตน ๔) ไม่พูดเท็จ และ ๕) ไม่ดื่มสุราและของมีเมาต่างๆ เช่น ฝิ่น เฮโรอีน กัญชา ยาเสพติดอื่นๆ เป็นต้น^{๑๕๔}

กิตติชัย บาลี กล่าวว่า ชาวนาควรมีหลักศีล ๕ คือ ไม่ฆ่าสัตว์โดยไม่จำเป็น ไม่ลักทรัพย์สินของคนอื่น พอใจในคู่ครองของตน ไม่พูดให้คนอื่นเสียหาย ไม่ดื่มสุรายาเสพติดให้โทษทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น^{๑๕๕}

๔.๕ สรุป

บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของชาวนาไทยคือ ความสันโดษ (สันตญฐี) มี ๓ ประการคือ ชาวนาควรมีความยินดีปัจจัยตามที่ได้ (ยถาลาภสันโดษ) เป็นต้น ฉะนั้นเคล็ดลับความสุขของชาวนาเหล่านั้นคือความสันโดษในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ไม่พุ่มพวยไปตามกระแสสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วยินดีพอใจในสิ่งที่มี ที่เป็น ที่หามาได้ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความพอเพียง (มัตตัญญุตตา) หรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่ประชาชน โดยยึดหลักทางสายกลางคือมัชฌิมาปฏิปทา ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยขอสรุปความหมายเศรษฐกิจพอเพียงดังนี้ (๑) ชาวนาควรมีเหตุผล คือ ตัดสินใจกระทำการต่างๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงต้องใช้เหตุผล และพิจารณาด้วยความรอบคอบ (๒) ชาวนามีความพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น (๓) ชาวนามีการมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ เตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (๔) ชาวนาควรมีความรู้ คือ นำ

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ พายัพ ยังปักซี, ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ ธีร์วิศ พรพันธริศ, นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง, จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี, สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

ความรู้มาใช้ในการวางแผนและดำเนินชีวิต (๕) ชาวนาควรมีคุณธรรม คือ ความซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชาวนาถำนำหลักพุทธธรรมคือความพอเพียงหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันแล้วจะส่งผลดีต่อตนเองเป็นอย่างดี

บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาครอบครัวของชาวนาไทยคือ หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมแห่งความสำเร็จที่ใช้ในการทำงานมีการทำนาเป็นต้นมี ๔ ประการ คือ มีฉันทะ หมายถึง ชาวนาควรรักงานคือ พอใจกับอาชีพทำนาที่ตนทำอยู่เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ชาวนาควรรู้หลักพุทธธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพของตนคืออิทธิบาท ๔ ใช้ในการทำนาของตน เป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้ตัว หากชาวนาทำอิทธิบาท ๔ มาปรับใช้ในการทำงาน รักงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน หนทางแห่งความสำเร็จคงอยู่ไม่ไกล และหลักขรรยาวาสธรรม ๔ มี สัจจะ หมายถึง ชาวนามีความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ต่อคนที่เรารักเป็นต้น ชาวนาควรรักษาขรรยาวาสธรรม ๔ ประการนี้จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว คือ เมื่อเรามี สัจจะย่อมมีเกียรติยศชื่อเสียง มีผู้คนเชื่อมั่น เมื่อเรามี ทมะย่อมได้รับปัญญา ควบคุมอารมณ์ได้ เมื่อเรามีขันติย่อมเกิดทรัพย์และความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ และเมื่อเรามีจาคะย่อมเกิดมิตรที่ดี เกิดคนรักใคร่ ทำให้มีสมัคสมานสามัคคีของบุคคลในครอบครัวได้

บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมของชาวนาไทยคือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ มี ๔ ประการ คือ มีอุฏฐานสัมปทา คือ ชาวนาถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการคือการทำนาในอาชีพของตนเป็นต้น หลักพุทธธรรมทั้ง ๔ นี้ เป็นหลักพุทธธรรมที่ชาวนาซึ่งมุ่งหวังความมั่งคั่งทางอาชีพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจพึงปฏิบัติ ชาวนาควรมีหลักพุทธธรรมคือ สัมมาอาชีวะ ในการทำมาหากิน หรือในการประกอบอาชีพ การทำนาของชาวนาเพื่อหารายได้มาประทังชีวิต หรือเลี้ยงชีวิตของตน และครอบครัวนั่นเอง ฉะนั้น ชาวนาควรรประกอบอาชีพทำนาตามหลักสัมมาอาชีวะคือ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบไม่เบียดเบียนตนและสังคมโดยรวม

บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศชาติของชาวนาไทย คือ หลักอภิปรินิยธรรม ๗ เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองสร้างความรักความสามัคคีในกลุ่มชาวนาด้วยกันและกลุ่มอื่นๆ ด้วยคือ ๑. ชาวนามั่นประชุมกัน ๒. ชาวนาพร้อมเพรียงกันประชุม ๓. ชาวนาไม่บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติกันไว้ ๔. ชาวนาให้เกียรติเคารพนับถือผู้ใหญ่มองเห็นความสำคัญของท่าน ๕. ชาวนาให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก ๖. ชาวนาเคารพสักการบูชาเจดีย์ ปุชนิยสถาน ๗. ชาวนาจัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลเต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านโดยผาสุก และชาวนาควรรักษาศีล ๕ คือ ๑. ไม่ควรทำฆ่าสัตว์ ๒. ไม่ควรลักทรัพย์ ๓. ไม่ควรประพฤตินิดในกามทั้งหลาย ๔. ไม่ควรพูดเท็จ ๕. ไม่ควรเสพของมีนเมา เมื่อชาวนามีปกติไม่เบียดเบียนคนอื่นคือ ไม่

ทำบาปทางกายและวาจา และใจเพราะศีลรักษาตัวเรา และมีศีลแล้วจะทำให้มีหนักแน่น มีความเจริญในชีวิตและครอบครัว

ฉะนั้น ชาวนามีความสำคัญและทำประโยชน์นานัปการต่อประเทศชาติ โดยสร้างควมมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศ สร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน จึงได้มีผู้กล่าวเป็นคำพังเพยว่า ชาวนามีกระดูกสันหลังของชาติ ถ้าชาวนามีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ประเทศชาติจะขาดความมั่นคงทางด้านอาหาร ความไม่มั่นคงทางทางเศรษฐกิจและการเมืองจะตามมา และอาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐบาลในที่สุด รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของชาวนามีเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าทุกซ์ของชาวนามีคือ ทุกซ์ของแผ่นดิน ดังนั้นจึงได้ดำเนินการหลายๆ อย่างทั้งทางตรงทางอ้อมเพื่อให้ชาวนามีรายได้มั่นคงมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีที่นาเป็นของตนเองอย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวนามีจำนวนมาก และครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่ การดำเนินการใดๆ จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ทำให้การพัฒนาชาวนามียังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ทั้งหมด เพราะงบประมาณของรัฐมีจำกัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในฐานะที่รับผิดชอบดูแลชาวนามีโดยตรง ควรเร่งรัดผลักดันการพัฒนาชาวนามีต่อไป เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าของชีวิตของชาวนามีในประเทศไทย

บทที่ ๕

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คือ (๑) เพื่อศึกษาปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ (๒) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นดัชนีชี้วัดที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา

๕.๑.๒ ปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

ในการทำนานั้นชาวนาไทยมีหลายปัญหาที่สำคัญ แบ่งออกเป็น ปัญหาภายนอกเช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการขาดการเข้าถึงระบบชลประทาน ปัญหาผลผลิตต่อไร่ต่ำ ต้นทุนการผลิตข้าวสูงจากพื้นที่เสื่อมโทรม เป็นต้น และปัญหาภายในเช่น ชาวนาไม่ยินดีในทรัพย์สินที่ได้มา ชอบกู้หนี้ยืมสิน ไม่มีความพอดี หรือพอเพียง ไม่ชอบทำนา เพราะมีรายได้น้อย เมื่อมีปัญหาเรื่องราคาข้าว ราคาปุ๋ยเป็นต้น ไม่จับกลุ่มพูดคุยกันบ่อยๆ เพื่อต่อรองราคาเป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ต้องได้รับการแก้ไขจากภาครัฐเพื่อให้คุณภาพชีวิตของชาวนามั่นคงและยั่งยืน ฉะนั้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างกฎหมายว่าด้วยสภาเกษตรกร เพื่อดำเนินการศึกษา และยกร่างกฎหมายว่าด้วยสภาเกษตรกร คณะกรรมการฯ ได้ยกร่างพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งเป็นกฎหมาย ที่ให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพในการคุ้มครอง รักษาผลประโยชน์เกี่ยวกับการผลิต และการตลาดเพื่อให้ผลิตผลทางการเกษตรได้รับผลตอบแทนสูงสุด และมีสภาสำหรับเกษตรกร ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนเสริมสร้างสมานฉันท์ ของเกษตรกรทั้งประเทศ ทำให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งและมีการรวมตัวกันอย่างเป็นเอกภาพ โดยสร้างเครือข่ายเกษตรกร นอกจากนี้ เกษตรกรสามารถจัดทำแผนแม่บท เสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณากำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพปัญหาอันแท้จริง รวมทั้งให้เกษตรกรได้รับการพัฒนา ส่งเสริมให้ได้รับความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรรมด้านต่างๆ

วิถีชีวิตของชาวนามีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการพัฒนาทางสังคมจากสังคมดั้งเดิมสู่การเป็นสังคมที่เจริญพร้อมด้วยความเป็นสมัยใหม่ ชาวนาได้ไปพึ่งพาปัจจัยที่คนอื่นเป็นเจ้าของซึ่งก็คือนายทุน การพึ่งพาสิ่งที่มีมูลค่าอยู่ในตัวเหล่านี้จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยต้นทุนหรือเงินเพื่อให้ได้ปัจจัยการผลิตเหล่านั้นมาใช้ในการผลิต นอกจากนี้แล้วการเปลี่ยนเป้าหมายการผลิตจากเก็บไว้กินเป็นขายนั้นทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาระบบตลาดเพื่อระบายข้าวที่ผลิตได้ไปพร้อมกันด้วย และในช่วงที่ว่างจากการทำนา ชาวนามีการทำอาชีพเสริมเป็นการสร้างรายได้เพิ่มให้กับครอบครัว อาชีพเสริมเหล่านี้จะแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นนั้นๆ เช่น การเพาะเห็ด การสานกระติบข้าวเหนียว เป็นต้น ชาวนามีบทบาทสำคัญทั้งต่อระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ ความต้องการบริโภคข้าวของประชากรโลกมีสูงขึ้นทุกปี แต่พื้นที่ในการผลิตข้าวกลับมีจำนวนจำกัด ทำให้ข้าวกลายเป็นพืชที่มีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ ถ้าประเทศไทยผลิตข้าวได้เป็นจำนวนมากก็จะทำให้มีข้าวเหลือเพื่อการส่งออกจำหน่ายทำรายได้เข้าประเทศเป็นอย่างมาก เพราะคนต้องบริโภคข้าวทุกวัน และจำนวนผู้บริโภคข้าวก็เพิ่มจำนวนอยู่เรื่อยๆ

สภาเกษตรกรแห่งชาติช่วยให้เกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่คือชาวนา ได้มีเวทีระดับชาติเป็นของตนเอง มีสิทธิ์มีเสียงในการเข้าไปกำหนดแนวทางและมาตรการต่างๆ ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพด้วยตนเอง เนื่องจากปัญหาต่างๆ ที่ชาวนาประสบอยู่จะได้รับการพิจารณาและเสนอไปยังรัฐบาลโดยตรง ซึ่งนโยบายของภาครัฐเพื่อแก้ไขความเดือดร้อนและพัฒนาชีวิตชาวนา ได้แก่ ๑) การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน เพื่อให้ชาวนามีเมล็ดพันธุ์ดีคุณภาพใช้อย่างเพียงพอและทั่วถึงในราคาที่ เป็นธรรม ๒) การประกันรายได้เกษตรกร เพื่อลดความเสี่ยงจากการผันผวนของราคา ๓) การประกันภัยธรรมชาติ เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ๔) การจัดสวัสดิการชาวนา เพื่อให้เกษตรกรมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ๕) การพัฒนาชาวนาและองค์กรชาวนา เพื่อให้เป็นชาวนาชั้นนำ ๖) การพัฒนาเยาวชนชาวนา เพื่อให้มีชาวนารุ่นใหม่ ๗) การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมภูมิปัญญาข้าว เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวนา ๘) การผลักดัน พ.ร.บ.คุ้มครองที่ดินเพื่อเกษตรกรกรรม เพื่อให้ชาวนามีที่นาเป็นของตนเอง ๙) การแก้ไขปัญหาการเช่านา การพัฒนาชีวิตชาวนาตามนโยบายเหล่านี้จะทำให้ชาวนามีชีวิตที่ดีขึ้น เพราะชาวนามีความสำคัญและทำประโยชน์นานับประการต่อประเทศชาติ โดยสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศ สร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน จึงได้มีผู้กล่าวเป็นคำพังเพยว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ” ถ้าชาวนาไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ประเทศชาติจะขาดความมั่นคงทางด้านอาหาร ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองจะตามมา รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่า “ทุกข์ของชาวนาคือ ทุกข์ของแผ่นดิน” ดังนั้น จึงได้ดำเนินการหลายอย่าง ทั้งทางตรงทางอ้อม เพื่อให้ชาวนามีรายได้มั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีที่นาเป็นของตนเอง

๕.๑.๒ วิถีชีวิตชาวนาและหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ประวัติและความเป็นมาของชาวนาปรากฏในอัครคัมภีร์ว่า สัตว์นั้นปรากฏโดยพระนาม มี ๓ ประการคือ (๑) พระนามว่ามหาสมมุติ (มหาสมมุติ) เพราะเป็นผู้ที่มหาชนนั้นสมมุติแล้ว (๒) ทรงพระนามว่าขัตติยะ (ขัตติโย) กษัตริย์ เพราะทรงเป็นผู้ใหญ่แห่งนาทั้งหลาย (๓) ทรงพระนามว่าพระราชา (ราชา) เพราะทรงให้ชนเหล่าอื่นยินดี โดยธรรม วิถีชีวิตของชาวนาวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการทำนาและมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ้อนวอนเทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ ธัญญาหาร เทพเจ้าเกี่ยวกับดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดจน ธรรมชาติอื่นๆ อันเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดอาหารอุดมสมบูรณ์ เกิดสวัสดิมงคลและความปลอดภัยมั่นคงแก่ชีวิต ทรัพย์สินและสิ่งที่เกี่ยวข้องเช่น พิธีบูชา เทพธิดา พิธีสู่วัณแมโพสพ และพระราชพิธีเกี่ยวกับการแรกนาขวัญในสมัยพุทธกาล ในภาษาบาลีเรียกว่า พระราชพิธีวัปปมงคลเป็นต้น สถานและบทบาทของชาวนากับการถวายทาน เช่นชาวนาชื่อว่ามหากาล ได้ถวายทาน ๙ ครั้ง ในเวลาข้าวเฝ้าได้ถวายส่วนเล็กของข้าวเฝ้าเป็นต้น วิถีชีวิตของชาวนา โดยแบ่งออกเป็นชาวนากับการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า เช่น ในเขตตูปมสูตร พระพุทธองค์ตรัสเปรียบเทียบการแสดงธรรมกับการหว่านพืชในนา ๓ ชนิด คือ ชนิดหนึ่งเป็นนาดี ชนิดหนึ่งเป็นนาปานกลาง ชนิดหนึ่งเป็นนาเลวเป็นต้น ชาวนากับการถวายทานในสมัยพุทธกาล เช่น ชาวนาชื่อว่าปุณณะ ภรรยาชื่อว่าอุตตรา และลูกสาวชื่อว่าอุตตรา ได้ถวายทานแก่พระสารีบุตรเถระผู้ซึ่งออกจากนิโรธสมบัติ ต่อมาพระราชาได้ทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐีประจำเมือง ชาวนากับการบรรลุลุทธิ เช่น พระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังที่นาของชาวนา ทรงชี้ห่อทรัพย์ว่าเป็นดังอสรพิษ ต่อมาชาวนาถูกนำตัวส่งพระราชาจนพระพุทธองค์ตรัสรับรองว่า ชาวนาไม่ได้ลักห่อทรัพย์นั้นจริง ชาวนาคคนนั้นได้ฟังธรรมกถาของพระพุทธองค์ได้บรรลุลุทธิพระโสดาบัน และได้รับพระราชทานอภัยโทษจากพระราชา และพวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะทั้งหลายก็มีอาชีพทำนาเหมือนกับชาวเมืองทั่วไป ทะเลาะกันเรื่องน้ำน้ำเข้านาในที่นาของตนเอง พระพุทธองค์เสด็จมาห้ามเพื่อไม่ให้ทะเลาะกันและแสดงพระธรรมเทศนาจนบรรลุลุทธิพระโสดาบันเป็นจำนวนมาก

คำสอนที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชาวนาสมัยพุทธกาล โดยแบ่งออกเป็นชาวนากับการปลูกป่าที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในวนโรปสูตรว่า การปลูกสวนสาธารณะปลูกต้นไม้หรือบุญจากการปลูกป่าการสร้างสะพาน การจัดน้ำบริโภคไว้บริการและการให้ที่อยู่อาศัยล้วนได้ชื่อว่าเป็นการสร้างบุญกุศลที่เหมาะสม และให้ผลบุญแก่ผู้สร้างทั้งกลางวันและกลางคืน ถ้าผู้สร้างมีศีลและมีธรรมย่อมเข้าถึงสวรรค์ในชาตินี้ พุทธศาสนิกชนทุกคนมีชาวนาเป็นต้น ตลอดถึงมวลมนุษยชาติจะได้มาร่วมกันทำบุญโดยการปลูกป่า และพัฒนาเพื่อโลกของเรานี้ให้น่าอยู่ โดยมีได้มุ่งหวังวัตถุประสงค์ผลตอบแทนจากการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากธรรมชาติ ชาวนากับกับกิจที่ควรทำที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในเขตตูปมสูตรว่า ชาวนามีกิจที่ต้องทำในนาเบื้องต้น ๓ ประการมี ต้องไถคราดนาให้เรียบร้อยเป็นต้น ส่วนภิกษุก็มีกิจที่ต้องทำในเบื้องต้น ๓ ประการเช่นกันมีการสมาทานอธิศีลสิกขาเป็นต้น

และพระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์มีชาวนาเป็นต้น ให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติเป็นมิตรกับธรรมชาติ ดังพระพุทธพจน์ว่า สุขาสงฆสฺส สามคฺคี น ตสฺส สาขํ ภณฺเชยฺย มิตฺตพฺพโก ทิ ปาปโก แปลว่า การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติโดยไม่ให้ทรานแม้เพียงกิ่งไม้ก็ชื่อว่าไม่ทำร้ายมิตร เพราะความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นความสุข

ส่วนหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทย โดยแบ่งออกเป็น (๑) ความสันโดษรู้มี ๓ ประการคือ มีความยินดีตามที่ได้ ยินดีตามกำลัง ยินดีตามสมควรแก่ทรัพย์สินที่ตนหามาได้ (๒) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ มาประยุกต์ใช้กับอาชีพของตนเองก็จะเกิดประโยชน์ทั้งกับตนและประเทศชาติโดยรวม (๓) อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ มีใจจดจ่อ และวิมังสา ไตร่ตรอง เป็นหลักพุทธธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานต่างๆ ตามที่มุ่งหวังไว้ (๔) หลักธรรมาธรรมมี ๔ ประการ คือ มีความจริงใจ ซื่อสัตย์สุจริต การข่มใจ บังคับควบคุมจิตใจตนเอง ความอดทน มุ่งมั่นในการทำงาน และการเสียสละ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทร ความสมานฉันท์ของบุคคลในครอบครัวได้อย่างยั่งยืนไปในที่สุด (๕) ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคฺคธรรม ๔ คือ อุฏฺฐานสํปทา คือ มีความขยัน อารักขสํปทา คือ มีการเก็บรักษา กัลยาณมิตตตา คือ มีเพื่อนดี และสมชีวิตา คือ มีชีวิตอยู่เรียบง่าย ไม่เบียดเบียนตนและบุคคลอื่น (๖) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง ได้แก่ ทำงานที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น (๗) อปรินิยธรรม หมายถึง ความไม่เสื่อม หรือ ความเจริญก้าวหน้า สำหรับลักษณะของอปรินิยธรรมที่ทำให้การบริหารงานมีความเจริญโดยที่ไม่มีทางเสื่อมนั้น จะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ผู้บริหารเป็นผู้มีธรรม ผู้ถูกบริหารหรือพนักงานเป็นผู้มีธรรม และมีหลักวิธีการบริหารที่ดี หลักพุทธธรรมดังกล่าวนี้เป็นหลักพุทธธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองต่อสังคม และประเทศชาติโดยรวม (๘) ศีล ๕ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ และไม่เสพของมึนเมา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มนุषยธรรม เพื่อให้เกิดความปกติเรียบร้อย สงบสุขในสังคมและประเทศชาติ เป็นข้อฝึกข้อปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิตประจำวันสำหรับประชาชนทั่วไป เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม

๕.๑.๓ พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ โดยแบ่งออกเป็น

๑) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาตนเองของชาวนาไทยคือ ความสันโดษ (สันตุฏฺฐิ) มี ๓ ประการคือ ชาวนาควรมีความยินดีปัจจัยตามที่ได้ (ยถาลาภสันโดษ) เป็นต้น ฉะนั้น

เคล็ดลับความสุขของชาวนาเหล่านั่นคือความสันโดษในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ไม่ฟุ่มเฟือยไปตามกระแสสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วยินดีพอใจในสิ่งที่มี ที่เป็น ที่หามาได้ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความพอเพียง (มัตตัญญูตา) หรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่ประชาชน โดยยึดหลักทางสายกลางคือ มัชฌิมาปฏิปทา ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยขอสรุปความหมาย เศรษฐกิจพอเพียงดังนี้ (๑) ชาวนาควรมีเหตุผล คือ ตัดสินใจกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงต้องใช้เหตุผล และพิจารณาด้วยความรอบคอบ (๒) ชาวนามีความพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น (๓) ชาวนามีการมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ เตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (๔) ชาวนาควรมีความรู้ คือ นำความรู้มาใช้ในการวางแผนและดำเนินชีวิต (๕) ชาวนาควรมีคุณธรรม คือ ความซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชาวนาถำนำหลักพุทธธรรมคือ ความพอเพียงหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันแล้วจะส่งผลดีต่อตนเองเป็นอย่างดี

๒) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาครอบครัวของชาวนาไทยคือ หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมแห่งความสำเร็จที่ใช้ในการทำงานมีการทำนาเป็นต้นมี ๔ ประการ คือ มีฉันทะ หมายถึง ชาวนาควรรักงานคือ พอใจกับอาชีพทำนาที่ตนทำอยู่เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ชาวนาควรใช้หลักพุทธธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพของตนคืออิทธิบาท ๔ ใช้ในการทำนาของตน เป็นเรื่องง่าย ๆ ใกล้ตัว หากชาวนานำอิทธิบาท ๔ มาปรับใช้ในการทำงาน รักงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน หนทางแห่งความสำเร็จคงอยู่ไม่ไกล และหลักฆราวาสธรรม ๔ มี สัจจะ หมายถึง ชาวนามีความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ต่อคนที่เรารักเป็นต้น ชาวนาควรประพฤติฆราวาสธรรม ๔ ประการนี้จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว คือ เมื่อเรามี สัจจะย่อมมีเกียรติยศชื่อเสียง มีผู้คนเชื่อมั่น เมื่อเรามี ทมะย่อมได้รับปัญญา ควบคุมอารมณ์ได้ เมื่อเรามีขันติย่อมเกิดทรัพย์และความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ และเมื่อเรามีจาคะย่อมเกิดมิตรที่ดี เกิดคนรักใคร่ ทำให้มีสมัคสมานสามัคคีของบุคคลในครอบครัวได้

๓) บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมของชาวนาไทยคือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์มี ๔ ประการ คือ มีอุฏฐานสัมปทา คือ ชาวนาถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการทำนาในอาชีพของตนเป็นต้น หลักพุทธธรรมทั้ง ๔ นี้ เป็นหลักพุทธธรรมที่ชาวนาซึ่งมุ่งหวังความมั่งคั่งทางอาชีพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจพึงปฏิบัติ ชาวนาควรมีหลักพุทธธรรมคือ สัมมาอาชีวะ ในการทำมาหากิน หรือในการประกอบอาชีพ การทำนาของชาวนาเพื่อหารายได้มาประทังชีวิต หรือเลี้ยงชีวิตของตน และครอบครัวนั่นเอง ฉะนั้น ชาวนาควรประกอบอาชีพทำนาตามหลักสัมมาอาชีวะคือ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบไม่เบียดเบียนตนและสังคมโดยรวม

๔) บุรณการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศชาติของชาวนาไทย คือ หลักอปริหานิยธรรม ๗ เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองสร้างความรักความสามัคคีในกลุ่มชาวนาด้วยกันและกลุ่มอื่นๆ ด้วยคือ ๑. ชาวนาหมั่นประชุมกัน ๒. ชาวนาพร้อมเพรียงกันประชุม ๓. ชาวนาไม่บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติกันไว้ ๔. ชาวนาให้เกียรติเคารพนับถือผู้ใหญ่มองเห็นความสำคัญของท่าน ๕. ชาวนาให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก ๖. ชาวนาเคารพสักการบูชาเจดีย์ ปูนียสถาน ๗. ชาวนาจัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลเต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านโดยผาสุก และชาวนาควรรักษาศีล ๕ คือ ๑. ไม่ควรห้ามฆ่าสัตว์ ๒. ไม่ควรลักทรัพย์ ๓. ไม่ควรประพฤตินิโคตในกามทั้งหลาย ๔. ไม่ควรพูดเท็จ ๕. ไม่ควรเสพของมีนเมา เมื่อชาวนามีปกติไม่เบียดเบียนคนอื่นคือ ไม่ทำบาปทางกายและวาจา และใจเพราะศีลรักษาตัวเรา และมีศีลแล้วจะทำให้มีหนักแน่น มีความเจริญในชีวิตและครอบครัว

ฉะนั้น ชาวนามีความสำคัญและทำประโยชน์น่านับการต่อประเทศชาติ โดยสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศ สร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน จึงได้มีผู้กล่าวเป็นคำพังเพยว่า ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ ถ้าชาวนาไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ประเทศชาติจะขาดความมั่นคงทางด้านอาหาร ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองจะตามมา และอาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐบาลในที่สุด รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าทุกข์ของชาวนาคือ ทุกข์ของแผ่นดิน ดังนั้นจึงได้ดำเนินการหลายๆ อย่างทั้งทางตรงทางอ้อมเพื่อให้ชาวนามีรายได้มั่นคงมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีที่นาเป็นของตนเองอย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวนามีจำนวนมาก และครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่ การดำเนินการใดๆ จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ทำให้การพัฒนาชาวนายังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ทั้งหมด เพราะงบประมาณของรัฐมีจำกัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในฐานะที่รับผิดชอบดูแลชาวนาโดยตรง ควรเร่งรัดผลักดันการพัฒนาชาวนาต่อไป เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าของชีวิตของชาวนาในประเทศไทย

๕.๒ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่อง พุทธบุรณการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ ทำให้สามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยได้เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย เพื่อพุทธบุรณการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นคุขุณินิพนธ์ที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา จะทำให้เป้าหมายของการดำเนินชีวิตประสบผลสำเร็จ

ดังนั้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ คือ รูปแบบ “SMIGDSAP Model” ถือว่ามีคุณค่าและเป็นสิ่งสำคัญในพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ ดังนี้

(๑) “S” (Santosa 3) = ความสันโดษ ๓ คือ ชาวนาควรมีหลักความสันโดษ ๓ ประการ ได้แก่ ๑. ยถาลาภสันโดษ มีความยินดีปัจจัยตามที่ได้ คือ ทำนาได้ผลผลิตเท่าใดก็เท่านั้น ๒. ยถาพาลสันโดษ มีความยินดีตามกำลัง คือ ยินดีกับการทำนาในส่วนที่ได้มาเช่น ทำนา ๑๐ ไร่ ก็ได้ผลผลิตประมาณ ๑๐ ไร่ ได้เท่าไรพอใจเท่านั้น ยินดีพอใจในสิ่งที่ได้ ๓. ยถาสารูปสันโดษ มีความยินดีตามสมควร คือ ยินดีกับของที่สมควรแก่ตนเท่านั้น สิ่งใดที่มีอยู่หรือจะได้อีก หากเห็นว่าไม่สมควรกับเราก็ไม่ยินดี ไม่ยอมรับไว้ การจะตัดสินว่า ควรหรือไม่ควรนั้น ให้พิจารณาโดยใช้หลัก ๓ ประการ คือ ควรแก่ฐานะ ควรแก่ความสามารถ ควรแก่ศีลธรรม

(๒) “M” (Mattannuta) = ความพอเพียง (มัตตัญญูตา) ความรู้จักประมาณ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำชาวนาโดยผ่านทางทฤษฎีที่เรียกว่าเศรษฐกิจพอเพียง คือ ๑. ให้ชาวนาพออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยาก และเลี้ยงตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๒ ให้ชาวนาในหน้าแล้งมีน้ำน้อยสามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่างๆ ที่ใช้น้ำน้อยได้โดยไม่ต้องเปิดเขื่อนชลประทาน ๓. ให้ชาวนาเน้นการร่วมมือสามารที่จะพึ่งตัวและช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากนัก มีฝ่ายชาวนาและฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์ โดยที่ชาวนาจะขายข้าวในราคาที่สูงขึ้น

(๓) “I” (Iddhipada 4) = อิทธิบาท ๔ คือ ชาวนาควรใช้หลักพุทธธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพชาวนา คือ อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ๑. ฉันทะ มีความพอใจในการทำนา ๒. วิริยะ มีความพากเพียรในการทำนา ๓. จิตตะ มีใจจดจ่อในการทำนา ๔. วิมังสา มีความรอบคอบ ไตร่ตรองในการทำนาเป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้เคียง หากชาวนานำอิทธิบาท ๔ มาปรับใช้ในการทำนา รักงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน หนทางแห่งความสำเร็จในอาชีพชาวนาคงอยู่ไม่ไกล

(๔) “G” (Gharavasa-dhamma 4) = ขรवासธรรม ๔ คือ ชาวนาควรมีหลักขรवासธรรม ๔ คือ ๑. สัจจะ มีความจริงใจในอาชีพทำนา ๒. ทมะ มีการข่มใจ การปรับตัว ฝึกตนในการทำนา ๓. ชันติ มีความอดทนในการทำนา ๔. จาคะ มีความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว จะทำให้ชาวนาประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว ซึ่งโดยรวมคือ เมื่อมีสัจจะย่อมมีเกียรติยศชื่อเสียง มีผู้คนเชื่อมั่น เมื่อมีทมะย่อมได้รับปัญญา ควบคุมอารมณ์ได้ เมื่อมีขันติย่อมเกิดทรัพย์และความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ และเมื่อมีจาคะย่อมเกิดมิตรที่ดี เกิดคนรักใคร่ ทำให้มีสมัคพรพรคพวกที่ดีในสังคมเป็นต้น

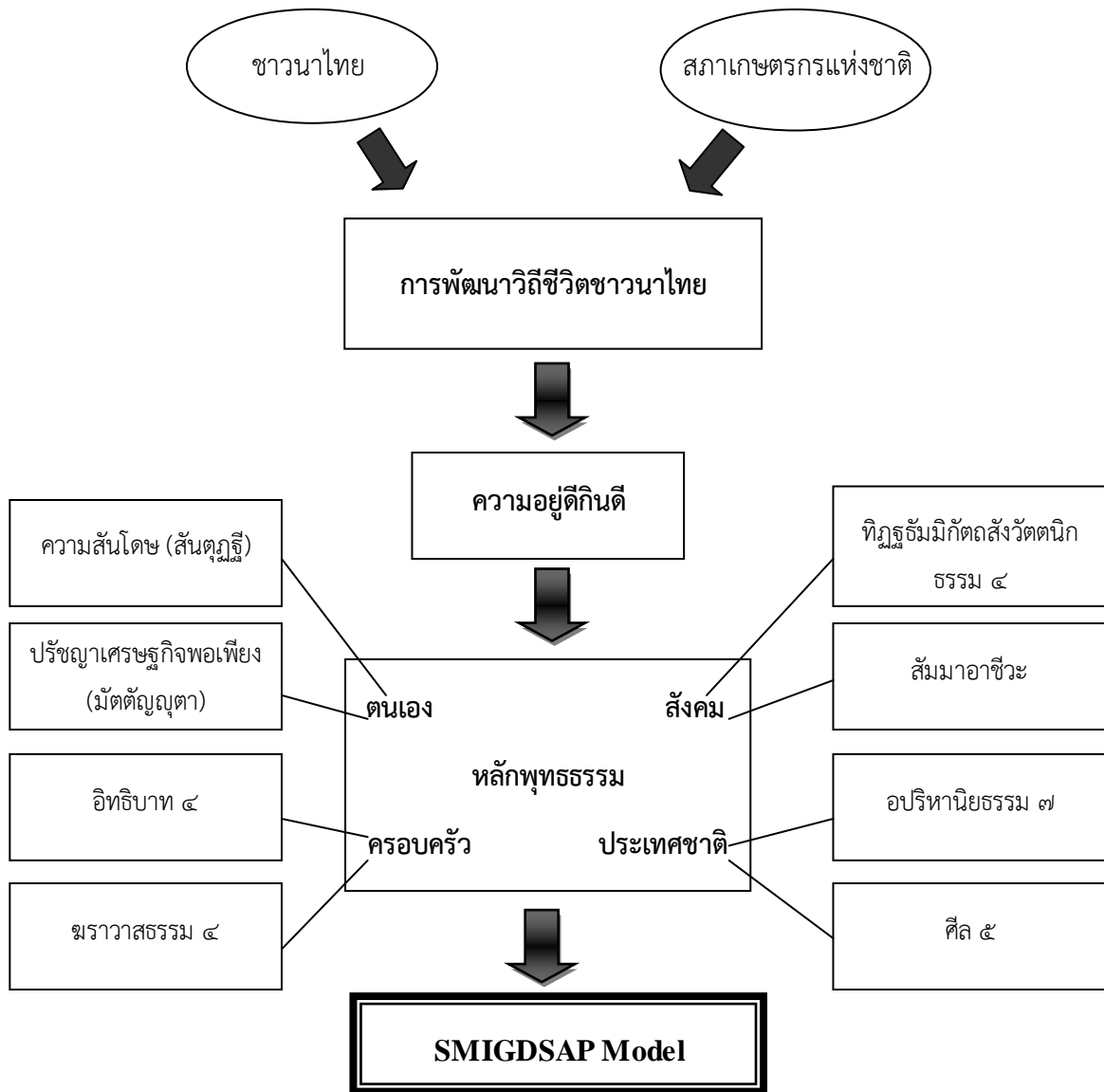
(๕) “D” (Ditthadhammikatha-samvattanika-dhamma 4) = ทิฏฐธัมมิกัตถ-
สังวัตตนิคธรรม ๔ คือ (๑) อุฏฐานสัมปทา คือ ชาวนามีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพทำ
นา (๒) อารักขสัมปทา คือ ชาวนา รู้จักรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้จากการทำนา ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย
(๓) กัลยาณมิตรตตา คือ ชาวนาควรมีเพื่อนเป็นคนดี คือการคบเพื่อนชาวนาที่เป็นคนดีเป็นมิตร (๔)
สมชีวิตา คือ ชาวนาควรมีการเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่แสวงหามาได้จากอาชีพการทำนา
ไม่ตระหนี่จนเกินไป และไม่สุรุ่ยสุร่ายจนมีรายได้ไม่พอกับจ่ายของตน

(๖) “S” (Samma-ajiva) = สัมมาอาชีพะ คือ ชาวนาประพฤติตามหลักสัมมาอาชีพะ ใน
การทำมาหากิน หรือในการประกอบอาชีพทำนา การทำนาของชาวนาเพื่อหารายได้มาประทังชีวิต
หรือเลี้ยงชีวิตของตน และครอบครัวนั่นเอง ฉะนั้น ชาวนาควรประกอบอาชีพทำนาตามหลัก
สัมมาอาชีพะคือ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน

(๗) “A” (Aparihaniyadhamma 7) = อปริหานิยธรรม ๗ คือ ชาวนาควรมีหลักอปริ
หานิยธรรม ๗ ได้แก่ ๑. ชาวนาควรหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒. ชาวนาควรพร้อมเพรียงกันประชุม
๓. ชาวนาควรวางกฎระเบียบที่เป็นธรรมสำหรับชาวนาทุกคน ๔. ชาวนาควรให้เกียรติผู้นำที่เป็น
ตัวแทนชาวนาในการต่อรองผลประโยชน์ ๕. ชาวนาควรให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่ม
เหงรังแกกัน ๖. ชาวนาควรเคารพสิ่งสักการบูชาตามวัฒนธรรมประเพณีทั้งตนและบุคคลอื่น ๗.
ชาวนาควรจัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลเป็นตัวอย่างทาง
ศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(๘) “P” (Panca-sila) = ศีล ๕ คือ และชาวนาควรรักษาศีล ๕ คือ ๑. ชาวนาไม่ควร
ห้ามฆ่าสัตว์โดยไม่จำเป็น ๒. ชาวนาไม่ควรลักทรัพย์สินของบุคคลอื่น ๓. ชาวนาไม่ควรประพฤติผิดใน
ลูกและเมียของบุคคลอื่น ๔. ชาวนาไม่ควรพูดเท็จทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๕. ชาวนาไม่ควรเสพของมี
เมาทุกชนิด เมื่อชาวนามีศีล ๕ จะทำให้มีความเจริญในชีวิต ครอบครัว และอาชีพชาวนาที่
เปรียบเสมือนเป็นกระดูกสันหลังของชาติ

แผนภาพที่ ๑ องค์ความรู้พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนาไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกรแห่งชาติ แต่มีอีกหลายประเด็นที่น่าสนใจและทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า มีเรื่องที่ทำให้ศึกษาค้นคว้า เพื่อการศึกษาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ได้แก่ประเด็นดังต่อไปนี้

(๑) พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวประมงไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกร
แห่งชาติ

(๒) พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวสวนไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกร
แห่งชาติ

(๓) พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตชาวไร่ไทยตามบทบาทของสภาเกษตรกร
แห่งชาติ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

..... . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

(๒) หนังสือ:

กนก จันทร์ขจร. คู่มือวัฒนธรรม - วิถีชีวิตไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิศิษฐ์การพิมพ์, ๒๕๔๓.

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. คนจนไทยในภาวะวิกฤติ. กรุงเทพมหานคร: เติสันเพรส โปรดักส์, ๒๕๔๑.

กฤษณา วงษาสันต์, ผศ. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒.

คณะศึกษานุปศิษย์ วันล้ออายุท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ สอนโมกขพลาราม. อินเดียน้อย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ที.พี. พรินท์, ๒๕๓๙.

จ่านงค์ ทองประเสริฐ. หลักการเอาชนะอุปสรรค. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ WISDOM, ๒๕๔๐.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, ๒๕๔๑.

ชัยวัฒน์ อัมพัฒน์ และวิธาน สุชีวกุปต์. หลักการดำรงชีวิตในสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.

ณรงค์ เสียงประชา, รศ. วิถีไทย (THAI LIVING). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๔.

ทศพร ศิริสมพันธ์. คู่มือเทคนิควิธีการส่งเสริมประสิทธิภาพในหน่วยราชการ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ปฏิบัติการโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพในส่วนราชการ, ๒๕๓๕.

- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.
- ธนิต อยู่โพธิ์. **อานิสงส์ศิลป์ ๕**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิล, ๒๕๒๙.
- ธวัช มกรพงศ์. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทไทย**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๗.
- นรนิติ เศรษฐบุตร. **ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงประชามติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.
- นันทรัตน์ จำปาแดง. **การเป็นลูกน้องที่ดี**. กรุงเทพมหานคร: วังอักษร, ๒๕๔๘.
- พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต). **อภิธานิยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดดวงกมลปริ้นติ้ง, ๒๕๕๐.
- พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก). **อธิบายธรรมวิภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระธรรมธีรราชฆานูณี (โชดก ญาณสิทธิ). **วิปัสสนาญาณโสภณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๖). หน้า ๗๔-๗๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **ชีวิตที่สมบูรณ์และความสุขที่สมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันสันติธรรม, ๒๕๕๑.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- _____ . **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๓๑.
- พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ). **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาเถรสมาคม, ๒๕๔๘.
- พระพุทธานุภาพมหาเถระ (ผู้รจนา). **ปทูปลิตี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระมหาไพโรจน์ ปญญญาวชิโร. **พจนานุกรมบาลี-ไทย นามศัพท์ กิริยาอาชยาดและกิตก์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัตนิก, รองศาสตราจารย์ ดร. (รวบรวมและเรียบเรียง). **พจนานุกรมบาลี-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).
- มงคลเลิศ ด้านธานินทร์. **เศรษฐกิจการเมืองของชาวนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- รังสรรค์ ธาระพรพันธ์. **ระบบเศรษฐกิจไทย: ลักษณะและปัญหา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

วราคม ทีสุกะ, ผศ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔.

วศิน อินทสระ. **หลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. **ไปให้พ้นยุคปฏิวัติเขียว เบื้องหลังปัญหาการเกษตรและการแสวงหาทางเลือก
ใหม่**. ม.ป.ท.: ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม กลุ่มพีชพันธุ์ฯ, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระบรมชนกนาถ. **พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริจเฉท**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

สมภพ มานะรังสรรค์. **พัฒนาการของภาคเกษตรและผลกระทบต่อชาวไร่ชาวนาไทยในช่วงหลัง
สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๖**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๕.

สมศร มงคลชัย. **การบริการที่ดี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วังอักษร, ๒๕๔๕.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ: ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ไสว มาลาทอง. **คู่มือการศึกษาความดี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

สภาปฏิรูปแห่งชาติ. **วาระปฏิรูปที่ ๑๔: การปฏิรูปภาคเกษตร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๘.

สำนักงานโครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. **การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่
อาศัยโดยชุมชนท้องถิ่น ในโครงการสนับสนุนแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย
ชนบท ปี ๒๕๕๘**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน),
๒๕๕๘.

สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ. **รายงานประจำปี ๒๕๕๖ สภาเกษตรกรแห่งชาติ (สภช.)**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ, ๒๕๕๖.

สุกัญญา สุขฉายา. **ข้าว ขวัญของแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิช
ซิง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗.

อภิชัย พันธเสน, ศ.ดร. **พุทธเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔.

_____. **“วิกฤตการณ์ความยากจนและทางออก”**. ใน **กลียุคกับหายนะเศรษฐกิจไทย**.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชซิง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๐.

(๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

เกียรติศักดิ์ แก้วมหาชัย. “แรงจูงใจในการเลือกประกอบอาชีพเสริมของชาวนาในเขตตำบลเชียงหวาง อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

ธารรัตน์ บำรุงศรี. “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการขายที่ดินของชาวนาตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับ พุทธเศรษฐศาสตร์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระขวัญเมือง สุหะ. “พุทธศาสนากับลัทธิบริโภคนิยม: ศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ กับ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. คณะอักษรศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖.

พระมหาจตุศักดิ์ จิรวทมน. “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหามิตร ฐิตปถโย (วันยาว). “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลัก เศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันตะ). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของ พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาสมโภช ศรีพันธ์. “เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก โดยเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์ กระแสหลักกับเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาสง่า พลสงคราม. “เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. คณะอักษรศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

พระวิทยา ญาณสาโร (คัมภีร์). “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

- พวงพยอม เหมชัยทอง. “การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพัฒนาสังคม: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑.
- ไพลิน เตชะวิวัฒนาการ. “การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทกับในปรัชญาของคานท์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- ยุติธรรม ศิริภัทร. “ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และพฤติกรรมการแก้ปัญหาของชาวนา: กรณีศึกษา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.
- สุเทพ แสนมงคล. “การก่อตัวของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในหมู่ชาวนาผู้ผลิตพืชพาณิชย์เขตอำเภอมแม่เอย จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการพัฒนาสังคม: มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, ๒๕๔๓.
- สุรศักดิ์ เชื้องาม. “การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวนาตำบลกบเจา อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๙”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. สาขาวิชาประวัติศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕.

(๔) รายงานวิจัย:

- มนตรี แดงศรี, ส.ต.ท. และคณะ. “โครงการศึกษาสภาพปัญหาการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑.
- ศจินทร์ ประชาสันต์ และคณะ. “ทางเลือกทางการตลาดของชาวนา: ผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อความไม่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์”. **รายงานวิจัย**. มุลินธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ภายใต้โครงการความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อสุขภาวะ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. “การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน”. **รายงานวิจัย**. สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐.
- สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง. “วิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง: โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง”. **รายงานวิจัย**. สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๓.

เอี่ยม ทองดี. “วัฒนธรรมข้าวและการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านหัน หมู่ ๔ ต.หนองกุงชนสาร อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.

(๕) บทความ:

ทองคำ พันนที. “ไม่ใฝ่กับชีวิตไทย”. **วัฒนธรรมไทย**. ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๒ (กันยายน ๒๕๔๑).

พงษ์ศักดิ์ เฉลิมชุตีเขต. “เกษตรกรได้อะไรจากการแก้ไข พ.ร.บ. ธกส.”. **วารสาร ธกส.** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๔๖-มีนาคม ๒๕๔๗.

ภัทรศยา เป็นแผ่น และชิตชยางค์ ยมาภัย. “ชีวิตชาวนาในสังคมร่วมสมัย: ชีวิตที่ถูกกลดทอนความเป็นมนุษย์”. ใน **การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต**. รวบรวมจัดพิมพ์โดย ผศ.อารีรัตน์ แยมเกสร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๖๐.

สมพร อัคริลาพันธ์ และ เศรษฐ์ สุขกำเนิด. “ความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร”. **เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ กันยายน ๒๕๔๑.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงพาณิชย์. **ประเด็นและแนวทางการปฏิรูปข้าวไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/drive_econ_sub5/ewt_dl_link.php?nid=92&filename=index [๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ครอบครัวข้าว ๓. (๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙). “ลำปาง-ว่างจากทำนาชาวบ้านจับหนอนรถด่วนขาย กิโลกรัมละ ๓ พัน”. **ครอบครัวข้าว ๓**. [ออนไลน์]. ๓ ย่อหน้า. แหล่งที่มา: <http://www.krobkruakao.com/local/29260> [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ไทยรัฐ. (๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓). “ว่างจากทำนา ปลูกผักบุงน้ำ หารายได้เสริม”. **ไทยรัฐ**. [ออนไลน์]. ๒ ย่อหน้า. แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/64458> [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ธีระ วงศ์สมุทร. **นโยบายรัฐกับชาวนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.thairice.org/html/riceforum/rice2010/Policyfm.php> [๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ผู้จัดการออนไลน์. (๑๓ กันยายน ๒๕๖๐). “นักวิจัยเผยแพร่เทคนิคเพาะเห็ดเพิ่มมูลค่าหลังทำนา”. **ผู้จัดการออนไลน์**. [ออนไลน์]. ๙ ย่อหน้า. แหล่งที่มา: <https://m.mgrounline.com/science/detail/960000093852>. [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ภัทรวิรินทร์ ลีปาน. (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๐). “ว่างจากทำนา หันมาสานกระติบข้าวเหนียวสร้างรายได้”.

ไทยเสรี. [ออนไลน์]. ๓ หน้า. แหล่งที่มา : http://thaisaeree.info/home/index.php?option=com_content&view=article&id=17340 [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

วชิรวัชร งามละม่อม. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://learningofpublic.blogspot.com/2015/09/blog-post_86.html [๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๗). “การแก้ไขปัญหาการจัดการที่ดินทำกินของเกษตรกร”. อาร์วายทีไนน์. [ออนไลน์]. ๘ หน้า. แหล่งที่มา : <http://www.ryt9.com/s/ryt9 /162385> [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สำนักงานสภาเกษตรกรแห่งชาติ. โครงสร้างองค์กร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.nfc.or.th/> [๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สุมาลี พะสิม. สัมภาษณ์ เตชา ศิริภัทร: สังคมไทยเหมือนลิ้นในปากงู มีเขี้ยว มีพิษเยอะต้องรู้เท่าทัน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://prachatai.com/journal/2008/07/17423> [๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

(๗) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ กำจร เพชรยวน. นายกสมาคมเกษตรกรไทย จังหวัดนครปฐม, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ กิตติชัย บาลี. สมาชิกสภาเกษตรกร จังหวัดอุดรธานี, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เกียรติศักดิ์ ภายสุต. ประธานศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดนครสวรรค์, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เทียนชัย หัตถินาท, พ.จ.อ. ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดชัยนาท, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ธีร์วิรัช พรพันธุ์. นายกสมาคมส่งเสริมเกษตรกรชาวนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เนื่อน้อง แก้วเรือง. จังหวัดบุรีรัมย์, ๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พรหม บุญมาช่วย. ประธานสภาเกษตรกร จังหวัดสุพรรณบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พายัพ ยังปักชี. ชาวนาไทย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พูลพัชร พูลเจริญ. ชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ วิชัย ชิตยวงษ์. นายกสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดสุโขทัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ วิชาญ ทองดอนโต. เลขาธิการสมาคมส่งเสริมชาวนาไทย จังหวัดพิษณุโลก, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ระวี รุ่งเรือง. นายกสมาคมเครือข่ายชาวนาไทย จังหวัดชุมพร, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๕
- ภูมิลำเนา : บ้านเลขที่ ๙/๕๔๘ ชั้น ๒๙ ศุภาลัยปาร์ค อาคาร ๑ ถนนพหลโยธิน
เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร. ๑๐๙๐๐
- การศึกษา : ปริญญาตรี : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปริญญา
วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วนศาสตร์) ปี พ.ศ. ๒๕๑๘
: ปริญญาโท : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๕๔
- ตำแหน่งสำคัญทางการเมืองในอดีต-ปัจจุบัน
- : พ.ศ. ๒๕๔๔- ๒๕๔๕ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
 - : พ.ศ. ๒๕๔๕- ๒๕๔๗ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม
 - : พ.ศ. ๒๕๔๗- ๒๕๔๘ ที่ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิของนายกรัฐมนตรีด้าน
การเกษตร
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและชุมชน
 - : ประธานที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
 - : พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๔๙ ประธานกรรมการบริหารกองทุนฟื้นฟูและพัฒนา
เกษตรกรและประธานกรรมการจัดการหนี้ของชาวนากองทุน
ฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร
 - : พ.ศ. ๒๕๕๑ ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
 - : พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๒ ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและ
สหกรณ์
- หน้าที่
- : นักการเมือง/ นักบริหาร/ ผู้เชี่ยวชาญ/ เกษตรกรดีเด่น
จังหวัดลำปาง
 - : Chairman, Executive Board: The Global Indian Internation
Shool
 - : ประธานสภาชาวนาจังหวัดลำปาง และประธานสภา
เกษตรกรแห่งชาติ
- ปีที่เข้าศึกษา : หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีการศึกษา ๒๕๕๔
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๐
- ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๙/๕๔๘ ชั้น ๒๙ ศุภาลัยปาร์ค อาคาร ๑ ถนนพหลโยธิน
เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร. ๑๐๙๐๐